

M E N T O R.

ERDÉLYI NÉPKÖNYV

IRJÁK TÖBBEN

SZERKEZTI

NAGY FERENCZ

TANÁR.

I. K Ö T E T.

KOLOZSVÁRATT.

TILSCH ÉS FIA TULAJDONA.

E. Jónai Titkár Domokosy

G. G. G.

GECSE DÁNIEL

orvos tanár

Szül. 1768. † 1824.

A kir. Lyceum Könyvtár Intézetében.

MENTOR.

ERDÉLYI NÉPKÖNYV

KÖZHASZNÚ ISMERETEK TÁRA

A'

HONI SZORGALOM, 'S ÉRTELMESEDÉS
ELŐMOZDÍTÁSÁRA

IRJÁK TÖBBEN

SZERKEZTI

NAGY FERENCZ

A' KOLOZSVÁRI REF. FŐISKOLA EGYIK TANÁRA.

KOLOZSVARATT.

TILSCH ÉS FIA TULAJDONA.

1842.

A' kir. Lyceum betűivel.

TEKINTETES
MÉHES SÁMUEL
TANÁR URNAK,

AZ
ERDÉLYI HIRADÓ, TÁRSALKODÓ 'S VASÁRNAPI
UJSÁG KIADÓJÁNAK.
A' HONI ÉRDEKEK BUZGÓ LELKŰ BARÁTJÁNAK
SZÓBAN, ÉS TETTEKBEN
AZ IGAZI HUMANITAS EMBERÉNEK

LEGYEN EZEN NÉPKÖNYV

AJÁNLVÁ.

Előszó.

Azoknak, kik Erdélyt a' polgárisodott Europa utolsó országának nevezik, igen is igazok van. És pedig nem csak azért van igazok, mert a' polgárisodott országok gyűrüzetében délkeletről Erdély az utolsó gyűrüszem, de azért főkép, mert ha az europai országokkal, a' mint azok a' miveltség magasabb vagy alsobb fokán állanak, össze hasonlítjuk honunkat, ez azoktól mindenbe- de mindenbe- el van maradva. Ne írtozzunk az önismeret tükrebe tekinteni; ne tartsunk tőle; nem a' hiuság's öncsalás tükre ez; búvös ereje fölébredésre serkent, 's azon öszinte 's elfogultság nélküli vallamásra vezet, mikép amaz elmaradás oka tudatlanságunk és szegénységünk. Szegények mert tudatlanok- és tudatlanok mert szegények vagyunk. Ha volna, ki a' harsány szóval kiáltó tapasztalásnak ezen másás, vagy ha inkább tetszik, lesujtó leczkéjét tagadná, vagy csak kétkednék is felőle, az nem ismeri saját fészket, vagy a' hiuság's öncsalás mámora gyógyíthatlan nyavalyává fajult el agyában.

Nem vagyunk eléggé hiszékenyek az-
zal tetszeni magunknak, mintha e' szavak-
kal mi kondítnók meg elsők a' fölkelés
reggeli harangját, 's mintha nekünk leg-
kisebb- 's gyengébbeknek jutott volna
eszünkbe az önismeret tükréből kiolvasni
a' roppant elmaradást 's a' haladást mind-
egyre gátló akadályokat. Igenis-hálás ke-
bellel valljuk meg- voltak és vannak ho-
nunkban a' nemzet örök tiszteletére méltó
honfiak 's hőlgyek, kik úgy az anya-
gi mint a' szellemi téren, most gyöngéd
majd erőteljes gondoskodásuk tárgyává
tevék, e' hont kiemelni százados nyo-
morából, 's lakosait a' jollét ismeretlen
álvásaival megismertetvén, köztük az ég,
természet, 's kiképzett emberi kebel boldog-
ságát meghonosítani. Ők rázák föl az al-
vokat százados álmaikból, 's megkönnyít-
ték az utat azoknak, kik az általok ki-
nyitott sorompokba, küzdeni lépendnek
föl a' közügy mellett. És ezért ismét ö-
vék az érdem, mert könnyebb már az éb-
renlévőt munkásságra szólítani, mint az
alvót életre serkenteni. De mint a' remény-
virág fejlődő bimbaja 's a' pirosuló gyü-
mölcs közt munkatелjes holnapok — így a'
kezdemény es teljesülés közt hegyek, ten-
gerek- évek hosszú sorai állanak. Mi a' ha-
ladás pályáján a' legtisztább akarattal is
csak kezdők vagyunk; előttünk nyulik

el az akadályok népes serege, a' régi rosznak megszokása, önzés, ferde előítéletek, elfogultság, joakarat tehetség nélkül, tehetség akarata nélkül, mellyek az elszánt tetterőt, a' lángoló buzgoságot 's még az anyagi türelmet is tüzes próbára teszik.

A' kezdemény és teljesülés közti nagy mezőre lépünk ki mi is, a' lelkes férfiak által megtört uton, csekély tehetségeinkkel a' közügy előmozdítására összemunkálni kívánó szilárd akarattal. Széttétekinténk a' teendőök hosszú során, 's e' vizsgálat közben szívünkkel össze forrott meggyőződésünké vált, mikép a' napi kívánságok közt alig van egy sürgetőbb, mint a' honi köznép- a' nagy tömeget, a' munkás dolgozó néposztályt nyomorából 's tudatlanságából kiemelni igyekezni. Sürgetőnek mondjuk e' korkivánaot, mért utoljára is a' nagy néposztály jólléte, 's mivelődése azon alap, mellytől az ország fölvirágzása 's erői függenek. Kevesek jólléte, 's milliók szegénysége, néhányak magas vagy közép szerű képzettsége, 's ezerek kiáltó tudatlansága arany paszománt czondraposztón, selyembimzés rongyos ruhán. A' világtörténet lapjaiba tekintettünk, és úgy találtuk, hogy az olyan országok, hol a' köznép tudatlan, szegény, és mivelet-

len, belől erőre és jollétre, külről becsülésre, 's politikai fontosságra sok üdvös törvények mellet sem emelkedtek. Ellenben ott, hol a' nép minden osztályai lassanként emberiségök érzetére vezéreltetek, hol nékik az önerő, munkásság, 's ezek által elérendő jollét kifejtésére alkalom ösztön, és segítő kezek nyujtattak, erős, hatalmas, künn és benn tisztelt, 's végre-emberi módon szólva-boldog lett a' nemzet.

Tudjuk, hogy a' gyökeres bajon csak gyökeres orvoslás segíthet; a' huzomason elhanyaglott betegséget nem egy két év, de évtizedek, 's századok gondos orvoslása is alig írthatja ki. Korszerű engedmények, országoson ápolt népiskolák szükségsek, hasznos ismeretek terjesztése által önerőt, munkásságra való ösztönt kell ébresztetni, értelemre és szivreható elveket kell terjesztetni a' nép alsobb osztályai közt. Ezeket tartjuk gyökeres orvosszereknek, mellyeknek megfontolt, időszerű, 's lelkiismertes alkalmazása naponként több több értelmes és vagyonos polgárokat adand a' sok mértékben szükölködő Erdélynek. A' három rendbeli orvosszerek két elseje körünken kívül esik. — A' minden népei boldogságát szíven viselő, szeretvetisztelt fejdelem, és a' honközbizalma által megtisztelt nemzetatyák

megteendik e' részben is, mire istenszava 's a' korkivánat által fölszólítvák. Mi közhasznu ismeretek terjesztése által akarunk a' népre hatni, épen azon pályán s' eszközök által, mellyen a' Vasárnapi Ujság 9 évek óta olly lelkiismeretesen munkálodik. A' saját szükségait is alig ismerő köznépet saját anyagi és szellemi hiányaival 's egyszersmind azon módokkal megismertetni, mellyeket ama hiányok fedezésére fordítson — önerőt, szilárd akaratot czélunk felköltetni, 's kifejtetni azok lelkében, hogy a' megismert jót az akarat hatalma által végrehajtani is erősek legyenek; szóval: anyagi és szellemi előhaladást kívánunk eszközteni könyvünk által, 's épen azért neveztük azt tanítónak, nevelőnek, utmutatónak, vagy MENTORNAK.

Az olvasó kezébe lévő könyvünk tehát népkönyv, az az: népképző, népnevelő, a' nép szívéhez 's eszéhez közérthető nyelven szóló könyv akar lenni, melly évenként megjelenő kisebb vagy bővebb tartalmu köteteibe az erdélyi nép legsürgetőbb szükségei között vezér, tanácsadó, utmutató legyen a' jobb gazdálkodásra, takarékosagra, polgári hűségre, 's mindazon erényekre, mellyek a' honi köznépet nemesebbé, jobbá, és boldogobbá tehetik, 's ezek következésébe idők multával a' polgárisodott nemzetek sorába emelhetik.

A' könyv árának meghatározásába is szemünk előtt tartottuk a' köznép szegénységét. Így lón a' Mentor árra csak 1-olv. egy rf. pengőbe azok számára, kik kibocsátott aláírási ivaikba nevők alíráásával biztosítanak szándékuk felől. Olly ár ez, minél csekélyebbre egy 352 lapokból álló, és még egy jeles honfi joltalt képével diszített könyv tudunkra nem tétetett mostanság.

Mennyibe feleltünk meg azon kívánsatoknak, mellyeket a' közvélemény egy Erdélyhez alkalmazandó népkönyv íróitól igényel, a' feleletet az érdemes olvasóra bizzuk. Mi eltökélttük azon pályakörben, mellyre kilépünk, mind addig munkálodni, míg csak közbizodalom 's meleg részvét- mellyet ezen első kötetnél kitünőleg volt szerencsénk tapasztalni-vállalatunkat támogatni fogják. Erősen hisszük hogy öszinte szándékunk e' minden szépre 's jóra fogékony nemzetben viszhangra fog találni, 's a' szerencsés jositok alatt életbe lépett kezdeményt ohajtott sikerkoronázandja, E' hitben élünk 's munkálódunk jövőndőre nézveis- 's bizunk istenben, bizunk tiszta szándékunkban, hogy hitünk megtartand minket. E' hitben ajánljuk e' hazánkban első népkönyvet a' nyájas olvasó hazafi kegyeibe.

Kolozsváratt, 1842. maj. 25-kén.

T a r t a l o m.

Előszó.	<i>Lap.</i>
1. Gyümölcsfatenyésztés. (egy practicus gazda iratai után) . .	1—56.
2. Adatok az erdélyi gyümölcsfatenyésztéshez. <i>N. F.</i>	57—66.
3. Dr. Gecse Dániel (czímképpel) <i>Nagy Ferencz</i>	68—81.
4. Törvénykezési előismeretek falusi szegény sorsuakhoz alkalmazva. <i>Gál János</i>	82—119.
5. Bódogfalvi Tóbi.	120—125.
6. Kisdédóvó intézetekről. <i>Dr. Bor-</i> <i>sos Márton.</i>	126—147.
7. Aranyszabályok. <i>Nagy Ferencz</i>	148—158.
8. Természeti rajzok, babonák és balvélekedések. <i>Incze Ferencz</i>	159—171.
9. Eperfanevelés, és selyemte- nyésztés. <i>Vajna Antal</i> . . .	172—208.
10. A' magyar Németországba is káromkodik. <i>Hiri</i>	200—212.
11. Értelmes Gazda. <i>Veress György</i>	213—222.
12. Munkássá és mértékletessé vál- tozás példája. <i>Szabó György</i> .	223—257.

13. A' 12 égjegyek mértékletességét prédikálnak. *Kríza* . . . 258—259.
  14. Hazai mérges növények ismeretése. *Ercsei József* . . . 260—278.
  15. Franklin. *N. F.* . . . 279—286.
  16. Mivesnap i prédikációk. *Kríza* 287—294.
  17. Baromorvoslás. *Szabó György* 295—317.
  18. Házi gyógyszerár baromtartó gazdák számára *Sz. Gy.* . . 317—318.
  19. A' kis kertész. *Hiri Ferencz* 319—328.
  20. Vásárlaistrom — a' vásáros helyeket jellemző árruczikkek szempontjából. *N. F.* . . . 329—339.
  21. Erdélyi Tisztinevtár . . . 340—351.
  22. Népszerű könyvek laistroma . . . 352.
-

Gyümölcsfa-tenyésztés.

I. Bèvezetés.

A' gyümölcsöt, mint egyik legegészségesebb 's kellemesebb csemegét 's gazdasági czikket saját izlése és tapasztalása után mindenki ismeri, 's mindenki szereti. — Honnan mégis a' hanyagság, mellyet a' nemes gyümölcsök' termesztésében, szaporításában országszerte tapasztalunk? honnan a' könnyelműség, melly szerint a' nemes gyümölcs' ellopása vagy kártékonykodólag még éretlen korában elpacsékolása még csak bűnnek sem tartatik a' köznép legnagyobb része által? 's az országban helyen-helyen találtató gyümölcsfáknak évenkénti tisztogatás, szükséges mivvelés és ápolás általi ép, egészséges állapotban megtartása alig számíttatik az úgynevezett gazdai kötelességek közé, az e' részbeli elmulasztás pedig alig vétetik gazdai hanyagság jelének? Ezen balitélet annál csodálatosb, mivel már eldődink a' nemes gyümölcsöket méltó becsben láttattak tartani, minek tanúsága az ismeretes kifejezés' „*nékem is van öt-hat szálcafám*“ mellyel némellyek birtokosi állapotukat mintegy

Mentor.

hetykélkedve szokták kijelenteni. — Honnan hát mégis a' gyümölcsfa-szaporításnak 's gyümölcsnek nem eléggé méltánylása közöttünk?

„*Vélemény kormányozza a' világot,*“ mint szokták mondani, 's valljuk meg, a' nemes gyümölcsök a' közvéleményben inkább úgy állanak, mint csemege 's nyaláunkság, melly gyermeknek 's asszonynak való; ennél fogva ha mástól kapja vagy néha lopja, vagy apának 's nagyapjának jó kedvében ültetettfájáról Isten után ingyen nyerte, jóízün megeszi minden ember, de nem tekinti azt fontos gazdasági czikknek. Ugyanazért ha ingyen kapja, jó; különben érette fáradni, dolgozni, izzadni nem tartja méltónak a' sokkal nagyobb rész. Sőt e' részben valamit szorgalommal tenni: szinte munka- 's idővesztésnek tekint. Innen a' más' gyümölcsét ellopni sem tartja, sok, legkisebb bűnnek is: mert hiszen semmi valódi kárt nem tett azzal, csak masnak fölesleges nyaláunksági czikkéből sajátított el valamit a' magáéi' számára — balga véleménye szerint. Úgy látszik tehát, a' dolog' erét eltaláltuk, ha a' nemes gyümölcsfa-szaporítás körüli országos hanyagságnak, 's a' gyümölcs' nem eléggé becsben tartásának okát abban keressük, hogy ez, a' közvéleményben, fontos gazdasági czikknek nem tekintetik. —

Minthogy tehát érzékeink általi tapasztalásunk valaminek jó és kellemes voltáról nem szül bennünk meggyőződést ugyanazon dolognak hasznos és szükséges voltáról, hacsak a' meggondolás az indokokat kitisztálva 's elősorolva a' meggyőződést létre nem hozza: azért tegyük a' dolgot komoly figyelmünk' tárgyává, 's vizsgáljuk

meg röviden: vajjon a' nemes gyümölcsfa' szaporítása tartathatik-e méltán a' gazdaság' egyik legfontosabb czikkjének, 's megfizeti-e a' reáfordított időt és munkát a' szorgalmas gazdának mint más gazdasági czikk? Akármelly gazdasági czikknek fontosságát két szóban fejezhetni ki: a' mennyiben t. i. a' gazdának háztartását könnyíti, vagy más szókkal, családat táplálja és pénzjövedelmet ad. A' gyümölcs nyersen is, csak jól megérett legyen, egyik a' legkellemesebb 's legegészségesebb étkek közül, 's sok szegény, különösen falusi honfitársainknak kenyér mellett a' leves éték' helyét igen jótékonyan pótolná, ha azzal bővölködnék. És már csak ez is elég ok a nemes gyümölcsfa szaporítására, 's legnagyobb jótétemény lenne különösen a' föld' népe' szegényebb osztályára nézve. De meggondolva azt, hogy a' nemes gyümölcsből, nyersen úgy mint megszáraztva vagy aszalva mennyi különböző jó ízű egészséges és tápláló étkeket készíthetni, valóban alig foghatni meg: miként lehet el a' legszegényebb ember is gyümölcs-termesztés nélkül, a' midőn az könnyen nyerhető izletes és egészséges étkeket szolgáltatván család' táplálására, a' háztartási fogyasztást olly jótékonyon pótolná. E' mellett az aszszu-szilva, -cseresznye, -alma és -körte, kivált falu-nelyen számtalan esetben a' legjobbtékonyabb házi gyógyszer adná, a' különben is rendes orvos és jó tanács nélkül szűkölködő beteg szegény embernek, melyek gyomrot erősítve 's vért készítve, őt sok veszedelmes betegségtől megónák, a' midőn most valami e' féle aszalmányokat néhol egész helységben hiában keresve, a' rendes durva eledetek

mellett a' kezdetben kiesiny bajt életveszélyeztető betegséggé érzi súlyosodni, mellyben hosszason sinlik, 's néha el is hal, mellynek pedig egy kis főtt aszszu-gyümölcsfával talán elejét lehet vala venni. Így a' megaszalt ribizli' vagy veres-szőlő' főtt leve sok betegségben a' hideg vizet ártalom nélkül nem iható szenvedőnek a' legenyhítőbb italul szolgálhatna stb. Egy szóval a' jó gyümölcsnek a' háztartásban tapasztalható haszna, mint tápláló 's gyakran orvosi szernek, elő sem számítható; annyi bizonyos, hogy e' részben akármellyik más gazdasági czikk fontosságával vetekedhetik. —

De hát pénzjövedelmet ad-e, különösen olly mennyiségben, mi szerint gyümölcsfa-szaporítás és-ápolás körüli fáradozását a' gazdának illőleg megjutalmazza, 's azoknak, kik a' gyümölcsfa-szaporítást hazánkban kedvtelésből eddig is gyakorolták, adott-é? Képzelem, ezt a' kérdést teszi magában a' nyájas olvasó; mellyre vegye elhatározott feleletül, hogy ad bizonyosan pénz-jövedelmet is, és pedig nem kevesebb arányban, mint más gazdasági czikk, a' legjövedelmezőbbeket is felvéve. Bár tegyünk csak futólag egy kis számítást.

Vegyünk fel csak egy fél holdnyi kertet, melly áll 800 négyszeg ölből, de a' mellyet a' gazda, egyebet is szándékozván vagy kénytelenítettvén ott termesztetni, nem akar csupán gyümölcsösnek használni, hanem más hasznos termékeknek 's növényeknek is helyet kíván benne fenhagyni, 's vegyük ezen 800 négyszeg ölnyi kertnek szélességét 8, hosszát 100 ölnek. — Ezen kertben már most ültessen négy öltre egymástól szilvafákat, akkor elfért kertének hosz-

szában két sor szilvafa, még pedig kerte 100 öl hosszú levén, minden sorban lesz 25, és így a' két sorban 50 szilvafája, 's ezek egymástól egyforma távolságra ültetvén, rendes és gondos ápolás mellett szép fákká növekednek, mellyek közül egyik-egyik négy 's hat 's több véka szilva-termést is ad egy évben. Azonban vegyük egyre másra termését csak 4. vékára, 's ennek árát legcsekélyebb mennyiségben csak 25 krra: lesz egy-egy fának jövedelme 100 kr. vagy is 40 pengő kr., és így az 50 szilvafának 100 ezüst húszas vagy is 33 rft. 20 kr. pengőben. — Ez magában is egy fél hold földről becsületes jövedelem; felvéve pedig azt, hogy az illy egymástól távol ültetett szilvafák más növények termesztését nemcsak ki nem zárták a' kertből, sőt azoknak tenyésztésüket kigőzölgésökkel 's napestig szünetlen változó árnyékukkal még elősegítették, 's lehulló leveleikkel minden őszzsel meg is trágyázzák: mondhatni, hogy ezen fák kettős hasznót hajtottak a' gazdának, minthogy mikor már az egyszer réájok fordított munka után föl nőttek, minden évben kamatoznak, azokat egy biztos tőke pénznek tekinthetni, melly kamatját minden évben fáradság nélkül fizetendi, még a' késő maradéknak is. —

Ezen jövedelemszámítás még dúsabban üt ki, ha alma-, körtvély-, dió-, cseresznyefák stb. vétetnek számítás alá, mellyek még bővebben teremnek 's drágábban eladathatnak. Meggondolandó még azt is, hogy a' fenebbi számításban igen csekély ár vétetett fel, mellynél a' gazda gyakran többre is számíthat. Semmit sem vesz a' számolás úgy is, ha a' gyümölcs megaszaltatik 's úgy

adatik, a' mint t i. idő, hely és környülállás javaslandják. —

Minthogy tehát csak ezen kis futólag tett vizsgálatból is a' nemes gyümölcsfa' szaporítása, mellynek gyümölcse azon kívül hogy egészségesen táplál, még szép jövedelmet is hajt be a' szorgalmas gazdának, a' gazdasági czikkek' legnevezetesebiké' s fontosabbiká' egyikének bizonyosul bé: önként következik, hogy ki a' nemes gyümölcsfák' szaporítását s ápolását gazdaságában elhanyagolja, az olyan magának szántszándékos kárt tesz, mellyet semmi más szorgalommal ki nem pótolhat. Azt reménylén azonban, hogy senki, ki ezen fontos tárgyat figyelmére s gondolkodására méltatja, ezen hanyagság' vétkét magára hárulni engedni nem fogja: a' nemes gyümölcsfák' szaporítására és ápolására alább irt s tapasztalás után hasznosoknak bebizonyosult rövid szabályok mindenkinek ajánltatnak.

2. Maga a' dolog.

Vadfaültetés. Ha vadfát akarsz ültetni, az ágakat vagdald le, legfőlebb 3—4 ágat hagyván meg rajta, mégpedig a' leendő fának főágait; azokat is a' 4ik szemig csonkítsd meg, a' többit pedig a' törzsök körül szép simán nyesegezd le. A' gyökerek közül a' rontsoltakat kiválasztván, vagdald le, különben hamar rothadásba mennek, s az egész fát elveszted.

Gyökérvyesés. A' fakivételkor a' legnagyobb vigyázat mellett is sok gyökér megsérül vagy elszakadozik. A' megsértett gyökereket a' sérült résznél vágd le csapanóson, olly móddal, hogy az új vágás az ültetéskor aláfele essék, különben a' megsértett gyökerekben könnyen rothadás támad, melly tovább tovább terjedvén, a' fát is betegessé teszi, 's korán vesztét okozza. Az ép gyökereket, főleg a' finomabb szakál-gyökereket a' lehetőségig kíméld meg, csak a' sértett nyulánkosoakat vágván le. A' szakálgyökerek nem csapanósan vágatnak le, mint a' nagyobbak, hanem derékvágással metszetnek ketté, mert így hamarabb hajtanak új gyökeret. Ha a' fának egyik oldalán sokkal több a' gyökér, mint a' másikon, akkor a' gyökereesebb oldalról annyit vágj le, hogy a' másik oldalon levő gyökerekkel mind számra, mind hosszúságra egyenlők legyenek. Ezt azért kell így és nem másképp tenni, mert tapasztalás szerint így nyerend jövedőben a' fa szép koronát, a' korona a' gyökerek' állása után képződvén ki. A' gyökér rendszeren kört foglaljon; ezen körülmény is sokat teend a' szép korona' kiképzésére.

A' szív- vagy orsógyökér' felét mindig le kell vágni. Orsógyökérnek mondják azt, melly a' fa' törzsökéből kinőve egyenesen lejt. Ez nem szívja magához a' tápláló nedveket, csak a' f' megerősítésére szolgál. Bizonyos mélységen alól csaknem mindenkor áttörhetetlen földrétegre találván, e' miatt az egész fa' növése megakad. Épen azért derékban ketté metszetik, mert a' fa nélküle is elég keményen álland. Azonban csak hamar oldalgyökereket hajtand, mellyek a' fának

a' legegészségesebb tápláló nedvet adják, 's a' gyümölcstermést elősegítik. —

Némellyek az orsógyökereket meghajtják, hogy csapanósan menjenek a' földbe, és a' fának szilárdabb állást adjanak. Mások az ültetéskor követ tesznek alája, a' mi azt ismét csapanós növéssre kényszeríti. —

Ágnyesés. Az ujonan ültetett fa különben is gyenge erejét egészben a' gyökeresedésre fordítja, azért a' törzsökbe 's onnét a' koronába kevés nedvet küldhet föl. — Ha a' korona az ültetéskor illendőleg meg nem nyestetik, az egész szenvedni fog, a' gyökerek gyarapodnak, 's a' szinfa nehezen adand termésre alkalmas hajtásokat, vagy ha kihajt is. a' hajtások haszonvehetetlenek leendenek. Az ujonan ültetendő fa' koronáját tehát, a' gyökér tehetséghez képest, gondosan meg kell nyesni, azaz: minél kevesebb gyökere van a' fának, annál több ágait lementszeni. Különösen az erősebb és idősebb fák körül kell ezen szabályt megtartani, mellyek talán már gyümölcsöt is termettek, és fiatal korukban még nem voltak kiültetve. — Az ilyen fának rendesen néhány erős és kevés gyenge gyökereik vagynak, ellenben fen bokros a' fa, azaz terjedelmes koronájuk. Az ilyen fák koronáját kurtítsd meg szánakozás nélkül, mert, mint mondatott, a' vastagabb gyökereknek sok táplálásra van szükségök, hogy a' földben apró szakálgyököcskéket hajthassanak, 's épen azért a' koronában sok fát nem is táplálhatnak. Ha a' koronának illetén megcsonkítása elmellőztetik, már az első esztendőben elbetegesednek a' fák, a' következőben pedig bizonyosan kivesznek.

A' megcsonkítás vagy nyesés mind a' megsértett vagy igen hosszú gyököknél, mind a' koronán épen akkor történik, mikor a' fa elültettetik, és nem előbb. A' csonkítás és nyesés által a' fán ejtett kisebb nagyobb sebek faviaszszal békenetnek, hogy hamarább bénójenek 's bégýógyuljanak.

Koronanevelés. Az ágnyesésben nem kell hamarkodni, sőt inkább kiválogatandók, az ép egészséges 's jó jövődőt ígérő ágak. Azon főágak, melyekből a' korona fog kiképződni, megmaradnak, csak erősen megcsonkítatnak, mégpedig a' gyengébbek kevesebb szemre-, 's annál hamarább utólérik amazokat a' növésben.

Ezen ágakon egy néhány vékony ágacskákat is meg lehet hagyni. A' több ágakat egyről egyig vágd le, főkép a' betegeseket. Mindegy, ha három, négy vagy több ágak hagyatnak is meg a' fán, csak hogy egymástól kimért távolságra eszenek. Ha két ág tömötten áll egymáson, az egyiknek okvetetlen le kell esni. A' fa' termékenységére igen sok függ attól, millyen távolságban állanak az ágak egymástól. Egymást megfekvő, keresztül-kaşúl kanyargó ágakat a' fa' késő korábban sem kell megszenvedni.

De a' vágást mindenkor úgy ejtsd, hogy azon szem, melyből a' leendő ágat akarod növelni, vágás alatt legyen, mert a' vágáshoz legközelebbi szemből nő ki a' jövődő ág. — Ne is legyen a' vágás szálkás, hanem síma. A' vágást mindenkor a' termő szemmel szemben álló oldalon kezd, 's kevéssel a' szemén felül végezd. — A' szemet azon oldalon kell hagyni, millyen a' jövődő ágat növelni akarjuk. —

A' vágáskor a' szemén feljúl sok fát ne hagyj, mert az a' szemig elszárad, és árt a' fának. A' szép fa' növelésének egyik feltétele az, hogy az oldal ágakat, ha már termettek is, minden szánakozás nélkül vágja le az ember addig, meddig lábujhegyen állva kezével feléri. Különben nem fa, csak bokor lesz belőle. —

Fejszével soha sem jó a' faágakat vágni, hanem fűrészszel vagy kaczorral. A' fanyesés' ideje nem akkor van, mikor a' nedvesség a' fában sok, hanem mikor kevesebb: késő ősszel, télen lágy időben vagy jókor tavasszal.

Felnőtt- és vénfatisztítás. A' régibb magas törzsökű fákról a' beteg és száraz, úgy a' rendetlenül álló ágakat egész a' törzsökig levágd, még pedig kiülő szálkák vagy csapok nélkül. A' nagyobb sebeket, mellyek a' fán akaratlanul is ejtetnek, késsel simára faragd, és faírral, viaszszal és más olcsó kenőccsel bekend, hogy ne hasson nedvesség a' sebekbe, ott majd fenésedést okozandó. —

Nagy faiskolákban, hol több ezer fát kell megnyesni, nem kenik bé a' sebeket, csak késsel simára vágják, 's azt állítják némelly kertészek, hogy korábban begyógyúlnak, mint ha be lennének. Kicsiny fáknál és kis sebeknél megeshetik, de a' nagyobb sebeknél tetemes hiba, ha azok a' levegő kártékony hatása ellen nem ótalmaztatnak. A' mindenütt rontó lég savanyít, a' meztelen vágást lassan lassan megfeketíti, 's majd elő állnak hű szolgálai, a' bogarak és férgek, mellyek végrehajtják, mit ő elkezdett, a' végromlást. De abban mindnyájan megegyeznek, hogy a' vágást késsel simává kell faragni, mert különösen

a' fűrész vágta seb szálkás és vizet veszén bé. Az egymáson keresztül-kasul fekvő ágak is levágnak, mert nem csak rendetlenséget okoznak a' koronában, hanem minden mozgáskor egymást dörgölik, melly által mind a' két részből a' héj lekopik, 's utóljára fafene, vagy üszög esik belé, a' fának nagy kárára. —

A' víz hajtásokat (egyenesen felfutó hosszú kövér jövések) is minden esztendőben vágde le, mert a' gyümölcsstermő fának nedvét elszívják. Azonban ha a' fának azon oldalán semmi vagy kevés vagy beteges ágai vannak, akkor ezen buja hajtásokat is megszenvedheted, mert ha majd kinövik magokat, a' fának majd egészséges gyümölcsstermő ágakat adnak a' kopasz oldalon. Ezen munkát egész télen át folytathatod, míg a' famesgéje meg nem indul, csak hideg, esős vagy szeles időben nem. El ne felejtsd továbbá a' régi gyümölcsfáknak darabos héjjaikról a' kérget és mohát egy viseltes sarlóval levakarcsálni. Ez által sok bogárfészek elpusztul, melly a' fának felette ártalmas. A' fa' héjja így mindig tisztán és simán maradván, arra a' nap és levegő több erővel munkálhat, 's nedvét tisztítja 's jóvitja. Azonban a' sima fahéjja a' vizet nem veszi magában, melly pedig a' fánál mindig rothadást okoz.

Vízjövéseknél, víz hajtásoknak neveztetnek azon hosszú, egyenesen felnövő buja ágak, mellyeket a' lapos, kicsiny és egymástól messze álló szemekről töstént megismerhetsz. Ezek az ép, egészséges fának ártalmára vannak, de a' vén fáknál igen hasznosok, mert ezek többnyire olyan helyen szoktak kihajtani, hol a' vénfa' odva végződik, és ha már a' fa a' vízjöv-

vésnél elfüresztetik, 's a' seb bekenetik, a' fa új erőt kap, 's egészen megújul. Az illy vízjövéssek ha magokat kinövik, termékenyekké válnak, 's még sokáig eltartanak.

Ha a' fa ép, egészséges és gyümölcsöző, akkor azon ágak, mint tolvaj- és fattyu-ágak levágnak: de ha a' fa kövér, igen sok fát bajt, azonban nem gyümölcsözik, vagy virágait gyümölcstelenül elhullatja, akkor hagyd meg a' vízjövéseket, mert a' termékenységet növelik az által, hogy a' felesleg való nedvet magokba szívják. Két esztendő alatt az ilyen fák gyümölcsöznek, 's magok a' vízjövéssek is gyümölcs-csel rakvák. —

Fakenőcs, fair, faviasz.

a.) A' fakenőcsöt így készítsd: elegyíts össze friss marhaganéjt, víz nélkül, száraz agyaggal és elegendő marhaszórrel, 's a' kenőcs készen van. Ez meggyógyítja a' sebeket és semmiben sem kerül: de minthogy ez esőnek 's napmelegnek sokáig ellent nem áll, találtak jobbat, a' minek sem eső, sem meleg nem árt. Ez a'

b.) Fair, mellyhez csak háromféle szer kívánatik, n. m.

1.) Oltatlan mész.

2.) Fekete szén.

3.) Lenmag-olaj.

Végy 3 rész oltatlan meszet, p. o. 3 fontot 's hozzá 1 font szenet. Mind a' kettőt külön porrá törvén és finom szitán megszítálván, elegyítsd össze, aztán tölts rá egy tálba annyi lenmag-olajat, míg összekeverve a' lágy folyó tészta-hoz hasonló lesz, ezt pemecs' segedelmével a' fászekre kenheted. Ha igen keményen hagyod, a' felkenés bajos lesz, 's ha lágyan, lefoly a' fáról. Ha sokáig

'akarod tartani, fedővel jól betakard, 's a' külléget merőben zárd el tőle, időről időre lenmagolajjal felhigitván. Használáskor, mennyire szükséges, lenmagolajjal ismét lehető lágyságúvá hígítsd, mert sokszor úgy megkeményedik; hogy alig lehet késsel is felvagdalni.

Pemecset magad is készíthetsz, egy arasznyi sertét összekötván. A' békenést halaszd mindig vidám, derült időre.

c.) F a v i a s z a t így készíthetsz: végy.

1.) 1 font sárga viaszat.

2.) $\frac{1}{4}$ font terpentint.

3.) $\frac{1}{2}$ font szurkot.

A' viaszat és szurkot gyenge parázson egybe olvasztván, mikor kisség hűlepedett, a' terpentint töltsd bele; de vigyázz, mert a' terpentin könnyen meggyúl, azután keverd össze. Ezután egy tálat tölts meg hideg vízzel, a' keveréket öntsd belé, 's ott faolajjal, mint a' tésztát, gyurd meg kézzel. Utóljára pedig kerek rudakat csinálván belőle, meleg késsel vagdald el tetszés szerinti hosszúságra 's tedd el.

Mind az ir, mind a' viasz mindenütt egyformán és minden sebeknél 's metszéseknél használ, hanem a' viasz drágább levén, mint az r, inkább csak kisebbekre kell használni, a' kenőcsöt pedig a' vén fák nagy sebeire, egy darab rongyal mindenkor betakarván és a' fához kötözvén.

Gödörkészítés ezeket tartsd meg:

1.) A' gödör átmérője legalább is 4 lábnyi széles legyen, mélysége pedig $2\frac{1}{2}$ láb. A' gödört könnyen kimérheted, egy karóhoz 2 láb hosszú spárgát kötven; mellynek a' más végéhez hegyezett fácskát kötöttél. Ha ezen spárgát kife-

szítve a' karó körül forgatod, a' végén levő hegyes fácskával kijegyezheted a' gödör' szélét, hosszát. Ki a' gödröt 4 lábnál szélesebbre ássa, annak fáradságát fálnak szép növése gazdagon fizetendi vissza. Egyébiránt mentől keményebb, tömöttebb a' föld, annál nagyobb gödröt kell ásni, hogy a' fa gyökerei a' növéskor porhanyó földet kapjanak. Ha gyepes földbe ülteted a' fát, a' gödör olyan nagy legyen, a' millyen nagy lehet, és azután kerületében a' fűvet vagy burjánt meg ne szenvedd.

2.) Az ültetés előtt néhány hónappal ásd ki a' gödröket; legtanácsosabb már ősszel megásni. — Így a' levegő, nap, eső, hó, hideg mind a' kihányt, mind a' gödörben levő földet porhanyóvá, termékenynyé teendi. Ilyenkor a' föld egészen ellepi a' gyökereket, és ez fontos dolog, minthogy az üregben fekvő gyökerek könnyen kiszáradnak. —

3.) Ha gyepföld az, melybe ültetünk, előbb a' gyepet fel kell kapálni, és félre hordani: mert a' gödörbe vetett friss gyep idővel összeroskadván, miatta félre dől a' fa, a' mellett a' gyökerek sokkal magasabbra esvén, mint kellene, a' fát könnyen kifordítja a' szél; a' gyökerek elrothadnak a' gyepben, minthogy az mielőtt elporlana, rothadásba megy a' fa, egyszerre csak megszűnik nőni, száradni kezd, kivész. Ha a' gyökerek növésekben nem találnak akadályra, fáid közül bizonyosan egy sem szárad ki. Tapasztalások' bizonyítása szerint felette sok függ a' gödörkészítéstől, és azon földtől, mellyel az megtörténik.

4.) Ha a' gyepet elhordottad, kezdj a' gödör-ásáshoz, még pedig körídomban, 's így folytasd azt a' kellő mélységig, mint fölebb megmondatott.

De jól jegyezd meg: a' felső és jobb földet hányd egyik felől külön csomóba, az alsót másik felől ismét külön csomóba. Így jó földed lesz az ültetéskor külön választva, és a' gyökerekre választott jó földet tehetsz. Sokan elmulatják a' nagy gödör' ásását, mikor ifju fákat ültetnek. Sokszor láttam, hogy csak két arasznyi lyukat ástak, 's fáikat egy isten-adta szerencsére abba tették, mint egy káposzta- palántot: de a' millyen a' munka, olyan volt jutalma. Az ilyen nyomorultul ápolt fák néhány esztendeig egy állapotban mecsevészték, a' nélkül hogy hajtottak volna. Általán láthatja akárki, hogy a' fák' gyökerei a' kemény, 's sokszor a' mellett sovány földbe nem furhatják bé magokat táplálatot keresni. A' föld, melybe a' gyökerek szétágazva növedeznek, legyen tápláló és porhanyó, szóval termékeny; ha a' föld rossz, legalább annyit, mennyit a' gödörbe vetettél, el ne mulasd megjavítani.

Földjavítás. Igaz, hogy faiskoláinkhoz csak olyan földet használhatunk, a' millyen lakó vidékünkben terem, de ki is javíthatjuk a' föld' hibáit szorgalmas munka trágyázás, és jobb nemű földek' elegyítése által. —

A' homokföld magában igen terméketlen, melynek megjavítására különösen használható a' gyepföld. Ha a' gyepföld e' végre nyárban vagy ősszel felkapáltatik, rakásra hanyatlik, 's télen át úgy marad: a' fagy, hó, eső porhanyóvá teszi, 's ez által olyanná lesz, mint a' legjobb kerti föld a' fáknak; ezen összeronthadt gyepföldben különösen és sebesen tenyésznek.

Sokat javul a' gyepföld, ha úgy, mint halomban áll, olykor összeroncsoltatik 's kavarta-

tik. A' gyep ha földdé rothad, a' legjobb trágya lesz belőle. Az agyagföld sem kis szolgálatot teszen, így a' tóiszap is, ha rakásba rakatván, a' fagy és levegő által savanyú részeitől megtisztítatik, 's aztán homokkal elegyítve, a' gödörbe hordatik. Ez a' legszárazabb homokot is termékenynyé teszi.

A' meszes könnyű föld, mellyben kevés a' tápláló rész, különösen tóiszap, agyag és gánéj által javíttatik meg.

Az agyagföldnek elég zsirja van ugyan, de esős időben szivájos és csomós, szárazban összeállló, kőkemény, repedezik, hasadozik; de porhanyós földnemekkel elegyítés által megjavul, különösen márgaföldel (Mergel), melly a' fának magára is a' legjobb trágya, mert mészből és agyagból álló föld levén, a' mész a' szivájosságot oltja.

A' márgaföld kótós határban található, holott fehéres vagy barnás szürke, vagy veressárga színvegyületben jelenti magát, a' felületen. Még olyan helyeken is található, hol a' föld finom és kövér tapintatú, és az ujjak között elsikúl mint a' szappan. Az iszapos kótós helyeken is, hol muhar terem, mikor meleg nyárba kiszáradnak, fölkelhető a' márga föld. A' márgát nem csak kövér szappanyos tapintásáról ismerheted meg, hanem arról is, hogy ha réa eczetet töltesz, felduzzad habzik, és minél inkább felduzzad, annál jobb.

Ültetés. Esős időben, 's nedves földbe ovakodj az ültetéstől, hanem várj szép időre, mikor a' föld száraz és porhanyós. Ha fűdat ki táltad ásni, azonban két-három hétig esős idő jár, 's nem ültetheted el, akkor szép időig, vagy ha a' körülmények kívánják, tavaszig is szükséges azokat elfedni.

Az elfedés így esik: Áss egy lábnyi gödröt; abba tedd belé a' fa' gyökét és földdel fedd bé. Így megáll tavaszig is kár nélkül. Hanem a' földet jól a' gyökér közé rázd, 's minden üreget betölts, mert ha a' gyökök közt üreg marad, megromlanak. Ki se nyuljanak a' gyökök a' földből, mert könnyen megfagynak. Ha sokat szedtél ki, legjobb árokba temetni. —

Az ültetésben már annyira mentek a' tapasztaltabb gyümölcstenyésztők, hogy az év akármelylyik szakában is bátran ültetnek, még akkor is, mikor a' fák már kileveleztek 's virágoztak. Azonban azt csak kénytelenségből és egy jó szerencsére teszik. —

Egyébaránt valamint megnyesni, úgy kiásni 's elültetni sem tanácsos a' fákat, mikor bő nedvben vagynak, kileveleztek, vagy {a' növényélet' folyamán náluk fejledezik. A' rendes ültetési idő october' közepétől apriliséig tart.

Az ültetés így megyen véghez:

1. Elsőben áss gödröt, úgy mint fölebb iratott, a' felső földet egyik, az alsó rosszabbat másik felől hánván.

2. Harmadik-féle föld a' gyepföld-rakásból vétetik (melly már télen át halomban állván, összeért), de előbb ezen földet sűrű vas rostán átszítalod, 's csak az apróját teszed az ültetéshez.

3. Ezen készüléteket előre bocsátva, a' felső földet, mely a' gödörből ásatott ki, a' gödörbe visszahányod, 's csak annyira töltöd be, hogy egy fél lábnyi mélységre üresen maradjon.

4. Ez megtörténvén, előre annyi karót készítesz, a' hány fát el akarsz ültetni.

A' karó 8 láb magas és sima legyen, egyik végét égesd meg kissé, hogy kihegyezése annál könnyebben essék, 's a' földben tovább ellent álljon a' nedvességnek. A' karót a' gödör' közepére szúrd bé, mielőtt még a' fa betétnék, mert azután könnyen megsérthetné a' fának valamelyik gyökerét.

5. Azután a' megrostált földnek felét rakd a' gödörbe a' karó körül szép halmocskába, olyan vakondoktúrásforma rakásba, melynek épen közepén álljon a' karó. A' rostált föld nagy hasznára van a' gyökereknek, azonban másfele része a' rostált földnek kün marad további használatra.

6. A' fa, melyet már előre az ültetésre elkészítettünk, megnyestünk, sebeit irral békentük, és míg a' gödörbe tétetnék, tövét gyepfölddel betakartuk, hogy meg ne száradjanak a' szakálgyökerek, most előhozatik, és a' gödörben a' vakondoktúrásra állíttatik fel egyenesen, és a' legkellőbb állásban a' karóhoz alkalmaztatik. A' vakondoktúrásnál leginkább arra kell ügyelni, hogy a' fa' törzsöke általa se alább, se fölebb ne vettessék a' földben, mint előbbeni helyén volt.

7. Ezek után már a' gyökeret egyengessd el, mindenik gyökeret úgy helyheztetvé el, a' mint a' gyöktörzsökből fölebb vagy alább nőtt ki, 's földet tégy közbe, hogy ne fekügyenek egymáson; terjengessd és nyujtsd el körirányban, hogy mindenfelé egyformán ágazván szét, a' körüllevő nedvet kellő mértékben szivhaszák el. — A' korona a' gyökfekvés' idoma után alakulván, olly formán fektessd a' gyököket, mint feküsznek a' szekér' fektetett kerekének küllői.

8. Ekkor a' megrostált földnek feuthagyott fele részét hányd a' gyökre, kézzel is segítvén, hogy

a' gyökök közé befolyjon, mi legkönnyebben esik meg úgy, ha a' fát gyengén felfelé emelve rázogatom. Azután még tégy a' rostált földből a' gyökre annyit, hogy egy sánta arasz-magasnyira takarja azt. —

9. Az alólról ásott durva rossz földet hányd a' közép halmocska (l. 5.) körül a' gödörbe, hogy abból szétfolyni a' földet ne engedje. A' durva föld a' halmocskánál fölebb emeltetik.

10. Ezután jön már, a' mi faültetésben egyik legnevezetesebb fogás,

A' béiszapolás, melly így esik meg: mikor a' fa el van ültetve a' fölebbiek szerint, utóljára egy öntöző-edénnyel, annyi vizet töltesz a' kis halmocskára, hogy azt egészen habarékká vagy iszap-pá változtassa. A' töltögetés vagy öntözés lassan és csendesen vitetik véghez. Ezen finom szitált, és jó földből készült iszap keményen és szorosan a' gyökökre ülepedik, ezek természeti működéssel tüstént szívni kezdik a' nedveket, a' törzsükbe, a' fa' életére megkivántató nedvfolyamnak nincs ideje megakadni, és a' fa épen nem érzi meg az átültetést.

Az öntözés által a' felső gyökök földtakaróját elmossa a' víz: de az alsó gyökerek annál keményebben állanak, mert minden finom föld letakarodott a' vízzel, és a' gyököknek legfinomabb szálaira is leülepedett.

Mikor a' vizet tökéletesen elitta, és a' föld kissé megszikkadt, a' mi egy két percz alatt megesik, a' meztelen maradt gyökök finom szitált földel ismét befedtetnek, de jól eszedbe tartsd, hogy míg a' vize el nem száradott, egy morzsa új földet se hints a' gyökök felibe,

a' vizes földet pedig kézzel illetni épen nem szabad. —

Ekkor másod ivben is annyi vizet tölts, míg az újból hintett finom föld is iszappá válik, 's a' melly gyökök a' második vízráöntés által kinmaradnak, azokra is földet tégy, 's ezen cselekvést addig folytasd, míg a' föld már többet el nem sziv, 's a' köröskörül levő lyukacsák vízzel telvék. —

Ha a' víz a' kis halmocska körül kiront a' durva földre, és a' finom földet is magával viszi, akkor még több durva földet tégy a' kis halmocska körül, hogy az kisség mélyebbre szállva maradjon: ekkor egy felé sem folyhat a' víz, csak lefelé, 's a' finom földet gyökerekre ülepíti.

A' víz-réáöntés akkor elég, mikor a' vízből több hólyagok fel nem jönnek, 's a' föld több vizet nem vesz fel. Ekkor a' többi durva föld is a' gödörbe hanyatik, és a' gödör egyenlővé tétetik a' földszinnel: de nyáron át a' törzsök körül egy kalapnyi széles gödröcske hagyatik, hogy az esővíz inkább a' gyökökre folyjon; ellenben télben jobb egy kis halmocskát csinálni a' törzsök körül, hogy a' fagy ne hasson a' gyökökre.

Mostantól kezdve főgondod legyen az, hogy kocsikerék szélességre se fű, se burján meg ne gyökerezze, 's így a' levegő és napmeleg inkább a' gyökerekre hathasson, mert a' burján minden harmatot, nedvet, esőt magába vesz, 's a' fű gőzölgése muhát és taplós nyirkosságokat tenyésztet a' törzsökön. Lehet krumplit, répát, babot tenyészteni ezen szekér keréknyi helyen, a' mi a' fanövésének nem árt, sőt hasznára van.

Az érett trágya is jó lenne a' gödörbe, de jól megérett legyen, 's a' gyökerekhez vagy a' törzshöz épen ne érjen, hanem a' gödörbe egy rét trágyát 's egy rét földet tehetsz, 's így tovább, míg a' gödör félig megtelik. Ez a' legjobb javítási mód a' gyümölcsfák' földjénél; de mivel a' trágya a' szántóföldekre fordíttatik, bé lehet érni a' gyepfölddel a' fölebbi mód szerint.

Ha a' fákat a' fenebbi mód szerint ültetjük ki, úgy mindenütt jól tenyésznek; egyébiránt az almafa a' kissé szivájos, nyirkos, 's a' körte a' könnyű, száraz, a' szilva a' fekete, homokos földet szereti, és a' cseresznye és dió pedig a' köves tetőkön tenyészik legjobban.

Az őszi ültetést is bé kell iszapolni, nemcsak a' tavaszt, mert az nem hogy ártana, sőt ótalmazná fagy ellen

Az így ültetett fáknak egész nyáron által nem szükséges a' további öntözés, hanem ha nagy szárazság uralkodik. Illyenkor az estveli öntözés enyhülést szerez nekik a' nap' szikkasztó heve ellen. A' faültetést béfejezi

A' megkötözés. Egy előre csak némi vékony kötéssel tágan köttessék a' fa karóhoz, hogy a' földdel együtt rokkanhasson, és csak 14 nap múlva kell illendőleg megkötni. Legállandóbb kötés' neme az volna, ha két régi, vízben megáztatott szíjjak közül egyikkel középen, másikkal a' koronához közel olly kötés tétetnék, hogy mind a' fát, mind a' karót egybefoglalván, és a' két végek egymásra hajtván, a' karóhoz szegezethetnének. Az illyen kötések 6—10 évig is eltartanak. Egyébiránt meg lehet kötni tekert szalma-kötéssel vagy fűzfa-veszszővel is, de a' mely-

lyek elszáradván, minden őszszel megújítást kívánnak. Minden kötés olyan legyen, hogy a' fa és karó egymást ne súrolják. Ez úgy esik meg, ha a' kötél kétszer a' törzsökre tekertetik, azután a' törzsök és karó között keresztbe vétetik, és a' két végével a' törzsöket és karót által köti. Így nem súrolják egymást; ha pedig valahol összeérnek, akkor közükbe kalap darabot vagy muhát lehet tenni.

Mihelyt a' fa a' maga helyén júgy megerősödött, hogy a' szélnek ellent állhat, a' karót elveheted; mert a' karó mindig árt valamit. Meg kell jegyezni, hogy a' karónak észak felől kell állani. —

Ha valaki nem sajnálná azt a' fáradságot, hogy a' kis halmocska körül a' kiásott durva föld helyébe jobbat hordjon-, melly célra egy szántó földről felszántott felső borozdalap elégséges, annak fáradságát a' fák' gyors növekedése gazdagon megjutalmazná. —

Fa orvoslás. 1. A' beteges fákat nyesd meg a' főlebb irt mód szerint; hogy ha pedig valamelyik igen könyökös, nyomorék, azt a' földtől egy tenyérnyire vágd el, és olts bele új ágat, különben soha sem lesz belőle fa. —

2. A' hangyákat el kell pusztítani, mellyeket télben, minthogy alusznak, fészkeikben fel lehet keresni, és kosarakba rakva elégetés végett összehordani. Nyárban döglött bűdös halakkal legkönnyebben elűzheted. —

3. Ha apró muha van a' fán, azt esztendón által egy néhányszor durva ruhával dörgöld le, vagy pedig végy oltatlan meszet és bő vízzel megoltván, mikor megszállott, a' vizet töltsd le ró-

la, 's ezen vízzel a' fákat egy ecset' segedelmével mosd meg; így a' muha rövid időn elvész a' fáról.

A' mohot fakéssel, 's még könnyebben kefével is lehet a' fáról tisztítani, csak hogy a' kefe kemény legyen, leginkább mégpedig eső után, mikor a' muha sokkal gyengébben áll a' fán, mint egyébkor. —

Ezt a' mohot teljességgel meg ne szenvedd. Ezek rendkívül apró növények, mellyek a' kéreg hasadékába 's gödreibe gyökereket vernek, és a' fa' kárára táplálják magokat. Nem csak a' nedvet szívják el a' fától, hanem megakadályoztatják a' kigőzölgést is, és a' nedvek természetes forgását, 's mindenféle bogaraknak káros lakhelyet adnak. Ezt a' mohot tehát okvetetlen el kell pusztítani. —

4. Ha a' föld a' fának nem különösen jó, vedd ki helyéből, és új gödörbe újból ültetd el a' fentírt módon. —

5. A' gyepet a' tövén meg ne szenvedd, mert az a' gyarapodást akadályoztatja; azért minden hónapban egyszer a' fák' tövénel két lábnyira ke-
reken a' burjánt és gyepet takarítsd félre. Nagy, felnőtt fának nem árthatnak, mert azok már erőt vesznek rajtok, de növendék-fának felettébb nagy hátramaradást okoznak. —

6. Egy mesterkéltsággal trágya nem is van, mellyel a' fákat növésbe lehet hozni: Két targonca friss, kövér marhaganéjt (jobb a' tehénganéj) keverj össze 5 kupa marhavérrel (mellyet a' mézárósoktól könnyen kaphatni) és 48 kupa vízzel, 's aztán hagyd 3 vagy több napig is állani. Ez így elkészülvén, áss a' fa' tövére egy tenyérnyi mély gödröt, de a' nélkül, hogy a' gyökerek megmezi-

telenített nének, és a' fa' nagyságához képest, tavasszal vagy nyárbán tölts egy vagy két csuporral azon gödörbe, de éjszakára a' gödröt bé ne töltsd, hogy a' rothadt rész gőzölögjön el; másnap bétöltheted. Ezt az öntözést egy nyáron, mikor nagy szárazság van, kétszer háromszor is lehet ismételni. —

Ezen trágya igen sokszor ismételve, ártana inkább, mint használna, valamint a' ganéj-trágya is a' gyökerekre téve a' legtöbb kárt okozná. — Ellenben az összerothadott gyepföld minden esetre ártatlan, jó trágya. —

De őrizkedni kell egy hibától, melyet némelyek az által tesznek, hogy a' fák' gyökerein jó földből halmot csinálnak, annak tövét feltöltvén. — Ez a' feltöltés a' napmeleget és esőt nem bocsátja a' fa' tövéhez a' gyökerekre, és inkább akadályoztatja, mint előmozdítja a' fák' gyarapodását. —

7. A' nagy fekete hangyákat fel lehet keresni, és fészkeikkel együtt semmivé tenni, de a' veresek már több fáradságot kívánnak. Ha az ember sült csontokat, vagy majusban döglött cserebogarakat, vagy döglött békát teszen le több helyekre, azokra a' veres hangyák ezerenként összegyűlnek, a' mikor forró vízzel, vagy más módon mind meg lehet őket ölni. —

8. Ha azt akarja az ember, hogy muha ne nőjön a' fákra, minden esztendőben mossza meg azokat hideg lúggal, melly így készül: két marék bikfa-hamura és egy marék sóra tölts annyi forró vizet, a' mennyi különben lúghoz kívántatik. De el ne felejtse, hogy a' törzsök körül gyepet, burjánt nem kell megszenvedni. —

Ha a' főlebbiek szerint hánnak a' fával, nem csak a' fák lesznek szebbek, épebbek, tartósabbak, nagyobbak, hanem a' gyümölcsök is. —

Fanemesítés. Ez az oltás által esik meg, melly szerint a' gyümölcsfa megneemesíttetik, és a' beoltás után a' 3ik esztendőben a' legszebb gyümölcsöket termi. —

De ha egy nagy fát tavasszal be akarunk oltani, azon ágakat mellyeket beoltandunk, azelőtt míg a' fa nedvbe indulna, tehát februariusban, martiusban erre a' végre el kell készíteni, melly az által esik meg, hogy a' beoltandó ágakat elfűrészeljük, de nem simán a' törzsök-nél, hanem egy lábnyi csutkót hagyva, mellyekbe az oltóágakat annak idejében beleoltjuk. Azonban az oltás nem a' csutkó' végére esik, hanem a' törzsöktől valami egy tenyérnyire, és egy lábnyi hosszúságra. A' csutkó csak azért hagyatott, hogy a' beoltás' helye az elfűrészeléستől fogva a' beoltás' idejéig, azaz: februariustól fogva aprilis' végéig meg ne száradjon a' fagy és levegő által.

Az oltás' ideje akkor van, mikor a' fának héjja hámolni kezd a' fáról, aprilis' végén vagy majus' elein, mikor a' fa épen ki akar fakadni, csak hogy még nem zöld. Hogy a' fán dolgozni lehessen, arra kerti lajtorja kívántatik. Ez tulajdonképen két közönséges lajtorjából áll, mellyeknek felső végeik mozoghatólag össze vannak szegezve. Ezen lajtorjának igen jó hasznát lehet venni nemcsak az oltáskor, hanem ágaknyesésekor, gyümölcsszedéskor, hernyókereséskor, stb. —

Mikor az ágakat fűrészeljük, arra kell vigyázni, hogy alól le ne hasadjanak, mellyet az-

zal lehet megelőzni, ha a' fűrészvágás' irányában alólról egy bévágást teszünk. —

A' lefűrészelt ágak csutkói szép kerekseget formáljanak: de épen minden ágakat lefűrészelni nem jó, hanem hagyni kell némelly szívó ágakat, mert azok nélkül a' fa hamar kiszáradna, egyfelől azért, mert a' törzsökbe gyűlt nedv' forgása egyszerre fenakadna, más felől azért, mert levelei, melyeken a' kigőzölgés esik, nem lennének; már pedig felszámíttatott, hogy 10 ezer falevél 24 óra alatt 1700 font nedvet gőzölög ki.

Minthogy az ilyen nagy fákon az ágak erősek, egy ágba két, három oltóágat is lehet tenni, és hogy hányat kelljen tenni, azt az ág' vastagsága határozza, hanem egyik oltóágnak a' más-hoz három hüvelyknél közelebb lenni nem szabad. — Továbbá szívó ágat kell rajtok hagyni, de a' melyek ha igen hosszúak, gyakran felényire megkurtíttatnak, a' jövő tavaszon pedig vagy egészen levágnak, vagy ha a' fának azon kívül is kevés ágai vannak, béoltatnak.

Különbség van az alma- és a' körtefa-béoltásban. Az almafa-oltóág inkább megfogamzik, ha nem felette vastag ágakba oltatik. Ellenben a' körte vastag ágba oltva fogamzik jobban. Tehát ha a' beoltandó almafa-ág igen vastag, el kell csonkítani martiusban a' törzsöktől egy két hüvelyknyire, hogy hajtson új jövéseket, melyeket vagy a' jövő tavaszon be lehet oltani, vagy még ugyanazon nyáron oculálni. —

A' körte-ágat bé lehet oltani, ha olyan vastag csak, mint egy férfinak a' karja, és inkább több oltóágakat kell belé rakni. Továbbá mint-hogy a' körte hamarabb jön nedvbe, mint az

alma, hamarabb is lehet oltani. Mindezen szabályok inkább a' bőrmagvuakra illenek: mert a' csontmagvuak inkább szeretik az oculálást, mint az oltást. Azonban azokat is be lehet oltani vagy copulálni.

A' lefűrészelt és béoltott ágakon is lehet imitt-amott egyegy vékony ágacskát meghagyni, melly a' főlesleg nedvet magába vegye, hogy az oltott ágra igen sok ne menjen: de nem kell mindenik ágon hagyni ilyen kis vékony ágat, mert igen sok nedvet szívhatna el a' nemesebb oltott ágtól, úgy hogy az elszáradna. —

Héjjba oltás. Ezen oltás' nemét teszi az ember, mikor a' nedv vagy mezge már a' fa és haj között megindult, és a' héjj jól leválik a' fáról. Akkor a' fa' héjját azon helyen, hova oltani akarunk, egy kisség meg kell hasítani, és az oltóágát mindjárt belétenni.

Nem mindenik fát lehet ugyanazon helyen béoltani, és mellyiket hol kelljen oltani, a' törzsökbe vagy koronába-e? maga a' fa mutatja meg. Például ha a' törzsök vastag, egészséges és magas, akkor a' koronába, mégpedig olly magasán, mint csak lehet. Legjobb 6—7 lábnyira, mert akkor a' feltett ágból koronát lehet mindjárt formálni.

Ha az ifju vadfa már fen szép koronát formált, akkor annak ágait meg lehet oltani, mint főlebb mondatott, csak hogy itt 3—4 ág nál többet nem szabad beoltani. Ezen beoltott ágak illendő ritkaságra majd hajtának több ágakat is; ha sok ágat oltanánk, akkor sok sűrű, vékony ágak lennének a' fán, és egy igazi főág sem, 's a' fa soha sem kapna jó erős növést. — Többnyire ahoz nem érto gazdák azt a' nagy hibát teszik, hogy sok vé-

kony vesszőket, vagy sarló-görbeségű törzsököket középen vagy fen oltanak meg. Ez nagy hiba; az ilyen fákból semmi sem lesz. Az oltás helyén vastag bök nő, 's az oltott ág, mint leendő törzsök, fen vastagabb lesz, mint alatt a' csemete-törzsök. Így a' felső fa az alsó törzsöknek igen nagy tereh, 's a' szél könnyen letöri, vagy ha megmarad is, tartótlan, nyomoru fa lesz. Hasonló eset van a' görbe törzsökökkel. Ezen görbe, nyomorék fákat épen ne oltsd be, hanem növeld más egyenes törzsököt nekik. Egy pár vadfával, szükség nélkül, nem kell fűsvénykedni, ha jövőre tartós fákat akarunk növelni. Minden rossz növésű, fekélyes, belől feketés, veres vagy rothadt fákat gondolkodás nélkül félre kell vetni. — Az ember csak időt, fáradságot veszteget réájok, más jobb törzsöknek veszi el a' helyét, még sem lesz belőlök soha valami derék dolog. Továbbá sokan félsingnyi ágakat oltanak el; de ki ép fákat akar nevelni, az, vagy alatt a' föld' színén oltsa, vagy fen a' koronába, és soha se a' középen; az eloltandó ágaknak sem kell három, négy szemnél hosszabbaknak lenni.

A' héjjba oltás így esik: A' törzsököt a' földtől egy tenyérnyire elfűrészeltetvén, a' fűrészvágás az oltókéssel kienyengettetik, simítatik. Ekkor az oltóág 3 vagy 4 szemre hagyva elvágatik, 's a' legalsó szemmel szemben levő oldalon, kevés alól a' szem' tövén, az oltókéssel egy bévágás tétetik keresztül az oltóágba, de a' melly ne menjen bé a' beléig az ágnak; és alólról felfelé faragva azon bévágásból egy kis váll formáltatik, melly a' törzsökre fog feküdni. Azután ezen válltól kezdve lefelé csapanósan egy

ollyan levágás tétetik az oltókéssel, mintha az ember fogvájót akarna csinálni, melly által a' vágás simává tétetik. Utóljára a' vállon alól mindkét felől az oltóágnak fekete héjját nagy vigyázattal azon vastagságyira le kell vakarni egész a' zöld héjjáig; de nagyon vigyázva, hogy a' zöld haj meg ne sértessék. Így elkészítvén az oltóágot, már most az oltókéssel a' törzsök' héjjába félhüvelyknyi mély bévágást kell tenni, lefelé fordítván a' kés' hegyét, de nem mélyen, ne hogy a' fába is bévágódjék; azután a' vágás' felső részénél egy kisség a' törzsöknek héjját a' kés' hegyével fel kell választani, de nem nagyon, hogy majd mikor az elkészített oltóágot oda szúrjuk, az annál keményebben álljon. —

Ezekután a' főlebb kifaragott oltóágot ott, hol a' törzsök' héjja meg van hasítva, úgy bé kell a' fa és haj közé szúrni, hogy az oltóág válla a' törzsök' fáján megfekügyék. — Az oltóág' két oldalán levő czérnaszálnyi széles zöld stráfok úgy vannak a' törzsök' héjja alá szúrva, hogy legottan nedvben és növésben a' törzsökhéjjal egyesülnek. A' beszúráskor tehát vigyázni kell, hogy az oltóág' héjja le ne surlódjék.

Ha némelly egyes esetekben a' vastagabb vén fa-hajakban az ember bizhatik, hogy ki nem repednek, mikor az oltóág beszúratik: akkor a' fa-héj bévágását el lehet hagyni, és az egész oltóágról barna haját le lehet hántani a' zöld héjig 's úgy beszúrni. A' törzsökhaj' kirepedését azzal meg lehet előzni, ha a' hajnak külső kergét egy kisség megvágjuk. Az alatt fekvő zöld héj hajlósabb és inkább enged. Hogyha pedig a' törzsökhéj csakugyan kihatad, akkor a' békötést a' le-

hetőségig jól kell csinálni, hogy minél előbb begyógyuljon. —

A' kihasított törzsökhéjj alá szúratván az oltóág, a' vállon alól maradt fekete haj a' hasadás között kilátszik, és épen azért is van rajta hagyva, hogy a' hasadásnál a' zöld héjjat eltakarja. A' megfogamzás pedig a' két széliben történik, hol a' czérna-vastagságnyi barna héjjat levettük. A' beoltott ágon azon szem, melly legeggyenesebben nő felfelé, formálja a' jövődő törzsököt, a' több szemek, mellyek mint oldalágok nőnek ki, Sz. Márton-napkor levágnak.

De az oldalágakat nem kell mindjárt letörni, mihelyt kibujnak, mert ezek arra szolgálnak, hogy a' nedvet a' törzsökben fentartsák és azt megvastagodni segítsék. Nyáron által minden ágat nőni kell hagyni, a' mint nő: mert ha a' nyárban kibujt oldalágakat ugyancsak nyárban elveszszük, azt okozzuk, hogy a' fa magasan nő és vékonyan marad, utóljára tulajdon tetejét sem lesz ereje fentartani. Sz. Márton-napkor kell tehát az oldalágakat lementszeni, de soha sem fagyos, esős időben, 's még jobb, ha tavasszal vágjuk le, a' mi haszon nélkül való ágak a' mult nyáron nőttek. Megesvén az oltás, utóljára következik:

A' békötözés. De minekelőtte a' békötözés történnék, előbb fairral vagy faviaszszal bé kell kenni a' sebeket mind a' héjján a' fának, mind pedig a' törzsök' felső sebét, melly a' fűrészt által esett és a' késsel kisimíttatott. Azután gyéként kell tenni a' hasított fahéjj' sebére hosszán, mert úgy a' békötözéskor a' bészúrt oltóág egyenlőbb, keményebb és mégis kiméltebb szorítást kap, minthogy a' gyékény engedékeny, és mivel

a' madzag olyan keményen a' fába bé nem vág-hat mint különben, a' nedv is több erővel jöhet fel, és az oltóágot jobban táplálhatja.

Minden sebek irral vagy viaszszal békenet-vén, ruha-darabot lehet felül tenni, és spárgá-val megkötni. — A' kötésnek sem igen tágnak, sem igen keménynek lenni nem szabad. Sőt ha az oltóág nyáron által nagyon kihajtott, a' kö-tést tágitani kell, azaz: csak megereszteni és ismét békötni, mert különben bévág a' héjába, és a' nedv' feljövését megakadályoztatja. Egészen a' kötést levenni mindaddig nem kell, míg a' seb tökéletesen bé nem gyógyult, és minden eszten-dőben meg kell egyszer újítani a' viaszszal bé-kenést. De a' főlebb leirt fairral is lehet élni, és az tovább tart, mint a' viasz. —

Így megesevén az oltás, igen jó lenne, ha az oltáson alól egy szívó ágacska is maradna a' törzsökön, hogy a' feljövő nedvesség abba is oszolván, ne menne egészen az oltott ágba, mint-hogy az a' bő nedv miatt eltikkadhat. Majd ha az oltóág egy jó jövést hajtana, azon szívó ágacsokát jövő tavasszal le lehetne vágni. Ha szívó ágacsokát nem lehet hagyni, akkor inkább két oltóágot kell a' törzsökbe oltani, hogy a' nedv oszoljék: de ha mind a' két ág megfogamzik, a' jövő tavasszal a' gyengébbeket le kell vágni, mert két fa ugyanazon tőkén meg nem engedtet-hetik, haneha pujaát akarunk növelni. — Ha pe-dig a' gyengébb ág egyenesebb, akkor azt kell meghagyni, az erősebb görbét pedig levágni. —

Ellenben mikor a' fák' koronájába, csonkított ágakba oltunk, akkor egy csonka ágba a' mennyit béoltunk, mind meg lehet hagyni, mert azokból

ágak lesznek, és csak akkor kell elvágni, ha rosz növésbe indulnak. Csak hogy sem fát, sem ágat első nedvében nem kell megháborítani. Nyár' elején, különösen Sz. János-nap előtt, semmit sem szabad vágni, mert ha a' fa első nedvében megvágatik, gyarapodása odavan. —

Ha valamelly jövést különösen akar az ember növelni, Sz. János-nap után a' fölesleg levő ágak hegyeit elcsippentheti. —

Gyakran csak magában elszárad az oltóág' hegye; az egy betegség, melly az egész fát elfoghatja. Tehát jó idején le kell vágni beteg rászét az ágnak, egész az elevenig, 's a' sebet írral bekenni. Sok oltóágak csak Sz. János-nap után hajtának, mikor a' 2ik nedv megindul. De már előre meg lehet ismeri: fognak-e hajtani vagy sem? Mert ha hajtani fognak, akkor előbb az oltóág' hegyén vastag dagadásnak kell lenni, és a' héjja mindig teljes és fénylő. —

Ha pedig ki nem fognak hajtani, akkor a' törzsök másutt fog kihajtani, és azon ágak, mellyek alatt vagy épen a' gyökérnél jőnek ki, mind levágnak, ellenben a' fen, vagy az oltott helyhez közel kijött ágak meghagyatnak, mert a' megsebesített törzsököt ezek tartják nedvességben és életben. A' jövő tavaszon majd ismét azt lehet tenni a' törzsökkel, a' mi legjobbnak fog tetszeni. —

Mikor a' szemek egy ujnyi hosszúságra kihajtottak, az oltoványok mellé jó idején karót kell tenni, és az oltoványt vigyázva ahoz kötni. Minekelőtte pedig a' tél beállana, szalmatekerccsel a' karóhoz kell tekergetni. A' karó síma legyen, hogy a' fa' héjját el ne karczolja.

Az első esztendőben az oltoványokkal vigyázva kell bánni, mert a' béoltás' helyén még nagyon töredékenyek. —

Egy fát sem kell béoltani, míg a' maga' helyén jól meg nem gyökeresedett, különben annak gyarapodása igen bizonytalan.

Mentől erősebb vagy gyengébb a' törzsök, annál erősebb vagy gyengébb legyen az oltó ág is, és annak válla jól megfeküdjön a' törzsököt.

A' törzsök' héjjában nem kell se mélyebb se szélesebb lyukat csinálni, mint a' mekkorát az oltóág bétölt. Mentől gondosabb az ember ezen tekintetben, annál sebesebb a' növés. Különösen a' zöld héjj az, mellyel a' törzsök és oltóág összenőnek: azért azoknak, egymáshoz, egymásba és egymásra jól kell illeniök. —

Az oltásban a' vágásoknak simáknak és finomoknak kell lenni; azért a' ki oltani akar, igen jó késre tegyen szert.

Oltóág. Az olyan oltóágak legjobbak, melyeknek vastag, teljes és egymáshoz közelálló szemei vagynak, de ne gyümölcs-szemek legyenek, mert azok gyümölcsöző ágakon teremnek, melyek oltani nem jók.

A' gyümölcság az oltóágtól abban különbözik, hogy az oltóágnak, nagy, egymáshoz közelálló szemei vannak, és maga az ág is hosszú és erős; a' gyümölcságak pedig apró kihajtások, újni hosszúak 's rövidebbek is, némelyek görbék, 's a' hegyöken 5—6 levélből álló bokréta van. Minthogy tehát a' gyümölcságakat teremni, az oltóágakat pedig fát formálni rendelte a' természet: oltani mindig az oltóágakat, nem pedig vízjövéseket kell választani. —

Mentor.

Egyébiránt az oltóágak érett és magokat kinőtt egészséges ágak legyenek, 's ne zöldek, hanem mind a' két felől elegendőleg barnák. A' fagyosak és belől feketék nem jók; válaszd a' fejér belüeket; szedd egészséges fákról fen a' koronából, és a' fának déli oldalából, mert ott érettebbek.

Mindig termő fákról kell szedni, meddőkről, azaz: a' mellyek már idejüknél fogva teremhettek volna, 's nem termettek soha sem. Mert mentől termőbb fáról van véve az oltóág, annál termékenyebb ivadékat lehet remélni. Egyébiránt tavalyi oltóványról is lehet oltóágot venni, ha az ember bizonyos, hogy az termőfáról volt szedve. Csak arra vigyázz, hogy egy esztendő ágakat szedj mindenkor, azaz: nyári jövéseket, mert a' régibb ágakban az edények keményebbek és szűkebbek levén, a' nedvet a' vad fából nehezebben vehetik bé, következésképen azzal nehezebben is forrnak össze. Tehát

Az oltóágak legyenek *ért, egészséges nyári jövésű oltóágak, egészséges termő fáról szedve: de se vízjövések, se gyümölcságak ne legyenek.* —

Jól meg kell utóljára jegyezni: hogy ha a' törzsök teljes erejű és nedvű, 's erős kihajtásban van, friss letörött oltóágot ne olts belé, hanem annál fonnyadtabbat, de nem kiszáradottat. Ha pedig a' törzsök a' kihajtásban gyenge, akkor mentől frisebb az oltóág, annál jobb.

Az oltóágot, főkép a' kifaragás után, nem kell kézbe sokat forgatni, hogy a' vágás meg ne száradjon, mert az a' finom nedv, melly a' faragáskor kifakad, az összeforradásban fő dolog. Annyival inkább vízzel megnedvesíteni a' vágást nem lehet, mert mihelyt a' törzsök és ol-

tóág közé a' megfaragásba víz menyen, többé meg nem fogamzik. A' faragás előtt lehet vízbe tenni az oltóágot, de azután nem. —

Oltóág-szedés és eltartás. Ha valaki septemберben, tehát már a' tél előtt egy kertbe menne, hol jó gyümölcsnemek vannak, 's szeretne néhány oltóágot elvinni, mellyeket a' jövő tavaszon eloltson, így cselekedjék: bonyolítsa az oltóágakat vízes posztóba, 's vigye haza; otthon pedig a' kertben egy árnyékos szegletbe fedje el, 's tavaszig hagyja csendesen nyugodni. Elfedve, bizonyosan nem romlandanak el. —

Vagy ha valaki télben fagyos napon, idegen kertben oltóágot akarna letörni; ne fogja azt kezével, hanem kesztyűvel vagy zsebkenővel, és jól meg kell jegyezni: ne vigye meleg helyre, hanem félóraig tegye hideg vízbe, 's otthon a' földbe. Így kell tenni azon fagyos oltóágakkal is, mellyeket másunнан küldenek, vagy pedig ássa el a' földbe 's hagyja ott kiolvadni. — Ezt kell tenni a' nagyon kiszáradtakkal is. —

Egyébiránt az *oltóágszedés' rendes ideje februarius' vége és martius' eleje*. Hogy pedig a' használásig el ne száradjanak, a' kert' valamelly árnyékos szögletében egy tenyérnyire a' földbe kell szúrni, vagy pedig a' pinczébe nyirkos homokba. A' fő dolog az, hogy maradjanak mint vannak, 's ne fakadozanak, mert akkor semmit sem érnek.

Ha pedig skatulyában akarja az ember elküldeni, akkor az elvágott végeket szúrja almába, rúpába, vagy nyirkos agyagba, 's küsse nyirkos muhába, de ne egészen, hanem csak tenyérnyire: különben a' héjj és szemek igen feldagadnak.

A' szemoltás (oculatio). Szemre oltani ezt teszi: Nemes gyümölcságról egy szemet levenni, és azt egy vadfába, fa és haj közé, tenni.

A' szemoltás is egy neme a' gyümölcs-nemesítésnek, még pedig a' legjobb, mit az emberek tudnak, vagy valaha tudni fognak, mert:

a.) A' fán semmi sebet nem csinál.

b.) Minden törzsököt — akár kicsiny, akár nagy legyen — szemmel belé lehet oltani, ha csak olyan vastag, mint egy író toll. —

c.) Tavasztól fogva egész nyáron, vagy szorosabban mondva: nyáron által háromszor, 's aztán télben is lehet gyakorolni úgy, hogy ha az első oltás nem sikerült két hét múlva az oltást ugyanazon fán ismételni lehet. —

Fő dolog a' szemoltásban az, hogy a' szem czikájával vétessék le az oltóágról. A' czika a' szem' közepében egy kis fagombocská, vagy porczogó bele egy fejtér pont, a' falevél' gyökere.

Sokan panaszkodnak kik szemre oltanak, hogy nincs szerencsájuk hozzá; oka az, hogy a' czikát nem veszik le a' szemmel együtt. De annak nem erőszakos rántás által, hanem önként kell könnyen leválni, mert erőszakos rántás által a' czika az őt körülvevő hársból kiszakasztatik, a' mi szemmel ugyan nem mindenkor látható, de a' munkát mégis sikeretlenné teszi. —

Az oltani való szemek' levétele módja ez: a' szem körül egy három szegletű vágást kell tenni (ilyen formán: Δ) a' fa héjba egész a' fáig, akkor a' különvált szemet a' kivágott fahéjjal felül kezdve lefelé csendesen le kell a' fáról választani, 's így lejön a' czika is bizonyosan. Ha egy

kis fa is válik le a' szemmel, az nem árt, sőt hasznos, csak hogy szálkás ne legyen. —

Némelyek lúdtollal választják le a' szemet, mellyet úgy vágnak, mint a' pennát, csak hogy a' végét megbutítják. — Másoknak van arra a' végre szerszámok készítve, de az oltó késsel is szépen le lehet venni. —

Ha a' fejr pontocska vagy gombocska, melly czikája a' szemnek, a' törzsökön marad, akkor a' levett szem vakszem, 's semmit ér. —

A' szemoltás ideje van:

a.) Tavasszal, mikor a' nedv a' fáknak megindul és a' héjj könnyen leválik. —

b.) Junius' végén Sz. János-nap körül julius' közepéig. —

c.) Julius' közepétől fogva augustus' végéig. — Nem egyforma az oltás ezen időszakokban, mert:

a.) Tavasszal és Sz. János-napról julius' közepéig hajtó szemre oltanak. —

b.) Julius' közepétől fogva augustus' végéig pedig alvó szemre. —

Hajtó szemnek az első rendbelieket azért nevezik, mert még azon tavaszon vagy nyáron kihajtanak, mellyen oltatnak. Alvó szemeknek a' második rendbelieket azért, mert azon esztendőben, mellyen oltatnak, nem hajtanak ki, hanem egész télen alusznak, és csak a' következő tavaszon hajtanak ki. —

Az újabb feltalálás szerint, még ősszel és egész télen által is lehet szemre oltani melegebb napon. —

A' szemoltást tavasszal, kedvező időben már április' végén el lehet kezdeni. Nem minden fát lehet kemény hajok miatt szemre beoltani, de a'

vén ágak levágása által, lehet újj jövéseket növelni, és azokat szemre vagy másképen béoltani, 's úgy a' fát megifjítani. A' vén héjjak igen kemények levén, a' sokkal finomabb szem héjjat igen keményen szorítanak, nem fogamzanék meg, 's ez okon kell új ágakat növelni. — *Azért a' lehetőségig finomnak kell lenni azon helynek, hova szemet akarunk oltani; sima legyen ott a' fának héjja, és ne darabos, kerges vagy épen mohos.* A' szemre béoltandó ifju fák egészségesek legyenek, és ősszel, vagy legalább az oltás előtt néhány héttel készíttessenek el előre. — Ez az előkészítés abban áll, hogy minden jövések, ágacskák vagy levelek, alólról kezdve egészen a' szemmel béoltandó helyig lehányatnak, de az azon felül való ágak és a' korona bántatlan hagyatnak. Ekkor bé lehet oltani, ha egy tollnyi vastagságuk van, egész addig, még ujjnyi vastagságuk lesznek. Ha ujjnyival vastagabb lesz a' törzsök, nem maga a' törzsök és közel a' földhöz, hanem annak ága oltatik bé a' koronába, *mert egy ujjnyinál vastagabb fát szemre oltani* nem lehet. De meg kell jegyezni, hogy mikor az ember ágba olt, akkor annak a' földtől 6—7 lábnyira magasabban kell állani. — Mikor hajtó szemre oltunk, akkor az oltani való szemet olyan jövésről kell az embernek venni, melly a' mult nyáron nőtt, még pedig sem alólról, sem nem felülről, hanem a' jövés' közepe' tájáról, hol a' fa érett, de nem elért. Csak a' baraczkban tökéletes rendszeren a' legfelső szem. —

Mikor pedig alsó szemre oltunk, akkor szemet mindig idei jövésről veszünk. Legjobb pedig az ágat az eső után levágni, mert akkor több nedv van benne, és a' szem könnyeb-

ben leválik, mint meleg, száraz napon. — De nem csak a' szemet kell levenni, hanem mint főlebb már mondatott, a' szem körül egy kis fahéjjat is. — Vízjövésről, vagy termő ágról soha se végy szemet, hanem oltóágról. —

Mihelyt a' szem le van véve, azonnal ajkak közé kell fogni, de úgy, hogy legkisebb nyál se érjen hozzá. Ha pedig meg eshetik, legjobb a' maga fáján kivágva és leválasztva hagyni, míg a' vadfa' héjja megnyitattik, hogy nap 's levegő meg ne szárazszák, mert azután minden munka hiábanvaló. —

A' vadfa' héjja pedig így nyitattik meg: ott hol a' héjj sima, vízfektü egyenes bégvágás tétetik (így—), azután ezen vágás' közepe' tájára intézve egyenes vágás tétetik (így I). Ezen két vágás a' héjjban ilyen formán jöjjenek egybe: T. Mind a' kettőnek pedig csak a' héjját kell általvágni, a' fába magába béhatni nem szabad. — A' főlebbi módon kivett rügynek alsó szegletét ezen vágásnak T felválasztott héjja alá úgy kell bétenni, a' vágásba le felé taszítva, hogy a' fahéjj a' rügy héjján felül összemenjen és egyéb ne lássék, csak a' rügy és annak levele. *Ezen levelet soha sem kell egészen hagyni, hanem közepén el kell vágni vagy csoukítani.*

Megesvén a' rügynek a' felvágott és választott héjj alátétele, meg kell nézni, ha annak héjja, épen a' keresztúlvágásnál, a' törzsök' héjjával egyezik-e, különösen a' nedv, csók vagy a' hárs, melly a' barna héjj alatt levő zöld héjiből áll, összeállanak-e? mert ez fő pont a' szemre oltásban és alapja a' fogamzásnak. A' rügy' betételének vigyázattal és hamar kell meg esni, hogy

annak mezgéje meg ne száradjon. Azután a' rügyet gyengén a' fához kell nyomni, 's a' felvágott törzsök-héjnak két szárnyait jól réá egyengetni egészen a' szemig, mellynek ki kell látszani. Így a' rügynek héjja egészen a' törzsök' héjja alá esik, maga a' rügy pedig és annak levele kiáll. —

A' rügynek kevés héjját, melly vele kivágott, paizs-nak nevezik, minthogy olyan forma állása van.

Ha törzsököt akarunk szemre béoltani, ne vágjuk ketté a' törzsököt az oltásnál, az oltáson felül levő törzsököt és ágakat meghagyjuk a' jövő tavaszig, a' jövő tavaszon mikor a' bétett szemek teljesek és dagadnak, csak akkor vágjuk le a' törzsököt ágaival együtt, két ujjnyira szemem felül csaponósan; a' két ujnvi csutkó pedig a' szemem felül hajtásnál csak a' jövő őszön, vagy a' második tavaszon vágatik le 's viaszszal békenetik. —

Továbbá. — Mikor az ember hajtó szemre olt tavaszszal, a' déli oldalt kell választani, mert a' nedv ott bővebb; későbbben pedig alvó szemre oltva a' napkeleti oldalt, hogy a' déli nap' melege a' rügyet annál inkább el ne süsse.

Az alvó szemre oltásban még csak azt kell megjegyezni, hogy a' hamar meginduló gyümölcs-fákat, például: jókor érő szilvát, cseresznyét stb. nem kell alvó szemre oltani kénytelenség nélkül, mert azok jókor nedvbe jöven, a' tavasz fagyó-köt megrontja. —

A' békötést keresztben kell tenni, és a' szemet sem megszorítani, sem bétakarni, nem kell. Ezt hagyd szabadon, hogy minden akadály nélkül hajthasson. — A' kötés sem igen tág

se igen szoros ne legyen. Ha igen szoros, akadályoztatja a' nedv' feljövését, 's ha igen tág, a' rügy nem forradhat a' fához. A' kötőnek egyik végét vedd a' jobb, másikat a' balkezedbe, 's tedd mindig keresztbe a' kötést két kézzel. Minden általtekeréskor meghúzzd jól a' kötőt, de nem mód nélkül. Az egyenes levágás a' héjba itt ott ki-látszhatik, így a' levegőtől nincs egészen meg-fosztva, és nem megyen olyan hamar rothadás-tba; 3—4 hét múlva a' kötés egy kisség megtágít-tatik, de csak akkor vétetik le egészen, mikor a' szemek annyira nőnek, hogy a' kötés bévág. Ha a' levél egy idő múlva leesik, akkor az bi-zonyos jele, hogy az oltás megfogamzott; ha pe-dig összesugorodva rajta marad, akkor bizonyo-san nem fogant meg, és ekkor a' sebet ki kell tisztítani 's békenni, hogy hamarább meg gyó-gyuljon. —

Esős időben, vagy mikor esőre áll az idő, nem ke'l szemzeni, mert ha az eső a' vágásba hat, bajosan fogamzik meg; azért legjobb eső után oculálni, mikor a' jó idő bé kezd állani. — Az esővíz behatásának meggátlására jobb, ha a' szem fenn hegyesen, és alatt szélesen vágatik (így: Δ), a' mikor a' törzsökbe vágás nem T, hanem $\perp$ formán tétetik. Ez a' vágásmód nem-csak az esővíz miatt, hanem azért is jobb, mert így a' felvágott fahéjjat hamarább éri a' gyökér-ből feljövő nedv, és a' békötéskor a' szem sem csuszlik olyan könnyen félre. —

Mentől alább esik a' gyökér felé az oculatio, annál jobb 's szebb fát növel. —

Előbb minden esetre meg kell próbálni a' tör-zsöket ha jól felválík-e a' héjja? mert nem min-

den helyen, 's nem minden gyümölcsfában indul meg a' nedv egyszerre. —

Igen jó, ha az ember az oculáláskor a' szem felibe egy falevelet vagy papirosat téssen, melly a' nagy melegtől óltalmazza. Az alvó szemeknél egy falevélbe egy kis lyukat kell csinálni, és annálfogva az oculált szemem levő levél szárába akasztani, 's mindjárt kész lesz az árnyék-tartó. Ha az oculált szemem felül egy szivóág-hagyatik, az igen jó a' nedv' felszívására, a' hol pedig az meg nem eshetik, elmarad. Meg lehet továbbá engedni, hogy a' szemoltáson felül vagy két vadszem kihajtsa, de mihelyt az oltott szem annyira nő, hogy a' nedvet felfoghatja, a' vad-jövéseket mind le kell vágni, úgy a' gyökérhaj-tásokat is. —

Ha valamelly fát az ágába oltunk be szemre, akkor egy ágba két szemet is lehet tenni, de nem kell mind a' két szemet, ugyanazon oldalra tenni, hanem egyiket innen, másikat túl; az egyiket alább, a' mászt fölebb. Ha az alsó szem reménytelenül még ugyanazon nyáron kihajtana, akkor természetesen a' hajtás a' télire nem érik meg: azért széntűzön papirosat kell faviaszba áztatni, 's abból töltseért csinálni és a' gyenge jö-vésre borítani. —

Téliszemreoltás nem a' héjba, hanem a' fába esik. Az oltókéssel, (mellynek jó élesnek kell lenni) tégy az oltandó törzsökön egy keresztvágást mélyetskén; azután vágj ki belőle alólról felfelé, csapanóson be felé a' kereszt-vágásig egy hüvelyknyi hosszú darabotskát vagy valamivel kisebbet. — Ha az a' kivágás olyan

helyen eshetik, hol a' szem állott, annyival jobb, de nem multhatatlan szükséges. —

Azután az oltóágból, épen azzal a' móddal egy olyan darabot vágj ki a' rajta levő szemmel együtt, melly a' törzsök' kivágásában tökéletesen megfeküdjék, mégpedig úgy, hogy alól-felül 's mind a' két oldalról héjj héjjra essék, mire-nézve a' vágást előbb, az első vágáshoz kell mérni. — Így egy kis gyakorlás után az ember olyan készséget szerez, hogy héjj héjjra esik. De se a' törzsöknek, se az oltóágnak nem kell a' béléig bévágni, mert az a' fának betegséget okozna. —

A' megkötés itt is eshetik hárssal, vagy más alkalmas kötővel; hanem itt különösen az szükséges, hogy a' kötő oltóviaszszal békenessék, hogy a' hónak, esőnek ellent állhasson: mert nedvességnak nem szabad a' sebekbe hatni. Egyébiránt itt a' kötőt keményebben meg kell huzni, mint a' nyári oculáláskor, de az oltott szem közepben maradjon, szabadon. —

Illyen móddal lehet, egész őszön és télen, november' közepétől kezdve, oculálni, csakhogy esős, havazó vagy hideg napokon nem kell vele bánni, mert erre a' munkára lágy és tiszta idő kiyántatik. —

Copulatio. Copulálni lehet ősszel, télen és nyáran, mig a' nedv megindul, azután nem. A' már két esztendő csemetét lehet copulálni, ha az egy író toll-vastagságnyi, sőt még a' felnőtt fákat is lehet copulálni. —

A' béoltandó fának simának, egyenesnek és egészségesnek kell lennie. A' copulálásra a' fák már az előtti nyáron elkészíttetnek az által, hogy az

ember minden leveleket és jövéseket egész a' bétoltás helyéig lenyes, hogy a' nedv annál erősebben hajtson felfelé. — De a' vékony vadfákon meg kell egy pár ágacskát hagyni, melly annak vastagulását elősegíti. — Hogy ha pedig valamelly fácska csak vékonyan felfelé nő: akkor annak hegyét le kell vágni, mellynél fogva kényszerítettik oldalágakat hajtani, mellyek a' törzsök vastagulását és erősödését előmozdítják. —

Egyébiránt, a' fának minémiségéhez képest copulálni lehet akár alatt, közel a' földhöz, akár fen a' koronában, de a' derekán soha sem. —

A' copulálásnak módja ez: Ollyan csemetét kell keresni, mellynek vastagsága az oltó-ágával egyezzek; azután $1\frac{1}{2}$ hüvelyknyire vágd el csapanósan előbb a' csemetét, azután az oltó-ágat, de ezen két vágásnak tökéletesen egyezni kell úgy, hogy mindkét felől héjj héjra, fa fára, 's bél bélre essék. Sokat ne faragcsálj rajta, mert az egész munkának copuláláskor hamar végre kell hajtatni; továbbá a' két vágásnak egymást tökéletesen meg kell feküdni, különben, ha közbe egyenetlenségek, üregek maradnak, vagy meg nem fogamzik, vagy ha megfogamzik is, sokáig síndevész. —

A' csapanósan vágott oltóágot a' csemetével összetévé, bé kell kötni. De vigyázz, hogy békötésközben az ág el ne csúszszék helyéről. — E' végre a' békötéskor a' hüvelykkel és mutatóujjal — balkézze — a' vadfát az ággal összeszorítván alatt, a' jobb kézzel fenn tekerd meg a' kötővel, mégpedig szorosan, mert ha a' vágásba víz 's levegő hat, vége a' megfogamzásnak. — Egy oltóágon két-három szemnél többet ne hagyj, de az

oltóág' hegyét, soha se használd az eloltásra, mert az többnyire éretlen, 's semmit sem ér. Ősztől fogva, mikor már már egy két éjjeli fagyás által a' nedv a' fában eléggé megsűrűdött, egész télen által lehet copulálni mérsékelt időjáráskor.

Gyökércopulatio. Ennek épen azon fogásai vannak, mint a' más copulationak, csak-hogy itt azon munka a' gyökereken tétetik meg, és az oltóág vadfa helyett gyökérrel copuláltatik.

Ez igen derék találmány. Egy csomó kiásott gyökérhez jutni nem nehéz, mellyek hüvelyknyi vastagságúak, sőt valamivel vastagabbak is lehetnek, és így író tollnyi vékonyságúak. Négy hüvelyk hosszú gyökér elegendő egy darabban, ha szakálgyökerek vannak rajta, mellyék mentől többen vannak, annál jobb. — De arra ügyelni kell, hogy a' gyökerek frissek legyenek, mert roszúl üt ki a' copulatio, ha megszáradtak.

A' gyökércopulatio nagy gyönyörűségére van egy fát kedvelőnek, minthogy e' munkát szobában, széken ülve, a' legnagyobb kényelemmel véghez viheti, akár jókor, akár késő tavaszon, akár jó, akár rosz időbe. —

Ha a' rosz idő miatt a' gyökereket nem lehetne mindjárt elültetni, kár nélkül el lehet tartani néhány napig nyirkos fővényben, vagy vízben felállítva, minthogy eképen a' vegetatio úgy előhalad, mintha már földben állának. De az oltott helynek ki kell a' vízből állani. Csakugyan legjobb mindjárt elültetni. —

Hanem itt is hárs helyett galanddal kell az oltást megkötni, melly a' földbe nem rothad el olyan hamar. —

Az elültetésben arra kell vigyázni, hogy az oltás' helye egy vagy két hüvelyknyire mélyen

essék a' földbe, de úgy, hogy a' legfelső szem a' földből kiálljon. Az ilyen oltás könnyen fogamzik és hamar nő. —

Ha az ember ősszel egy csomó almafagyókeret kiásat, és nyirkos fövénybe rakva, pinczében tartja, télen által mind beólthatja a' házban, és pinczében homok közé ismét elteheti tavaszig. Akkor elülteti olly móddal, hogy egy két szem a' földből künnálljon, a' legfelső szemnek minden esetre künn kell maradni. Két esztendő múlva a' földben levő szemek mind gyökereket hajtanak, és a' faoskolába általültetésekor, ha a' gyökérnövés úgy hozza magával, a' vadgyökereket az oltáson alól el lehet vágni. Az ilyen oltoványok az oskolában hamar fognak nőni.

Minthogy a' copulált hely a' földbe ültettetik, hol esővíz, vagy az ültetés alkalmával beiszapoltatásakor más víz is könnyen mehet a' sebbe, melly miatt az oltás semmivé lenne: ennek megakadályozására, a' fölebb leirt fakenőcsből (melly agyagból, marhaganéjból és marhaszóróból készül) a' copulált hely körül, akkora gomolyát kell összetapasztani, mint egy tyuktojás, és így egy csepp víz sem mehet a' sebbe. —

A' kötést itt nem kell soha megtágítani; mert az a' maga idejében magától elrothad. Egyébiránt a' gyökereket a' megszáradás ellen, a' copulatio előtt, vízbe lehet tenni; de igen sokáig abban tartani árthatna. —

Hasításbaoltás. — Tavasszal mineklőtte a' nedv a' fáknak megindulna, a' földhöz közel, vagy a' koronában — a' mint az ember oltani akar — elfüreszeli a' beoltandó fát, ott, hol külső héjja simább, és a' vágást késsel kisimítja.

Azután veszi az oltóágot, és azt 3 vagy 4 szemre elcsonkítván, az oltó végében egy bévágat teszen keresztül, mint épen a' héjbaoltáskor, a' legalsó szem alatt, és azután a' keresztbévágástól lefelé ékformára lefaragja; ekkor megfordítja az oltóágot, és túl felől hasonlólag keresztül bévág 's ék formán lefaragja. Az ékforma lefaragásnak azon oldala, mely a' hasításban belől esik, vékonyabb legyen valamivel mint a' külső, sőt arról a' fekete héjja is le kell venni a' zöld héjig: ellenben a' külső oldalon a' héj bántatlan hagyandó. Ha a' beoltandó tőke igen vastag, akkor az ékforma levágás az oltovány bökén alól essék, mert a' kemény tőke a' csak egy esztendő gyenge ágot összezúzná. A' felső része pedig az oltóágnak nyári jövés legyen.

Már most a' tőkét épen a' belén keresztül hasítsd meg. Ha attól félsz, hogy igen le fog hasadni, inkább alatt megkötheted a' tőkét. Ezután egy kis faékkal a' hasítást megnyitván, vagy nyitva tartván, a' kést vedd ki, és a' kifaragott oltóágot úgy tedd hasításba, hogy a' keresztvágás' vállai a' tőkén ülepedjenek meg. Hanem ügyelj különösen arra, hogy az oltóág' zöld héjja a' tőke zöld héjával össze-essék, mert ez által esik a' megfogamzás. Semmit sem kell tehát arra ügyelni, ha a' külső fekete héjja egyeznek-e vagy nem, mert sokszor a' vastag tőkének igen vastag héjja van, hanem csak arra, hogy a' zöld héjja egyezzenek, melyek minden fán legbelől a' fejeér fa mellett vannak. Ennek eltalálásában áll a' hasításbaoltás' titka. —

Természetesen következik, hogy különböző fajtájú gyümölcsfákat, p. o. korán érőt későn érő-

be, télit nyáriba stb. oltani nem lehet, hanem mindeniket maga fajtájába. —

Utóljára: Csak egészséges fát kell beoltani; mellynek bele vagy völgye fekete, nem érdemeli a' fáradságot, 's továbbá csak meggyökeresedett fába kell hasítva oltani, friss ültetésbe soha sem.

Mag- és faoskola. Magból legfeljebb 9 esztendőös termőfát nevelhetni, mellyre mindenk felett jó nagy iskola kívántatik. Ezt illetőleg szükséges 1ször alkalmas helyet választani, 2or azt jól elkészíteni. —

Félre fekvő hely arra nem alkalmas. Szabadnak, kinyílnak kell a' helynek lenni, hogy napfény és levegő a' fákra hathassanak. — Az alatt való, hideg, árnyékos, mocsáros helyek semmit sem érnek. —

Egy kiség délre hajló fekvésű legjobb. Mellette, nyugotról vagy északról, legyen a' nemesítő iskola, melly arra való, hogy a' nagy iskolából az apró fákat, életök' második tavaszán kivévén, és vékony törzsököket, a' gyökértől hüvelyknyire egy telyes szem felett elcsonkítván, oda egymástól 2 lábnyira által lehessen ültetni, hogy majd júliusban és augustusban megnemesítenek. Ezt hívják nemesítő, vagy faoskolának. — Ezen faoskolának nem kell valami kicsigázott, sovány földet felfogni: de a' friss gánéjos sem jó. Mihelyt ugyanis a' fagyökerek friss gánéjra találhatnak, azonnal rothadni kezdenek, 's a' fa el van veszve. Legjobb a' jó föld, melly legalább 1½ láb mélységre nem terméketlen természetű. — Mindenk felett pedig jó az újból feltört és elporlott gyepföld, mellyben még semmi sem termett, de a' melly már össze van érve.

September' végén az oskolának szánt helyet ásd fel két láb mélységre, vagy tulajdonképen forgasd fel. A' felforgatás így esik meg:

Elsőben áss egy 3 láb széles sánczot, mellynek hosszát az oskolának szánt hely' hossza határozza. Ebből a' földet két láb mélységre kihányván, hord az oskolának másik szélére, hol a' forgatás megszűnik. Ezután áss ismét más árkot, ugyancsak 3 láb szélesen, mellyből a' földet az előbb ásott árokba hanyod, 's így tovább a' harmadikat. —

A' körte- vagy almamag, mellyet a' magoskolába akarunk vetni, a' következő tulajdonságokkal birjon:

a.) Ne legyen éretlen gyümölcsből szedve.

b.) A' legszebb 's nagyobb gyümölcsökből csak a' legegészségesebb, épebb magok szedessenek ki, még pedig minden faju gyümölcs' magva külön szedessék

A' vadalma és -körtemagok is jók ezen haszonra, sőt némelly kertészek még inkább szeretik, mivel a' vadgyümölcs-magok tartósabb alytörzsököt adnak. —

Magvetés. A' körtemagról jegyezd meg, hogy azt némi czukornyal veszi körül, melly ha a' magon megszárad 's megkeményedik, a' mag nem kél ki, hanem elsenyved, elrothad. Hogy ez ne történjék, vagy a' körtébe kell hagyni a' magot míg elveted, vagy ha az nem lehet, vagy nem akarod tenni, mikor a' körtéből kiveszed, tartsd egy óráig tiszta vízben, 's azután mosd ki.

Az almamagnak sem árt ugyan a' kimosás, de nem szükséges teljességgel. Gyümölcsmagot legkönnyebben szerezhetni, mikor aszalnak vagy eczetet csinálnak.

Nentor.

A' magvakat tartsd száraz helyen, és a' penésztől óltalmazd. Lehet tartani skatulába, papirosba stb. de nem nagyon meleg helyen. —

A' csontmagvuakat tedd egy fazékban nyirkos homokba, száraz helyre 's el ne felejtsd egyszer máskor megnyirkosítani. —

Első éve a' faszaporításnak.

Az ásonyéllel húzz két hüvelyk mélységű barázdát egymástól egyenlő távolságra. Ebbe vedd belé a' magvakat vagy ültessd belé a' gyümölcsöt magát, szárával lefelé fordítván. — Azután a' gerebjével a' barázdákat egyengessd bé. Ezen munkára legjobb idő a' késő ősz.

Télben is martius' végéig lehet magot vetni, mikor lágy idő van 's hó nincs, a' későbbi vetésnek kevés sikere leendene.

A' csontmagvuakkal, mint szilvával, barackkal stb. egészen másképen kell bántani. Minthogy ezeknek, kemény héjjok miatt, több idő kívánatik kikelésükre: érésük idejekor mindjárt el lehet vetni. Igen jó sikerü hegyvégeiken egy kis lyukat hagyni, hogy annál hamarább csirázzanak.

Azonban ezeket se barázdába vetni, se földdel bétakarni nem kell, mert úgy százból alig kél ki egy, hanem csak el kell szórni az elkészített magágyásra, 's vékonyan falevéllal bétakarni aprilis' végéig. —

A' tokos gyümölcs magot ellenben, mint: mondot, gesztenyét, diót, stb. sem télen, sem nyáron nem kell vetni, hanem tavasszal, mikor már kemény fagytól félni nem lehet.

A' bőrmagvakat ültessd egymástól két hüvelykre, a' csontmagvakat háromra, a' diókat hatra.

Ha pedig sok a' mag, akkor sűrűbben is ültetheted, vagy szórhatod, aztán gerebjéld le, vagy ha tetszik, hints réá tiszta földet egy hüvelyknyi vatasgon. —

Mindezeknek jó időben kell megtörténni, mert ha a' föld szivájos, ragadós, az egész munka semmit ér. —

Ha a' mag el van vetve, az első esztendőben nincs egyéb munka vele, csak egyszer másszor meg kell gyomlálni, de a' nélkül, hogy az ágyásra tapodnál, mert az árt. Az elvetett magvakat téli hideg ellen nem szükség oltalmazni, csak a' tyúkok- 's disznóktól őrizd. Tavasszal nem árt néhány fenyőágot réáborítani, hogy az éles szelektől és égető nap sugáraktól oltalmazza. —

Plántaapolás az első tavaszon.

Második esztendeje a' faszaporításnak. Tavasszal, húsvét, 's pünköst között, vagy előbb is a' vetett magok kezdenek csirázni. Ezen első esztendőben semmi más ápolást nem kívánnak, csak hogy a' köztük termett burjánt gyomlálj ki, gondosan vigyázva, nehogy növényeeskéid is kihúzassanak a' gyommal, vagy gyenge gyökereik megsértessenek. Így őszig arasznál magasabbra és irótollnyi vastagra nőnek. Téltre hagyd őket ismét hó alatt alunni.

További ápolás a' második tavaszon.

Harmadik éve a' faszaporításnak. Aprilisben egy ásóval a' fácskák' minden gyökereikkel együtt kifeszítettnek, és akkor

1. Minden alma- és körtefácskáknak orsógyökereik felényire elvágatnak.

2. Minden oldalágaik lemetszetnek, magok a' törzsökücskéek pedig három-négy szemre a' gyökértől megkurtíttatnak, elmetszetnek.

2. Ez a' megmetszés csak az alma- és körte-fákon eshetik meg. A' csontmagvuaknál ellenben, és a' tokosoknál a' törzsök soha meg nem csonkíttatik, csak oldalágai vágatnak le.

Ha a' megmetszés — mint földolog — megcsett, ekkor a' nemesítő oskolában az előre elkészített 4 láb széles ágyásokon 4 egyenes vonal huzatik, és azokban fajtájok szerint két lábnyira egymástól elültettetnek, még pedig sem fölebb, sem alább nem, mint az előtt a' földben állottak, 's azután béiszapoltatnak.

Mindezek könnyebben 's hamarább megesnek, mint az ember gondolná. Egész öröm ezen fácskák' uj növéseit látni, csakhogy fűtől és gyomtól szorgalmatosan óvassanak, tisztán tartassanak, és a' körültök lévő föld porlósí-tassék, hogy eső 's nap' melege jól béhassanak, 's a' porlós földbe a' gyökerek szabadon terjedhessenek mindenfelé. —

Már július' közepe 's augustus felé többnyire pipaszárnyi vastagok, és azon hónapokban alvó szemre béoltathatnak. Ezen nyáron egyéb munka nincs velök.

További ápolás a' harmadik tavaszon.

Negyedik éve a' faszaporításnak. Tavasszal, mihelyt a' növényi élet folyama fejledezik nézd meg, hogy a' szemoltás megfogamzott-e? Ha a' szem fris és meg van dagadva, a' törzsököt vágd el, de nem épen közel a' szemhez, hanem attól egy ujjnyi távolságra, fölebb. A' mely-

lyek meg nem fogamzottak, vagy tavaly a' szemreoltásra gyengék voltak, most copuláld, házassítsd össze. —

Mikor így minden fácskák megnemesítvék, julius felé már félsingnyire nőnek, 's ekkor kötözd őket karókhoz. — Augustusban ismét tekintsd meg, 's a' mellyek a' nemesítésben talán hátramaradtak, okvetetlen oculáld. — Ekkor a' szemmel egy kis fácskát le lehet vágni; a' csira annál inkább megmarad, 's a' kihajtó erő annál hatalmasb.

Az idén sincs több munka velök már, csak a' fűtől, burjántól kell szorgalmasan óvni, és a' földet körültekintően gyakran felporlósítani. —

További ápolás a' negyedik esztendőben.

Ötödik éve a' faszaporításnak. A' negyedik tavaszon már erősek a' nemesített fák; vagdald le minden oldalágaikat tisztán, egyenesen, simán, csupán a' legfelső egyenesen felmenő hajtás maradván meg, mellyet erősebb karóhoz kötve, egész a' korona magasságáig kell nevelni, úgymint: 6—7 láb magasra. —

Erős, vastag törzsök, és rendben álló korona, melly 3—4 főágból álljon, legyen legkiváltabb törekedésed, mert attól függ jövődöbeli jósága, termékenysége a' fának, attól függ minden. —

Mindezeket a' fölebbiek szerint pontosan véghez vive, mostantól számítandó három évre úgy megerősödnek, hogy akkor a' gyümölcsösbe kiültetheted őket. Most mindjárt kiültetni nem lehet, mert mint gyenge vesszők, ott csak elsindevésznenek. Várj hát három évet, míg a' kiültetésre megerősödnek. —

Ezen három esztendő alatt legfőbb kötelességed abban fog állani, hogy nevelj nekik nyelés által rendes koronát, 's e' mellett kapáld fel körülük a' földet minden esztendőben háromszor, tudillik a. tavasszal, b. sz. János-nap körül, c. ősszel a' tél' beállása előtt, mindenkor a' föld' jó száraz állapotában. Mikor a' föld nedves, a' fák körül semmit sem szabad tenned.

Ezen felkapálástól függ tulajdonképen a' fiatal fák' tenyészése. — A' melly gazda ezt elmulatja, maga lesz oka, ha fái elnyomorodnak 's belőlök semmi sem válik.

Első kapáláskor mintegy 8 hüvelyknyi mélyen kapáld 's forgasd fel a' földet, és a' göröngyöket verd szerte, a' gyomot gyökerestől húzd ki 's verd félre. — A' más két kapáláskor csak 6 hüvelyknyire is elég a' földet felválni. — Ezen kapálásra legjobb, ha két águ kapád van.

A' mag- és faoskolák' helyét jó több ízben változtatni, mert ugyanazon növény utóljára nem kap magának való nedvet ugyanazon földben.

További munka a' 8dik esztendőben.

Kilenczedik éve a' faszaporításnak. Már most a' fákat ki lehet ültetni, akár a' szilvásba, akár a' szántóföldekre. A' kiültetésben a' következőkre kell vigyázni:

1. A' gyökerek' és ágak' megmetszésében, úgy a' gödörkészítésben 'stb. a' főlebb adott módszert és rendszabásokat tartsd meg pontosan. —

2. A' fákat ne ültessd sűrűn, hanem ezen mérték szerint: a. Alma-, dió-, körte-, gesztenye-, cseresznyefákat a' mezőn 50 lábnyira egymás-

tól, a' szilvafákat 30ra. b. Kertben az elsőbket 35-, az utolsókat 15 lábra egymástól.

3 Ültessd rendbe, de nem négyszög' (quadrat), hanem ötszög (pentagon) formában. —

4. A' rendben felváltva jöjjenek egy más után a' gyümölcsfajták, például előbb körte, azután alma, szilva, eseresznye. A' sorokat pedig úgy kell intézni, hogy a' déli nap' sugára közibük hathasson. —

5. Valamelly kiveszett vénfa' helyébe soha sem kell más fát ültetni a' föld' megjobbítása nélkül, mert a' régi fa már minden jó nedvet elszívott. —

Védyszer a' nyúlak ellen. A' szalmával betekerés ismeretes. De meg lehet óltalmazni a' következő mázzal is: Végy agyagot 's ugyanannyi fris marhaganéjt, melly minden gáztól meg legyen tisztítva. Ezt elegyítsd össze jól, 's tégy egy kevés marhavért is belé, hogy az eső ne mossa le hamar. De ezt olly vékonyan kell csinálni, hogy száraz időben egy ecsettel a' fákra lehessen kenni, mint a' híg meszet. E' máz a' fának nem árt, sőt óltalmazza a' muhától, 's a' nyúl sem pusztít ennek következtében.

Közönséges orvosság. A' betegeskedő fák' legjobb orvossága a' fejsze. —

Pujafák. Sokszor megesik, hogy valamelly helyre nem akarunk, vagy nem lehet magas törzsökű fát tenni, erre nézve találtak módot, melly szerint puja alma-, körte-, 's más fákat nevelnek, mellyek soha magasan nem nőnek, még is a' legszebb gyümölcsöket termik. —

Nevelésük módja az, hogy a' körtefaág birsfába, az alma pedig veresszőlőfába oltatik.

Ezen pujafákat nyesés és metszés által különböző alakuakká tehetni. Lehet például belőlök nevelni élőfalzatokat, piramisokat, golyóbisokat 's pohárfákat. Egyébiránt a' pujafák veteményes táblákban minden ezifrázás nélkül is igen jól állanak, csak gyakran tisztogatni kell azokat.

Adatok a' honi gyümölcste- nyésztésről.

Hogy a' gyümölcstenyésztés a' gazdaságnak egyik igen nevezetes ága, kétséget sem szenved. Hol a' gyümölcsfákat hanyagul, vagy épen nem is termesztik, szükségét lát szegény 's gazdag egyformán. Hány ezer véka gabonát nem visznek ki a' mezőségről, szilva, alma, cseresznye, 's egyéb gyümölcsfajokért, ha a' szilvapálinkát 's más czikkeket, mellyekért hasonlólag gabonát adnak, nem is említem. Pedig hány ezerszer ezer gyümölcsfát nem tudna termesztetni a' mezőség kopár pusztáin, hol most a' madár is alig talál egy bokor' árnyékára? A' vármegyék' fásabb helyein is többnyire az uraság' kertjében terem a' gyümölcs, ribizli, egres; kamarájukban van csak az aszszúgyümölcs. Ritkaságok mindazok a' szegény embernél, 's többnyire tyúkját, tojását 's gabonáját adja érettök. — Pedig ritka ország melly a' gyümölcsfát könnyebben teremje, 's hol a' szorgalom ezen ágának akkora elhanyaglása mellett is olly bővön legyen a' gyümölcs, mint Erdélyben.

Hogyan segítsünk hát magunkon? kérditek. Plántáljatok vadfákat, olsátok bé, dajkáljatok 's neveljétek a' közelebbi czikkben megírt mód szerint; a' fák csekély gondoskodás mellett is felnőnek 's meghozandják gyümölcseiket. „De honnan vegyük a' nemes magot, az oltóágot, vagy éppen kész csemetét? ismét azt kérditek. Mi haszna, ha a' gyümölcs tenyésztést megtanultuk, 's mikép fogjunk hozzá 's honnan vegyük a' szükséges kelléket, nem tudjuk.“ Az országban divatozó gyümölcs-tenyésztésről hiteles adatok vannak kezeink közt — 's azt hisszük, hogy ha ezeket olvasóinkkal közöltük, honnan vegyék a' magot, 's hol keressék a' nemes oltóágot 's csemetét a' gyümölcs kedvellők, ez által eléggé útba igazítottuk. —

I. Szász föld.

Azt mondjátok: „tán felejtém a' nemzetek szerinti sorozatot.“ Épen nem. De mikor gyümölcs-tenyésztésről, 's általában előrelátó okos gazdálkodásról van szó, akkor az elsőség tagadhatatlanul szász atyánkfiait illeti a' sorozatban. Adjuk meg mindennek a' mivel tartozunk!

A' szorgalmas szászok, akár saját földjükön, akár a' megyéken találkozol velök, a' gyümölcs-termesztésben is nevezetes eredményeket tudnak mutatni. Téli nyári gyümölcs bőven terem nálok, noha rendszeres gyümölcsiskolát 's kertet kevesebb számmal találunk nálok mint a' megyékben. — Télbe nyárba gyümölcsöt mutat elő a' szász falun, városon — nyersen és

aszalva, ritkán vagy sehogy sem a' magyar. És e' körülmény elegendő bizonyosság arra, hogy a' szász földön átalába othonos a' gyümölcs-tenyésztés. Csakugyan hiresebb gyümölcsstermő helyek a' következők:

1. Szében székben: nagy Szében, hol a' többek közt kitünőbbek a' Vajda és Bayer kertek; tulajdonossaik különféle nemesített almákörtét és szilvát termesztenek. N. és K. Disznódon terem az országszerte híres cseresznye, melly a' lakos oknál egyszersmind pénzszerező cikk, 's évenként több ezer forintokat behajt. Frecken az ismeretes angolkert gyönyörű gyümölcsösökkel van összekötve, mellyek a' legritkább bel- és külföldi gyümölcsöket termik. Rendszeres gyümölcsstermesztést úz Szelindeken a' helybeli szász pap. Különbféle fajú fáinak 's gyümölcsseinek tudományosan elrendelt laistroma van, mellyet megszerezni 's máskor közleni olvasóinkkal, gondunk lesz. —

2. Megyesszék se áll hátrább a' gyümölcs-termesztésben Szében széknél. Berethalom-ban és Megyesen nem régiben oltovány iskolák állíttattak, mellyekből igen jutányos árron adják a' 3—5 éves csemetéket; rendszeres gyümölcsössei még nincsenek. —

3. Nagy Sink székben különösen a' papok 's hivatalbeliek szép kerteket művelnek 's nagy mennyiségbe termesztik a' gyümölcsöt. Nem régibe egyesület keletkezett a' nemes gyümölcsfajokszaporítására, melly külföldről a' leghiresebb 's nemesebb fajokat igyekszend a' székbe 's környékébe meghonosítani. Ezen egyesületnek oltovány

iskolája és saját kertje leend, honnan a' esemetéket olcsó árron, 's az oltóágakat ingyen adandják.

4. Segesvárszékben rendszerezett kertet hijába keresnénk, de gyümölcsstenyésztés nagyba, és sikeresen foly. Az almafajok közt a' polgármester — nagy batull — rubin- és por almák (helybeli nevek) a' gyümölcs kedvelők figyelmét különösen igénylik. Segesvárt sok szép cseresznye is terem: nevezetes fajok a' czukor- és bors cseresznye. A' veres- szinte dió nagyságu egres sehol sem terem nagyobb bőségben, mint Segesvárszékben. —

5. Szász sebes szék. Mint minden szász szék, bővíbe van a' gyümölcsnek. Jelenleg Wellmán Mihály és Mäelz Ferdinánd urak gyümölcsiskolát állítottak fel, hol számos apró 's kinőtt oltványok jutalmas árron eladhatók évenként. Ed-digi elő 32 körte- és 56 nemes almafajokat bir ezen iskola. Ha csak lehet megszerezzük ezen érdemes urak' gyümölcslaistromát. —

6. Szerdahely székben, Doborkán és a' két Apoldon terem több gyümölcs. —

7. Brassó vidéke. Noha havasos hely, de szorgalmas művelés után még is sok gyümölcs terem Brassóban. A' brassai cseresznye kiállja a' versenyt akármelly honi cseresznyével, tartósságra pedig mindeniket felülmulja. Eltart július hó' elejétől aug. közepéig. Olcsóbb gyümölcs aligha van az országban.

A' városban Imrich dominális szék' ülnöke nagy kiterjedésű 's rendszerezett oltványiskolát művel; ezerenként küldi a' kész oltványokat Oláhországba, 's évenként tetemes summa pénzt veszen be értük. Azonban a' brassói nemesebb

gyümölcs a' város' roppant határain elszórt méhes (egyszersmind gyümölcsös) kertekben terem. A' vidék falvai' mind gyümölcsös kertekkel kerítvék.

8. Besztercze vidéke nem áll hátrább a' gyümölcsstermesztésbe a' több szász székeknél a' gyümölcsfajoknak sem mennyi-sem minőségére nézve. A' városi tanács 6 év előtt azt határozta, hogy minden falunak oltoványiskolája legyen, hol a' falu gyermekei jókor tanulják meg a' nemes gyümölcsöket ismerni, 's oltás útján szaporítani. A' vidéki iskolák közt ezen tekintetben legvirágzóbb 's gazdagabb iskolája van Besenynőnek. Bár a' magyar falusi iskolák mellett is volna egy-egy gyümölcs iskola, onnan legalább a' t. pap és mester urak is beültethetnék a' parochiák' pusztá kertjeit. —

Ujjegyház, K. Sink és Kóhalom székek gyümölcsstermesztéséről nem különös figyelmet érdemlők az adatok. —

2. Magyar föld.

A' magyar megyéket illető gyümölcsstenyésztésről adatok ha kielégítők is részletekben, de általánosan véve igen szomorítók. A' szorgalom ezen ágát ha némileg mívelve látjuk is tehetősobb birtokosok által, de bizony a' szegény földnépe ritkán lát 's még ritkábban eszik gyümölcsöt. Vegyük rendre a' megyéket.

1. Hunyad és Zaránd vármegyék. Rendszeres gyümölcsstenyésztésnek semmi nyoma ezen megyékben, némely nemesebb faju gyümölcsöket, 's oltóágakat csak ugyan lehet találni Algyőn a' b. Bornemiszsza, és Berekszó-

ban Bália urak' kerteiben. Az algyógyi járásban Mádá nevű helység sok és jó gyümölcsöt terem, 's lakossai mondhatni azzal keresik élelmüket. Itt terem a' híres mádi alma és cseresznye. Zárándban is van egynehány szép gyümölcsös, hol főleg a' mokracseresznye nevezetes — Az úgy nevezett erdőháton, főként Rengeten, N. Almáson, Brányieskán sok szilva terem, nevezetes tárgya a' kereskedésnek. — Sokan 10—20 ezer vékát beszednek pálinkának. A' parasztok is főzik a' szilvapálinkát, melly kivált ősszel sok verekedést 's halált is okoz.

2. Alsó fehér megyében a' nemesebb gyümölcstermesztésnek közép pontja N. Enyed városa. Dr. Váradi és Milotai urak a' legritkább 's nemesebb gyümölcsfajokat nagy mennyiségbe termesztik — jeles oltoványiskolát bírnak, 's az úgy nevezett veresszólón kezdve minden gyümölcs fajnak tudják nemesített példányait mutatni. Fejérvárt a' püspöki kert, 's kincstári tanácsos M. Czirjék Dénes úr' kertje, jeles fajú gyümölcsöket termesztenek. Így Gáld, Sz. Imre, M. Igen, Czelná sem szűkölködnek gyümölcs dolgába. De legnevezetesebb ezen megyében az úgy nevezett gyógyi alma, melly verescsikos, hosszukó, igen leves, és Felgyógyon, alsó Gáldon, Diódon, Csákán, Mindszenten, 's több más helyeken roppant mennyiségbe terem évenként, 's szinte aratásig megáll. Enyedet, Fejérvárt, Tordát, Kolozsvárt holnapokig elgyőzi tartani, sőt Fejérvárt hajókra rakva hordják Hunyad megyébe, 's a' Bánátba. A' hegyalján sok nemes gyümölcsöt termesztenek a' Teleki grófok' kertjei is; a' maros' mellékén Csombord,

's a' hegyek közt Sorostély-, és Alamor. Bagóban ritka fajú barackok találtak. —

3. Felső Fehér megyébe Fejéregyházán, Zoltánban, (gr. Haller János' birtoka) és Keresden, (gr. Bethlen Gábor' birtoka) találunk rendszerezett kerteket jeles bel- és külföldi gyümölcsfajokkal. —

4. Küüllő vármegyébe a' szőlőt termesztő falvak gyümölcsösöket is mutathatnak; de az egy Bonyhain kívül rendszeres kertet 's faiskolát alig találunk valahol. De itt is a' földes urak' távol lakása miatt csak mellékgazdaságnak nézetik. Egyébiránt a' ki e' megyében több nemes fajú gyümölcsöt keresne, azokat nagyobb mennyiségbe csak ugyan Bonyhán találná fel. —

5. Torda vármegyében Abafáján, b. Bornemiszsza József és Pál, Sárpatakon, gr. Teleki Lajos uraknál, keressétek a' nemes fajú gyümölcsöt. Gr. Telekinél főleg sok alma és különféle terem; 15 év előtt több mint 80 fajt lehetett Sárpatakon találni. Szász Régenben Soltész urnál 110 féle legritkább 's nemesebb alma, 's körte kész oltványokat találhatsz, ki mindenik fajból tud, 's jutányos árron több példányokkal szolgálni. Gr. Kemény József közelebből épen Párisból hozatott 4—6 éves oltványokat, melyeknek némelyike gerendi csinos kertében már termésbe is indult. A' nemes gróf örömet fog oltóágakkal szolgálni a' gyümölcsstenyésztés barátinak. A' tordai gyümölcsstenyésztés csekélyebb érdekű; de van a' tordai szőlőkben két neme az almának, az eper alma, és franczia muskotály (Tordán narancsalma), melyek ott nagy mennyiségben tenyésznek. Bányabükken is sok alma

terem, de hanyagul műveltetvén fanyar ízt váltottak a' nemesebb fajták is. Nevezetes még a' havasialma, melyet pünkösöd körül az oláhok zsákokba rakva árulnak, 's még cseresznye-éréskor sem rothad meg. Azon alma zölde, leves, ámbár fanyar ízű, de megneemesítve a' sokáig álló gyümölcsök' számát szaporíthatnók vele. Idécsen országos hírnű cseresznye terem. —

6. Az erdélyi rendszeres gyümölcskertek között, mint a' többek' koronája legelső helyen áll véleményünk szerint a' Kolzs megyében kebelezett nagy czégi kert, melyet n. b. Bánffy Pál Kraszna megyei főispán, tudományos ismerettel, nagy gonddal és költséggel a' mezőség' szívében nevelt föl. Itt minden nemű gyümölcsfajok a' lehető legnagyobb mennyiségbe találtnak. Alma száznál többre menő; körte sok; cseresznye több mint 80 féléjű sat, 's mind ezek egyről egyig nevesítvék. Kár, hogy kevesen esmerik ezen ritka becsű kertet, 's hogy kellő díszben tartására kevesebb gond fordíttatik mint kellene. Czég a' mezőség' közepén fekszik — a' szomszéd falvak körül pusztá kietlenség — és Czég' környéke paradicsom. — Élő bizonyosság azon henyeség szűlte előítélet ellen, hogy a' mezőség nem terem az előfát. Czégtől nem messze Fráta hasonlólag sok fát, 's köztük gyümölcsfát is termeszt. A' gr. Nemesféle 's kócsi kertek ajánlhatók megtekintés végett. Fenn a' megye keleti részén Poszmos, hajdan híres kertjével, 's Teke népes szász falu, sok gyümölccsel kedveskedhetnek. — Kolozsvártt rendszeres gyümölcstenyésztést űznek Bodor Pál, és Schücz urak, kiknél sokféle híres fajú kész csemetéket százanként 's jutányos árron kaphatni.

A'n. Cseh János és Dobai urak' kertjei is sokféle nemes oltóágakkal szolgálhatnak.

7. Doboka vármegyében Árokalja érdemel említést, hol főleg sok pojnyik alma terem. Bonczhida és Drág falvákban is sok szép fát találhatni. —

8. B. Szolnok' egy része merőbe gyümölcstelen, 's legfőlebb szilvát terem. — Sok jeles birtokosai a' gyümölcstenyésztésre alkalmas földén csak kevés gyümölcsöt termesztenek. Rendszeres pomológiáról keveset tudnak. Különben minden előretekintő mívelés nélkül sok alma terem Sajóudvarhelyen, Brétén, Csépánba, N. faluba, Décsébe; az utobbi cseresznyéről is híres. —

9—10. Közép Szolnok és Kraszna megyékben mindenféle gyümölcs bővön terem. Zilahon és Vervölgyön híres cseresznye; Zilahon ritka nagyságu leves barackok, 's a' híres deroszóvári alma is nagy mennyiségben teremnek. Rendszeres gyümölcsiskolák nincsenek. Hiri zilahi tanár úr kezdett több évek előtt oltoványiskolát; már gyermekek oltanak benne, kik megnőtt csemetéiket haza viszik 's kiültetik. — Régebben a' krasznai és szilágycsehi kertek híresek voltak; de most nem azok. Legnevezetesebb Szilágiban a' gyümölcstermesztésre, mint sok egyebekre nézve is, Zsibó; nemes almakörtefákkal az egész uradalom bé van ültetve. Termő és termésre készülő szilvacsemete közel száz ezer van jelenleg határain. —

11. Fogaras' vidékén rendszeres oltoványiskolája van fogarasi gyógyszeráros Sterczing úrnak, ki oltoványaival oláhországba kereskedik,
Mentor.

's évenként sok szép pénzt veszen bé érettük. Szép gyümölcsösök vannak Szombatfalván és Kucsulátán is. Fogaras földén a' muntineskó (havasi) almát különösen kedvellik, 's bővön termesztik is.

3. Székely föld.

1. A' székely földön Marosszék terem legtöbb gyümölcsöt. A' marosszéki páris almának országos híre 's becse van, pedig sok helyt a' mezőn, és pedig alkalmas bőségre tenyészti. Jó gyümölcs az úgy nevezett mosolygó alma is, szép külsőjű 's nagyon leves. — A' Sz. benedeki, koronkai kertek is sok gyümölcsöt adnak. A' marosszéki cseresznyék közt igen jó a' hójagos cseresznye, melly főleg a' nyárád mentén bővön terem. Marosvásárhelyen rendszerezített gyümölcsösöket 's gyümölcsiskolákat találunk gyógyszeráros Brandekker Simon és tanácsos Hajnal József uraknál, kiknél 3—4 éves nemes csemeték mindig nagy bőségre és igen csekély áron találtatnak. —

2. Udvarhelyszéken terjedelmesebb gyümölcsstenyésztést űz a' Pálffy család Küsmődön, Bakó József tb. Siklódon, és tb. Imreh György Kedébe. —

2. Háromszéken nevezetes a' b. Purcell által alapított plántaiskola Kézdivásárhelyen. A' székelyeknek ezen elfelejthetetlen emlékezetű ezredessök nagy költséggel hozatta külföldről a' nemes gyümölcsmagvakat, 's a' kész csemetéket Háromszék fiainak kiültetés végett kiosztogatta. A' háromszéki nemesb gyümölcsfa-

jok ezen iskolából erednek. — Magános birtokok csak kicsibe úzik a' gyümölcszaporítás szép munkáját. —

4. Csíknak nincsenek említést érdemlő kertjei; Aranyosszék' némely falvai pedig, mint Harasztos, Bágyon, Kövend a' gazdaság' ezen ágát haszonnal művelik. —

Részint saját tapasztalatok, részint Kolozsvártt jelen volt megyei követ urak utasítása után közöltük ezen adatokat. — Meglehet, 's hiszszük is, hogy sok kifelejtetett, minek az adatok' sorába meg kell vala jelenni. — A' történhetett hiányok felvilágosítását minden rendű olvasóktól tisztelettel kéri és el is várja a' Szerkesztőség.

Dr. Gecse Dániel.

Körüljárt, föltéve mindenekkel.

Szent írás.

Sokszor hallottam nemzeti kicsinységünk mérlegéül fölhozatni: „minket nem ismer a' külföld.“ Sokszor hallottam nemzeti bűnül fölrovatni, hogy „mi enmagunkat sem ismerjük.“ Mindkettő, fájdalom! igaz, 's egyik természetes eredménye a' másiknak. A' külföld keveset tud rólunk, 's nem saját vétkünk-e ez? Mit tudunk mi enmagunkról, mit főleg azon jelesekről, kik életüket a' haza 's polgártársaik' boldogítására szentelték? A' nemzetet, melly saját véréből származott jeleseit nem kívánja ismerni, kicsoda kívánná ismerni, kicsoda becsülni? Az ember csak úgy érdemli meg a' mások' becsülését, ha elébb enmagát becsüli. Kicsin ez a' mi országunk, 's e' felett szégyen és tudatlan. Csak kevés azok' száma, kik magokat a' tudomány, mesterség, közszorgalom valamellyik ágába vagy egyes erényekbe kitüntetik, 's a' legjobb akarat mellett is kitüntethetik. De ha bépillantunk történeteinkbe, min-

den kor tud számolni lelkes férfiakról, kik díszre, büszkeségre, 's példányai lehetének az utókornak. És e' néhány jelesbek emlékét is a' feledés jéghideg fátyola takarja, 's a' századik sem tudná talán megmondani, vallásos közintézeteink, nagyobb iskoláink, minő körülménynek, mellyik emberbarát lelkes felbuzdulásának köszönik származatukat, 's később virágzásukat? Ki tudna mutatni emléket, mellyet a' nemzeti hála emelt volna a' becsületes érdemnek, hogy a' megragadó példa látására tette hevüljön a' nemes érzésű apák' késő fia, 's mint a' görög ifjat a' derék hazafi oszlopoi, ne engedjék párnáján nyugtot találni, míg azokat erényben 's hazafiságban utól nem érte: —

Barátim! kevés jelest mutathatunk ki nemzetünk soraiból, és e' keveset se tiszteljük úgy mint kellene. E' szégyenfoltot töröljük ki nemzeti életünk lapjaiból. Az erény' követésére leginkább példák buzdítanak. A' szép példa, mint a' hangoson verő óraharang, örökös ösztöne a' könnyen mulasztó akaratnak. Becsülöm az enyedi főiskolánál különösen azt, hogy halhatatlan alapítójának évenként innepet szentel, 's évenként friss lánggra gyúl fiatalsága szívében a' nemes hálának, 's méltányló tiszteletnek égi érzete. Becsülöm szász atyáinkfiánál sok egyéb közt főleg azt, hogy ők a' vallásos tiszteletnek egy nemével hódolnak érdemkoszorús társaiknak, 's templomaikban kövek, 's érdekes feliratok által tartják fenn jeleseik' emlékét. Barátim! senki se mondassa többé, hogy a' magyar jóltévőikhez háládatlan! Emeljük föl a' feledés nehéz vasajtáját jelesebb polgártársaink emlékére! mutassuk fel őket

rendre a' hazának; emeljük föl, mint messzire világító szövétneket dicső példáikat, 's mi kövessük erényeiket!

Azon jeles férfiak közt, kik a' közelebbi időben polgártársaik hálájára méltó oszlopot emeltek magoknak e' nemzet kebelében, alig van egy, ki annyi joggal megérdemelje, hogy neve 's nemes erényei köztudományra adassanak, mint dr. Gecse Dániel. Szinte 20 évek olomsujja nehezül sirja felett, neve ismeretlen hang tulajdon honában, mellynek mindenét adta, 's ha egy nemes keblű emberbarát, — szív és elvokona — föl nem jegyzi érdemteljes élete fényképeit, úgy járnánk, mint a' hajdankor szobraival — lát-nok, bámulnok a' dicső művet 's a' századokra, ható felebaráti intézetet a' nélkül, hogy ott a' művészt, itt a' szép lelkű alapítót megnevezni tudnok. Gecse Dániel egy drága gyümölcsfákkal beplántált kertet, munkás élete egész keresményét, ajándékozott közhaszonra. A' fák igaz, aprók de épek, azonba ha a' gyümölchozásra alkalmas esztendőket elérik — nem lesz párja ezen kertnek, gazdagságra, szépségre, 's áldástermésre az egész hazában. — Gecse Dániel fényes bizonyosságát adá, hogy csekély tehetség jó indulattal, kicsin erő szilárd akarattal, áldozati készség kitüréssel párosítva csudákat mivelhetnek, ő bizonyosságát adá a' halhatatlan költő azon nagyszerű szavainak „*akarát a' földi ember istene.*“ Meg ne botránkozzatok barátim! más szókkal ama mondat értelme ez: *erős akarát legyőzi a' legnehezebb akadályt is.* Egy szóval: Gecse Dánielbe Erdély olly szép lelkű emberbarátot bírt, kit ha közelebből megismertek, hogy őt szeretni, pél-

dájára buzdulni, 's őt hazátok büszkeségének fogjátok nevezni, épen nem kételkedem. —

Gecse Dániel egy roppant kiterjedésű népes erdélyi családból- a' jól talált nevezetű „szegénylegény“ családból vette származását 1768ban. 'S van a' szegénylegények' családjának is egy mellék ága mellyhez a' szerencse még mostohább; mellynek fiairól mondják „*hátán háza, kebelébe kenyerre.*“ Gecse e' családba tartozott. Néki a' szerencse ép testen, 's nemes lelki hajlamokon kívül egyebet semmit, a' társaság még vezető nevet sem adott, 's ha a' vallás szelíd lelke nem árad rá malasztival — sok ideig, ezen nevezeten kívül „ember“ nem tudnok őt másképp nevezni. Háza az anyai kebel volt, vagyona csak a' szülői irgalom, levegő, világosság, nap-melege, mit a' természet az ég madaraitól sem tagad meg. És lássátok barátim! — 's e' látomány emelje föl csüggedező erőtlöket — a' szegény 's apátlan fiuból a' csak másod rangu szegénylegényből vas szorgalom, 's nevelés embert teremtettek, 's kitől a' szerencse, minden világi vagyont megtagadott, önereje által saját állást vívott ki magának 's utóbb mások' boldogítója lön.

Kezdette 's végezte tanulását a' m. vásárhelyi ref. főiskolában. Egyedüli gyámola szegény anynya volt, ki éjjeli nappali varrásából, 's egyéb kézi munkából szerezte ki kedveltjének kenyerét, 's ruházatát. — De az anyai fáradalom már akkor megtermette gyümölcseit; mert az ifju Gecse mint derék, most is életben levő (isten soká éltesse még) barátja rajzaiból olvassuk, „alsó iskolában mint gyermek, a' felsőbbekbe mint ifju minden tanuló társai felett kitünt; eleven képzé-

lódés, könnyű felfogás, tartós emlékezet, helyes ítélet oly mértékben voltak benne, hogy muzsikára 's más ártatlan mulatkozásokra is feles időt fordítva, társai közt mindig elsőnek ítéltetett, 's ismertetett.“

Végezvén iskolai pályáját az orvosi hivatalt Pesten és Bécsbe tanulta. Tapasztalatok szerzése végett külföldön utazott, gyermekkori barátjától, a' szegénységtől mindenütt kísérve 's csak nemes szívű emberbarátok kegyességének, 's mindenek felett jóra törekedő lelke kitűnő erejének köszönheté, hogy ész- és szívképző pályáját csüggedés nélkül futhatá meg. —

1790ben ismeretekkel gazdagon tért vissza honába, hozván magával a' tudomány által nemesen kiképzett szívet, mellyben már akkor fejedelem iránti hűség, lángoló hazaszeretet, 's forró részvét minden iránt, mi emberi, mélyen gyökereztek. De csak rövid ideig mulatott, 's orvosi tapasztalásainak bővítése, 's újabb 's több oldalú ismeretek szerzése végett ismét elhagyta honát hogy majd azon szép feladatnak „minél többeknek használhatni“ annál célszerűbben megfelelhessen.

1800ban, olaszországban találjuk őt. Folyt a' franczia háboru, és a' hol ezen világot megrázó fergeteg elvonult, ezereinként feküttek a' halottak sírban és föld felett, 's telyék voltak kórházak, 's magánylakok a' vad és vérengező játék megcsónkított, vagy halálra sebzett áldozatival. Sok kórházakat egy neme a' ragadványnak lepett meg, melly fölemésztette az életet, mit a' fegyver megkimélt. És itt ezen ragadványközepette találjuk fiatal orvosunkat éjnapon át, fáradozni, mint egy meleg emberbarátot, ki másokon segíteni kívánván

saját életét is kész föláldozni emberszeretetének. Kicsinben mult, hogy a' ragadvány őt is sírba nem temeté. —

Győzött a' terhes próba felett fiatalságának ereje. Visszatért honába, 's állandó lakául m. Vásárhelyt, szülővárosát, gyermek- 's fiatakorának szeretett tanyáját választá. Azt hiszitek, hogy Gecse 10 sok megtagadással átélt évek után honába térve, nyugalom, vagy kényelem után sovárgott? Épen nem; tette vágyó lelke a' mindennapi kötelesség köréből mmindegyre kiragadta őt. 'S ő a' terhesebb hivatás' felszólításának engedve, több éveken át látjuk őt a' legkényesebb környületek közt fáradozni ott, hol „*ember kell a' gátra*“ ott, hol a' kötelesség teljesítése közben az élet is is könnyen áldozatul eshetik. 1807ben a' hunyad megyében dühösködő ragadvány alkalmával, a' helybeli orvosok is elragadtatván általa Gecse állott a' veszélyes nyavalya ellenébe, 's a' megyének rendkívüli szolgálatokat tett. 1809b. a' fölkelte nemes sereg kórházait ápolta. 1813ba az országot fenyegető dögmirigy (pestis) gyógyítását, 1714. fogaras-vidéki szélek egészségi állapotját vette gondja alá, a' szomszéd országban uralkodó dögmirigynek honunkba harapozása ellen a' legczélszerűbb ovó intézvényeket tevén.

Ezen idő óta haláláig, melly 1824ben fájdalom! igen korán sírba szállítá a' nemes lelkű emberbarátot, városának, mellynek rendes főorvosa volt, 's polgári körének jóvára fordítá minden munkásságát. *Szétjárt ő, jöltévén mindennel.* Hivatalától üres óráit a' tudományoknak, barátinak 's a' nemesebb társalgásnak szentelte. Ki ismerte, tisztelte 's szereté őt, 's még ellenségei

sem tagadhaták meg tőle a' becsülést, melly a' valódi érdemet, mint a' nap hajnalt, mindég kísérni szokta. —

Gecse' erényei 's szép tulajdonai közül némelyeket — mig a' legfőbbet említeném — nem hallgathatok el. —

1. „*Jó pap holtig tanul*“ szokták mondani. Gyökeres igazság ez, de még inkább réállik az orvosra, ki az emeri szenvedések könnyítésére levén hivatva, az életet a' halál' vas törvényre ellen veszi oltalmába. Gecse holtig tanult, 's az orvosi tudomány mellett egyéb tudományokban is széles ismeretekkel 's alapos jártasággal birt. Mindig egy nyomon járt ő az idővel, sőt nem hibázunk, ha azt mondjuk, hogy ő sokban megelőzte korát. — Barátim! akár gazdaságban, akár tudományban, akár erkölcsben igazság az, hogy „*helytállás maradás.*“ Ki azt hiszi, hogy neki elege van 's többé nem munkálkodik (mert elfogy, miből csak vesznek, de soha nem tesznek hozzá), az munkássága megakadása pillanatától kezdve vissza felé esik. Nézzetek szét magatok körül: Okos di kitépén 20 év előtt az iskolából, azt hitte, annyit tud, hogy bár felét elfelejtse, mégis több marad, mint a' mennyire szüksége van. Soha sem tanult többé, 's most azt sem tudja, mire legnagyobb szüksége van.

2. Gecse az ifjúság' barátja volt, 's én ebben új jelét látom nemes szívének. Sokszor láttam én őt a' helybeli iskolák' közönséges próbatételein, 's ha bámultam széles elágazó ismereteit, gyönyörködtem azon nemes részvétben, melly az ifjúság' haladása felett szivelelke teljességéből kisugárzott. Öröm-villogó sze-

meiből helybehagyás nevetett, 's azon méltánylat, melly a' szorgalomnak, 's kitűnésre törekvésnek egyik leghatalmasabb ösztöne. — Barátim! azt mondják; „*ki gyermeket 's fiatalságot szereti, becsületes ember.*“ Hogyan is ne? Hisz ki a' gyermeket szereti, annak javát 's boldogságát szíven hordja, 's elősegíti, az hazája' 's nemzete' jövődjét szereti. És megfordítva, ki a' fiatalságot gyűlöli, üldözi, kerüli, az sem jó ember, sem jó hazafi nem lehet. —

3. Gecse a' szegényeket ingyen gyógyította. Egy meleg lelkű hazánkfia által alapított, 's gyámolt m. vásárhelyi kórház' betegeit jutalom' várása vagy reménye nélkül látogatta naponként. Nem utasította ő el a' szegényt, ki nem fizethetett, sem hideg érzéketlen arczal, sem szóval, sem fontosabb dolgai emlegetésével, sem gorombasággal. — Barátim! „*méltó a' munkás a' maga jutalmára;*“ az orvosnak, mint a' köznevelőnek vagy ügyésznek stb. tudománya kenyere is egyszersmind. Ha tehát szolgálatját jutalomért cseréli be, 's a' tehetősset megfizetteti, maga iránti kötelességét teljesíti, mert külső jóllétünk szükséges feltétele sok nemes kötelességek' teljesítésének. De ki minden tetteiben a' hasznót tévén fő célul, csak annak szolgálna, kitől jutalmat remélne, számúzná szívéből a' szeretet' erényét nyájas kíséretével együtt. Az emberi erények gyöngykoszorújában azok a' legnemesebbek, melyekből a' jó iránti szeretet 's meggyőződés, tisztán az önzés' hamvától, égi szépségében 's tisztaságában tündöklük ki. Ilyen volt Gecse Dániel' emberszeretete. —

4. Gecse előrelátó 's takarékos jó gazda is volt. Szorgalom és tisztességes kereskedés által csinos vagyonkát gyűjte össze; maga 's szeretve tisztelt édes anyja függetlenlétét ez által mind kettőjük egész életére biztosítá. Vagyoni szerencsés helyzetének köszönhető azt is, hogy másokkal jóltehetett, 's nagyszerű intézetét, mellyel nevét halhatatlanná tette, alapíthatá. Barátim! a' jó szív legszebb kincse embernek — de ennyi még nem elég — 's magában még semmit sem hoz a' konyhára. A' jó szív még nem boldogít. Szívesi legjobb szívű ember az egész faluban, de szegény, mert gazdasága tönkre jutott henyesége miatt; vigasztalás nélkül megy el tőle a' szegény, mert nincs mit adjon neki, 's maga is alig alig tud magán segíteni. Méhesi is jámbor és istenfélő, de jó gazda ám, van mit aprítson a' tálba, 's a' maradékot mindig a' szűkölködőnek juttathatja. Számítva adja ki fillérét, de ott, hol segedelemre van szükség, bátran számíthatsz rá. Barátim! dió-héjba szorítva két képet mutaték: egyik Gecsénk' hű kép mása. Ezernyi ezer példányban áll előttetek a' másik. Válasszatok!

Okos gazdálkodásának köszönhető végre Gecse, hogy azokról, kiket életében kiválólag szeretett, becsült, végrendeletében is megemlékezhetett. Ezen végrendelet egy áldó sugára a' lebúcsuzó napnak, utósó kiáradása a' szív' nemes érzelmeinek jó anyja, barátok, szíves ismerősök', 's mi legfőbb, a' haza' 's a' vallás' fölsegíllésére. Ezen végrendeletben a' következő engedményeket tevő: két nevezetes adósának 6000 rftokat, nemesi 's kereskedést üző adósainak a' tőke egy negyedét,

adózóknál levő pénzeinek pedig felét engedte el; édes anyja' testvéreinek 3000, örökbe nevelt inassa nevelésére 500, barátjainak 's azok gyermekkeinek 1450. a' m. vásárhelyi egyik templom építésére 150, a' végrendelet teljesezésbe vevőisek pedig 600 rftokat hagyott. Egész vagyonát életbe maradt anyja örökölte, azon kikötéssel, hogy halála után az általa alapított nagyszerű intézet 2000 rf. tőkéjéhez csatoltassék egészen. — 'S itt tudnotok kell valamit ezen intézetről is, körülményesebben.

Dr. Gecse emberszereteti intézete.

1818ban junius 28án Marosvásárhely ritka öröminnepszemlélője volt. Az ottani ref. főiskola sok hányatások 's viszontagságok után 1718ban Marosvásárhelyre telepedvén, ápoló kezekre 's termékeny földre talált ott. — A' vándor, 's üldözött árvagyermek szíves-édes anyára talált a' vidék' lelkes magyar népében, 's városi polgárok' buzgóságában. Egy század folyt le, 's a' szegény hontalan gyermeket meghonosodva egy ép, erős, izmos intézetté növekedve látjuk, messze szórva maga körül a' tudomány' és erkölcs' malasztait. És mikor száz éves volt ezen intézet, 's unokáinak is megérte unokáit: a' hálás unokák öröminnepszenteltek jóltévőjük- 's barátjuknak. Koszorús zászlók nyultak ki a' világított ablakokból, taraczkok zugtak, 's hosszú fényes sorokba siettek öregek és gyermekek, urak és szolgák 's minden rendű nép az istenházába, áldani a' mindenek' urát, hogy ezen szép iskolát megtartá,

hogy 100 éven át ennyire virágoztató. És meszsze földről eljöttek a' főiskola hálás növendéki és a' közelebb lévők mind ott voltak, hogy öröminnepet szenteljenek — öröminnepet a' háládatosságna k. 1818ban június 28án volt Marosvásárhelynek, 's környékének ezen emlékezetes szép napja. —

A' várbeli székes templom fényesebb gyülekezetet alig látott valaha. És e' fényes gyülekezet ezerekre menő tömött soraiban a' templom keleti oldalán elnyuló agg székek egyikében egy érdekes arczu férfit (lásd a' czímképet) láttunk gondolatokba méjjedve, 's egész isteni tisztelet alatt csak nem lélekké olvadva, valami nagy, valami szent dologgal foglalatoskodni. Igenis: szent dolog foglalta el őtet: mert ő elméjében nem kevesebbet forgatott, mint azt: hogy a' szegény, szinte senkitől sem gyámolított m. vásárhelyi főiskola, szegény fanyar sorsán, mikép lehet ne javítani? Templom után egyik barátjához menvén ezt mondá: „Nekem templomozás alatt elmémbe ötlött, hogy ha valaki száz év előtt ezen főiskolának 100 forintot adott volna, azon kikötéssel, hogy kamatja évenként mind e' mái napig a' tőkéhez adassék, mennyi volna ma az összesített tőke?“ És úgy találtatott, hogy a' mostani kamatláb szerint, baleseteket föl nem véve, könnyen 35,000 rftokra növekedhetett volna, az egy száz forint. E' férfiú barátim! nem más, a' mi Gecsénk vala. —

A' nagyszerű eszme gyökeret vert a' nemes szivű orvosnál, 's már 1820ban 2000 rftokat tett le a' m. vásárhelyi főiskola' pénztárába azon nyilvános rendeléssel, hogy ezen özveg kamatja

évenként a' tőkéhez ragasztatván, minden évvel mint új tőke kezeltessék. Ezen kezelési mód szerint 100 év lefolytával a' 2000 fr. könnyen egy millió forintra növekedhetvén, csak is azután fordíttassék az emberszereteti intézet alaprajzában megirandó célokra. —

1824ben a' két ezer tőke még hat ezerrel szaporítatott, 's végrendeletében azt is kikötötte, hogy annya halála után egész hátramaradott vagyona az intézet' javára fordíttassék. És ez is úgy történt. —

Vagy azt mondjátok: „hosszú idő száz esztendő, 's ki vetné oda száz év ezer balesetekkel járó bizonytalan kockájára adományát? Csak a' holnapra is alig számíhatunk, hát száz évre hogyan számítsunk? Ki éri örömét egy illy intézvénynek? Bizony jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok, vagy év múlva 12 ökör.“ Barátim! csak vastag önzés adhatná ajkaitokra ezen szavakat. Ki plántál szőlőt 's gyümölcsös-kertet, hogy annak borából csak maga igyék, 's gyümölcséből csak maga egyék? Egyes ember élete rövid, de nemzetek életében egy század sem sok idő. Van hazánk, van benne csinos jószágcskánk, termő szántóföldekkel és zsíros rétekkel, 's mind ez atyáink' hagyománya, fiaik 's a' késő unokák számára. Vajjon ha ők úgy gondolkoztak volna, mint tán sokan közületek, egyedül saját hasznokat tekintve, mit köszönjetekekik, alig ha tudnátok. De miért szaporítsak szót? Száraz számokat mutatok bé, ezek minden kételkedést eloszlatnak. Húsz év sem mult el Gecse' halála óta 's az általa alapított emberszereteti intézet' pénzalapja hitel felett megnövekedett. 1839

végével 's így 17 év alatt 52,396 magyar fr. táltatott az intézet tárában hiteles és biztos contractusok mellett, mely öszveg ha a' lefolyt két évek alatt végrendelet szerint kezeltetett, 1841 végén már körül belől 58,880 mforintokra emelkedett. Hogy ha már azon buzgó lelkű hazánkfiai, kik a' hazának nem csak jelen, de jövő boldogságát is a' szív tiszta melegével ölelik föl, buzgóságokat utódaikra is átplántálják, 's az emberszereteti intézet pénzalapját csak 50 évig fogják az eddigihez hasoló melegséggel kezelni, a' végrendeletben kitűzött egy millio forint készen álland, 's a' kicsiny csermely, mely kezdetben csak a' szalmaszálat mozgatta, egy roppant folyóvízképen terül el előttetek, mellynek sima tükre felett gőzösök járnak 's partjain innen és túl a' mivelődés' ezer áldásai virágoznak. Csak ötven év foljon le! 's akkor barátim! Gecse' alapítványa a' kimért mennyiséget, baleseteket is közbe gondolván, hogy ne mondjam felülhaladta, de bizonyosan kiütötte. 'S ekkor előállanak a' szerencsésebb fiak 's az unokák, 's a' szép lelkű nemzetapa örökségén megosztognak; 's ekkor fogják kérdeni: „*ki volt a' derék, a' lelkes magyar, ki hona javára e' szép intézetet alapította?*“ 'S bámulni fogják messzeható lelke' erejét, 's azon önzés nélküli szeretetet, mely áldó sugárait századokra is kiterjeszti. —

'S kérditek végre: mi czélokra fog ama roppant pénzöszveg kamatozni? Közügy-szeretete alapítá az emberszereteti intézetet, 's annak utólsó fillére is jótékony czélokra fordíttatik. Volt a' széplelkű Gecse' szívének két gyermeke, a' m. vásárhelyi ref. iskola, és Marosvásárhely városa. Ezek

állanak elé ötven év múlva 's az intézeti tőke összes kamatjának épen felét veendik át. A' más fele részben pedig atyafiságos osztályt tartandának a' ref. mélt. egyházi fő tanács, és a' hazai kir. fő igazgató tanács, kiknek felügyelete alatt a' kamatok a' hazai csinosbulás, szorgalom, értelmesség, 's erkölcsi képződés szent céljaira fognak kiadatni. Nincsenek kifelejtve árvák, özvegyek, elaggott, vagy elnyomorodott szegények, gyámol nélküli betegek, kik főleg Marosvásárhelyen 's környékébe valláskülönbség nélkül számolhatnak, hogy az emberszereteti intézet' minden javaiban az intézet' tehetségéig részesíttetni fognak. — Szép vonása volt a' Gecse Dániel lelkületének az is, hogy ő minden vallási előítéleteken túl emelkedve, honfiaiban csak az embert tekintette, 's minekutána szíve gyermekeinek osztályrészőket kimutató, meghagyó, hogy a' vérszerinti atyafiak is kellő részüket kikapják. Az egész nagyszerű adomány nagyszerű célok kivitelére van szánva, 's ha az adomány dicséri a' lelkes férfit, annak egykori kiosztására tett rendelkezések a' Gecse' szép lelkének még nagyobb becsületére válnak. Így 's még bővebben meg vannak ezek írva az emberszereteti intézet rajzában.

Adjon isten közjó iránti buzgósággal tölt szívet azoknak, kik ezen intézetet 50 éveken át az eddigihez hasonló buzgósággal kezelendik! Adjon isten sok olyan lelkes fiakat ezen hazának, milyen volt Gecse Dániel. —

És mi barátim! emeljünk oszlopot szívünkben, jeles hazánkfiának! mi becsüljük meg érdem koszorús polgártársaink emlékezetét!

Nagy Ferencz.

Törvénykezési előismeretek.

(Falusi szegény sorsúakhoz alkalmazva.)

Jókor felkelétek barátim! A' hajnalcsillag még világol homályosan. Mennyivel szerencsésebbek vagytok ti némelly nagyvárosiaknál, kiket meredek falaik közt a' nap' felköltéről ha kérdeznénk az esztendőnek melegebb részében, mikor nappalunk hosszabb, talán azt sem tudnák kijelelni, mellyik tájról költ fel a' nap; vagy arról, mint valami rendkívüli csudadologról beszélnének, minek látására élőkben legfőlebb kétszer háromszor jobb reggel felköltek, 's barátaik' kíséretében a' városból kisiettek. Ti tiszta időben naponként szemlélitek a' természet' ezen legszebb jelenését. Igen barátim! mert mi mezei gazdák vagyunk; nekünk jókor a' hajnallal kell többire fölkelni; a' mi sorsunk munka; de tudjuk, hogy a' munka, míg testi erőnket túl nem feszíti, nem nyomorúság, hanem az embernek czéljához alkalmazott egyik legméltóbb foglalatossága. És hídjétek, ámbár szegények vagytok, 's kivált a'

mostani szűk esztendőben némellyitek hozzátartozóinak talán egy holnap i edel felől is csak azért nem aggodik szerfelett, mert sok dúskálónál jobban bízik az isteni gondviselésben: de sok gazdagnál csendesebb 's egészségesebb álmat alusztok ki. Sok nálatoknál tehetősbe k álmatlanul aggodnak, vagy elpazérolt vagyonaikért, egészségükért, és más szerencsétlenségeikért; vagy, barátim! — és az ilyenek, kiket most fogok nevezni — nemesen aggodnak a' ti és mindnyájunk 's egész hazánk' jóllétért; ti pedig a' nappali szorgalmas munka után az áldást, mint keresztények, teljes bizalommal istentől várván, kemény ágyaitokon és a' föld' gyepén, a' kék ég' csillagokkal ragyogó boltozata alatt csendesen nyugosztok, míg a' hajnal munkára serkent. De gyanítom, miért gyűlétek ma hozzám illy jókor hajnalban. Minap ígérém, hogy mentől előbb beszélgetni fogok veletek törvénykezéseinkről, pereinkről, 's azon módról, a' mint emberek igazságot szoktak szolgáltatni. Legyen kívánságtok teljesítve. De illy szép reggelt, millyent e' tiszta hajnal után remélek, nem itthon hideg falak közé zárva töltünk el; menjünk ki mezónkre a' szabadba, legelőbb ama hegy' tetejére, tudjátok, azon szántómra, honnan én annyira szeretek völgyünkre lenézni; ott kezdem veletek igazságkiszolgáltatásunkat általánosan ismertetni. —

Fenn vagyunk a' hegyen barátim! Alatt szép völgyünken még némi gyér homály nyugszik; de már hallszik azon tompa hangmoraj, melly az éjjeli mély csend után az embereknek álmaikból felköltével a' néplakta völgyben kezdődni szokott. Nézzétek a' Kisküküllő' kanyargó árkaín az

ősz' közelgését hirdető gyér ködöt. A' nap nem soká felragyog. Tizenhat falut látunk e' pontról, mellyek lakókkal tömvék, kik a' mult éjjel csendesen, egymástól rettegve alvák által; régóta semmi nevezetes bajt, mit ezen falukban gonosz ember okozott volna nem hallotunk, nem jött hire se tolvajságnak, se gyujtogatásnak, sem öldöklésnek 's hasonló erőszaknak. A' tizenhat falu egymással, 's minden szomszéd falukkal békében él. 'S azt hinnétek, hogy mindez azért nem történt, mert ezen falukban rossz ember, ki más kárát ohajtaná, egy sem lakik? Nem barátim! ezt ti sem hiszitek. Nem csak nálunk, hanem a' földön mindenütt van rossz ember elég, ki más' kárán kíván gazdagulni, sőt némellyiket a' rossz indulat annyira elragadja, hogy haragból 's bosszúból még önnön haszna nélkül is ölne 's rontana, ha bizonyos lehetne, hogy tettei épen reá nem hoznak azután bajt. — A' nap épen most kezd a' szembe levő hegy megűl kiemelkedni. Tekintsünk nyugotra azon pont felé, hol a' tordai hasadék, ezen általatok is ismert kőszikla, távolról homályosan látszik! Nézzétek azon kőszikla megűl az ég' boltozatán egy darabig felemelkedő, vérpirossal vegyesen kékelő 's barnuló rendetlen komor felhőket, mellyek azon tájra nehezűlni látszanak; de mintha most, midőn a' nap már ragyogni kezdett, annak világától futni, 's a' havasokra visszavonulni készülnének. Barátim! azon felhőkhöz hasonló lenne hazánk, 's hasonló minden haza, ha igazságkiszolgáltatás nem létezne. Titeket veszlek például: mellyik közületek élt mind e' mái napig a' nélkül, hogy mind azokból, miket igaz tulajdonának, és illetőségének hitt, egy

darabról, vagy pontról sem állította volna más, hogy az ötöt, nem pedig a' valódi birtoklót illetné; vagy mellyik közöttetek az, ki soha semmi némű más birtokában lévő dologról nem vélte, hogy ahoz neki van igaza? Látjátok, ezen néhány szóban áll minden törvénykezés kezdete. Eleitől fogva az emberekben volt nem csak jóra, hanem rosza való hajandóság is; az emberek közül sokan azzal, mi igazság szerint övék volt, meg nem elégedtek, elkivánták a' másét, 's ha módjuk volt, vagy erőszakkal, vagy fortélyal, vagy ki tudná előszámlálni, hány úton módon más sajátját magokévá tették; és néha az eszes 's fortélyos olly köntösbe öltöztette ravaszságát, hogy kivált ha az igazságtalanul elvett vagyon a' maradékra, ki az első tettet nem látta, réá szállott, ez csendes lélekkel hihette azt magáénak. Most már kettő állította igazát ugyanazon földhez, portékához, vagyonhoz; egyik a' ki birta, a' más ki azt hitte, hogy ez igazságtalanul birja. Mi szakasztya illy zavarnak végét; ók-e, kik együtt veszekednek? Barátim! az ember gyenge; értelme sem olly éles mindeniknek, hogy más igazát önnön ügyében átlássa: de láttam eszes embereket, láttam, kik mások ügyeiben az igazat kimondani tántoríthatlanul egyenesek voltak; de ha vele lett volna ügyetek, ha tőle a' leggyőzőbb okoknál fogva kivántátok volna jószágotokat, mindent inkább várhattátok tőle, csak azt nem, hogy igazatokat átlássa, és sajátotokat önként visszaadja. Mi lenne illy módon az emberekből? erőszakhoz nyulnának, és az elorozott sajátot erővel kívánnák kicsikorni; de nem mindig erős, a' kinek igaza van, és ha erős is lenne,

és a' másik nem volna egészen gyenge, harczba állanának akkor a' peres emberek szembe egymással; ez naponkint megújulna; a' szokás, és rossz példa a' jámborobbakat is belevonná. És barátim! a' tizenhat falu, mellyet alattunk a' völgyben szemlélünk, a' nyugotra látszó vérpiros komor fellegekhez hasonló színt öltene, rablók, gyújtogatók, or- 's nyilvános gyilkosok fészke lenne. Hogy ez ne történjék, föl kell az emberek közt ragyogni az igazságnak, és a' polgári társaságnak illy szomorú jeleneteket czélszerű törvényekkel megakadályozni.

Előbb említém, hogy hajlandobb az ember más' ügyében átlátni 's kimondani az igazat, mint a' magáéban. Innen történt, hogy a' legrégibb időktől fogva az emberek két vagy több személy közötti versengést a' dologhoz érdekkal nem bíró harmadiknak elítélésére biztak, és biznak ma is, kit bírónak nevezünk. Ez előtt kell igazságot követelni a' felperesnek 's vádolni alperesét. Az emberiség' első korában a' peresek talán önként bizták ügyeiket egy egy igazságos, és tekintettel bíró öregnek elítélésére, mint most is közöttetek vannak, kikben másoknál inkább biztak, 's ha egymás közt versengéstök van, közbevetik magokat, tanácsot adnak annak elenyésztetésére, és sokakat megbékéltetnek. De ezen mód sok akadályt szülhetett, magatok átláthatjátok; mert nem volt hatalom, melly mindkét versengőt arra kényszerítse, hogy ugyanazon személyre bizná az ügyök' elítélését. A' megkárosított ha akarta volna is így a' bajt elenyésztetni, de a' károsító ki-kerülhetette az ebben való megegyezést csak azért is, hogy az okozott kárért eleget tenni ne kelljen.

Igy megint út nyílt az erőszakra. De hála a' gondviselőnek! messze vagyunk az erőszakosságok' idejétől, mert polgári társaságban élünk: a' mint pedig a' polgári társaságok az emberiségben elkezdődtek, minden országban létre jött az ítélő h a t a l o m; hogy ha a' polgároknak lenne is egymáson követelésük, igazságos ítéletek hozásának, és az ítéletek végrehajtassanak a' nélkül, hogy a' béke, és jó rend zavarba jöjjön. Itt barátim! egy kissé célunktól eltérve, figyelmeztetni kívánlak titeket némelly dolgokra, miknek megemlítését talán rossz neven nem veenditek. Fontoljátok meg egyfelől azt, minő jótétemény mindnyájunkra nézve, hogy polgári társaságban élünk és kormányzó hatalom által igazgattatunk. Ismétlem, mit előbb mondték, hogy közöttünk is sok rossz ember van, mert a' szegény, még nem mind becsületes ember; ha illy sok rossz emberektől minket a' törvények és a' társaság hatalma nem védne, ha a' rosszak mikor ártani akarnak, nem félnének ezektől; ha minden elorzás, vagy elfoglalás, és más okok miatt származott ügyeinket erőszaknak, melly miatt a' legártatlanabbak vesztethetnének, kellené eldönteni: akkor mi lenne egyéb az emberek' társasága, mint egy nagy haramiagyülekezet, hol minden, ki nem rabolna, nem volna fortélyos és erős, szenvedne, míg végre a' rosszak is egymást irtanák ki az életből. Láthatjátok továbbá, hogy midőn tőlünk a' polgári társaság engedelmességét és némelly szolgálatokat vagy adózást vár: akkor mi a' polgári hatalomtól mekkora jót veszünk, tudnillik magunk, nőink, 's gyermekeink' életének, vagyonának 's becsületének bátorságát, és egész polgári jóllétünket. Fontol-

játok meg végre, hogy illy jótétemény a' polgári társaságban úgy áll fenn legbiztosabban, ha ti mindég engedelmes polgárok maradtok. Ne hidjetekek tehát soha azoknak, kik talán azzal ámítának, hogy engedetlenkedjetekek; hamis próféták ők, kik titeket a' legnagyobb szerencsétlenségbe akarnak dönteni, mert tudjátok meg, a' történetek egyformán azt bizonyítják, hogy legnagyobb szerencsétlenségbe merül azon ország, hol a' jó rend és engedelmisség felbomlott. Én barátim! ennél nagyobb bűnt nem ismerek. Ha lenne is kedvetlenségűtok, bizzatok előljáróitokban; hidjetekek, sorsotok lelkeiken fekszik.

Az ítélő hatalom hazánkban is el van rendezve. Legfőbb ítélő biránk felséges királyunk, ki mivel mindeneknél hatalmasabb, gazdagabb és jobb, azért ítéletében és hatalmában van legfőbb bátorságunk minden erőszakoskodók ellen. Ő az igazságnak legelső védje, és az ártatlanság, ha elnyomattatását eleibe viszi, bizonyosan megvigasztaltatik. Mint a' már felkült napnak ragyogása minden ködöt eloszlatott, minden felhőket elűzött: úgy semmivé lesz előtte a' fortélyosok' 's erőszakosok' álnok hatalmaskodása, és az igazság teljes fényében kitűnik. De barátim! a' mi felséges uralkodóknak harminczhat millió ember sorsáról kell gondoskodni, mert illy számmal lakunk birodalmában; ezen roppant számnak külső-belső viszonyaival bajlódni, belől az igazságot és közjóllétet fenntartani, kívül az idegen nemzeteket eltartoztatni, hogy ellenségeink ne legyenek, 's ne ártsanak. Lehetetlen, hogy önnön maga ítélje meg egész birodalma lakóinak minden ügyeit; minél fogva minden tartományjaiban, és

a' mhazánkban is fel vannak állítva a' törvényszékek, mellyek az igazságra esküvéssel lekötelezett több számu ítélőbirákból állanak, és a' pereket elítélik. Felsőges urunk mellett pedig van Bécsben udvari cancelláriája. Főbb ítélőszékeink ítéleteiket királyunknak, mint fő-ítélő bíránknak, nevében szokták kiadni.

A' felsőges udvar után felsőbb ítélő székeink a' királyi főkormányshézék, és a' királyi tábla; alsóbbak pedig a' magyar, és székely földön, vármegyénként 's székenként a' derék-, és alszékek, a' királyi's mezővárosokban a' tanácsok. Vármegyéken a' derekszékeket diákonson generalis székeknek és az alszéket partialis vagy filialis székeknek nevezik. —

Megemlítném még előttetek az országgyűlést is, mint felsőbb ítélőszéket, és a' productionale forumot; de az országgyűlés inkább a' felségsértési bűnöket szokta elítélni, e' bűntől pedig az isten hazánkat régóta megőrizte, 's megis őrzi, míg eszünk lesz; a' másik pedig a' fiscus' jószágairól szokott ítélni. Mivel tehát ezen két ítélőszéken, mint reméllem, soha peretek nem lesz, azért rólok többet nem szólok; hanem szólok a' főkormányshézékről és királyi tábláról.

A' királyi főkormányshézék fejedelmünk' nevében kormányozza egész hazánkat; felügyel és gondoskodik, hogy köztünk békesség, csendesség, igazság és közjóllét legyen; de egyszermind főbb ítélőshézék, melly előtt egyenesen ritka per indul ugyan, de az alsóbb ítélőshézéken indult perék, miután nagyobb részt a' ki-

rályi táblán is keresztülmentek, úgy színtén a' törvényben meghatározott módon többnyire felsőbb vizsgálatra eleibe vitetnek; és ott, kivéve a' nevezetesebb eseteket, melyekben a' törvény a' felhívást a' felséges udvarig megengedi; végképen el is szoktak dőlni. A' királyi tábla pedig, a' magyar, és székely, 's némelly esetekben a' szász nemzetnek is országos ítélőszéke. Itt indíttatnak meg az olly perek, melyek több törvényhatóságokba eső jókat tárgyaznak, következőleg a' melyekről csak egy vármegyének vagy székek derékszéke nem ítélhetne, mert hatalma más törvényhatóságban eső jószágra nem terjedhet. Vannak még esetek, melyekért egyenesen a' királyi táblán kell pert indítani. De ezen kívül a' vármegyék, székek 's városok ítélőszékeiről sok perek szoktak felvitetni a' királyi tábla eleibe. Vannak csak ugyan alsó ítélőszékek, mint például: Fogaras' vidékén, Károlyfejevárt, Abrudbányán és Vizaknán, honnan a' perek nem a' királyi táblára, hanem egyenesen a' királyi főkormánysház eleibe vitetnek. Az Oláh-falviak pedig tanácsuk elől a' közügyigazgató eleibe viszik pereiket. A' derék- és alszékek tehát, és városokon a' tanácsok azon törvényhatóságok' kebelében legtöbb esetekben első ítélőszékek; sőt a' székelységen igen kevés per van, melyet a' királyi táblán lehetne kezdeni.

Itt barátim! ismét egy dolgot kell megmagyaráznom. Különösnek tetszhetik előttetek, hogy lehet per, mellynek olly sok ítélőszéken kell keresztülmenni, míg elvégződik; például, kezdődhetik a' vármegyei derékszéken, felmehet a' királyi táblára, onnan a' királyi főkormánysház-

hez, sőt a' felséges udvarhoz is. De fontoljátok meg: ennek elrendelésével elődeink az igazságtalanságot akarták meggátolni. „*Több szem többet lát*,” régi közmondás; és még az is megtörténhetett, hogy egy-egy fortélyos, igazságtalanságot ítélthetett valamelyik ítélőszéken; ezért határozták törvényeink a' perek' nagyobb részéről, hogy mielőtt az ítéletek elégtételbe vétetnének, felsőbb bíró eleibe vizsgálatra vitethessenek, hogy így ha az alsóbb ítélőszék nem találta el az igazságot, legyen módjuk a' pereseknek a' hibát a' felsőbb ítélőszékek előtt helyrehozni. Sőt törvényeink a' felhíváson kívül a' folyamodást (recursust) is megengedték fejedelmünkhez, melly által, ha az ítélőszék a' törvénykezési renddel összeütköző valamely igazságtalanságot követett el, a' megkárosított peres igazát legfőbb igazság kiszolgáltatónk, felséges fejedelmünk előtt orvosolhassa. Itt megjegyzem, hogy a' folyamodásokkal, mellyeket a' jelen gyakorlat szerint mind a' királyi fő kormányshoz, mind a' felséges udvarhoz szoktunk benyújtani, a' peresek olly visszaélést üznek, hogy esztendőig hurczolják a' legtisztább igazat; de reméljük, hogy fejedelmünk' kegyelme és az országgyűlés' belátása czélszerű törvénnyel ezen visszaélésen minél előbb orvosolni fog. Vannak perek, mellyekben gyors igazságkiszolgáltatás kívántatik, azért azon ítélőszéktől, mellynél indultak, felsőbb bíró eleibe nem vitethetnek, míg az ítéletnek elég nem tétetik; vannak, mellyek egyfelhívást megszenvednek; vannak, mellyek a' királyi fő kormányshoz, vagy a' felséges udvarig felvitethetnek. Minő perek nem felvihetők, és

mellyek milly módon legyenek felvihetők, akkor fogom nektek megmondani, mikor némelly pereinkről különösen fogunk beszélgetni. És ennyit elég legyen előisméretül ítélőszékeinkről mondanom, mert néktek csakugyan ritkán vannak azok előtt pereitek; 's ha egymástól sérelmetek történik, azt vagy elbékélték, vagy a' földes urak eleibe viszitek, vagy a' vármegyék, székek és városok' tisztei szokták közöttetek a' gyakoribb 's kisebb esetekben az igazságot kiszolgáltatni, kik számtalan panaszaitokat határozták el. Ti is, a' mint tapasztaltam, hajlandóbbak vagytok a' tisztnek panaszolva, röviden 's költségtelenül ítéltetni el bajaitokat, mintsem sok költséggel ítélőszékeink előtt perelni. Csakugyan ne véljétek, hogyha valaki nektek olly sérelmet okozna, mellyet a' megbántatott felperes csak per útján ítélőszék előtt orvosolhat, szegénységtök az igazság' megkeresésétől merőben elrekesztené. Mert nálunk a' földesúrnak egyik kötelessége szolgáló emberének sérelméért perelni, 's ha talán a' földesúr nem akarná azt tenni, vagy ha a' szegény, kinek a' serelem okoztatott, nemes ember, 's földesúr nélkül volna, még akkor is van gondoskodva rólatok. Mindenik törvényhatóságban és városban, a' királyi tábla és a' királyi főkormánysház mellett, sőt Bécsben a' felséges udvornál is van szegények' ügyvéde, ki hivatala után állandó fizetést kap, 's kötelessége a' szegények' pereit ingyen folytatni. Ezért ha a' szegénynek perelni kell, 's nincs módja réá: alsóbb széken folytatandó peréért folyamodjék kérelmével azon vármegye' vagy szék' tisztségéhez, vagy város' tanácsához, hol perelni akar;

ha perének a' királyi táblán kell lefolyni, a' királyi táblához; akár pedig mindenik esetben a' királyi főkormányzékhez, kérelme mellett bizonyítsa bé szegénységét, 's ha akkor akarja a' pert indítani, adja bé azon okleveleit, mellyekből perlekedésének méltó oka kitessék, és megnyeri, hogy minden költsége nélkül számára a' szegények' ügyvédei megindítják 's végig lefolytatják a' pert; valamint ezen úton megnyeri az ingyen védelmet az is, kit más perel, és szegénysége miatt magát menteni módja nem lenne. — Így a' legszegényebb felperesnek is igazát nem erőszakkal, hanem a' törvény' igazságos útján van módja kivívni. —

Ha most ti engem bírátoknak választanátok, 's egyik közületek a' másikat valamelly erőszakos tettel előttem bévádolná, a' nélkül, hogy az jelen lenne, 's valamit erről tudna, és ha én elene csupán a' vádlónak vádja 's bizonyítása után ítéletet tennék, 's ezt a' megítélten végre is hajtanám, a' nélkül hogy őt meghallgattam volna, meglehet, hogy néha az igazságot eltalálnám, de legtöbb esetben az történnék, hogy a' vádló a' legigazságtalanabbat állította, azt hamis levelekkel, vagy barátim! — mert az ember, ha akar, sok rosszra alkalmas — hamis tanukkal bizonyította. Ha a' bévádolt előre tudhatta volna, hogy őt bírāja előtt vádolni fogják, 's mentségét én meghallgattam volna, ártatlanságát bebizonyíthatá; de én azt nem tevé, őt perbe hívás és meghallgatás nélkül ártalanul bűnösnek ítélve, igazságtalanságot követtem el. Már lássátok barátim! a' mi velemha bírátok lennék, e' szerint történhetne mindenik ítélőszék vagy 'tisztel megtörténne, ha meghi-

vás és meghallgatás nélkül ítélne. Ezért rendelték törvényeink, hogy mielőtt a' per megindulna, annak, kit perelni akarunk, értésére adassék perlekedő szándékunk: melly után ha a' perre megjelent 's magát menteni akarja, meghallgattassék; sőt törvényeink szerint némely esetekben a' meghívás előtt még meg is kell előre inteni alperesünket, 's csak azután hívathatjuk perbe. Ha valakit a' királyi tábla eleibe szólítunk perre, ez kihívásnak (evocationak) neveztetik; ha pedig alsószékre, idézésnek, (citationak). Vannak némely a' törvény szerint rendelt rövid folyamú perek, mellyekben a' perbe hívást bizonyításnak (certificationak) hívják; és midőn veletek némely pereinkről egyenként beszélhetek, mindig meg fogom említeni, miként történik a' meghívás. Törvényhatósági tiszteinkről se gondoljátok, hogy akárkit meghallgatatlanul ítésnének; mindig magok eleibe hivatják a' bévádlottat, béveszik mentségeit, megnézik mind két fél bizonyításait, kihallgatják, 's ha szükség, szembesítik tanuikat, és csak ezután fogják kimondani a' megítélt igazságot! De midőn a' törvény az alperest mindig előre meghívatni rendeli, egyszersmind kemény büntetést szab arra, ki a' törvényszékeket megvetné, és a' perbeszólításra meg nem jelenne; mert azt határozza, hogy az egész felperesi kereset azonnal réá ítéltessek; 's vannak olly természetű legrövidebb perek, mellyekben ezen ítéletet nem is orvosolhatja az alperes birtokon belől, hanem rajta végrehajtatik. —

Előbb említém, hogy a' törvényben el van határozva, mellyik per mellyik ítélőszék előtt in-

duljon. Már most történhetik, barátim! hogy a' kinek, például, a' királyi táblán kellene perelni, az nem a' törvény által kiszabott, hanem más ítélőszék eleibe hivatja meg hibából alperesét; lehet azon eset is, mellyben nem olyan ember indítja meg a' keresetet, kinek a' maga személyénél fogva a' keresett jószághoz vérsége, joga, illetősége lenne; sőt az is történhetik, hogy nem tartja meg a' perfolyamnak törvényben kiszabott rendét, például: hol a' törvény előreintést rendel, nem inteti meg alperesét, vagy hibáson hivatja meg, vagy ha ezeket meg is teszi, a' zálogba adott jószágot úgy perli vissza, mintha erőszakkal foglalták volna el, stb. Illy esetekben szabadságot adtak a' törvények az alperesnek, hogy ezen külső hibák ellen magát védje; csak igen ritka és gyors orvoslást kívánó esetekben rendelték, hogy ezen kérdések magával az egész dologgal, vagyis az ügy érdemével együtt véteszenek a' peresek közt vitatkozás és bírói ítélet alá. Nem lenne igazság, hogy olly ítélőszék előtt, hova a' per nem tartozik, egy semmi vérséggel 's más illetőséggel nem bíró felperes' kívánságára hibás perlekedés' nyomán valaki százados birtokának belső állása, az ő kezébe miként jutása 's több e' féle kikémleltessen, 's ezzel néha háznépek rontassanak. Ezen előleges alperesi védelmeket hívják a' törvénykezésben egyszerű kifogásoknak (simplex exceptioknak), és mint vevétek észre, három illy kifogás van: az ítélőszék, a' felperesség és a' perfolyam ellen. Minden perben megteheti ezeket az alperes; legtöbb perekben külön a' per

érdemét 's derekas ítéletet megelőzőleg bocsátatnak ítélet alá, és csak igen kevés perekben van, hogy a' per' érdemével együtt tétessenek 's ítéltesse nek meg.

Vannak még m e n e d é k e k is a' perekben; mert látjátok, némelly perekben száz, két száz 's több esztendő s dologról, cseréről, osztályról vásárról 's több ilyenekről kell itél ni. Ha illy régi dologról valakit hirtelen nyolczad napra perbe szólít nak, 's megjelenik, könnyen meglehet, hogy ezen rövid idő alatt a' birtokát védő leveleket, mellyeket ki tudja hányadik atyafitól, milly messziről kell előszerezni, kezébe nem kaphatja; ítélet hozatik ellene az ellen féltől beadott levelekből; ha maga leveleinek előszerzésére ideje módja lett volna, igazát bizonyíthatta volna; de így azokat bé nem adhatta, 's igazától elesik. Épen e' történhetik a' felperessel is, ki ellen az alperes már első feleletében olly leveleket adhat bé, mellyeket hirtelen meg nem czáfolhat. Ha így a' vesztő felsőbb bíró eleibe viszi is perét, még sem nyilvánulhat ki az igazság; mert a' felsőbb bírák is mind csak az első ítélőszéken beadott levelekből fognak itél ni. Felállítottak tehát a' m e n e d é k e k (remediumok), mellyek mellett, ha a' peres igazától elesett, az első ítélőszék előtt bővebben bizonyíthasson. Három illy menedék van: újítás, kibocsátás bizonyításra, és ellentállás olly esetekben, midőn a' permenedéket megszenved. De szükség volt ezekre nézve valamelly rendet szabni, mert nem lenne helyes, hogy ha valaki például ma mást erőszakkal jószágából kivetett, 's azért egy esztendő alatt perbe hivatik, az illy nyilvános erőszakban

csupa menedékekkel úgy késleltethesse a' pert, mint a' kinek kétszáz esztendő cseréről vagy örökös vásárról kell bizonyítani. Minélfogva a' törvény három rendbeli pereket rendel: legrövidebbeket, mellyekben az igazságkiszolgáltatásnak gyorsan kell történni, 's ugyanazért ha a' perbe az alperes meghivatott, 's ellene akár meg nem jelenése miatt, akár mentsége után derekas ítélet hozatott, a' törvény semmi menedéket nem enged, míg az ítéletnek elég nem tétetik; rövid pereket, mellyekben egy menedéknek, és hosszakat, mellyekben három menedéknek van az első derekas ítélet után az első ítélőszék előtt birtokon belől helye.

Miután tehát a' perbe valaki meghivatott, magát mind az egyszerű kifogásokra, mind a' per' érdemére nézve mentette, a' tanúk és beadott oklevelek ellen kifogásait megtette, de perét elvesztette, 's ezen veszteséget sem menedékekkel, sem felsőbb ítélőszékek eleibe hívással helyre nem hozhatta: az ítélet végrehajtatik. — Láttatok magatok végrehajtást, voltatok ilyenkor bitesek, becsúsók. Tudjátok, hogy a' végrehajtás sem lehet ki a' nélkül, hogy előre iránta ne bizonyossíttassék (certificáltassék) az, a' kire megyen. Tudjátok, hogy magyar földön a' végrehajtást az alispány és főbíró, székelységen az al' irálybíró egy bites táblabíróval, ki a' dolog folyásáról bizonyosságot teszen, vagy személyeseik vizikvégebe. Meg kell még említenem, hogy a' felsőbb ítélőszékeken lefolyt pereket az ország ítélőmesterei, vagy más ezen ítélőszékek által végrehajtó

biztosokul kinevezett hivatalbeliek vagy cancellisták hajtják végre. Ha pedig a' végrehajtásnak, mikor a' végső ítélettel egyszerűen kimegyen, a' megítélt ellent áll: a' törvényhatóság dülő közereje (*brachium civile*), vagy ha ennek is ellent állana, katonák fegyveres erővel (*brachium militare*) rendeltetnek ellene. Itt barátim! különösen kívánok hozzátok szólni. Bár ki előtt folyjon le a' per, bár mit ítéljenek benne, legnagyobb része mégis olyan, hogy utóljára a' peresek' sorsa töletek függ, 's azt lehet mondani: ti ítélitek meg, hogy az ítélet után is a' nyertes igazságtalanul nyerjen még, vagy vessessen, vagy épen az ítélt igazságot kapja meg; mert közületek vétetnek fel ilyenkor a' hitesek, kikkel a' végrehajtás kiszáll; ti becsülitek az elfoglalt vagyont; néktek kell kijelölni a' birtok' határát, melly kiítéltetett, sat. De még a' perben is az igazság gyakran töletek függ; mert a' jószág, mellyről itélni kell, nem áll a' bíró előtt; a' dolog, az erőszak nem előtte történik; az többire nem látja, hanem hitetek 's vallomásaitok után ítéli meg, 's egyetlen kötelessége a' dolog' állását úgy, a' mint ti vallottátok, kimondani, 's az igazságot a' szerint határozni. Már ha hamisan vallatok, ha nem igazán becsültek, ha az igazságot elütölköztök, ha ajándékkal vagy ijegetéssel magatokat elcsábíttatni engedvén, az igazat elnyomjátok, 's a' hamist fölemelitek: ki az oka az igazságtalanságnak? A' 'hamis tanu', ki istent véve föl esküjében bizonyságul, mégis hamisat szól; az ő lelkét fogja a' hamisankárosításnak és igazság' el-

nyomásának terhe nyomni. De tudjátok meg azt, hogy maga a' törvény az illy esetekre kemény büntetéseket szab, és a' kárt az azt okozó hamis becsüs által 200 ezüst m. ft. büntetéssel rendeli megtéríttetni. — Még csak egyet kívánok általánosan említni nektek: minden perre nézve, miután végképen lefolyt, 's az ítélet végrehajtatott, megengedi a' törvény, hogy harminczkét esztendő alatt a' vesztő fél perét újítás mellett egyszer újra kezdhesse 's sérelmét orvosolhassa, de ha akkor is elveszti, soha többé azon pert meg nem elevenítheti. —

Míg házi foglalatosságaink laza menni siettetnének: némelly pereinket akarom veletek megismertetni; de mielőtt ezekre szállanék, a' hajdan-korból egy történetet beszélek azon helyről, melylyen állunk.

E' hegytetőn, mellyre ma jöttünk, honnan völgyünken fel a' korondi Firtosig látunk, réggen egy kis vár állott. Öreg Mike volt úr benne, és parancsolt alatt a' völgyben az ide közelebb levő négy falu felett. Birtoka két felől mélyen terjedett a' hegyek közé; a' völgyben pedig mind felülről, mind alólról szomszédságát a' Szentbernárdi apátságnak, melly amott a' baloldalon keletre azon falu felett látszó templomnál volt épülve, birtokai tevék. — Még fiatal korában elhalt nejétől két fiai maradtak: Dezső és Kálmán. Gazdag és istenfélő volt Mike úr; sokszor ment, és — barátim! durvább ugyan, de új-keresztény léteire is ájtatosabb volt akkor a' nép — ezerek özönlöttek

utána szent menettel itt balra a' folyótól övezett azon félkörű lapos oldalra, mely e' hegyekből szinte a' hajdani apátsággal szemben egy kiemelkedő félsziget gyanánt nyulik szép völgyünk közepéig. Mike úré volt ez is az alatta fekvő faluval, és rajta Boldogasszony kápolnája állott. — A' domb virágokkal, és zöldelő fákkal valahimmezve, az ájtatoskodók önként mivelték ezeket. Mint látjátok barátim! minden eltűnt, rommá lett a' kápolna, mely az örökkévalóhoz oly sok szent fohászokat bevett, — kövének darabjai sem látszanak. Elmultak, mint a' virágok és zöldelő fák körülte, 's mint völgyünk' némelly lakóinak szívéből az isteni félelem kezd kihalni; és most a' kápolnadomb' helyén minden harmadik évben kövér kalászsok hullámzanak. — Ide járt fiaival imádkozni Mike úr. Házánál legmeghittebb embere vala a' szomszéd szent bernárdi apát, az ősz Rogér, Gellért püspök tanítványa, és távolról Mike urnak rokona; azon dombon a' szent kápolnát körző virágok 's zöldfák közt oktató az apát' társágában fiait isteni félelemre; tanította, hogy minden embert szeressenek, másokkal jót tegyenek, királyukhoz engedelmesek, hazájokhoz hivesek, alattvalóikhoz szelídek legyenek, és különösen lelkőkre kötötte, hogy egymást szeressék, 's soha az atyafiság köztök fel ne bomoljon. — A' tetőn, hol állunk ez egy vár volt, csak Mike úrnak öröksége, 's két fiakat látott maga mellett erőteljesen felnőni. Elejét kívánta venni az atyafiságtalan versengésnek; szembe velünk a' túl-oldalon, azon lankáson kihegyesedő magas csúpra, mely a' két mellékvölgy közül

most kopaszon emelkedik, de akkor erdő zöldele oldalain, várat építtete, melyet holta után a' folyón túl látszó két faluval 's birtokokkal együtt nagyobbik fiának Dezsőnek, az ősi várt pedig a' folyón inneni birtokokkal Kálmánnak szánta; és mindenektől szerettette, mindenekkel békében, minden szolgáitól áldatva megholt. De holta után fiai közt az atyafiságos egyetértés felbomlott. Dezső várát, és az atya által részire szakasztott birtokot a' Kálmánnál maradottnál kevesebbnek állította; hijában vetette közbe magát Róger apát, süketleüül tanácsolt békességet, egymás' igazának önként elismerését. —

Nézzetek le itt közel a' Küküllő mellett azon kis erdőre, melyben, falunk egy részével, 's az én lakházammal szembe előfüggönyül túl a' folyó oldalán néhány százados tölgyek emelkednek; — messze terjedt akkor a' völgy' lapályán ezen tölgyes erdő, és keresztül folyt rajta a' folyam, mely a' két fiú birtokainak határa vala. Ide csalta le Dezső vadászat' és kibékülés' színe alatt Kálmánt ifjú nejével 's kis gyermekével; alnokul elrabolá őt, várába hurcolá; de kíséroi' ereje által gyermekével együtt megszabadított nője a' szent királyhoz Lászlóhoz folyamodott. László gyűlölte az erőszakot, 's megbüntette azt, ki igazért nem a' törvényes útat követte, hanem fegyvert ragadott; egyik vezére által Dezső' új várát megvette, Kálmánt megszabadította, a' versengő atyafiakat törvényesen megosztottatta, és a' két testvér' családja virágzott a' tatároknak IV-dik Béla alatti dúlásáig. Ekkor családjak és váraik

örökösön elpusztultak; mint látjátok, barátim! e' helyen Mike' ősvárának roma sem tűnik elé; még azon dús termékenység sem, melly minden helyen, hol ember lakott, következni szokott.

De az atyafiak közti versengés most is él; sok testvérek esztendőig viszonganak egymás közt, azon különbséggel, hogy hajdan fegyverrel dultak egymás' vagyonát; most e' helyett elhuzzák véreiknek igaz örökségét, és költséges perekkel fárasztják. Pedig törvényünknek rendelete igen szép a' testvérek' és testvér-gyermekek' osztályáról. Hallottátok magatok, hogy az ősvagyomból az apa nem tagadhatja ki egyik gyermekét is, hanem annak a' szerint kell köztök osztatni, a' mint rendelte az, ki szerezte; vagy ha a' jószág király' adománya volt, a' mint a' király az adományban elrendelte. Ha a' király, vagy a' szerző eldőd leányra is rendelte a' jószágot, abban leány is osztozik; ha pedig nem, akkor csak a' fiaké a' magyar földön. De a' székelvő jószág mindig csak a' fiué; azonban ha fiu nincs, általmegyen a' leányra, kit fiuleánynak neveznek; de erről, ha fia lesz ismét csak arra szál. Ellenben tulajdon szerzeményét mindenik apa a' legnagyobb úrtól fogva a' legutolsó napszámosig úgy hagyhatja és szabályozhatja, a' mint neki tetszik, és ha iránta semmi rendelést nem tett, 's a' szerzemény nem királyi adomány, hanem pénzzel vett jószág: akkor fiut 's leányt egyiránt illet; így a' felkelhetők is nagyobbára fiut 's leányt együtt illetnek. Már barátim! köztetek, szegények közt az osztály többire atyafi-

ságos úton szokott megtörténni, vagy pedig a' szegényebb zsellér-emberek, ha a' falusi öregek meg nem tudják egyeztetni, földesuraik eleibe terjesztik, kiknek kötelességök a' legegyszerűsebb igazságot kiszolgáltatni. Ha a' viszongást a' földesúr sem enyésztesztheti el: a' törvényhatóság tisztjei eleibe viszik; itt nagyobbára el is szokott végkép dőlni, 's ritka eset, hogy valamelyik a' szegények' ügyvédének segédelmével pert indítson, törvénykezzék. De a' nagyobb birtokokra nézve több baj van, mert ezekért, kivált ha két hatalmas áll szem közt, néha esztendőig perelnek. — A' törvényes szokás most ez: hogy ha testvérek, vagy testvérek' gyermekei közt osztály akar lenni, elmegy az osztózni akaró a' fejedelmi pecsétet tartó személyekhez, millyenek az ítélőmesterek is. Ezekről osztóztató királyi parancsolatot vesz, és nyolczadnapra „végre hajtásra bizonyosítja“ azokat, kikkel osztózni akar. Ha az osztandó jószág több törvényhatóságban van, egyik ítélőmestert kiviszi végrehajtásra. Az ítélőmester egyik főbb jószágba kimegyen, és elpróbálja a' végrehajtást; ha bébocsátják, azonnal összeiratják (conscribálják), ha ez az előtt meg nem volna, cancellisták vagy hites táblabírák által a' jószágokat és egyéb vagyonokat, hogy tudódjék, mekkorák és millyenek az osztandó jók; az ítélőmester írásban beveszi az osztózó feleknek észrevételeit az osztály iránt, a' felek összefelelkeznek, és elhatározván a' fenforgó kérdéseket, megosztóztatja a' feleket, ügyelvén, hogy az osztályos részeknek mind mekkoraságára, mind minő-

ségére nézve az igazságot kiszolgáltassa. Ha pedig a' végrehajtás megakadályoztatik: a' felperes nyolczadnapra bizonyosíttatja azt, ki ellentállott, ellentállásának okadására a' királyi tábla eleibe. Itt az ellentállásért legelőbb le kell tenni az ellentállónak 72 mftat p. p., melyet ellentállás terhének hívnak, 's csak ennek letétele után szólhat a' perhez. Ezzel összefelelkeznek az ügyvédek, mellyek bévégződése után a' perben felforgó kérdéseket a' királyi tábla megítéli, 's ha az ellentálló ellentállásának helyes okát nem adta, az ellentállás' terhét elveszti, a' jószágnak az osztályosok közt felosztandó haszonvételét, nemeltykor az általa okozott költséget, fáradságot is megfizeti. Ha pedig helyes okát adja, akkor az ellentállás terhét visszakapja; költséget, fáradságot nem fizet, 's elhatároztatván, hogy az osztálynak mennyi részben van helye, csak a' mi osztályra ítéltetik, annak fordítja meg, vagy is inkább osztályra adja haszonvételét. Ezen per legrovidebb természetű, birtokon belől sem menedéknek, sem felsőbb ítélőszék eleibe hívásnak nincs helye, hanem az ítélettel az ítélőmester visszamegyen, és ha akkor megakadályoztatnék, dúló köz-, vagy szükség' esetében katonaság' rendeltetik, 's az osztályt az összeírások 's a' kölcsönös követelések' bévétele után az ítélet szerint végrehajtja. Így foly az osztály az egy vármegyében vagy székely székben fekvő jókra nézve is; ezeket illetőleg is fejedelmi osztóztató parancsolattal kezdődik bizonyosításon; de nem az ítélőmester, hanem vármegyén az alispán, székely-

ségen az alkirálybíró próbálja el a' végrehajtást, melyet ha a' más fél megakadályoz, ellentállás' okadására a' derékszék eleibe bizonyosíttatik, hol az ellentállás terhe csak fele a' királyi táblainak, t. i. 36 mf. p. p., székelységen pedig nem áll ellent, hanem eltiltja (inhibeálja) az osztályt, és ennek terhe nincsen. Csakugyan vannak helybeli szokások is, mellyek különböznek ezen rendszerinti módtól. Így például a' székelységen inkább osztoztató bírák viszik véghez az osztályt, kiket nyolczadnapí bizonyosítás után az osztozni akaró a' derékszéktől kér ki, és ezek ismét nyolczadnapí bizonyosítás után a' végrehajtásra kiszálnak, 's ha az osztály eltiltással megakadályoztatik, a' derékszék előtt úgy foly a' per, 's úgy hajtatik végre az osztoztató bírák által, mint előbb az alkirálybírókról 's alispányról beszélém. — Városokon is különböző a' szokás; csakugyan szinte mindenütt az osztályt előbb az osztoztató biztosok folytatják, kiktől a' dolog a' tanács eleibe megyen. —

Az előbbi példából látátok barátim! hogy hajdan a' peres emberek' erőszakos tetteiből még egy szent király' uralkodása alatt is hadak támadtak. Azóta változtak az idők; most nem igen halljuk, hogy valaki fegyveresekkel menne más jóságára, de kisebb erőszakok most is történnek. Ti magatok tudjátok, hogy néhány évvel ezelőtt egy szántóföldet, melyet egyik szomszédunk ezelőtt egy héttel vásárolt volt olly tulajdonostól, kire az eldődeitől (soha senkitől nem háborgattatva) szállott, és egy zsellértelket, melly

apjától jött réá, N.. úr tőle erőszakoson elfoglalta; tudjátok azt is, hogy igen kevés idő múlva szomszédunk pere lefolyván, visszakapta a' magáét; még csudálkozátok hogy pere olly hamar elvégződött. Elbeszélem az ilyen ügy' természetét. Barátim! nem sok ügy van, mellynek folyása sebesebb lenne, mint az illy erőszakok elleni, úgynevezett panaszos ügynek; mert a' törvény az erőszakot nem pártolhatja. Ha tehát valaki illy erőszakos foglalást tett: az, kit birtokából erővel kibányt vagy jogában megháborított, ellene esztendőnek lefolyása alattkövetkező ügyet indíthat: bizonyosíttatja alperesét, még pedig ha egy törvényhatóságban van az elfoglalt jószág vagy egyéb birtok, a' derékszékre, ha a' jószág több törvényhatóságokban esik, a' k. főkörmányszék eleibe. Ekkor a' peresek a' kifogásokról és per érdeméről egyszerre megteszik iratásaikat, 's ítélet hozatik. Ha a' kereset igaznak találtatik, az alperes az elfoglaltak' visszaadására, kár', költség', fáradság' és haszonvétel' megfizetésére ítéltetik, mellyet birtokon belől sem főlebb vinni, sem menedékekkel orvosolni nem lehet; hanem kibocsát az ítélőszék biztosokat, kik intsek meg a' hatalmaskodót az elfoglalt vagyonnak az ítélet értelmében önként visszaadására, ki ha ezen intésre eleget nem teszen, a' végrehajtáskor még egy kisebb hatalmassági büntetést is fizet, mi vármegyén 50, a' székelységen pedig 12 $\frac{1}{2}$ mft. ezüst pénzben. Mondám előbb, hogy esztendő alatt a' pert meg kell indítani, mert ha ezt a' felperes nem tette, esztendő után

panaszos ügyet nem indíthat, hanem hatalmasság irántit, mellynek már nincs illy gyors természete.

Induljunk barátim! hazafelé; a' nap a' közelgő ősz' daczára hevet kezd sütni. Útközben még néhány perlekedési esetet fogok beszélni. — — Imé, alig tizenöt percz mulék el, mióta a' hegytetőről leindulánk, 's húsz szántóföldön jövének keresztül. És mindezen földek az idén egyiránt őszgabonával fognak bevettetni! Egyik föld szivájkos, mellyet kapa alá való növénynyel puhítani kellene; másokban látánk meszes részeket, és így azt rá fordítandó igyekezet után egy bizonyos fűnemm (Esparzett) dúsan jövedelmezővé lehetne tenni; azon földet most rakák meg sűrűn trágyával, 's ha jövendőben esős, kövér idő jár, lerothad az őszgabona, törökbúzának pedig mi jó termést adott volna. 'S mind e' mellett e' különböző kövérségű 's természetű helyen mind őszvetés lesz. De újra látni fogjátok jövendőben is, mint minden évben hogy e' földeknek alig felén lesz jó gabonatermés, — a' más része önként kimutatandja, hogy más természetét várt volna. Ezen mindnyájunkkal közös rosznak oka az, hogy birtokaink sok darabkára szakasztva a' határon szélyelszorva állnak, mi miatt egyikünk sem fordíthatja birtokát a' föld' természete és önnön szándéka szerinti termesztésre, hanem fordulónként kiki kénytelen akár arra alkalmas, akár ellenkező földben úgy természetni, mint azon határban társai tesznek. Vegyétek föl a' marhatenyésztést, miből némelly években, mi-

kor borotok nem terem, egyedül pénzesztek. Kevés réjteitek ismét illy darabkáiban levén, egyitek sem mivelhet bennök lóherét, (ezt ti már ismeritek,) vagy hasonló dús termésű fűvet, hanem mindenkinek tetszésétől függvén, kaszálóitok tavasszal jó darabig, sőt hol az erőszakosabb résznek tetszik, pünkösztig legelő; a' szabadon legelő marha a' fűnek felét sem eheti meg, nagyobb részét eltapodja és gazolja. Végre réteitek bétíltatván, marháitok, mellyeknek most kellene a' jó eledelen nőni, eheznek az ugarokon; vagy egész hazánkban pusztulóba indult erdőinket rágják; vagy másnak vetését tilalmasan pusztítják, behajtatnak, 's a' hajtóakolban elhorpaczodnak. Így foly ez egész nyáron — és réteitek, ha (mint az idén is) jó széna csinálásra alkalmas, esőtlen idő jár, teremnek egy csomó szinte haszonvehetetlen kórét; marháitok elsoványadva a' nyári szűk legelőstől, e' száraz téli eledelre mennek által. — Ez sorsa nálunk barátim! a' szántott és kaszált határok' művelésének; mindnyájunk' rossz gazdaságának első alapja az, hogy földeink kis darabkáiban elszórva levén, fordulónként mások tetszésétől függőleg művelhetjük. De talán ezen is segít a' törvényhozás, és létre hozza, hogy mindenkinek egy falu határán levő birtoka egy vagy a' lehetőségig kevés számu nagy darabokba összesíttessék, és így kiki maga sajátját a' föld' természete 's önnön tervei szerint úgy használja, a' hogy az neki a' legnagyobb jövedelmet hozza. Nem volna akkor baj a' sok borozdarontással is, mi illy apró birtokok közt szinte kikerülhetlen;

mert barátim! a' mint jövének le a' hegyről, felszámítám, és a' húsz föld közt rendre épen tízről mondatok, hogy borozdája el van szántva. —

E' kis eltérésért megengedjete, mert javatok annyira szivemen fekszik, annyira érzem, hogy ez egy balkörülményt sem halgathattam el, midőn az kétségtelenül szegénységtők' egyik nem legkisebbik oka. Visszatérek már törvénykezéseinkre, 's elbeszélem a' borozdajártatást. Az előbb említém, hogy vannak törvényes dolgok, melyekben az igazságot a' ti egyenességteknek kell elhatározni. Így van ez a' borozdajártatásoknál is; mert a' kinek borozdája elvágatik az a' közönséges szokás szerint meginteti egy hites táblabíró által a' borozdarontó szomszédot nyolczadnapra, 's a' nyolczadik napon egy hites táblabíróval hét öregebb embert, kik azon földet ismerik, kiviszen a' hely' színére. A' táblabíró, ha a' kivitt öregek közül némelyik ellen törvényben megállható kifogás tétetnék, azt kiszámítja, 's mást veszen föl helyette, és őket a' hely' színén az igaz borozda-kijárássra fölesketi. Azután a' feleket eltávolítván, hozzá fognak a' borozdajáráshoz, melly meglevén, a' borozdajegyeket megújítják. — A' költségeket az hordozza, a' ki a' sérelmet okozta. — De ha a' kijárást a' más fél megakadályozná, ezen esetben törvényhatóságunként különböző szokások vannak. Így például, Marosszéken perbe hívja a' jártató az alszékre az akadályozót; minek következtében az az ok nélkül akadályozóra még egy kisebb hatalmassági büntetést is ítél, e' fölött a' felperes' költségét,

fáradtságát megfizeti 's a' borozda kijáratik. Küllő vármegyében a' borozdajártatást vármegyei végzés szabályozza; annak végbevitelére a' szolgabíró, vagy ki nem szállhatása' esetében a' helyette kibocsátott táblabíró szokott kimenni; a' borozdarontó 3. m. forintig, az ok nélkül járató egy forintig e. p. büntetetik; a' járatást akadályozó ellen kérelemmel kell a' főispányhoz folyamodni, ki a' másik felet meghallgatván, mint a' tiszta adósságok' esetében, dülő közserőt rendel. Némelly városokban a' tanácstól szoktak a' járatásra biztosokat kikérni, a' kik kiszállván, 's a' kijárandó helyet ismerő hitesekert magok mellé fölvevén a' járatást végbevitetik. Általában pedig, ha valaki előbb a' borozdát 7 emberrel kijáratta, 's a' másik fél sérelmét képzei: joga van 14. emberrel újra járatni, és így sérelem' esetében megint két annyival folyhat tovább a' járatás.

Emlitém előbb, hogy a' sok apró birtokok miatt eláradott a' vetéseknek 's más tilalmas helyeknek marhákkal felprédálása. — Ez, barátim! nagy hiba; jól tudom, hogy szinte mindenitek benne van ezen hibában; még is nyilván ki mondom, hogy ez a' tolvajságnak egy neme. Azt, mit a' szegény munkás egész nyárom épített földében, némellyitek egy éjszaka elpusztítja marháival! E' mindennapi esetre szinte szükségtelenül — mert igen jól tudjátok — sorolom elé a' törvényes igazságot. Ha valakinek kára történik: behajtatja a' marhákat, 's ha tetszik, harman napig tarthatja behajtva, a' nélkül, hogy mi-

atta elkárosodjék ; de harmadnapon túl ne tartsa , hanem vagy küldje a' törvényhatósági tiszttal kezéhez, vagy pedig a' kár 's hajtópénz' megfizetése mellett, ha tetszik, kezességen bocsássa ki ; mert ha ezt harmad nap alatt nem teszi, harmad nap múlva a' marha' tulajdonosa (törvényes megintés mellett, megkináltatván kárral, költséggel, hajtópénzzel) marháit nehéz girára felkéreti, 's ha még sem adja ki, ellene girás pert indítván, a' harmad napon túl minden napra, mi alatt a' marhát tartotta, 12 mft e. p. büntetést fizet. Legjobb tehát úgy intézni a' dolgot, hogy a' falusi eskütteket kivívén a' hely' színére, a' kártétel után hamar, mikor még látszik a' béhajtott marhák által tettkár, becsültessék meg az, 's ha lehet, a' hajtópénzzel együtt meg is fizettessék ; vagy pedig ha ez akkor nem lehetne, kezesállítással igazíttassék a' károssal, hogy a' marhák bocsáttassanak ki mentől előbb. A' hajtópénz nagyobb marhától egy krajczár, aprótól egy pénz ezüsbén.

Még csak háromféle ügyet fogok az úttal érdekelni: a' zálogot, a' tiszta adósságokat, és mivel úgy hallom, hogy közületek némelly szolgáló emberek jövő Szentgyörgynapkor telkeiteket, változtatni akarják: ezen alkalomra a' törvény' határozatát röviden kívánom előterjeszteni.

Nincs miért hosszan magyarázzam előttetek a' zálog' mivoltát: ti magatok jól tudjátok, mert szinte minden helységben van zálogon birt jószág, mellyet vagy még a' mi értünkre, vagy az előtt a' tulajdonos más idegennek bizonyos pénzmenyi-

ségért általadott, míg azon pénzt letéve kiváltatja. Többire az egyezményben bizonyos számú esztendőket szoktak kikötni, mellyek alatt a' zálogot kiváltani ne lehessen; De vannak zálogosítások e' nélkül is. Már barátim! törvényeinknek nagyon kemény szabályai vannak a' végre, hogy a' zálogokban a' birtokló az egyezést és a' tulajdonosnak igazát ki ne játszodhassa; mégis mi sok zálogtartó húzza perekkal a' tiszta igazságot, míg per' útján utól lehet érni! A' zálogos pert a' törvény elég sebesnek szabta volt ki, de ma a' sok perlekedési csavargásokkal ez is esztendőig folyóvá vált. A' törvény rendelkezése az, hogy ha a' tulajdonos, ki a' jószágot adta, vagy annak örökösei, vagy az, kinek a' tulajdonos a' kiváltás' jogát átengedte, a' zálogba adott jószágot kiváltani akarja, intesse meg tizenötöd napra azt, ki az elzálogosított jószágot bírja; és ha nem azon személy bírja, kinek az egyezmény szerint előbb zálogba vetette volt, következőleg előtte ismeretlen lehet a' zálogosítás: közölni kell vele a' zálogosítást bizonyító okleveleket. Ezen megintéskor megkell kínálatni a' zálogsummával vagy ha a' fizetendők' summája, mit a' végén az alperes tartozand tisztába hozni, egész határozottsággal nincs a' kiváltani szándékozó előtt tudva, a' kisebb summával, mi három magyar forintot teszen ezüst pénzben. A' megintésben kívánni kell a' zálogban birt jószág' visszabocsátását, s ajánlani minden lefizetendők' lefizetését a' levonandók' levonásával. Ha föl nem veszi a' zálogsummát, és a' jószágot ki nem bocsátja: per-

be hívatik; még pedig ha több törvényhatóságokban esik a' zálogos jószág, a' k. táblára; ha csak egyben, 's a' zálogsumma 100 mftot meghalad, a' derékszékre; ha azon alól van, az alszékre. A' per' megindulásakor ismét megkínálják az egész, vagy kisebb zálogsummával, mint a' megintéskor. Ha most sem veszi föl: foly a' per és midőn a' zálog tiszta, 's méltatlanul hurczolta az alperes a' dolgot: a' törvény azt rendeli, hogy az alperes nyakasság' (morositas) büntetésére ítéltessek; mi annyit teszen, hogy a' jószág kiáltetik ingyen, és az alperes még annyit fizet a' fölperesnek, mint a' zálogsumma, 's ezen kívül költséget 's fáradságot. Ez, barátim! kemény büntetés; de épen azért (tisztán kimondom nektek) a' mostani világban ritkán is szokták megítélni, hanem a' tiszta zálogról többire azt itélik, egy 's más okból a' nyakasság' büntetésétől az alperest megmentve, hogy a' megítélt zálogsumma' letétele mellett adja ki a' jószágot, 's a' fölperes költségét, fáradságát fizesse meg. Tiszta zálogban — ámbár az egyszerű kifogások külön vétetnek a' per' érdemétől — csakugyan a' per leg-rövidebb természetű; nincs semmi menedéknek, sem felsőbb bíró eleibe vitelnek birtokon belől helye. De megtörténhetik, hogy a' zálogsummának mennyisége iránt olly homályba jő a' dolog, hogy a' bíró tisztán nem ítélhet; ezen esetre megengedi a' törvény, hogy az alperes, a' zálogsummának tisztábalozatalára kibocsátást nyerjen, és ezáltal a' per rövid természetű lesz, úgy mindazáltal, hogyha most sem bizonyít az alperes több zá-

logsommáról, mint a' felperes állította: törvény-szerint nyakasság' büntetésére, és huzással okozott kár' és költség' megfizetésére íteltessék, 's az ilyen ítéletet is az alperes csak birtokon kívül vihesse felsőbb ítélőszék eleibe. Ha pedig a' zálog homályos, ha t. i. a' zálognak vagy valósága, vagy mennyisége, vagy a' rajta fekvő summának mennyisége méltó okokból jó kétség alá: ezen esetben a' veszítő félnek a' törvény birtokon belől egy felhívást enged. Ez röviden újabb törvényünk szerint a' zálogos perek' természete.

A' tiszta adósságra nézve is sebes perfolyást határoztak törvényeink, ámbár most ezt is a' lehetőségig vonják. Ha az adósságról tiszta kötelezvény van, meg kell intetni az adóst tizenötöd napra, hogy az adósságot, 's ha tartozik, kamatját is fizesse meg. Ekkor bizonyosíttatni kell a' végrehajtásra, 's mikor a' tisztek a' bizonyításban kitett időre kiszállhatnak; a' végrehajtást azon napon, különben pedig harmadnapi birtétel mellett akkor, mikorra a' tisztek időt tűznek, ki kell vinni. Erre vármegyén az alispán a' főbíróval, székelységen az alkirálybíró vagy személyesseik szoktak végrehajtó tisztekül kiszálni. — Ha a' végrehajtást az adós vagy személyese a' kapun bé nem bocsátja, a' főispányhoz, vagy székelységen a' főkirálybíróhoz kell folyamodni kérelemmel, hogy rendeljen dülő közserőt. Ez az adóst meghallgatja, 's midőn az adósságot tisztának találja: a' dülő közserőt elrendeli. — Szokás szerint a' főispán ezen határozatát felszokták most vinni folyamodással a' királyi főkormány-

székhez, melly mellett a' királyi főkormánysszék a' főispán' határozatát megvizsgálja, 's ha nem változtatja, a' főispán személyese, mint a' dúló közzerő' vezére, a' dúló közzerővel kimegyen az alispánnal együtt a' végrehajtásra. — Felsőbb rendelkezések szerint birtokon belől a' tiszta adósságos ügy' végrehajtását a' királyi főkormánysszéktől a' felséges udvarig jelentendő folyamodással függőbe hozni nem lehet. — Ha az adós a' dúló közzerőt is megakadályozza: a' hitelező újra a' főispánhoz folyamodik, és ügyét katonai erő' rendelésére a' királyi főkormánysszéknek ajánlítani kéri. A' főispán ajánlja, 's a' katonai erő ki is rendeltetik, de ezt az adósok nem szokták elvárni, hanem mielőtt kiszállna megintetik a' hitelezőt, és a' végrehajtó tiszteket, hogy jöjjenek ki minden erő nélkül végrehajtásra, 's már semmi huzásra módjok nem levén, eleget tesznek. — Törvény szerint előbb pénzt, ha e' nincs, igazságos becsű szerint felkelhetőt, 's ha e' sem lenne, haszonvehető fekvő birtokot kell elfoglalni, melly a' felveendő summát megérje; de ez az elfoglaláskor, ha csak az adós önként meg nem egyezik, nem adatik által a' hitelezőnek, hanem tizenötöd napig bírói kéz alatt marad, hogy az adós a' fizetendőket az alatt kész pénzül letevén, visszaválthassa. — Szokásá vált az is, hogy a' szolgabírák és dúló biztosok 6. mftig, a' főbírák, alispánok és alkirálybírák 12. mforintig, a' főispánok és főkirálybírák 24. mforintig ezüstben, az adósságok' felvételéről a' törvényben elrendelt végrehajtási rendet meg nem tartva, rövid úton rendelkezzenek, kivált olly

adósok ellen, kik önként ezen költségtelen felvételt elfogadják, 's ellene kifogást nem tesznek. Köztetek az adósságok ezen kisebb mennyiségek körül szoktak lenni, és annak felvételét inkább tiszti rendelettel (commissioval) eszközlitek, mint költséges végrehajtással. A' tiszti rendelet általi adósság fölvétele nagyobbára így történik: a' hitelező elmegy a' tiszthez, és azontörvényhatóságokban, hol ezen fölvétel rendbe van hozva, mindenek előtt bemutatja a' kötelezvényt, vagy más az adósság tisztaságát bizonyító okleveleit; ekkor rendelést teszen a' tisztt a' falusi közrendű, vagy nemes bíróhoz, vagy ármálisták káplarához intézve rendelését akként, a' milyen sorsu az adós, hogy intsek meg őt nyolczadnapra, miszerint adósságát fizesse meg, vagy előtte ellenkezőt bizonyítson. Ha az adós az adósságot el nem ismeri: 's nyolczadnapok alatt a' tisztt előtt bizonyításaival megjelenik, ki mindkét felet meghallgatja, és az adósságot elhatározván, ekként teszi meg rendelését a' felvétel, vagy nemvétel iránt ahoz, kihez előbb tette volt. Ha az adós az adósság' valósága ellen nem bizonyított, vagy talán nyolczadnap alatt meg sem jelent a' tisztt előtt: a' bíró, vagy ármálisták káplárja 7 becsüst fölvéve, az adós' vagyonaiból az adósságot, 's vele költséget és fáradságot elbecsülteti. Az elbecsült vagyon itt sem adatik által azonnal a' hitelezőnek, hanem tizenötödnapi bírói kéznél marad.

A' kik végre, barátim! közületek földesúri telkeken szolgálattétel mellett laknak, 's ki akarnak onnat költözni, ezt következő módon tehetik:

a' törvény azt rendeli nálunk, hogy egy egy hit-es táblabíró által ősszel Szentmihály nap táján adassanak hirt a' földesúrnak elköltözési szándékukról, melly után kötelesek magok helyett a' telekbe olly embert szerezni, ki mind a' szolgálót a' földesúrnak, mind az adót úgy megadhassa, a' mint ők adták. Köteles továbbá minden szolgálatot, mellyel földesúrának Szentgyörgy napig akár a' telekbe menetelkor vele kötött egyezés szerint, akár pedig, ha régtől fogva laktak ott eldődei, régi szokásnál fogva tartozik letenni; egyszersmind ha földesúrának pénzzel, gabonával vagy egyébbel adós lenne, megfizetni. Mindezeket megtevén, földesúrához folyamodik, és elbocsátó írást kér; a' földesúr köteles ezt, ha szolgáló embere törvény' rendelkezésének eleget tett, kiadni. Ha pedig nem adná ki, a' kimenni akaró szolgáló ember a' tisztséghez folyamodván, 's a' tisztség úgy találván, hogy ő minden kötelességeit megtette, maga elbocsátja. Szabadságlevel nélkül pedig, senkinek más zsellérét telkére befogadni 200 mforint büntetés alatt nem szabad. A' földesúrnak is, ha szolgáló emberét telkéből ki akarja tenni, Szentmihálynap táján neki hirt kell tétetni. A' törvény a' szolgáló embert a' földesúri telek' haszonbér-lőjének nézi, mellyért bérül fizeti napszámait; minélfogva azt is határozza, hogy ha a' telken 's külsőképen valami pusztítást tett volna, azt kimenetelekor tartozik földesúrának megfizetni, hasonlag tartozik a' földes úr is az ő megegyezésével kimenő szolgáló emberének megfizetni jóvításait, építményeit. Mindezekről ha a' földesúr és

szolgáló ember közt viszongás támad, a' tisztséghez kell folyamodni. A' tisztség egy szolgabíró, vagy más biztost szokott kiküldeni, ki által a' kérdés alá jövő javításokat vagy romlásokat megbecsülteti, irántok kinyomozást vitet véghez. Akármelyik fél nincs a' tisztség határozásával megelégedve, folyamodással ügyét vibeti a' királyi fő-kormánysház eleibe. Csakugyan vannak némelly törvényhatóságokban közgyűlési végzéseknél fogva némi módosítások; így például Küküllővármegyében ha a' földesúr szolgáló emberét kiteszi a' nélkül, hogy javításait, építményeit megfizetné; a' szegények' ügyvédének pártfogása mellett a' kitett szolgáló ember ollyszerű keresetet indit el-lene javításai bérének megfordítására, mint előbb a' panaszos keresetnél elbeszélém.

Ben vagyunk már falunkban, és ezzel legyen most vége beszélgetésünknek; a' peres viszongások' hallgatása után menjetek családaitok' körébe, hol szűk kunyhóitokba azon nagyszerű áldást kívánom, hogy törpe falaitok közt a' benne lakóknak egymással perök soha ne legyen, hanem állandó béke lakozzék. Békét kívánok nektek másokkal is, és midőn verejtékeitek után az áldást isten házaikra bocsátja: annak elhasználását ne keserítsék meg peres viszongások, és szűk vagyonaik egy részét perköltségek ne emészték el. Békét kívánok nektek mindennel, és mindnyájotok' munkáját az isten dús áldásaival jutalmazza; ti pedig ezt megnyervén, olly becsületes emberek, felebarátaitokat szeretők, királyunkhoz

hívek, törvénynek engedelmesek legyetek, hogy midőn a' napnak fáradságai után álmra dőltek, annak csendességét a' lelkiismeretnek rossz tettet mindig követő mardosása soha meg ne zavarhas-
sa. Az isten titeket áldjon meg!

N. N.

Bódogfalvy Tóbi.

Bódogfalvy Tóbi egy kis városban született, 's a' legközelebbi faluk' határán soha sem jára túl. Mind e' mellett többet tapasztalt sok másnál, ki örökségét Pesten, Párizsban vagy Nápolyban fecsérle el. Örömet beszélt mindenféle apró történeteket, innen és amonnan gyűjtötteket. Költői bece ezeknek ugyan nem sok volt, de volt gyakorlati, 's azon különös sajátságuk, hogy kettő kettő közülök rendszeren összefüggött.

Egykor egy ifjú ismerőse, Nyáry úr, dicsérte okosságáról. „Ej — elmosolyodva válaszlá — 's valóban olly okos volnék-e?“

„Azt az egész világ megvallja, Bódogfalvy úr. 'S minthogy magam is nagyon szeretnék.....“

„Na bizony! ha az szeretne lenni, mit sem érhet el könnyebben. Csak ügyelnie kell gondosan, miként tesznek egyet 's mást a' bolondok.“

„Mit! miként tesznek a' bolondok?“

„Igen, igen, Nyáry úr, 's aztán ön tegyen másképen.“

„Például.....“

„Például Nyáry úr: ifjú koromban volt itt egy aggott számtudós, száraz és mord férfiú, D. nevű. Midőn szerteszét keringett, mindig mormolt magában; beszédbe soha senkivel sem elegyedett. Aztán valakivel szembe nézni? na már azt épen nem tette. Sötét szemlélődése mindig magába mélyült..... Nő's, mit gondol Nyáry úr! minek nevezték őt az emberek?“

„Minek? mélyelmű főnek.“

„Igen bizony! Bolondnak! Huh! (gondolám magamban, mert e' czím teljességgel nem tetszik) úgy tenni, mint D. úr, ugyancsak nem kell. A' nem jó. Merengened mit sem ér; a' helyett bizony jobb, nézz bátran szembe az emberekkel. 'S aztán még magában beszélni is: pfuj! Inkább beszélj másokkal. 'S mit gondol, Nyáry úr! volt-e igazam?“

„Kétségtelenül! Minden bizonynyal!“

„Na én nem tudom. Egészben véve még sem tán. Mert lássa csak! Volt egy másik keringő is: tánczmester .....y. Ez szünet nélkül kacsingatott egész világnak, 's kinek hallásra füle volt, untig fárasztotta fecsegésivel. Hát őt, mit gondol, minek hívták közönségesen?“

„Vidorfnak, nemde?“

„Majd.....! Őt is bolondnak. Huh! (ismét gondolám) e' még is furcsa! Miként kell hát tenned, hogy okosnak tartsanak? Sem egészen úgy, mint D., sem egészen úgy mint .....y. Előbb szép merészen szembe nézsz az emberekkel, mint egyikök; majd mint a' másik, meggondolással tenmagadba. Előbb .....yként fenhangon szölsz az

emberekkel, majd tenmagaddal titkosan, mint D. Látja ön, Nyáry úr, én csak így tettem, 's ebből áll az egész titok.'

* * *

Más alkalommal az öreg Tóbit egy ifjú kalmár, Vámos látogatá meg, ki örökösön szerencsétlenségeiről panaszlott.

„Ej, mit? — monda Bódogfalvy — keresnie kell, Vámos úr, a' szerencsét; azért csak utána!”

„Régóta teszem, 's mi haszna? Egyik csapás másikat éri. Ezután inkább összedugom kezeimet, 's otthon maradok.”

„Még se, oh még se Vámos úr! mindig kell utánjárnia, de egyszersmind figyelnie, tekintetét mint hordja.”

„Mit? hogy mint hordom tekintetemet?”

„Igen, Vámos úr, igen! Legitt kifejtem magamat. Midőn balra lakó szomszédom házát építé, az egész utca tele volt gerendákkal, kövekkel 's földélhez való léczekkel. Ekkor jöve polgármesterünk Ágosti úr — a' tájatt még csak ifjú tanácsnok — és pedig karjait hányván és vetvén, csaknem ügetve 's nyakát olly feszesen hátra szögezve, hogy orra majd föllegekig ért. Puff! egy pillanat alatt leterült, lábszára ketté tört, 's mai nap is sántikál vele. Hova célzok ezzel, gondolja-e Vámos úr?”

„Az ó tanra: Orrodát ne hord igen magasan.”

„Véli ön? Azonban igen alatt se! Mert lássa csak, nem sokkal azután egy más is jöve: a' városi költő V.... úr. Feje vagy versekkel, vagy

hiúság' 's szerelem' mámorával, vagy végre házi gondokkal lehetett tele, mert míg csöndesen ballagott, úgy kacsingatott a' földnek, mintha belé vágynék süllyedni. Azonban ropp! szakad egy kötél: a' gerenda alá zuhan mint villám, 's épen elébe! Szegény feje ijedsége mián elájult, 's hetekig sindevészett utána. Képzeli-e már, Vámos úr! miként vélném én illőnek az arczhordást?

„Talán közép irányban.“

„Természetesen! sem gőgös-merészen föllegekbe nézni, sem igen önmegadólag a' földre. 'S ha így szép nyugottan föl- 's alá- 's jobb- és balra pillant az ember: előhalad lassanként a' világban, 's szerencsétlenségről nem igen leend mit beszélnie.

* * *

Megint más alkalommal egy ifjú nyerészke-dő, Lesy úr, kereste meg Tóbiásunkat, némi vállalatára pénzt kölcsönözendő tőle.

„Sok biz' ezen vállalatnál — mondá — nem fog fordulni, előre látom: de minden fáradság nélkül jó kezeimhez; 's azért jó lesz eltennem.“

Bódogfalvy úrnak e' hang épen nem tetszett. „'S mennyire volna — kérdé — szüksége, édes Lesy úr!“

„Oh nem sok; csupa csekélység! Csak valami száz tallérra.“

„Ha csak annyira, örömet szolgálhatok, 's hogy indulatom' készségét láthassa, azon fölül egyéb-bel is fogok kedveskedhetni, mi testvérek között is felér száz tallérral. Ezzel gazdaggá teheti magát.“

„Hogyan Bódogfalvy úr! azon fölül.....“

„Semmi más, mint egy kicsiny történet. Ifjú koromban tudniillik egy borkereskedő, nagyon furcsa kis ember lakék szomszédságomban. Pataynak hívták. Néki bizonyos szójárása volt, 's ez őt tönkre juttatá.“

„Oh, valóban! 's ugyan mi volt az?“

„Ha olykor kérdezék: hogyan állunk Patay bácsi? Mit nyert a' vásárnál? Csekélység! — válaszlá — valami ötven tallérkát. Vagy ha kérdeztek: Nő's Patay úr! ön a' bukkással is veszített? Ah, mit? — válaszlá — szót sem érdemel. Száztól öt..... csekélység! Kedvezőleg festé körülményeit tehát, mint mondám. Azonban ez egyetlen szólásmód a' szó' valódi értelmében lábraállítá: tökéletesen tönkre jutott. De mennyit is kére csak Lesy úr?“

„Én? száz tallért kérék kedves Bódogfalvy úr.“

„Nó lássa! emlékezetem elhagy. Azonban volt nekem még egy más szomszédom is: Földy úr, gabonakereskedő. Ez egy más szólásmóddal egész nagy házat 's hozzá hátépületeket 's rakta állított elő. Mit gondol felőle.....?“

„Jaj, az isten' kedviért! Ezt már csakugyan szeretném tudni. Kérem, mondja: mi volt az?“

„Ha olykor kérdezék: Hogyan állunk Földy úr? Mit nyert a' vásárnál? Sok pénzt! — válaszlá — Sokat! (E' közben majd látszék, mint kaczag testében lelke.) Száz egész tallért! Vagyha megszólíták: Mi lelte? miért olly kedvetlen? Ah — viszonzá — sokat: ötven egész tallért vesztettem! Ő alatt kezdette, de — mint mondám — há-

zat épített mellékletekkel és raktárral. Nó 's Lesy úr! mellyik szólásmódót szeretné inkább?'

„Ej, hisz az önként értetik: az utobbít!'

„De Földy úr' nyilatkozatai sem voltak véleményem szerint mindig helyőkön, mert például akkor is, „sok pénzt“ emlegetett, ha szegényeknek vagy a' felsőségnak adózott, már pedig ilyenkor valóban méltán szolhatott volna Patay úrral. Én, Lesy úr! ki e' két szólásmód közepette éltem, magamnak mind a' kettőt megjegyzém, 's az idő 's körülmények szerint majd úgy szólok, mint Patay úr, majd mint gazdag szomszédom, Földy.'

„Nem, becsületemre! Én mindig Földy úrral tartandok! A' ház, raktár 's a' többek nekem bizony nagyon tetszenek.“

„S akarna e' szerint.....?'

„Sok pénzt, sok pénzt! kedves Bódogfalvy úr! tudniillik száz, az az száz egész talért!'

„Lássa ön Lesy úr! ez itt nagyon helyén van: ha barátunktól köszönzünk, Földy úrral kell szólanunk; ha azonban szükségéből barátunkat kisegíteni akarjuk: a' másik szomszédommal, Patay úrral. De jól jegyezze meg Lesy úr, csak illy alkalmazással van igazán helyén a' dolog. —

Kisded-óvó-intézetekről.

„**M**onda isten : „Teremtsünk embert a' mi ábrázatunkra, és a' mi hasonlatosságunkra és uralkodjék mind az egész földön.“ Így szól Mózes a' teremtés könyvében, és e' nagy szó igaz, és e' szó naponként teljesül, sok helyt már be is tölt. Ha ti azt mondjátok: ezen ember a' kisded-óvó-intézetekről akar beszélni, 's beszédét Ádámon kezdi: tudjátok meg hogy mi azért is vagyunk a' földön, hogy e' földet emberivé tegyük, emberisedjünk mi 's a' föld is emberivé válandik, és mint szolga engedelmeskedendik urának, és műveletéhez szabja magát. Átteszlek titeket gondolatban egy igazán emberi vidékbe: nézzétek e' fűszál nem az, mellynek hasonmása amott a' vadonban nő; azon állat, melly előttetek szaladgál, nem olyan mint volt, mikor őt az őserdőkől kihozá az ember; ama fának termetét, gyümölcsét a' természet az ember után alakítá; ama patak nem úgy, és nem ott foly, hol és miként magától folya a' hegyekről való leömlédezésében; a' tájék, a' levegő nem az, melly a' terem-

téskor e' helyen formáltatott: szóval itt az egészben, 's ennek minden részében, minden tárgyban az ember látszik, mert e' földet mívelt ember lakja. „De hát hol van ez?” így szóltok talán ti, kik csak azon barázdát ismeritek, mellyet ekéitek szántanak, 's kik mezőtöket csak azon állapotban nézitek és hagyjátok, mellyben őseitek hagyák azt: kérdjétek meg ti azokat, kiknek azon szép szerencse jutott, hogy több helyt is láttak világot, 's azok megmondják nektek, hogy illy hely számtalan van e' szép föld' hátán; de hol? ott, hol neveltség 's ennek eredménye a' míveltség lakozik; ott, hol az ember jókor megtanulja hogy szorgalom és jó erkölcs az élet vezérei, 's e' kettőben lesz ő emberre, 's teszi emberivé mindazt, mit magáénak mond, 's a' földet, melylyen lakozik. Im ti azt mondjátok, apáink meghódították a' magyar földet; nem, ők csak megkeresték azt; hódolni csak akkor fog, ha mi unokák meghódítjuk őt, ha kezeink' míve után szebb díszre víruland, ha mind ben kebleinkben, mind kün határain míveltség' országa leend, 's elmondhatjuk: szép vagy oh hon! áldásokkal bérceiden, áldásokkal téreiden, de igazi díszedet fiaid adák, te mívelt népnek mívelt föld.

Valamint egyes emberek, úgy a' nemzetek és népek is a' melly mértékben emelkednek a' mívelődésben és előhaladásban, ép azon mértékben kezdik jobban megjobban átlátni a' nevelés' szükségességét, és kezdik inkább meginkább érezni annak hiányát és fonákságait. Ha édes nemzetünk előhaladtának semmi más jele és tanu-

bizonyosága nem mutatkoznék is, minden kétséget kizárólag bizonyítja ezt azon körülmény, hogy soha e' hazában a' nevelés szükségessége annyira nem éreztetett, mint most. Szózatok keletkeznek, itt is, ott is, egy nap úgy, mint más nap, szózatok, mellyeket tisztelt ajkak szólnak, és tettek, mellyek mind meg annyi áldozatai a' hazá- és emberszeretetnek; mert jótékonyosságuk nem szempillantatnyi, hanem csak a' késő ivadék által érezhető: e' szózatok, e' tettek mind csak azért, hogy a' magyar nevelést kapjon, hogy a' nevelés józan és boldogító módja kiterjesztessék mind az előkelők', mind a' köznép' gyermekeire. Több szép iskoláink virágzásának alapja, le van téve, de az iskolai nevelés mindig félszegnek marad, ha vadul felnőve küldjük oda gyermekeinket, ha elhanyagolva, ha céltalanul tölt el rájuk nézve azon szép zsengekor, mellyben minden erkölcsi érzés alapszik, 's mellyben a' leendő ember' csirája fogamzik.

Mindeneknek előtte engedjétek meg, hogy a' kisdédóvó-intézeteket komoly figyelemetekbe ajánljam. Az író, kit tárgya buzdit, érzelmeinek áradásaiban felhívhatja a' lelkesedés' hevületét, ha bírja a' szó hatalmát, 's hatása elragadó lehet. Én ez ügyet egyszerűen kívánom előtárni, nem hevületet fölhivólag, mi mulékony és szempillantatnyi, hanem a' hideg eszmélethez szólólag. Tenni kell, 's ha a' közjó előmozdítása nem elég inger, tegyünk önérdékből. Mert ki az, ki nem érezné naponként az aljasságot, és a' gonosz' terjedését a' nép közt? ki az, ki ostobaságba,

otrombaságba nem ütődnek minden ipar- és haszonra czélzó törekvéseiben? Írtani kell a' gonoszt, terjesztetni a' művelődést, 's ezt gyökerében: építsünk kisdedóvó-intézeteket! óvjuk meg kisdedeinket az erkölcsi romlástól, nyissuk meg előlük a' művelődés' útját; tegyük azokat, kiket idvezítők menyország' képviselőinek mond e' földön, valóban menyország' örököseivé. Ismét és ismét mondom: építsünk kisdedóvó-intézeteket.

„Valaki egy gyermeknek gondját felveszi, az én nevemben, az énnékem veszi föl gondomat“ azt mondja az idvezítő (Mate Ev. 18. rész.) És ismét alább: „vigyázzatok, hogy valamelyiket a' kicsinyek közül meg ne vessétek, mert nem akarja a' ti mennyei atyátok, hogy elveszsen egy is e' kicsinyek közül.“ Nézzünk el utczáinkon, hány kisdedet látunk szerteszét ámulogva, kikről el lehet mondani, hogy naponnan át utczára vannak kitéve. Mennyi szerencsétlenségnek, mennyi erkölcstelen példának van kitéve a' kisded ezen utszai nevededés alatt! 's bárha ritkán történik, hogy gyermekek halálra tapostatnak az utczákon nyargaló szekerek és állatok által; de annál gyakrabban láthatunk kisdedeket, kiknek derekuk vagy csontjuk kettétört, kik összeégtek, vagy másképen egész élőkre nyomorékokká lettek. Ez onnan van, hogy a' szülék elmennek hazunna, a' kisdedek pedig az utczára rekesztetnek ki, hol a' még alig 6 - 7 éves kis gyermek kisebb testvéreére ügyelni, azt ide oda hurczolni kénytelen lévén, emelgetésével, vagy ma-

ga lesz nyomorékja erőlködéseinek, vagy ügyetlenül elejtve védenczét, derekát és csontját töri. Ha hideg vagy egyéb gátolja a' szabad utczáskodást, szobába rekesztetnek; hol unalmukban egyik a' másiknak kárt teszen, mindenféle helytelen tetteket mivelnek, mint a' múlt évi érmelléki példa is bizonyítja, hol két, illy módon szobába zárt gyermekek a' házat magokra gyújtották, és tűz martalékivá lettek. Nézzük el továbbá ezen utczai nevendékeket, mint tanulnak meg egy 's más erkölcstelenséget a' nélkül, hogy tudnák mit beszélnek, 's szoknak egymással verekedni, 's az utczánjárókkal a' bosszuságig ingerkedni.

Ezen utczáskodása, 's így minden erkölcstelenségre elvetemülése az olyan kisdedeknek, kik sem iskolába járni, sem egyéb munkára még nem alkalmatosok, 's kiknek állapotjuk nagy városokon elvetemültebb, számuk pedig több mint nálunk, ébresztette föl a' kisdedóvo-intézetek' eszméjét; a' czél előbb csak az volt, hogy a' tehetetlen, 's napi kenyerőket kőzi munkával kereső szülék, kiknek idejük gyermekeikre ügyelni, 's készségök azokat józanon nevelni nincs, egy olly intézetbe küldhessék azokat, hol reggeltől estvig jó ügyelet alatt lévén, jó erkölcsben neveltesse nek 's hasznosan képeztesse nek. Alig 18 éve hogy Angliának néhány derék férfia egyesült ez idvességes terv' létrehozására, 's tökéletesítvén azt, mi az előtt Skóthonban és némileg Hollándiában egy két emberbarát által gyakoroltatott, csak hamar két (ma is országló) kisdedóvo-intézet állíttatott fel általuk Londonban. Százankint

keletkeztek ezután az ilyen intézetek nem csak Angliában, hanem Europa' és Amerika' több staturaiban. Magyarországra hogy átplántáltattak, 14 éve mult már; de sokáig egy kettő tengett csak, miglen ezelőtt öt évvel egyesület alakult a' kisdedővő-intézetek terjesztésére és tökéletesítésére; ez egyesület pedig nagy férfiakat, és ép olly nagy és lelkes asszonyokat számlál tagjai közt, úgy hogy naponként keletkeznek nálunk is ezen intézetek, tökéletesülve, 's hasznuk nem csak szegény sorsú, de az előkelő polgárok kisdedeire is kiterjesztve. Nincsen is olly magyar kebel, melly bármi kevésbé is képes nemes és jó czélokért melegülni, 's nem képzelhető olly ember, ki bármi kevésbé is megismerkedett ezen intézetekkel, hogy ne ohajtaná azokat, 's áldozatra kész nem lenne létesítésökért.

Halljátok meg e' szót ti kicsinyek és nagyok, ti szegények és gazdagok! halljátok meg e' szót, 's ne vegyétek ezt is e' beszédűs, de tethben szegény időszak egyik csengő szavának és zengő czimbalmának; értsétek meg, nem előszőr hat füleitekbe! Nincs idvezítőbb szentebb érdeke a' polgári társaságnak, mint a' nevelés. Hogy pedig olly kevés történik mégis ennek előmozdítására, annak az az oka, hogy az e' körüli fáradozások nem a' jelennek, hanem a' jövőnek gyümölcsöznek, 's a' tevőre csillogó fényt nem árasztanak. — Minden mi ekkorig a' nevelés körül történt, leginkább az iskolák gyarapításában állott, 's ez idves, e' hasznot árasztó; de elvult nagyobbára felejtve és mellőzve azon csirázó

életkor, melly az egész életre nézve legfontosabb, legkövetkezetesebb, u. m. az élet' hét első éve. Ha későbbi éveink és iskolai neveltetésünk, valamint tanulmányaink nyomait felerésznyire eltörli is az idő és feledékenység; de változatlanul meghagyja azokat, miket első éveinkben leirtunk és hallottunk: lelkünk illetetlenül nyílik meg ekkor minden benyomásnak, s' mit ekkor felfogott úgy lehet tekinteni mint a' lélek a b c-ét, melly a' huszonöt betűként egy könyvben, minden gondolatban, minden mondatban előfordúl.

Az ember' testi és lelki fejlődéseinek ezen nevezetes időszakában egyedül a' szülék vezérletére van bízva a' nevelés. Szép és nemes érzet a' szülei érzelem, 's mindnyájan a' szülei szeretetben melegedünk föl az erkölcsi jónak érzetére, 's egész éltünkben visszatükrözik rajtunk szüleink bánásmódja: de hányadik szüle érzi igazán magát és fontos elhívását, hányadik fogja föl gyermekei iránt való kötelességét, és tudja, vagy csak igyekeznék is megtanulni, betölteni azokat? Pedig istentől természet' örök törvényei szerint adott joga a' magával tehetetlen kisdednek legelőbb szüleitől, 's azok után magától a' köztársaságtól követelni növeltetését. —

Nem szándékom hosszason fejtegetni, hogy a' szegény sorsu, élelmöket napszámmal, kézi munkájokkal kereső szülék gyermekei milly baromilag növeltetnek, — pedig eseteket hozhatnék föl nektek, mellyekben az embert alábbvalónak láttam az állatnál, mert hiszen az is szereti és szánja kölykeit, 's ezen gyermekek utczaí növe-

kedését főlebb egy két vonásban rajzolgatám. Azonban ha nem is állítom azt, hogy ezen szülék gondatlanságát akarathiány, vagy hanyagság okozza mindig, annyi mégis igaz, hogy gyakran sem idejök, sem készségök nincs ügyelni gyermekeikre. Kétségen kívül való tehát az illyekre nézve a' kiseddóvó-intézetek' áldásteli volta és szükségessége; előkelő 's gyermekeik javát szivöken kordozó szülék pedig nem jönnek-e olyan helyzetbe, hogy magok nem gondviselhetvén őket, kétes erkölcsű cselédre bízni, vagy a' vak történetnek átengedni kénytelenek? Hányan vannak olyanok, kiknek házuknál gyakran esnek jelenetek, melyeket jó volna ha soha sem látnának gyermekeik? Imé ott lenne a' kiseddóvó-intézet, hol regtől estig jó ügyelet alatt, jó kedvel és haszonnal tölthetnék el a' napot kicsinyjeik. —

Azonban ne tekintsük a' kiseddóvó-intézeteket csupán mint a' szülék' szükségben-segítőjét, tekintsük úgy, mint az első gyermekkor józan növeltetésének szükséges föltételét minden rangú ember gyermekeire nézve. Ezen intézetben a' kiseddek növeltetése egy, tapasztalat' és tudományos vizsgálatok nyomán felállított mód- és rendszer szerint vitetik, és mi fő, egybeköttetésben a' házi növeléssel; mert nemcsak estve, de délben is haza vitetheti kisedét minden, 's így legtöbbet szülei mellett lehet az; holott megfordítva, ezen intézetek megadják a' házi növelésnek azt, mit a' növelésre legalkalmasabb szülék sem tehetnek meg, u: m. a' szünteleni elfoglaltatást, melyben vannak az intézetben a' gyermekek, 's tovább-

bá azt, hogy ott már jókor rend után tanulnak tenni mindent, unalmat nem éreznek, kikerülik az ámolygást és semmit nem-tevést, melly állapotban sokszor kénytelenek lenni az otthon nevelkedő gyermekek, 's mellyben legtöbb rosszat szoktak megtanulni; a' mi pedig legtöbb, vidám kedvel töltik idejüket mindig, és társaságban, mit aanyira ohajtanak, ügyelő szem vigyáztván rájuk. Még magukra a' szülékre is, kivált a' köznépre nézve, jóltevő hatással vannak ezen intézetek, mert okosodva 's nemesebb erkölcsökkel térnek a' kicsinyek szüleik házába 's példaként állanak előttök, hogy szelid és erkölcsös móddal jobb nevelni; 's nemesülő gyermekeikben nemesülvén magok is, kedvet kapnak a' szelid, a' gyöngéd bánás-módra, sőt megtörtént az is, hogy az alig öt — hat éves gyermek káronkodó, vagy más erkölcstelen tettel végbevivő szülőjét hathatósabban megtérítette és javította, mint minden más oktatás és fenyték, csupán egy ártatlan intéssel vagy szóval, emlegetvén, hogy az illyent, mint rut és vétkes tettet, kerülni tanulta ő az intézetben. —

Egy szép illusioba kívánom áttenni magamat, 's mintha egyik lennék egy hazánkban virágzó vagy virágzandó kisdédóvó-intézet felügyelői közül, egy naplót írok, följegyezvén az intézetben fölügyelve eltöltöttem nap' történeteit. — Ez csak egy töredékes rajz azon ezerféle életképekből, mellyeket a' kisdédóvó-intézeti vidor gyermekvilág 's nevelés naponként felmutatnak; ez

Is talán, bár kevés részben, ismertetésére szolgál ezen intézeteknek.

Napló,

N. N. helység' kisdedóvó intézetéből.

1840. Majus' 1-ső napja.

Gyermekek' száma 135.

6 órától 8-ig. A' nevelő és nevelőnő készek a' gyermekek' elfogadására, a' szobák kisépervék, kiszellőzvék, tiszták. A' gyermekek hat óráig mind fölgyültek, az ajtóban fogadta, 's vetteát kísérőiktől őket a' nevelő, megnézvén tiszták-e, megvannak füsülve, mosdva? Kik egész napra való eleséget hoztak magokkal, batujokat az arra szánt szekrényben a' nevelő előtt lerakták. Szép lévén az idő, kün a' játéktéren és színen mulatoztak, vígan csevegve, és reggeliöket elköltve. Nyolcz órakor szokott mód szerint (csengettyü vagy taps) jelt adván a' nevelő, rendbe állva, párosan a' nevelő és általuk adott tactusra a' házterembe sétáltak. Mindnyájan letelepedvén a' padokon, szokott reggeli imádságukat elmondották és elénekelték.

8 $\frac{1}{4}$ óra. Éneket tanulnak.

8 $\frac{1}{2}$ óra. Egy történetet beszélt el a' nevelő, melyről áttérőleg, egy kis fiu tegnapi vitáját emlegetvén, alkalmat vett az engedelmességről beszélgetni a' gyermekekkel.

9 óra. A' nevelő jelt adván, a' kisdedek apró osztályokra szakadoztak, 's mindegyik osztályt egy egy, a' nevelő által kijelelt intő (mo-

nitor) vevén vezérlete alá, a' kis csapatok nagyobb része a' köröskörül felállított fekete táblák előtt megállván, a' betűket ismerni, kimondani és írni tanultaták; midőn más felől a' gyakorlottabbak külön kőtáblákon már folyvást irdogáltak. Szép vala hallani, az alig öt — hat éves kisdéd mint vezérli kisebb 's egykoru társait a' betűk, szótagok kimondásában és leírásában, annyival inkább, hogy ezen kis kitüntetéssel járó működésben föl fölcserélgetik egymást, mindenütt a' körül járkálló nevelő és nevelőnő örködvén a' csapatok felett.

9 $\frac{1}{2}$ óra. A' szokott jelre, szép sorban mind az udvarra takarodtak a' kisdédek, és részint a' nevelő által kijelelt, részint maguk által választott rendezett és szabályos játékokhoz fogtak, azaz, olyanokhoz, mellyek kisebb, nagyobb mértékben test gyakorlatra tartozók, és gymnasticai elveken alapulók voltak. Leheté látni mint ragadja a' vidorabbak köre a' lassút is magával, mint élénkül a' közmozgalomban a' kicsinyek' serge, 's mint intí egyik a' mást a' rend' fentartására. Csupán egy újonan fölvetett flucska illeté egyik kis pajtását rút káromlással, kit megakarván a' nevelő büntetni, több kisdédek kérésére, maga is javulást igérvén, megbocsátott.

11 óra. A' gyermekek közül sokan szalmakötéshez fogtak. A' leánykákat a' nevelőnő némelly csekélyebb asszonyi munkákban oktattatta. Mindnyájuk figyelmét pedig elfoglalta a' nevelő azzal, hogy az asztalosmesterségről beszélgetvén,

némelly ezt tárgyazó képeket és műszereket mutogatott a' gyermekeknek.

11 $\frac{3}{4}$ óra. Imádság és éneklés. Miután ebéd ideje következvén, a' gyermekek közül néhányat szüleik hazavitettek, az intézetben maradók sorba állván, az intésre a' nyílt szekrényből ebédre valójukat a' nevelő előtt rendre kivették, és evéshez fogtak. A' nevelő nyílt ajtónál ebédelt, és szüntelen szem előtt tartotta a' gyermekeket. Ebéd után két óráig a' szabad játék és időtöltés ideje volt, mi alatt a' hazamentek is rendre begyülekeztek.

2 óra délután. Imádság és éneklés a' begyülekezés után, mi a' szokott mód szerint esett meg. Ezután a' természet-historiából az orosz-lánnyról beszélgetett velök a' nevelő; megmutatván képét 's történetecskéket mondva róla.

2 $\frac{1}{2}$ óra. Számlálni tanultak. Kellemes élenkséget adott ennek az, hogy kéz, és láb, tactusos mozgatásával kötötték egybe, utánozván egyszerre, a' nevelő által intőnek kihívott 's a' tanító szék előtt fenálló kisdednek előmutatását.

3 óra. Beszélt a' nevelő Hunyadi János-ról, emlívén, hogy ő építette Hunyad várát; melly alkalommal geographiai ismeretadásul magyarázgatta, hogy mi a' vár? és mi a' város?

3 $\frac{1}{2}$ óra. Játáshoz fogtak, újlag rendezet és szabályos játékokban, mint délelőtt.

5 óra. Begyülekezvén a' játéktérről, a' napi történetek és hallottak visszaidézésével foglalkozkodának. A' beszélgetés közös volt, a' kisdedeknek egy egy érdekes észrevételével fűszerezve. Végre hat óra közeledtével imádság és éneklés

zárta be a' napirendet. Mintán nagyobb része a' kisdedeknek kísérőivel hazavonult, azok, kiknek szülei a' mezőn voltak estig elfoglalva, valamint azok is, kik kis pajtásaik' társaságában tovább is játszani kívántak, sötétig maradtak.

E' naplót azonban úgy lehet nézni mint holt vázát annak, mi ott ezernyi változatban és életelevenységben megy végbe naponként. Csak érinteni kívántam általa azt, mi a' kisdedóvó-intézeteknek iránya és jelleme: ú. m. szünteleni elfoglaltatását a' gyermekeknek lelkettestet fejtőleg, úgy hogy unalmat ne érezzenek, továbbá a' szelíd bánást és erkölcsi hatást.

Térek már a' dolog' derekára, az intézetben megkívántatókról 's a' költségvetésről rövid vázlatban véleményemet közlő. Előlegesen az általam tervezendő kisdedóvó-intézet' lényegét kívánom meghatározni, hogyha nétalán ti szegényebb faluk lakói költségesebbnek találnátok egy illy intézet felállítását, mint erőtök bírhatná, tudjátok meg, hogy én példány kisdedóvó-intézetről szólok, azaz, olyanról, melly a' leglehetőbb tökéletes lábra lévén felállítva, nemcsak kisdedek' növelésére, hanem ez által kisdedóvók', növelők' képezésére és gyakorlati fejtésére van irányozva. Megmondom, miért szólok példány-intézetről; ugyanis a' kisdedóvás csak úgy válthatik országossá, idves hatása csak úgy terjedhet el a' nép közt, ha minden nagyobb nevelő-intézeteink, iskoláink mellett egy példány kisdedóvó-intézet álland fel olly végre, hogy az iskoláinkból kiszármazó falusi re-

ctorok, iskolamesterek előbb a' kisdédóvásban gyakorlatilag kiképezhessék magokat. Mi kellend aztán egy falusi kisdédóvó-intézetre? a' falusi tanítónak valamivel jobb fizetés, 's egy tágasabb szobával több lakhelyül. Különben is a' falusi köznép' nagy része nem bocsátja iskolába gyermekét, mihelyt valamire használhatja őt, de ha kisebb, annál örömelebb hagyja más' jó ügyelete alatt, mert csak nyűgnek vinné a' mezőre magával, 's különben is utcára csapná ki; úgy hogy a' falusi tanítók céljoknak csak úgy felelnek meg, 's úgy válnak azzá, mivé lenniök kell, ha minden falusi iskola egyszersmind kisdédóvó-intézet-té alakuland át.

Ez tehát az ok, miért ohajtok minden nagyobb nevelő-intézet mellé egy példány kisdédóvó-intézetet; föltevém pedig azt, miben kétkedni nem is lehet, hogy minden egyházi igazgatóságunk melegen pártolván ez ügyet, törvénynyé teendik, hogy senki ezután falusi tanító ne lehessen, ha előbb a' kisdédóvásban nem gyakorolta magát. Ti, kiknek szíveteken fekszik a' közügy; ti, kik a' mánál tovább szerettek nézni, mondjátok meg a' pillantatnyi kis érdekek' embereinek, hogy e' pontban az egész nép' érdeke fekszik, 's hol népérdek forog fen, ott tenni kell, 's tenni több, mint emberi öröm, nem tenni pedig bűn.

Egy intézetbe felvétethetendő gyermekek' számát legfölebb 150-re teszem. Vannak intézetek, kivált Londonban és Párizsban, mellyekben 300 kisdéd is felgyül egyszerre, de az illy nagy szám terhessé, sőt sokszor lehetetlenné teszi a' pontos

fölügyelést. Városokon tehát, minden két ezer lakost magában foglaló város részére egy intézet már megkívántató; nincsen pedig olly csekély falu vagy helység, hol (mint főlebb mondám) egy kisdedóvó-intézet szükséges és helyén nem lenne.

De lássuk már általános és rövid kimutatásban: mik a' főbb megkívántatok egy példány- (kisdedóvó-) intézet' fölállításához: első egy telek, melynek megválasztásában arra kellene ügyelni, hogy az egyfelől elég tág, alkalmas fekvésű, másfelől a' helységnek azon részén legyen, melly középponton a' szüléknek keze' ügyében van, a' városi lármától, és utcái szabad közlekedéstől elkülönítve. Ezen telken lenne az épület, melynek főrészt a' kisdedeket teljes számmal magában foglaló közterem tenné, olly tág területtel, hogy a' nevelő kissé felemelkedett kettős széke körül szabadon mozoghassanak a' gyermekek. Ülőhelyök kétféle lenne, u. m. mozdulatlan és egymás után mind főlebb emelkedő padok, melyekbe csak közből járhassanak és mindnyájan elférhesenek; továbbá mozogható padok, midőn a' monitorok szerint csapatokra kell hogy oszoljanak; magában értetik, hogy ezen padok' magassága, emelkedése a' kis sereghez lennének alkalmazandók. E' terem butorzatához tartoznának több a' fal mellett felállított festett fekete táblák; természeti és művészeti tárgyak, valamint mathematikai figurák' mintái, hasonló tartalmu képek; az a b c-t és szótagolást mutató táblák sat. sat.

Ezen főteremhez egy kisebb szoba lenne melléklendő, hol a' nagyobb és gyakorlottabb gyer-

mekek külön tanításban részesülhetnének, 's mellyben egy vagy két ágy lenne helyezve, az elálmósodott vagy egyéb okért lefektetendő kicsinyek' számára, valamint egy pítvar, hol esős és téli időben a' gyermekek' öltöneyei, a' gőz' kikerülése végett, felagattathatnának, ételeik az arra szánt szekrényben eltétethetnének. Mindezekkel pedig, valamint az udvarral és játéktérrel szoros egybeköttetésben lenne a' nevelő' lakja, melly legalább két alkalmas szobából, konyha- és kamarából állana.

Második és legfontosabb szakasza az intézeti teleknek a' játéktér. Játékban mutatkozik a' kisdedek' élénk kedélye, 's lelkületök ebben fejlődik ki leginkább: a' kisdedévás főbb és különösen erkölcsi hatásköre a' játéktéren van. Ennek tágasnak kell lenni, hogy a' katonásdi 's másjáték-fejleményeknek szabad tere legyen; egy része fedél alatt, melly esőben, hóban, száraz helylyel kínálkozzék. Mindezen színben, mind az udvaron, helylyel helylyel ollyas készülétek lennének, melylyek által a' kisdedek a' gymnastica' elemeiben gyakoroltathassanak, ilyenek lennének: alább 's magasbra fektetett gerendák, egy vagy két függő henger, mellyekről lelógó kötelekben csipeszkednének kar- és kézerő gyakorlatul sat. Mindkettő pedig vastagon poronddal lenne behintendő az eső' szabad lefolyásával, ne hogy pocsolyának hely adassék, mellyben tapicskálni 's mázólódni szeretnek a' kisdedek.

Hogy korán becsepegtethessék a' kisded' lelkébe azon kimélet sőt mondhatnám: tisztelet,

mellyel a' társas viszonyokat ismerő embernek tekinteni kell a' növények' és gyümölcsök' tenyésztésében való szorgalmat; hogy ne félelem, hanem elv szentesítse a' mezei rendőri szabályokat a' nép közt, egy kertet ohajtanék minden kisdedóvó-intézeteknek, mellyben virágok 's fák legyenek, vagy ha a' tér' szűke ezt nem engedné, egy két fát virágot a' játéktéren, mellyek alkalmat nyujtsanak sok szép, erkölcsöt és értelmet fejthető - oktatásra 's a' földművelés' megkedveltetésére; hiszen mi úgy is szántóvető nép vagyunk. Ez másutt a' legüdvösebb sikerrel gyakoroltatik, 's hogy más példát ne említsek, a' Párizsban Cochin által fölállított nagy kisdedóvó-intézet játéktere virágokkal van körülparkányozva.

A' mi már az ezen és illetően kellékekre szükséges költségvetést illeti ez azoknak lenne dolga, kikre a' kivétel bízathék. A' nevelő és nevelőnő' fizetésére nézve, ha rám bízathék, előlegesen meghatározólag olly pénzösszeget állítanék meg, mellyel (a' kisdedekkel ellevén minden szempillanatja foglalva) tisztességesen kijöhet, a' körülmények szerint a' nevelőnek 200 — 300. p. forintot évi fizetésül, a' nevelőnőnek pedig százat. Magában értetik, hogy nevelőnő csak a' nevelő felesége lehet, 's ha ezen hivatalra az alkalmatlan lenne, úgy a' 100 p. forint évenként az intézet' tőkéjéhez tóldatnék, míg arra magát alkalmatossá képezett nevelőnő találkoznék; ez olly nevezetes pont, hogy a' kisdedóvó-intézetek eszméje szerint csaknem szükségesebb egy értelmes alkalmatos nevelőnő, mint nevelő.

Még egy évenként járandó pénzüszveg lenne megállítandó, mellyel az intézet' házi szükségai pótoltatnának, hova tartóznának látnám minden ezután felállítandó példány - kisdedóvó - intézettől az egyesület' pénztárába évenként ha nem több, legalább egy részvény' fizetését, mit ugy lehetne nézni mint egy láncszemet a' központosulásra, a' mire a' nevelés' vezérletében törekedni kellene; mert míg a' nevelés' ügye országossá válnék (mit, ha csakugyan igaz, hogy derű váltandja fel a' magyar ég' boruját, mint szükségesképen föltételezett dolgot várnunk kell) azon kellene lenni, hogy minden keletkezendő intézetet, magával a' központi egyesülettel egybekötven, segéljük egyfelől az egyesület nemzeti idves határában, mit eddigelé is bebizonyított; másfelől egy közös terv szerint munkálodván, a' részek, az egésznek tanácsával, segedelmével élven, benne és általa erősödjenek.

Erről ennyit csak közbevetőleg, mert fen tartom jogomat bővebben értekezhetni e' tárgyról majd, ha annak idejében a' kisdedóvó-intézetek belső elrendezéséről 's a' felügyelés' módjáról közlendem véleményemet. Bévégezhetném ugyanis soraimat, nem szándékozván tovább terjedni értekezésemben az intézet' megalapításához kívántató kellékek kimutatásánál; mert a' megalapításához szükséges erő' és pénzbeli tőke' mikénti beszerzését a' mi illeti, azt minden egyes helység és vállalkozó szabad intézkedéseiknek nyomán határozhatják meg; mindazáltal egy két szót kívánok tenni erről is, érintvén azon módokat,

mellyek által a' szükséges erő és pénzbeli tőke beszerezhető lenne, ezt pedig csak általában, mert ezek minden egyes helység' körülményei szerint különbözők lehetnek.

A' szükséges erő' és pénzbeli tőke' beszerzése három kútfőből lehetséges, ezek: 1. Egyesek' adakozásai és pénzbeli alapítványai. 2. A' szülőkre tett rovatat. 3. A' közjövedelmek' egy részének ezen célra fordítása.

A' dolgok' mostani állásában ha nem is egyedülvaló, de legfőbb segédforrás az első, u. m. az egyesek alapítványai. Faluk' birtokosai, kiket önérdékők, 's ha kissé figyelmökre méltatják az ügyet, azon nemes ösztön készítenek, hogy illy kevés áldozattal jobbágyaik' jólétvői lehetnek, követni fogják szívök' sugallatát, azoknak utasításomra szükségök nincs; egyesületek, minthogy egy példány-intézet' — miről szölok. — létrehozása ezek által kivihető, véleményem szerint legjobban teendének, ha kebelökből egy biztosságot neveznek ki, mellynek tagjai olly férfiak lennének, kik, ha találkoznak, főbb helyzetben és tekintetben állanak. Tisztében állana aztán ezen biztosságnak az intézet' megalapítását ollyas gyűléseken indítványba hozni, az akadozásokat, valamint az alapítók' kötelezvényeit bevenni, 's a' fogadott szó' megtartását eszközölni. Mig az intézet megalapítatnék, évenként egy, vagy ha a' körülmények engedik, több bálokat hirdetne és tartana a' biztosság felhíván a' hölgyek' diszes koszoruját, hogy tegyék érdekessé kijátszásra készített mű-

veikkel ezen bálokat, 's kövessék hó keblök' sugallatát, jót tévén örömet adólag és vevőleg. —

A' rovatalt úgy gondolnám czélszerűnek, hogy midőn az illető helységek' lakói az intézet' házának fölépítését, ha kívántatnék, szekér- és gyalog-napszámmal segéllnék, ha szükségesnek mutatkoznék a' pénzbeli rovatal is, az egyszer és nem több versen lenne kivetendő; mert ha a' szülék gyermekeik' növeltetéseért évenkénti fizetésre köteleztetnének, úgy ez által a' köznép, melly úgy is nem sokat gondol gyermekeinek mikénti növelkedésével, csak elidegenednék az intézettől. Azonban nem zárnám ki a' tehetősebb szüléket, hogy a' nevelőnek szorgalma' jutalmául 's fizetésbeli pótlékul, mit tetszik, évenként adjanak. —

A' mi pedig harmadszor a' közjövödelmek' egy részének e' czélra fordítását illeti, ezeket minden egyes helységek' testületei magok ismerik legjobban, 's magok is szokták kezelni; tehát a' róluk intézkedést, a' körülmények és tulajdon átlátásuk szerint, teendik. Annyit azonban mondhatok ezekről is, hogy nincsen olly csekély falu, hol olyan közjövödellem' forrása nem volna, melly évenként használatlanul vesztegettetik el, 's mellyet jó gazdálkodással, számtartással közhaszonra fordítani ne lehetne. Mert hogy egyebet ne említsek, hány helyt nincs az? hogy az úgynevezett kántor- vagy szabad korcsmárlásnak a' helység egyéb hasznát nem veszi, mint hogy a' falusbírák, ugyan csak a' falu' csapszékén, az ebből bejövő áren-

dát a' közbonumra felpálinkázzak, 's így in natura percipiálják.

Ennyiben ez úttal búcsut veszek tőletek. Nem mondék semmit is, mit másutt jobban és bővebben el nem mondtak volna, de hozzátok intézem szavaim, ti szegény sorsu becsületes magyar szülék! mert ti még e' tárgyról ennyit sem hallottatok egyszerre. Ha azon meggyőződést, melly a' jól alkotott és jól folyamatba hozott kisdedóvó-intézetek' megbecsülhetetlen hasznai fölött van lelkemben, csak fele résznyire is felkölthetem bennetek, 's ha a' szónak tett leend míve, higyétek, nem csekély lépés lenne a' köz előhaladásban, 's azt mondanátok: jideje már, hogy ezen dolgot komolyan fontolóra vegyük. Tudjátok ti azt, hogy szorgalom és jó erkölcs tesz az embert boldoggá és gazdaggá ez életben; újra és újra mondom nektek, 's mindenek fölött kívánom szülék! lelkeitekre kötni, miképen növeljétek szorgalomban gyermekeiteket; ne gondoljátok azt, hogy igen jókor foglaljátok el a' kisdednek idejét, mert tudjátok meg hogy minden kornak meg van a' maga foglalatossága, 's ha nem is említem azt, miként örül a' kisded, ha őt egyben 's másban megbízzátok, 's milly jó őt egy 's más kis műveletre felszólítani, csak azt hozom fel, hogy midőn az első gyermekkor' istene a' játék, igyekezzetek neki játékot szerezní, játékot, — mellyben teste ügyességet, lelke táplálékot kapjon. Ne legyen első az, mit ő az életbe léptével maga körül tapasztalni kénytelen, hogy neki álmolyogva, semmit sem téve kell az osko-

lába járhatás' idejét bevárni, 's hogy neki százszor kell unni magát (kivált ha előkelők szüléi). míg egyszer egy kiváltságolt játszó pajtásra akadván, életkora 's kedélye eleven vidórságában részesülhet. Ki csak akkor dolgozik, mikor megébezik, abból soha gazdag nem lessz, már pedig csak a' mindennapi kenyér szüksége fogja munkára nógatni a' henyességben, tunyaságban felnőtt gyermeket és embert. Hígyetek nekem a' szorgalom is természetté válhatik, csak kezdjük jókor hozzá szoktatni a' kisdedet. Ha egyéb dolgot nem adhatsz a' kisdednek, mond legalább neki: „Éredj játszodjál, ne heverj!” Igen, de egy ember magára csak féldolgot mivelhet, 's egy gyermek magára csak félig játszik; el kellene tehát küldeni valahova a' kisdedet, hogy ne unja magát. Igen de nincs ki ügyeljen ott rá? hát itthon? 's inkább nyűgölődjék mások' nyakán 's tanuljon egy 's más helytelenséget? Bizony mondom néktek, vétek parlagon hagyni a' kisdedben csirázó erőket, 's ha a' régi időben Lykurgus még arra is ügyeltetni kívánt, hogy az anya míg méhében hordja gyermekét, csak szép alakokat 's képekben is nemesült formákat lásson, annyival inkább kellene ügyelni nekünk, hogy fejlődni kezdő kisdedeink lelkileg testileg jó irányt kapjanak; e' pedig csak úgy lehetséges, ha több figyelemre méltatjuk a' csecsemő-és első-gyermek-kort; miértis: építsetek kisdedóvó intézeteket!

Dr. Borsos Márton.

Arany-szabályok.

Jó tanácsra 's jó baráttra mindig szükség van“ jól mondotta, a' ki mondotta. Jó tanács sokszor aranyból is drágább, 's van eset, mikor könnyen kipótol egy két lágymeleg barátot, 's legalább száz rossz atyafit. Nem hiszem, legyen ország széles e' világon, hol a' jó tanács 's alkalmas időben ejtett szó becsesebb legyen, mint Erdély hazánkban; mert seholt nincs több szükség réájok, mint épen itt, hol minden nyomon kevés jóval sok rosszal, gyér örömmel sűrű szenvedéssel, ritka boldoggal ezer boldogtalannal, a' szegénység' 's tudatlanság' különböző színezetű 's fokozatu csoportjaival találkozunk. Vagy azt mondjátok: „könnyű osztogatni a' jó tanácsot mert semmiben kerül, de bajos ám megfogadni.“ Barátim! egy ilyen ellenvetésre mindig készen voltam; de bocsássatok meg, ha azt csak elménczkedésnek kerestelek, vagy ha azt mondom, hogy az szép szín alatt eltaszítása a' szívből nyújtott ajánlatnak, eltakarása a' nemakarásnak, mint mondják: *nem akarásnak nyögés a' vége.* Barátim! ne

csaljátok meg magatokat. Az öncsalás a' lázos betegnek fattyu-álma, melly a' fölébredéssel a' szenvedéseknek hosszú kínos sorát költi fel. Ha igaz az, hogy pénzt ér a' mi pénzre segít, nem tagadhatjátok, hogy becses az, mi becszet ad, szükséges az, mi szükségből kisegít. Nem verik senki' fejéhez a' jó tanácsot; de ki az, kinek ezer kiáltó szükségei ne volnának? ki az, ki eltólja magától a' pénzt, vagy a' segítő kezeket, melyek szükségből fölsegítnek? Barátim! a' jó tanács: pénz, barát, segítő kéz, a' mint akarjátok. A' kinek vannak fülei a' hallásra, hallja!

Nem új dolog, a' mit mondok barátim! Sokan mondották előttünk, 's mondandják utánunk, mert az igazmondásra — 's ilyennek kell lenni a' jó tanácsnak — minden időnek, népnek 's nemzedéknek szüksége van. Azok a' hasznos tapasztalások 's életbölcsességgel teljes szabályok, mellyek egy családot, falut vagy orvost, a' jólételnek 's boldogságnak bizonyos fokára fölsegítettek, másutt is, 's például épen közöttünk is meghozhatják gyümölcseiket. Barátim! csak mi legyünk örök szegénységre kárhoztatva? míg más országokba saját és idegen tapasztalás után okulva, magasra hajtott a' közjólét koronás előfája; csak mi taszítsuk el magunktól az idő' 's tapasztalás' józan leczkéit? Nem. Én erősen hiszem e' nemzet' számára is tartott az isteni gondviselés szerencsebb időket. De ne feledjétek, hogy isten csak eszközök, 's közelebről épen minmagunk által munkálkodik, azért mondja a' példabeszéd: „*segíts magadon és isten is úgy segít rajtad.*“

Némelly dolognak az a' természete, hogy minél többször mondják, annál mélyebb gyökeret ver a' lélekben, — épen mint a' szeget, minél többször ütjük, annál mélyebben hat fába, falba. Így vagyunk különösen azon életszabályokkal, melyeknek gondos megőrzése 's követése föltételezi világi szerencsénket. Hogyan kell a' vagyonszerzés 's megtartás körül gazdáskodni? Ezen kérdésekre ittott sok jó tanácsot olvastunk feleletül, melyekhez ottanottan saját észrevételeinket is ragasztani bátrak leszünk. Legkevesbbé sem kétkedünk azon őszinte vallomást tenni magunk is, hogyha ezen jó tanácsokkal, azon sok okos ember közül, kikkel gyöngé fiatalságunkban egy 's más viszonyban állani szerencsénk volt, legalább egykettő maga' idejében megajándékozott, 's mi azokat maga idejében követniük volna, bizony-bizony most szíves köszönetet mondanánk érte. Haljuk tehát!

1.) „Az idő pénz,” így szól a' gyakorlati angol. „A' ki időt nyer életet nyer,” így a' latin. „Az idővel jön jó tanács,” mond a' német. „Várjunk időtől, majd segít az rajtunk,” magyar példabeszéd. És e' példabeszédekben annyi bölcsesség rejlik, mennyit sokszor egész könyvekben is, bajosan találunk; mert — jól jegyezzétek föl magatoknak — a' példabeszédek a' népéletből 's az idő' próbáján kitisztult közvéleményből fejlett igazságok, megannyi hű tükrei 's kinyomásai a' közértelmességnek. Minden népnél feltaláljátok más szavakban ezen igazságokat: „idő legdrágább kincse embernek;” „az idő bölcs használá-

lása egyedül'i útja a' boldogságnak.“ Magyar eleink is megvoltak győződve ezen igazságok felel, csak kár, hogy nem tudták vagy nem akarták eléggé hasznát venni. Tőlök vettük örökségül ama közmondást is: „*ki jókor kel, aranyot lel.*“ Néktek, barátim! a' jám'or, de keveset tevő apák' fiainak nektek jutott részetökbe azon érdem, hogy a' leczkét felhasználjátok, 's a' könyvekből a' gyakorlati életbe átplántálva, a' termésre megérleljétek.

2.) Az eladó portékát, ha kínálnak vele, megvenni, 's ha keresik, odább adni, soha se késsél. Az első esetben olcsó áron jutsz hozzá, a' másodikban bizonyosan savát borsát megfizetik neked. Egy tehetős kereskedő megvallá, hogy csak is annak köszönheti csekély gazdagságát, mert ezen szabályt mindig szeméi előtt tartá.

3.) A' gyakranelő forduló apró költség korábban megapasztja erszényedet, semmint a' ritka, bárnagyobb kiadások. Ha csak egy krajczárt vesztegettél el naponkint szükségtelenül, egy év alatt 6 Rf. 5 krral vagy szegényebb. A' krajczáros költségek végre szokássá fajulnak, pedig jól tudjátok, könnyebb egy diót lenyelni, mint egy rossz szokást levetkezni. A' ki a' krajczárt is számba veszi, csak annál akadnak meg a' forintok. Egy kis példát mondok: „Egy pénzes hazánkfia nagy mennyiségű pénzt számláltatott le aszlatára, a' jelenlévő N. N.-nek kölcsön adandót. Számlálás közben egy húszas lehullván az asztalról, azt

mondja a' kölcsönözni kívánó a' húszast keresgető házi gazdának. „Ne fáradjon uram bátyám, — egy húszas csekélység, majd megkapják a' legények,“ mire a' házi gazda nagy hirtelen öszszesepri az asztalról pénzét, 's a' bámulás miatt csaknem kövé meredt öcsese urának ezen tanuságos leczkét adá: „ki a' krajczárt nem becsüli, a' forintokat sem fogja becsülni; illy embernek nem szeretem kölcsönözni“. Elzára pénzét az okos gazda, 's ott marada hosszú orral 's pénz nélkül öcsém uram. Éljen az okos gazda! igaza volt.

4.) Apró nyereségek, ha gyakoriak, több hasznot hajtanak a' nagyoknál, mellyek (mint mondják) ritkán ütnek be. — A' szerfözlötti nyereszkedés egy neme a' csalásnak, 's könnyen károssá is válhatik. Az okos nem fogja magát kétszer megcsaladni engedni, 's ha a' huzavonát észre vette, máskor a' becsülesebb kalmárhoz szegődik. Ha jószágodat haszonbérbe adod, ne fizetess szerfözlötti bért; jószágodból sajtolja ki a' fölösleget, 's mint kifacsart citromhéjjat, kapad vissza. — Egy pár példát mondok: Háromszék egyik falujában nagy mennyiséggel szövik a' csikos keszkenőt, az ott és Erdélyben máshól is divatost. Egy falusi mester ezen eszközöket 's adja tovább, de minden darabot csak egy váltó kr. nyereséggel. Egész Háromszék tudja, hogy a' mester ezen krajczárokból gazdagodott meg. — Két borral kereskedőt ismerek. Egyiknek életelve, nyereséggel odább adni borán, 's mindegyre vővőre talál; ad és vesz, vesz és ismét ad, 's

haszna tetemes. A' másik évről évre tartogatja; nő az ár, 's ekkor még magossabb árt reméll, — száll ismét, 's ekkor a' régi keletet obatja vissza. De a' bor fogy, apad, 's vele a' nyereség is.

5.) Ki sükségtelen butorokra költi pénzét, eltékozojja azt. Sükségtelen butor holt tőke melly nem hogy gyümölcsozne, de naponkint fogy. Pénzszerző gazdától hallottam: „a' pénzt még a' pók is fogyasztja.“ A' butorról, mellyel főleg városiak cizfrázkodnak — ha nincs sükség réá — még inkább mondhatnók. Nem tanácsos különösen tetemes pénzöszeveget hevertetni. A' pénz csak úgy hasznos, ha kiadjuk. Pénzzel szerzik a' pénzt. Ki sok évek' jövedelmét gyümölcstelenül henyélteti, magát, sőt magát az országot is megcsalja.

6.) Ki nem próbál, sem nyer, sem vesz. Rebenczes katonából soha sem lessz tábornok. — Megfontolással kezdjünk mindenhez, de igen apróra ne számítgassuk a' bekövetkezheto' baleseteket. A' katona ha csak golyóra, kartácsra 's kardélre gondól, soha sem vívja ki a' győzelmet. Meglehet, útbau ér a' tengeri háboru, 's hajónkkal életszerencsénket is habok nyelik el; meglehet minden máskép fog kiütni. Nekünk, barátim! munkálódni, vívni, haladni kell. Lessz-e kívánt kimenetele kezdeményinknek? a' kérdés ezen ágát, mint keresztények, bizzuk a' jó istenre.

7. Jobb a' „van“, mint a' „volna“ Ne számíts a' bevételre, míg markodba nem szorítottad. Adósodat, ha pénzzel kínál, el ne utasítsd. Visszatér-e vagy sem? 's míg a' fizetés ideje be-

következnék, vajjon nem költi-e el? kétes kérdések. — Év' újultával vedd számba hihető jövedelmet, 's ahoz mérd eselédid' fogadását, költségid- 's minden terveidet. A' költségszámításból ne feledd ki adósságodat, ha vannak, 's a' rendkívüli kiadásokat sem, mellyek ki nem maradnak. Tanácsosabb a' bevételt mindig kevesebbre, 's a' kiadást többre tenni. Költségszámításnál ne feledjétek, barátim! a' magyarnak amaz eredeti mondását: „Csak addig takarózunk, meddig a' takaró ér.“

8. A' költségkimélés, jövedelem. Ha valaki azon apró költségecskéit, mellyeket napon-ta szükségtelenül kivét, csak 10 évről visszakaphatná, bámulat fogná el, millyen szép összegését vetett ki apránként! A' falusi pap legalább is egy kis házikót, a' mesterember biztos tőkét láthatnának belőle, maradékaik' számára kamatozót. — Egy útas ajánlólevelet vitt egy francia kereskedőhöz. Írószobájába léptekor a' kereskedőt azon papiros darabkák kivagdalásával találta elfoglalva, mellyek a' hivatalos levelek' egyik vagy másik lapján iratlanul levén, még használhatók lehetek. Azt hitte, egy szegény, bukásnál álló emberrel van dolga; de egészen másként győződött meg, midőn a' kereskedő által az épület' lakó-részihe vezetettvén, gazdagon butorozott terekbe, királyilag terített asztal mellett, a' papiros szeletké' gazdája fényesen megvendégelte. Sok nősülő ifjúnak, ki feleségét csupa pénzéért veszi, van módja tapasztalni, hogy a' házi asszony'

legbecsesebb hozománya az előrelátó, takaros gazdálkodás. —

9. „Kezes! fizess.“ A' ki másértjót áll, tanácslom, jól is álljon. Nem akarom kirekeszteni a' részvevő emberszeretetet. Másokon segíteni, javokat előmozdítani emberi 's keresztényi kötelesség. De saját jólétünk veszélyeztetésével segíteni másokon nem tartozunk. Jól meg nézzétek hát, barátim! kiért vállaltok kezességet. Legyen neki hitele, a' kezességet fölerő szabad vagyona, 's legyen elismert becsületes ember. Azt sem ajánlom, hogy idegen pénzek' felvigyázatát elvállaljátok. Ha a' törvény parancsolja, úgy már egészen más, de csupa szolgálati készségből óvakodjatok a' más' pénzétől. Az ördög soha sem alszik. A' legtehetősebb is megszorulhat, 's a' kísértet a' legerősbet is megejtheti. Ha csakugyan nem szabadulhattatok tőle, rázzátok le, mihelyt szerit tehetitek, nyakatokról az alkalmatlan vendéget. Ezer példa van rá, hogy a' jószívű kezes és pénzör drágán lakolt szolgálati készségeért.

10. Nyugtatótványt végy, ha pénzt fizettél ki. Ne feledd adósodnál kötelezvényedet. Senkinek sincs homlokára írva életideje. A' becsületes költsönöző meghalhat, 's örökössei másod ízben is fölrántják rajtad az adósságot. Ketőt felejtene könnyen az emberek: hogy követelésök ki van fizetve, és hogy tartozásokat még nem fizették ki. —

11. „Becsületes gazdának becsületes szolgálja is.“ A' hű szolgát nem lehet eléggé megbecsülni. A' hűséget és ragaszkodást

nem erőszak csikorja ki, azt meg kell érdemleni. Ha szolgáljával a' gazda úgy bánik, mint barátjával, nem csökken miatta tekintete. Sok függ a' szolga választástól, de még több a' velebánástól. Nálunk sem volna annyi rossz cseléd, ha gazdáink nem felednék, hogy a' szolgális ember. A' rossz bánás, durvaság, és kegyetlenség elvadítja a' különben is műveletlen természetet. Tanácsos a' szolgálatot minél ritkábban változtatni. Nem ostobául szólott azon szolgáló, ki, asszonyától elbocsáttatása tudtára adatván, így felelt: „jobb lesz kendnek asszonyom! ha továbbra is megtart szolgálatában, mert bizony rosszabbat kap nálamnál.“ Ismertem valakit, ki egy év alatt legalább 4 tisztartót, 8. számtartót, 4. szakácsot, 12. inast. 4. szobalányt, 12. lovászt sat. sat. fogadott 's bocsátott el; úgy is ment minden gazdasága.

12. „Sokat plántálj, keveset építs.“ Egy angol azt tanácsolta fiának utolsó óráiban, hogy annyi élő-, 's főleg gyümölcsfát szaporítson, a' mennyire csak ideje, helye és tehetsége leend. „te alszol, 's a' fa nő“, tévé hozzá ő. Ki tudja, mennyi költségben kerülend az építés. „Sok gyermek, annyi darab kenyér“ „sok ház, sok romlás“ mindenik igaz. —

13. „Ne csüggedjetelek el, mikor az idők meg nehezülnek.“ Nincs az a' foglalatosság, melly jó, rossz idő' borúinak, derűinek — szóval az időváltozás ostromainak annyira ki legyen téve, mint a' mezei gazdaság. Nedves évszak, szárazság, sáska, ragya, dér: mindenik káros, 's kevés hetek alatt tönkre zuzza az év' reményeit. De

mint egyebekben, itt is jőtevő a' természet, ha sújtól egyik kézzel, orvosol a' másikkal. Ritka év, melly minden áldást megtagadjon a' szorgalomtól. Az ősztetésbeli szükségét kípótolja a' tavaszi; ha még szárán elaszott a' marha' kóstiya, lágy 's havatlan tél áll bé, melly ezer meg ezer aprómarha' téli eledeletét szinte egészben megkíméli. De isten eszet adott nektek, barátim! 's ezt azért, hogy a' természet egyenetlen folyamát jókor átértvén, jóelőre gondolkodjatok a' jövődőről, 's a' hét kövér év alatt gyűjtsetek a' hét sovány' számára is.

14. „Ha tisztességes úton szerzett vagyonodat fiad által elfecséreltetni nem akarsz, jó idején adj pénzt kezébe.“ Nem ritka történet, hogy szerző apának vesztegető fia lesz, 's mi válik az unokából, azt csak a' jó isten tudja. Az tudja igazában ismerni 's méltányolni a' pénz' becsét, ki azt nagy ügygyel, bajjal összeszerezte. Örökített vagyon hasonlít a' lotteriai nyereséghez, könnyen jutunk hozzá 's hamar előbb adunk rajta. De ha azt kérditek: mitévő legyen az apa, hogy fia is betanulja az előrelátó gazdálkodást? felelem: adjon neki jó nevelést. Szoktassa korán arra, hogy ne a' gazdaságban, hanem nemes tulajdonokban keresse megnyugovását 's érdemét. Nem árt ha olykor, bizonyos mennyiségű pénzt adand szabad rendelkezése alá. *Hamar kiüti magát szeg a' zsákból.* Ha a' pénzt nem kíméli, a' fiatal ember könnyen hajtható, 's meg lehet győzni, hogy a' pénz nem czélja ugyan, de nevezetes eszköze a' földi szerencsének; és ha kímélettel 's takarékosan bánik

vele, ne félj: nem fecsérli el a' réá maradandó örökséget. És itt ismét vigyázzatok, ne hogy a' másik sokkal veszélyesebb örvénybe bukkanjon — fősvény legyen. — Fősvénység és vesztetetés közt van középút, 's ez a' bölcs, előre-néző takarékoság útja. Barátim, apák és fiak! ezen középúton járjatok, 's földi szerencsétök, isten után, bizonyos.

Nagy Ferencz.

Természetes dolgok, babonál 's balvélekedések.

Természetes dolog, hogy többire a' szárnyasállatok, sőt némelly más csúszó, mászó, ugro állatok is nem eleveneket szülnek, hanem tojásokat tojnak, mellyek azután illő melegben és idővel elevenednek meg, kelnek ki és növekednek föl, p. o. a' selyempilléjé öt nap alatt is kikél nagyobb melegben, 's pedig már az apróbb férgek és bogarak nem is maguk melengetik tojásaikat, hanem természetöknél fogva igyekeznek és tudnak azoknak legalkalmasabb helyet feltalálni, a' hol illő melegben kikeljenek, és mindjárt kikelésök után megtalálják élelmöket, hogy így növekedhessenek és szaporodhassanak.

Így a' vinczellérnek nevezett bogárka elrágja előbb egy szőlő- vagy körtefa levelének szárát félig, és azután, midőn már a' falevél fonyadni és hervadni kezd, tojásait arra raggatja, és azt, mint gyöngé, könnyen hajló testet nem kisebb ügyességgel, mint a' laskát aprító az ellapított téstát, sűrűen összeseríti, hogy így az

összeserített levél elsőben a' tojásokat illő melegben tartsa, azután pedig a' kis állatocskáknak legelső eledelül is szolgáljon.

Illy természeti gondosságból vagy ösztönből tojik még a' kakuk is, más gondosabb madárkának fészkébe, és némelly apró repülő pillék az alma-, körtve-, szilva- vagy más gyümölcsfáknak virágjaikba, vagy a' már elbullott virágok helyeikre, a' gyöngye gyümölcsökre, mint p. o. a' cseresznyére és málnára a' legyek; a' muskotályalmának épen a' magvába a' kis hangya-nagyságu, szép zöld színű, magfűrő nevű, légy-szárnyu és (a' színét kivévén) a' darázshoz hasonló formájú bogaracska, melynek teste végén jó hosszú fűrő fegyvere van, hogy a' maga tojásának azzal előre helyet fúrhatson. Ugyanezen bogaroknak egy más neme szokta a' cserfa-bokroknak leveleit vagy gyöngye ágait megfúrni, és tojásait azokba tenni, mi miatt a' levelek az úgynevezett cserebugákat, vagy cseregubókat termik.

Vannak pedig a' legyeknek olly nemei is, melyek addig hordozzák tojásaikat magukban, míg azok bennök kikelnek, és így nem tojnak tojásokat, hanem eleven nyüveket szülnek. Ezek tehát ismét természeti gondosságuk vagy ösztön szerint, mivel kisdedeiket ápolni, mint a' méhek szokták, nem tudják: olly tárgyakra szokták lerakni, melyek szüleményeiknek eledelül szolgáljanak p. o. a' cseresznyére, málnára 's még önkintebb a' hústra, vagy más állatoknak sebekre, ha ezeket jó szaglásuk és mindenüve sebek repülésök által feltalálják.

De miként válik már a' kis nyüvecskéből a' maga neme szerinti szárnyas bogár vagy légy? Erre igen világos példát mutatnak a' pillangók és a' méhek. A' pillangók az élőfákra rakják tojásaikat, melyek kikelvén, fajaik szerinti meghatározott idő alatt táplálják magokat szokott eledelökből, a' mit nekik a' fák' levelei bőven adnak mindaddig, míg növekedésöknek és életöknek ezen időszakát teljesen bevégezik, és már több eledelt nem kívánnak. Ekkor a' hernyók valamely száraz, csöndes és bátorságos szálást keresnek, a' hová félrevonuljanak, és ha azt megtaláltnak érzik, ott magukat vagy lekötik, vagy hálókba burkolják, és mély álomba merülve, a' fajszerzés szerint, némelyek rövidebb, mások hosszabb idő alatt pillangókká vagy pillékké változnak, melyek azután párosodnak, ismét tojásokat raknak az élőfákra, hogy azok kikelvén hernyókká, és a' hernyók ismét a' már mondott mód szerint pillangókká vagy pillékké változzanak.

A' mézelő méhek közül egy, az úgy nevezett „királynő vagy anyaméh“ évenként tojik legalább 40 ezer apró tojást, melyek már négy napos korukban kikelnek, és húsz—huszonegy nap múlva nem csak megnőnek, szorgalmasan ápolgatván mint nyüvecskék a' léplyukokban, hanem az átváltozási csöndes álomra gondosan befedelve, készen megszárnasult nagy méhekké is átváltoznak.

Illy változási korszakokon mennek át a' házi legyek is; a' kinek kedve van tulajdon tapasztalása által győződhetik meg arról, hogy a' legyek

tojásaikból apró, hosszukó és serényen mászó nyüvecskékké lesznek, 's hogy azok, mikor már több eledelt kívánnak, szárazabb helyecskére vonulnak, és mindenik egyegy búzaszem-nagyságu, gyengén pergelt kávészínű, hártyával beborított nimphává, vagy burokká válik, melyben a' csöndes álm alatt kész házi légygé átváltozik. Ennek tapasztalása igen könnyű, és kevés fáradságba kerül, főként a' kinek házában fűrészporrall töltött pökládája van, mivel abban nyáron által, ha az nedvesen áll, minden időben találhat szinte félhüvelyknyi hosszura megnőtt efféle serényen mozgó sugár nyüveket, ha a' legyek a' házból ki-rekesztve nincsenek, és a' pökláda hosszas ideig ki nem takarított a' bennelévő nedves fűrészportól. Ha pedig illy pökláda a' házbann nincs; könnyű egy maroknyi fűrészport, egy födetlen edényecskébe vetni, és arra tejet vagy savót önteni 's azt egy-két hétig nyirkosan tartani, melyre a' házi legyek elődés végett réá menni és tojásaikat abba bőven lerakni bizonyosan el nem mulatják; a' honnan a' házi legyek hernyóit, a' mondott serény nyüveket megnőtt korukban számítás szerint egy üveg edénybe lehet általienni, egyfelől száraz, másfelől pedig nyirkos fűrészport töltvén ugyanazon edénybe, melyet fölülről egy vékony ronggyal, akár tövel átszurkált papirossal bé kell kötni, hogy a' 15. 18. napok alatt, az oda számszerint bézárt nyüvekből ugyanannyi számmal megjelenendő házi legyek észrevétlenül el ne repülhessenek, és így a' figyelem alá vett új legyek az üvegen át szemléltethessenek.

Valamint pedig a' pillangók' hernyóinak, úgy a' legyek' nyüveinek is természetök az, hogy miután növekedésök bévégződött, többé eledelt nem kívánnak, hanem önkint elhagyják eledelőket, és a' nedvességből száraz helyekre bujdosnak, a' hol csöndes nyugalomban átváltozhassanak. Épen ezen természetöknél fogva, a' nagy, fényes, vagy szőrös faru légynyüvek is, mellyeket azok az állatok' sebeire raknak, bévégződött növekedésök után önkint szoktak a' sebekből kihullani, száraz rejtek-helyet keresvén magoknak, hol nyugalomban átváltozhassanak.

Minő tudatlanság és babona tehát azt gondolni és hinni, hogy a' sebes marhából a' nyüvek holmi nevetséges berbitelés, ráolvasás, kuzuzslás vagy borza-vágási varázslás miatt hullanak el? szégyen az embernek efféle oktalanságoknak hitelt adni, mert ez nem okosabb vélemény annál, mintha valaki' kedves kutyájának lába eltörnék, és a' gyermek a' szék' lábát, melly azt könnyebben megállja, mint a' kutya, bekötné, 's az ebesont' megforrását a' bekötött székláb' erejének tulajdonítaná. Az oktalanság az okosságnak megalacsonítása; a' babonát nemcsak az okosság, de az istennek beszéde is tilja, mivel isten az embert, mind a' neki adott józan okossággal, mind a' maga beszédével boldogságra akarja vezérelni. Mennyi szerencsétlenséget nem szül pedig a' babona, midőn a' helyett hogy értelmes orvosokhoz és előjárókhöz folyamodnék a' szegény tudatlan ember, némelly csaló, nézőkre' és va-

rázslókra bizza magát, családját és minden szerencsését ?!

A' ki czélszerűleg akarja orvosolni nyüves marháját, huzza le lábairól, ha az azt máskint meg nem állja, és takarítsa ki a' sebből a' nyüveket egy fülvájó formára faragott, és minden sértő szálkáitól jól kisikárlott fácskával, vagy még inkább csontocskával, és azután töltsen terpentin-olajot a' sebbe; végre pedig egy levél dohányt egy csuprocskában megfőzven, annak levével higítsa meg a' vastag keréksárt, és azt egy tollal kenje kívül a' sebre, hogy többé a' legyek arra ismét nyüveket ne rakjanak.

Ügyde a' borzavágató azt mondja, hogy ő azért hiszen a' borzavágásnak, mivel tapasztalta, hogy azután a' nyüvek mindenkor elhullanak a' sebes marhából. Atyámfia! megengedhető, hogy azután hullanak el, de az nem megengedhető, hogy azért hullanának el, és épen nem is tapasztalható. Az is tapasztalható, hogy az ebcsont azután, hogy a' gyermek a' szék lábát béköti, megfor: de az nem tapasztalható, hogy épen azért forrott volna meg. Hogy is lehet okossággal megajándékozott embernek, kit isten a' maga képére teremtet, föltenni azt, hogy isten a' természetnek illy esztelen szabályokat rendelt volna: ha a' fejed fáj, kösd bé a' széklábát, 's meggyógyul; ha a' jégeső közelít, húzd meg a' csengetyűt, vagy üsd földbe a' késvillát, 's meg áll vagy eltávozik. A' barang' megbúzását vétek babonára fordítani, mert azt eredetileg azért szokták ilyenkor meghúzni, hogy az emberek kö-

nyörögjenek istennek a' csapás' elfordításáért. Megesik ugyan gyakran, hogy némelly babonák' végbevitele után meg leszen a' kívánt következés, de a' teljességgel nem a' babonás cselekvésből, hanem más igazi bölcs, és a' megtörtént dologgal összekötött törvényeiből származik a' természetnek. A' tudatlanság pedig így okoskodik: „azután történt, tehát azért történt.“ Csak az azutánnak, és az azértnek összezavarásából is már sok balvélekedések származtak. Illyen p. o. az is, hogy mivel néha újság után eső van, tehát már sokaknak vélekedések szerint az újság okozza az esőt, 's pedig a' ki előítélet nélkül figyelmesen tapasztalja, úgy találja, hogy az eső sem újsághoz, sem hold' töltéhez, sem első, sem utolsó negyedhez éppen úgy nincs inkább kötve, mint a' hétnek hét napjaihoz, vagy a' napnak 24 óráihoz; mert azért, hogy egyszer-kétszer valamely órával, nappal vagy holdfertyályal az eső egyszersmind történik, nem következik, hogy már mindenkor ismét ugyanazon módon tartoznék történni.

Mekkora rengeteg babona tehát még a' száz esztendőös kalendárium is! De okosan van ám csinálva, mert van annyiféle jövőndölése, szabálya minden hetedik napnak, hetedik hónapnak, hetedik esztendőnek, és annyi kivételei vagy kifogásai, hogy azoknál fogva a' jövőndölt dolgokat, vagy reá lehet húzni a' száz közül némellyikre, vagy ha éppen nem találná, a' mint igen sokakat nem is találhat, akkor a' kivételeknél, kifogásoknál fogva menthetik a' pártfogók a' hazug pró-

fétálást. Így a' száz esztendő's kalendárium még mákszemnyivel sem érdekesebb, jövőndölés' tekintetében, a' hagyma-kalendáriomnál. Hiszen csak 24 órával sem lehet előre tudni, hányszor és miként fog változni az időjárása: hát még száz évvel előbb meghatározni ki tudná az emberek között? Ki lehet ugyan találni csak két vagy három időprófétának is bármelly esztendőt előre, ha egyiket jónak, másik rosznak, harmadik közép-szerűnek jövőndöli: de nem azért találja ki valamelyik, mintha tudta, vagy tudhatta volna, hanem csak történetből. Így van ez gyakran a' jövőndölésekkel.

Az idő' járása vagy változása, semmi emberi tudomány által sok idővel előre, ki nem számítható, mert nem mindig egyképen kerül vissza bizonyos időszakokban, mint az égi testek' járásai; a' mennyiben pedig földünkön, mint égites-ten egymás után következnek ennek járásából az időváltozások, u. m. tavasz, nyár, ősz, tél; azt már kiszámítani lehet. De mindazok szemtelen csalók, valakik a' tudatlanokkal elhitetni akarják, hogy nekik az időváltozások' előrei jövőndöléséről bizonyos tudományok van; a' csalók pedig örvendenek, ha a' mások' ostobaságából maguknak hasznot hajthatnak, vagy legalább magukat mások előtt bölcs Salamonnokká tehetik.

Még némelly tudatlan, de tudákos szegény ember is szeretné magát nevezetessé tenni az által, hogy egész évnek minden hónapjait előre meghatározni tudja, ha nedvesek leendenek-e vagy szárazak, vagy talán gazdasági tekintetből is

ohajtaná tudni. Erre nézve az ó és új esztendő közötti éjszakán előveszen egy nagy veres hagymát, melyet középben ketté szelvéen, mindenik félhagymából kiveszen hat hat egy másban fekvő öblös, kerek, csésze-szabásu darabokat, és azokat tetszése szerint rendbe rakván, elnevezi az évnek 12 hónapjairól, azután mindenikbe kevés apró só tétvén, az új év első napja reggelén (és így az új év első napját is babonával kezdi meg!) már azt hiszi, hogy a' sónak elolvadása rendes hónapot, szárazon maradása pedig szárazat jelentvén, kivarázsolta az elrejtett útkot; ha pedig csak ugyan a' hónapok ellenkezőleg mutatkoznak, midőn már jelen vannak, nem baj, mert ha nem találja is mindenik, de a' 12. közül mégis egy néhány igen könnyen találhatja; a' mellyeket pedig nem talált, azokat a' második, vagy harmadik szomszéd' hagyma-kalendárioma találandja annyival könnyebben, minél többen üzik ezen csalárd profétálás mesterségét.

De miért is maradna némelly hónapnak hagyma-csészéjében a' só szárazon, és miért lenne némellyikében nedvessé, vagy talán egészen vizzé olvadtá, ha azt nem a' reájok adott hónapok okoznák? ez a' szegény időproféták előtt megmagyarázhatatlan csoda, 's pedig nagyon természetes, és könnyen látható: mert a' hagymának minden czikkeit, valami szárazabb természetű hártya választja el, melly a' czikkeknak egymásból kivételök alkalmával néhol az öblös laphoz ragad, és az olyanokban a' só szárazon marad; néhol pedig a' kivett czikknek hátára domboru lap-

jára ragadván, az alatta volt czikknek öble azon hártától meglántva, és így nedvesebben marad, a' honnét az ilyenekben a' hagymanedv a' beléje tett sót legott olvasztani kezdi. Imé az egész hagyma-kalendáriomnak mélységes titka, magokból az ott jelenlévő hagymaczikkeknek és sónak természetökből, nem pedig a' még nem lévő, 's csak későbbre sok idők mulva születendő hónapoknak előre, önkényileg adott neveikből, kimagyarázva! A' babonát az értelmes és okos ember csak arról is megismerheti, hogy annak semmi helyes okból megérthető magyarázata nincs, a' miből a' lett dolog világosítása kiünnék, hanem a' természetes okok helyett holmi sületlen, nevetéséges, gyermeki vagy esztelen gondolatok adatnak okúl, p. o. néhol a' tudatlan nép azt hiszi, hogyha valakinek haja erősen hull, annak az az oka, hogy lóheverte helyen ment keresztül, vagy mikor lovat látott heveredni, nem fogta meg, és nem huzta a' maga haját; a' honnan némelly gyermek-eszüek, ha látják a' lovat leheveredni, tehát mind addig, míg a' ló azon foglalatosságát elvégzi, megragadják hajukat, és azt keményen húzva tartják. Mit lehet az illy esztelenségekre jobbat mondani, mint arra kérni az így babonázókat, hogy szűnjenek meg bolondoskodni, és magyarázzák a' hajhullást közelebbi okokból, melyek a' hajjal összeköttetésben vannak, a' millyenek p. o. vagy a' vénség vagy némelly forróbetegség, vagy az erős főbeli munka, vagy a' hajnak tisztán nem tartása, vagy a' haj' nedvének megromlása 's tb. Az illy nevetéséges babonák gyakran csak tréfá-

ből is származnak, p. o. „üljön le szomszéd' aszszony nálam, mert épen ma ültettem meg a' tyukomat, 's ha le nem ül, nem költi ki tojásait.“ Egy illy tréfából már egy babona származhatott, mert ha egy gyermekeszű ezen szókat hallotta, inkább elhiszi betű szerint, mint a' szentírás' szavait, mellyet különben sincs szerencséje hallani és ismerni.

Természetes dolog, hogy minden ember okos és halhatatlan lélekkel megáldva születik, és ha a' gyermekkel a' szülék és nevelők igazsággal, józan szeretettel bánnak, és okosan 's jó példaadással növelik: tehát a' gyermekből okos és tanult ember válik. Ellenben oktalan, goromba és igazságtalan bánással 's rossz példaadással a' gyermekben a' léleknek szép tehetségei elhanyagoltatnak, szebb érzelmei elfojtatnak, és csak tudatlan, helytelen gondolkodásu, a' boldogságát szerző jó dolgokat sem értő, sem szerető, gondatlan és durva ember válik. Innen van, hogy az értetlen és neveletlen emberek, kiknek nem jutott szerencse, hogy gyermekkorukban bármi kevés jobb növelést megizelithettek volna, tulajdon magzataikat sem tartják szükségesnek még csak a' helység' iskolájába is feljártatni. Kétség kívül ők is még magukhoz hasonló tudatlan szülőiktől tanulták, és mintha valami legyőzhetetlen nagy bölcseséget hoznának fel, olly nagy elbizottsággal és kevélységgel szoktak így szollani: „nem aka'rok én a' fiamból papot csinálni.“ Imé itt a' lealacsonító, kártékony előítélet! Hát azért, hogy apánk hibázott, szabad-e nekünk is hi-

bázní? Nem eszesebben cselekednének-e, ha módját keresnők és találnók annak, miként tehessük gyermekeinket boldogabbakká magunknál? Az isten az embert e' földi minden állatok fölött uralkodóvá teremtette; de, hogy ezen méltóságra nem testi, hanem lelki tehetségei által jut az ember, nyilván tudjuk, mert látjuk hogy ha az állatoknak' királyát az oroszlánt nem említjük is, de testiképpen még csak a' számárnak is ereje nagyobb az emberénél. Az ész', értelem' és okosság' hatalma által viszi véghez az ember a' legnagyobb és legszebb tetteket. Észnélkül, és annak szorgalma nélkül nem volnának a' leghasznosabb találmányok, nem volna, mi megkönnyebbítse és kellemesebbé tegye az életmódját. Példát mutatnak erre az esztelenebb és tunyább nyomorult emberi társaságok, hol azoknak életmódja szánakozást érdemel. Ellenben az eszöket szorgalommal művelő és gyarapító nemzetek minden tekintetben boldogítják magukat, sőt másokra is róluk terjed a' boldogság. Ész és a' szorgalom tehát azon eszközök, mik által isten az embert e' földön úrrá tette; ész művelése és szorgalom nélkül pedig elvesztí az ember nemcsak minden földi állatokon uralkodását, hanem maga is rabja lesz elsőben nemtelen indulatainak és az azokat követő vétkeknek, 's az után igen természetesen és könnyen eshetik másoknak szolgaságába, a' kik eszöket szorgalommal kimivelték, és mind értelmi, mind erkölcsi tekintetben érdemessé tették magukat az esztelenségen uralkodni. Mert a' természet' úra úgy rendelte, hogy e' világon az ész

uralkodjék, — ha nem a' miénk, a' másé.

De az ész csak addig ész, míg magával ellenkezésbe nem esik; mikor pedig az igazságot megveti, nem kívánja tudni, ismerni és tisztelni, már akkor többé nem ész, hanem esztelenség, melly az ésszel ellenkezésbe esett. Ne vonjátok el tehát magzataitokat annak művelésétől, hanem szoktassátok őket jöeleve az értelem' kifejtésére rendelt iskoláscsákban, a' józan gondolkodáshoz, mert mint a' boldogságra, úgy az észnek jó tanácsaira is nem csak a' papoknak, hanem a' legszegényebb sorsu embereknek is szükségök van. A' magyar ezt mondja: ésszel többet, mint erővel. Kár volna, csak azért, hogy a' hazának minden fiából papot nem csinálhatunk, megfosztani a' nemzetnek gyermekeit mindazon hasznoktól, miket az észnek szorgalmas kiművelése szokott árasztani a' népre; a' hasznos ismeretek ugyanis szorgalommal párosulva, nemcsak papokat, hanem egész nemzeteket képesek boldogítani.

Incze Ferencz.

Selyem-tenyésztés.

A' természet sok ingyen jovaival olly dúsan megáldotta kis hazánkat, hogy sok országokat össze kellene járnunk, míg mását találók. Folyóink' hullámai aranyporral vegyes fővényen hömpölyögnek; számtalan kisebb 's nagyobb hegyeink, mellyek külföld előtt is becses barmainknak buja legelőt, 's érdemtelen gazdálkodásunknak tűzi és eszközfát nyujtanak, kimeríthetetlen kincset rejtenek gyomrukban; Olt' és Maros' tere kanahána hazánknak, 's mezőségünk csak félmívelt földében is gazdagon jutalmazza tunyán tett munkánkat; gyümölcsfáink jó ízű leves gyümölcsökkel felejtetik a' rájuk fordított kevés gondot, 's éghajlatunk megszenvedi, földünk elég híven táplálja Európának csaknem minden, 's más világ részeknek is igen sok becses növényeit, mellyek nemcsak éhségünket lecsillapítani, sőt inyeink' csiklándozását is képesek kielégíteni.

Hálaérzések között ismered meg te is, úgy-e érdemes olvasó?! mindezeket, 's a' természetnek honunkbani bőkezűségén andalgó lelked paradi-

csomot képzel maga körül? Azonban ezen boldogság' érzete miatt szemedbe toluló örömkönnyeidet a' körülötted mindenfelől hirtelen megpillantott inség, nyomor 's tán tulajdon szükséged is a' fájdalom' keserű könyeivé változtatja; édes álmod eltűnik, 's magadat paradicsom helyett egy szükségben sinlődő hazában, elcsüggedt képű emberalakok és a' mindennapi szükséggel kínosan küszködő polgártársak között találván, kérded: honnan ezen ellenkezés?

Barátom! a' jólétel egy magas lajtorja, mellyen mindenkinek — egyéneknek úgy, mint nemzeteknek — fölmenni szabad; de önereje és iparkodása által, 's épen ez is az élet' egyik föladata. A' természet és körülmények kit kit egyik vagy másik fokára helyeztetnek ezen lajtorjának, mellynek felsőbb fokain paradicsomi boldogság, a' jólétel kecsegtet, csak iparkodjunk; az alsóbbakban inség, nyomorúság vár réánk, ha hanyélők, ha tunyák vagyunk. Ott magasan fenáll a' lehető jólétel, 's mi rajta alól valamellyik fokon azt éldeljük, mit igyekezetünkkel, munkásságunkkal érdemlénk, 's ez a' valósággal létező jólétel (gyakran rozslétel). Éghajlatunk, áldott földünk 's a' természet' bőkezűsége képzeted' szárnyain a' lehető jólétel' ölébe varázsolt vala, 's mikor boldogságodat éldelni akarád, a' valósággal létező jólétel' fanyar gondjai ébresztének föl édes álmaidból, 's e' kettő közti olly szembeszökő különbözés vala az, miben te annyira megbotránkozál. Így szoktak ellenkezni a' lehetőség és valóság. Minden ember lehetne p.o.jó-

zanéletű, munkás, 's még is milly kevés az; mindenki lehetne hű férj, gondos házi atya, becsületes polgár: mégis hány felejtkezik el esküvel pecsételt szent ígéretéről, családá' boldogításáról 's polgári kötelességéről? Láted, ennek oka mindazon gyengeségben van, mit eredeti bűnnek nevezünk, melly ellen ha nem harczolsz egész életedben teljes erődből, mind földi, mind mennyei boldogságod után hijában sohajtozol.

Most már könnyű felelni fennebbi kérdésedre, 's ugyanazért azt réád is bizom; csak azt jegyzem meg, hogy ha édes nemzetünk ha polgártársaink nem épen a' legalsó fokon állanak: azt inkább közös édes anyáknak a' természetnek mint saját iparkodásunknak köszönhetni.

Első szüleink' állhatatlansága miatt kirekede az emberi nem paradicsom' boldog kertéből, és jólétének a' munkásság, ipar tétetek legfőbb feltételévé, 's nemünk' elszaporodásával a' társasági viszonyok egyéb szükségünket is úgy megsokasították, hogy ma azt, ki magát az éhség és természet' viszontagságai ellen biztosította, a' jólétnek csaknem legalsó fokán állani mondják. Ilyen állapot már ma szinte csak oktalan állatot illet. Az észnek, okosságnak kényelmünk' nevelésében, ízlésünk', lelkünk' mívelésében kell kimutatnia magát. Csak így leszünk földön is ten' képei.

Testi, lelki erődöt szedd össze tehát kedves barátom! törjed fejedet állapotod' javításán, kigondolt terved' jó móddal kivitelén; ne engedd testedet a' tunyaság miatt magában megemész-

tódni; lásd még a' víz is, ha nem foly, ha kövekhez, ha parthoz nem verődik, megpeshed; munkálodjál szüntelen. A' munkásság az életnek fűszere, az egészségnek fentartója 's a' mellett vagy on oss ágra is vezet. A' vagy on oss ág pedig egyik föltétele legalább külső jólétünknek, valamint a' jólétel földi boldogságunknak.

Vagy talán kérde: „mire ezen dicsérőbeszéd a' munkásság mellett? Hiszen ismered te annak becstét; nem tartozol te azon békételenek' tömegéhez, kik szeretik a' kényelmes életet, de restelik az azt megelőző munkásságot; kik kapnak a' gazdag aratáson, de unják a' fáradsággal járó földmívelést: pedig ki a' hogy vet úgy arat, 's ki a' mint főz úgy eszik. „Eleget munkálódom, iparkodom, mondom, hogy éjet 's napot egygyé téssz 's lelked örökös gondban van: miként mulhasd fölül győzhetetlen ellenségedet, a' szükséget.“ Mindezeket megengedem, kedves barátom! 's nem is erősítem, hogy helytállásodnak oka henyeségedben, vagy tünyságodban volna; hanem úgy tetszik nekem, hogy a' gazdasági előhaladásnak nem vagy barátja; hogy az újításoktól irtózol, 's földedet most is csak úgy miveled, mint ezelőtt 1 vagy 2 száz esztendővel nem tudom hányadik nagyapád; lóherét, luczernát nem termesztasz, mert hisz nagyapádnak a' nélkül is szép lovai voltak, 's minden újítás nélkül jó gazda volt; mert nem adosságot, de készpénzt, szerzeményt hagyott. De látod, a' világ azután sokat változott; a' földek, jószágok feldarabolttattak, 's a' mellett mindenféle szükségünk mennyit nem

szaporodtak! Most még szolgálódnak is gyors ing, selyemkendő kell, holott régen nagyanyád is meg volt elégedve a' házi szóttal. Vagyonod kisebb, szükséged nagyobb, 's ha földedet nem kényszerítéd, többet teremni; ha munkásságodnak sikeresebb irányt nem adsz: mi vár rád egyéb, mint koldusbot?

Vagy tán azt mondod: az újítások költségesek, 's ha azokhoz nem kezdhetsz, fogj ezekhez. Lám a' természet' három országa olly széles mezőt nyit munkásságodnak, annyi módot nyújt iparodnak jóléted' szinte semmi költséggei eszközzésére, hogy soha ki nem fogysz belőlök.

Ugyanazért szándékom tégedet esztendőnkint megismerkedtetni némelly állatokkal, mellyek készek számodra önkint munkálni; néhány növényekkel, mellyek kevés fáradságot gazdagon jutalmaznak, 's holmi ásványokkal mellyek szintűgy panaszkodva, türelmetlenül várakoznak körülötted arra, hogy fordítsd hasznodra.

Tekintsd meg saját házádban feleséged' 's léányod' finom szövetű öltözeteit, vagy városokon 's falukon a' gazdagoknak testeiken finom redőkben hullámzó fényes köntöseit stb stb; ezek a' szép selyem kelmék, látod mind egy kis állatnak, a' selyem bogárnak finom mivéből készülnek, melly nagy fényűzésünk miatt nálunk is föltötte szükségessé leve. Drága pénzünk' nagy részét külföldnek adjuk érette; mert resteljük tenyésztését megtanulni, 's némelly meleg érzetű honfitársaink, 's emberbarátok hijában kiabálják

füleitekbe a' siketítésig, hogy ezen jótékony állatot nálunk is lehetne szaporítani; hogy vagyonosodásunknak egy igen áldott forása lenne; hogy iparunknak szép mezőt nyitna, 's hazánkban sok szép pénzt marasztana, mellyel most a' külföldet gazdagítjuk.

Ezen jótékony állatocskát és tenyésztése módját akarom én tehát most veled megismertetni. Azonban hosszas természet-historiai leírásába nem ereszkedve, csak annyit jegyzek meg róla, hogy a' bogarak' nagy rendéhez tartozik.

A' bogarakra nézve egyáltalában figyelmet érdemlő különös tünemény az átváltozás. Rendszerint tojásból kelnek ki, de soha sem szárnyason, hanem mint poudrók, hernyók. Míelőn illy alakban egy darabig éltek, beburkolják magokat, 's ezen állapotban egész testök átváltozván, gubójokból mint bogarak vagy pillangók bűnnek ki, 's így rövidebb vagy hosszabb ideig élvén, párosodván, és tojásaikat lerakván, megdöglenek. Ezen három átváltoztáson megyen keresztül a' selyembogár' élete is. A' köleskásaszemnyi hamuszin tojásból melegben kibúvik a' kis hernyó, 's 5 — 6 hét alatt szinte kis ujjnyira növekedik, melly idő alatt 5. különböző életszakon megyen által, minden életszakot 24. órai alvás és bőrelvetés (védés) különböztetvén meg. Az utósó, vagyis 5-ik életszak' végén alvás helyett száján kieresztett finom se-lyem szálából készült (tölgyfamakknál nagyobbacska) gubóba zárja magát. Ez a' gubó az, melly az iparnak, kereskedésnek olly széles me-

zót nyit, 's mellynek kényurasága előtt az egész mivelt világ önkényt meghajlik. Minekutána magát selyemszövedékébe beburkolta, mintegy 15 — 20 nap mulva a' bészárkozott hernyó helyett vastag (de repülni nem tudó) pillangó buvik ki a' gubóból, melly 3 — 4 nap alatt párosodván és mintegy 4 — 5 százat tojván, a' nélkül hogy valamit ett volna, megdöglik.

Ha már figyelmedet ezen nagyhasznu állatocskára fordítanád, 's egy lat tojást kiköltetnél, utánlátásod' pontosságához képest kapnál belőle 50 — 70 font gubót (Galette, Cocon), mellynek fontját letekeretlen béveszik kolozsvárt 30 kron, és kaphatnál érette mintegy 30 ezüst forintot; ha pedig le is tekernéd, majd három annyit. Tiszta költséged, mit ki kellene adnod, alig menne 2 ezüst forintra, ha pedig hővmérőt (Thermometer) is akarsz szerezni, mintegy négyre; azokivül munkát és időt is a' nyereséghez képest nagyon keveset kellene réá fordítanod; mert 6 — 8 hét alatt az egész velebajlódás bévégződik 's az alatt is még egy személyt sem foglal el egészen. Külön épületet sem kell e' végre állíttatnod, mert tulajdon szobádban tenyésztheted. Ha pedig valami nagy, üres szobád van, 2 — 3 ekkora mennyiségben is üzheted a' szaporítást.

Ha a' selyemtenyésztés nálunk közönségesse lenne, mekkora haszon áradna belőle, megítélheted a' következő számításból. Erdély népességét mintegy két millióra teszik. Ha ebből minden 10-re egy háznépet számítunk, a' háznépek' száma 200 ezerre megyen. Ha már minden háznép

egy lat tojást kikeletne, és 30 ezüst forintot kapna belőle, letekeretlen is 6 millió ezüst forint jönne bé érette az országba, 's ha itt le is tekernek, legalább is 12 millió ezüst forint. Mekkora summa ez! mennyivel több pénzünk lenne! Egyéb természetményeinknek is hogy megjöne az ára! Így bezzeg nem éreznők annyira a' fényüzési czikkekért kiadott pénz' hiányát. Sok és gazdag bányáink mellett nem lennénk örökös pénzszükségben.

De ha ezen sokat ígérő iparághoz akarsz kezdeni, szükséges a' bogarak eledeléről, mint más marháidéről, jó előre gondoskodnod, 's mint-hogy egyedüli kedves eledelök a' fejeér eper-falevél: a' selyemtenyésztést legelsőben is az eperfanövelésen kell kezdened, mégpedig akkora mértékben, mint több vagy kevesebb lat tojásból költ bogarat szándékozol fölnevelni, egy lat tojásra 10 — 15. jól kinőtt eperfát számítván. Ugyanazért én is útasításomban elbeszélem először az eperfanövelést, másodszor a' selyembogártenyésztést.

I. Eperfanövelés.

Eperfát szaporíthatni *a.* magról, *b.* csapról. *c.* homlítás *d.* csemetéztetés által a' már meglevő ifjú fácskákból pedig növelhetni *α.)* magasfákat, *β.)* puja-fákat és *χ.)* élőkertet. —

Magról legszebb fák növekednek; a' magos fák legtartósabbak, legtöbb 's legjobb levelet adnak, ugyanazért én is most utasításomat csak

ezen kérdésre terjesztem ki: „mi módon lehet magról magasfát növelni?”

Ha jó móddal akarsz eperfácskákat szaporítani, 's belőlök szép magas fákat növelni, figyelned kell: a. föld'megválasztásra és elkészítésére; b. a' magszerzésre és elvetésre; c. az iskolában kiültetésre; d. az állandó helyrei kitételre és az ottani növelésre.

Földmegválasztás és elkészítés.
Az eperfa napnak fekvő, kemény, szelektől ment és porhanyó földű helyet szeret. Ennél fogva, mennyire lehet, olyan helyre ültess, melly inkább délnek hajlik, a' nap' sugára jól éri, 's éjszokról a' hideg szelek ellen hegyek, fák vagy épületek által ótalmazva van. Fővényes, művelt és nem sovány földben leginkább szereti; azonban a' fővényvel vegyült agyagos és meszes földet is jól kiállja. Csak tiszta agyagos és vizes földbe ne ültess, mert munkádnak, a' legnagyobb gondosság mellett is, örömét nem fogod érni, fáid nagyon hamar megmohosodván és elmecsevészvén. A' helymegválasztásban, főként mikor fáidat állandó helyre teszed, még arra is ügyelned kell, hogy az úthoz közel ne essenek; mert a' porlepte levél nagyon egésségtelen a' bogaraknak. —

A' földelkészítésre nézve legjobb ha az e' végre kiválasztott helyet ősszel jó mélyen és apron felásod, hogy a' téli fagy járhasa által jól, és azután korán tavasszal, áprilisben vagy még jobbkor is, mikor a' magot elakarod ültetni, új

ból hasonlólag bánsz vele és jól elgerebjeled, hogy jó apró és puha legyen.

Magszerzés és -elvetés. Az eperfának különböző fajtái közül a' fejer eperfa nyújt a' selyembogaraknak legkedvesebb és egészségsőbb eledelt. A' fejer eperfát könnyű megismerni fejer gyümölcséről és arról, hogy ha ifju jövését elvágod, belőle valami téjforma nedv jó ki. De a' fejer eperfák között is azok a' legjobbak, melyeknek nagy, ép levelei vannak, 's a' jövéseken sűrűen állanak a' levelek; a' bévagdalt és kinyargatott levelűek koránt sem olyan jók. Ugyanazért ha költség nélkül akarsz maghoz jutni, nyárban mikor az eprek jól megérttek (mikor magokra is, vagy csekély rázásra könnyen hullanak) valamelly ifju és a' fenebbi tulajdonságokkal bíró széperfáról szedj vagy 6 - 8 kupányit, 's egy edényben tedd vagy két napra árnyékos helyre, hogy egy kissé lágyuljon meg. Ekkor egy kevés vizet töltvén reá kezeid között surold, ronsold össze úgy, hogy minden gyümölcs romoljék össze, 's aztán még több vizet töltvén reá, minekutána jól fölkeverted, a' vizet széplassan szürd és öntsd el róla. A' mag kisebb-nagyobb mértékben az edény' fenekére száll. Aztán ismét vizet töltvén reá, a' ronsolást, szűrőgetést és töltőgetést mindaddig folytasd, míg a' mag szépen megtisztul. Ekkor rongyra vékonyan kiterítve tedd szellős, árnyékos helyre, hogy ott száradjon meg, 's ha jól megszáradott, rongyba kötve akaszd fel szabadon egy szegre, hogy álljon ott a' jövő tavaszig.

Ha pedig ilyen módon nem tehetsz szert magra, a' közelebbi városban keresd meg a' boltokban, 's végy szükségedhez képest egy nyolczad, vagy egy negyedrészt latot; sőt legjobb ha 10-en, 12-en összeállatok, 's együtt egy latot, veszte, mellynek az árra 1 vagy 2 ezüstbúzas. Egy latban van mintegy 10 ezer mag, 's ha mindjárt fele is rossz lenne, kapnátok belőle 5 ezer csemetét, mellynek ha a' fölnevekedésig fele megint elveszne is, bővön elég maradna számotokra. De gyakran megtörténik, hogy nem csak az apróbb városokban, hanem még Kolozsvártt sem lehet kapni; ennél fogva szükséges jó előre még ősszel beszélni valamelly kereskedővel, hogy szerezzon, kit ha többen is megbíznátok, 's nagyobb mennyiségre lenne szükség, épen Olaszországból a' legjobbféle magot hozatná.

Mihelyt a' földet elkészítetted, kifeszített spárga vagy kötél után húzz egy kapával 2 — 3 ujj mélységű árkot mintegy másfél lábnyi távolságra egymástól. Ekkor a' már 24 órától fogva nedvesen tartott 's újból megvizesített magon húzz végig egy olyan hosszú spárgát (magad is csinálhatsz szöszből) mint azt árkod' hosszúsága kívánja, 's így a' ráragadott magokkal együtt nyujtsd el az árokba, 's temesd bé mintegy másfélujnyi vastagságra földel. *

---

* Jegyzés. Ki nagy mennyiségben akar eperfát szaporítani, 's ennél fogva a' magot inkább kiméli, legjobb, ha a' magot nyirkos homokkal (porondal) jól összeelegyíti (egy lat maghoz lehet venni 3—4

O skolábani ápolás. A' mag az elvetés után legfőlebb 15 — 20 nap alatt kikel, ha a' nagy meleg hirtelen meg nem szorítja. Hogy így magod' kikelése meg ne akadjon, ha eső nem lesz, minden két, három napban estvénkint öntözd meg. Minekutána pedig kikelt, a' burjántól 's gyomtól tisztogasd szorgalmasan, 's nagy melegben ottan-ottan megöntözni se mulaszd el; de mindenkor csak esténként, különben a' hirtelen rákövetkező meleg miatt megcserepező földben a' gyenge növények szenvednének. A' mellett ha a' föld megkeményednék, valamellyik öntözés után reggel vigyázva puhogasd fel. Azonban az öntözéssel augustus után merőben hagyj fel, különben a' bő nedvesség miatt növényeid mind csak növekedvén, nagyobb részint éretlenül és zöldön lepetnének meg a' tél által, 's közülök a' fagy miatt igen sok elpusztulna, vagy megcsönkulna. Továbbá ha ágas-bogosan nőnek, az oldalágokat mindjárt, mikor még gyöngék csipdesd le, de ne töben; a' töbenlemetszést hagyjad a' következő tavaszra. Az igen nagy meleg' mérsékletére az is sokat teszen, ha egy vagy két sor kendert

---

kupa homokot) 's valamelly edénybe p. o. fazékba nyirkos helyre — a' pinczébe — teszi, és minekutána vagy 6 — 7 nap ott állott, homokostól vékonyon elhinti a' készen álló egyenes árkoeskákba 's aztán illő vastagon behinti vagy takarja homokkal. Ez a' mód annyival is jobb, hogy majorság vagy más állat nem vakarhatja ki, 's ronthatja meg az egészet olly könnyen, mint a' spárgával.

vetsz körüllette. A' tél' beállása előtt, hogy megne fagyjanak, fedd be arasznyi vastagon száraz falevéllal. Így fáidnak még a' száraz, kemény fagy sem árthat. Ugyanazt kell tenned a' második télre is.

Ha fácskáid az első esztendőben mintegy $1\frac{1}{2}$ vagy 2 lábnyi magasak lettek, a' következő tavaszon szedd ki és ültesd az oskolában más helyre; ha pedig még igen kicsinyek, esztendeig hagyd ott, hogy nőjenek, annál szebb, 's erősebb fáid lesznek. De jól jegyezd meg: a' 2-ik nyáron is épen úgy kell velök bántni, mint az elsőre nézve mondtam.

Az oskolábai kiültetés. A' kiültetést, mihelyt a' föld' fagya vagy hóviz miatti lágy-sága engedi, elkezdheted. De úgy igyekezzél, hogy április előtt végezd el, különben a' fanedv' megindulása miatt sok fáid nem fognának megfogamzani. A' föld' elkészítésére nézve el ne feledd az ültetést megelőző őszön jó, mély árkokat ásni, mintegy 2 lábnyira egymástól, 's ugyanazokat a' kiültetés előtti napon is felásogatni, puhogatni. Mikor árkaid készen vannak, ásóval feszegetsd ki gyöngé fácskáidat, de nagyon vigyázva, hogy gyökereiket meg ne sértsd; melyek megtalálnának sértetni, éles késsel vágd simára, valamint egyenesen lemenő gyökerét is metszd le mindeniknek. A' meghagyott ágtöveket is ekkor vagdald el. Még arra is kell ügyelned ki-szedéskor, hogy szél vagy nap-fény a' gyökereket ne érje; ha tehát töstént el nem ültetheted, takard bé jól földdel vagy szalmával. A' földbe

mindeniket ültess valamivel mélyebben, mint első helyén volt, 's menyire lehet, igyekezz fácskáidnak épen azt az állást adni, mellyben első helyökön voltak, t. i., hogy azon oldaluk, melly ott délfelé állott, itt is délfelé forduljon. Egy kis krétával könnyű őket megjegyezni. Ültetés után mindjárt öntözd meg, hogy a' föld jobban vegye magát a' gyökerekre. Hogy a' rendek egyenesen menjenek, az árok fölött feszíts ki valamelly spárgát, 's a' szerint ültess őket 1 vagy $1\frac{1}{2}$ lábnyira egymástól; ha sűrűbben teszed, nem nőhetnek elég szabadon. A' rendek között, mint fenebb is említém, hagy két lábnyi tért, hogy lehessen közöttök járni.

A' kiültetés utáni nyáron is épen úgy kell velök bánni, mint az előtt; tehát tisztítsd szorgalmasan a' burjántól, száraz időben öntözd meg, 's az oldalágak' hegyeit (2 — 3 szemes ágsarkat meghagyván) vagdald le 's télre fődezd bé levéllel. Tavasszal eltakarítván rólok a' levelet, a' földet puhítsd fel, 's a' megszáradt ágakat, valamint a' meghagyott ágsarkokat is vagdald le. Az öntözés már ezen a' nyáron kímáradhat.

Hogy szép fáid növekedjenek innen is két esztendő múlva (ha addig 7 — 8 lábnyi magasra nem növekednek) elébb kell ültetned; de már nem $1\frac{1}{2}$ lábnyira, hanem 2-őre is, a' rendek között is valamivel nagyobbacska tért hagyván. Az elültetés most is csak úgy esik meg, mint fölebb eléadám. Ezen a' nyáron minden gondod csak abban fog állani, hogy junius' és september'

közepe táján az oldalágakat szorgalmasan vagdald le a' már többször említett módon. Az illy nemű ágmetzés által fáid egyenlő vastagságot nyernek, 's erőt arra, hogy majd, mikor felnyulnak, magokra karó nélkül is megálhassanak.

Állandó helyretétel és növelés. Ha fáid történetesen a' 2-ik helyen 7 — 8 láb magasságra felnöttek és szépek: úgy, a' mint fölebb is mondtam, a' helyett hogy az oskolában még egyszer kiültetnéd, tedd őket egyenesen állandó helyökre. Ha pedig még igen gyöngék és kicsinyek: jobb még egyszer az oskolába kiültetni 's még 1 — 2 esztendeig ápolgatni, míg illő nagyok és erősek lesznek, 's aztán tenni ki az állandó helyre; különben majd réád illik ezen példabeszéd: *a' ki siet, késik.*

Ezek szerint tehát földed joságához és gonosságodhoz képest a' magültetés után 3 — 6 esztendővel kitheted fáidat állandó helyökre.

Az állandó hely' kiválasztásában arra ügyelj, hogy házadtól, mennyire a' körülmények engedik, messze ne essék, a' mellett az országúthoz sem közel, mert különben fáid leveleit a' por meglepi, 's majd bogaraidnak egésségtelen eledelt nyujtanak. Földje sem agyagos sem vizenyős ne legyen, hanem inkább homokos (fövényes). Ha más helyed nincsen, szőlődbe vagy a' mezőre, szántófölded' szélire is kitheted, csak hogy akárhová is teszed, a' nap jól érje.

A' föld' elkészítése most abban áll, hogy ősszel áss jó mély és tágos lyukakat, mellyek közepén átmérve mintegy 2 — 3 láb szélesek 's

szinte térdig érő mélyek legyenek. Mi egymástól távolságokat illeti, egyebütt teheted sűrűbben is; de szőlőd és szántófölded körül legalább is 3 ölnyre tedd egymástól, különben árnyékaikkal árthatnak szőlődnek vagy vetésednek. Ezen lyukakba tavasszal jókor, mihelyt a' fagy engedi, gyökereiktől és megszáradt ágaiktól megtisztított fádat úgy ültessd bé, hogy mindenik mintegy ujnyival mélyebben álljon, mint előbbi helyén, 's déli oldala most is délfelé forduljon. Az agyagos és sovány földön segíthetsz úgy, ha a' földet bétemetéskor kevés fővénnyel és portrágyával megelegyíted. A' fa' tövén föl ne halmozd a' földet, sőt inkább hagyj körülötte egy kis gödröt, hogy a' víz ne folyon le tövéről. Ültetés után öntözd meg jól.

Ezután két esztendő alatt minden gondod abban fog állani fáid körül, hogy a' sugáron nőtteket, 's gyöngéket kösd karóhoz; száraz ágaiktól tisztogasd meg, 's ha töveik megburjánosodnának, gyepesednének, kapáld meg. Leveleiket csak akkor kezdheted szédni, mikor állandó fekhelyöken 2. esztendőt bétöltöttek, és így a' magelültetés után 5 — 8 esztendővel. —

Levélszedés. Két esztendővel azután, hogy fádat az állandó helyre kiültetted, hozzá foghatsz a' selyem-tenyésztéshez, mert már ek-

kor fádat ártalom nélkül megfoszthatod leveleiktől. A' levélszedés kezdődik akkor, mikor bogaraid a' tojásból kibúvnak. Szedéskor, fáid' tartósága tekintetéből, arra kell ügyelned, hogy a' leveleket mikor leszakasztd ne húzd felülről aláföle, hanem alólról fölfelé, mert különben a' fa' héjja lehasad; 's mikor egy fához hozzá fogtál, addig más fához ne kezdj, míg azt leveleitől felenyire meg nem fosztottad.

Végre jegyezd meg: a' leszedés után minden száraz és sértett ágaitól tisztítsd meg a' fát. A' mellett ha azt akarod, hogy fáid hamar ne pusztuljanak, minden 4-ik esztendőben nyugtatnod kell. Mellyre nézve oszd fel 4. egyenlő részre, 's közülök egyszerre csak 3. résznek szedvén levelét, rendre nyugtasd meg. Magas és gyönge fáid' kimélésére 's tenmagad' könnyebbségére is szükséges egy kettős lajtorjára is szert tenni (millyent néha a' kereskedőknél láthatni), melly magára megáll a' nélkül, hogy az ember valamihez támasztaná. Bogaraid' egészsége tekintetéből pedig arra vigyázz, hogy a' levelet mindenkor baromfifelszáradás után szedd naplementéig, 's ne hányd vagy hullasd le a' földre, porba, gazba; hanem gyűjtsd kosárba, óvjad a' nap' sugárától és az öszvegyúrástól, roncsolástól. Ha esős idő talál járni 's vizesen kell szedned, száraz lepedőn rázogatva 's aztán hives szelős helyen tartva szárogasd meg. A' hibásokat, porosokat hányd el. Az ifjú bogaraknak a' gyönge levél legalkalmasabb eledel levén, a' szedést mindenkor a' legifjabb fákon kezd.

Ezekben előadván azt, hogy miként lehet magról eperfácskákat szaporítani, és azokat szép magas fákká növelni, sietek a' selyembogár-tenyésztés' módját is elbeszélni.

II. Selyembogár-tenyésztés.

A' selyembogár-tenyésztésre az elegendő eledelen kívül még alkalmas helyednek is kell lenni. Az alkalmas helyen értek egy jó levegőű szobát kemenczével és czélszerű állással. Ki erősen nagyban akarja űzni a' selyemtenyésztést építessen ezen célra külön tágas épületet; szegény ember tulajdon lakó szobáját is átengedheti bogorainak, annyival is inkább, hogy nekik csak valami 6 hétig van ráa' szükségök az esztendőnek csak nem legszelidebb szakában, mikor valamelly színben, sőt még kün is elhálhatni, május' végén vagy junius' elején kezdve. Az olyan szoba legalkalmasabb, mellynek ablaka az ajtóval épen szemben van, mert az ilyen legkönnyebben szellőztethetik; de más is megjár, csak erősen nedves, vagy rossz szagu ne legyen.

Az állás' hosszúságát szobád' nagysága határozza. Kinek kedve és módja van arra, hogy czifra, költséges állásokat csináltasson, ám lássa; én neked, csak a' czélszerűséget és költségkimélest tartván szemem előtt, azt tanácslom, hogy szobád' egyik végében állíts fel 2 jó vastag karót mintegy 4 lábnyi távolságra egymástól, a' felső végeket a' gerendához szegezván, 's épen illy formán a' más végében is ezekkel szemben más kettőt. Azután szegezz rájuk keresztül vízfekvő-

leg) a' föld' színén mintegy 2 lábnyira két egyenes léczet, mellyekre majd a' táblákat fogod tenni; ezeken felül mintegy 1 $\frac{1}{2}$ lábnyira megint kettőt, és így tovább annyi párt, mennyit a' szoba magassága enged.

Az állásra szükséges továbbá holmi táblákat is készítened. E' végre valami jó, széles léczből, vagy mintegy 3 ujnyi szélesre hasogatott jó vastag deszkából készíts vagy tizenkét (ennyi kell egy lat tojáshoz) 5 láb hosszú és 3 $\frac{1}{2}$ láb széles rámat, 's fenekét mindenkinek fond bé reketye-vesszővel, kákával, vagy ha szép hosszú nádad van, azzal is békőtheted jó móddal; azután raggasd bé valami durva papirossal. A' vesszőfonat helyett esinálhatnál nekik feneket deszkából is; de akkor a' meleg és lég nem járhatnák olly jól bogaraidat. Azon kívül egy kis furóval a' rámak' felső szélére kereken, egy kissé behajlólag, furdalj több lyukakat egymástól mintegy 2—3 ujnyira, mellyekbe majd, mikor a' hernyók béakarják magokat kötni, száraz nyír- vagy fü- vagy megyfa ágasbogas vesszőcskéket fogsz szúrni, tetejüket egy kissé összehajtva, hogy a' bogaraknak legyen mire kiaggatni selyemszálaikat. Mikor ezekkel készen vagy, megvan mindened, mi a' selyem-tenyésztésre elkerülhetetlenül szükséges, és ha jó gondjokat viseled, több esztendőkön keresztül használhatod.

Bogárkiköltés. Mikor eperfáidon krajezár nagyságu levelek vannak, a' bogárkikeletés' ideje jelen van. Ugyanazért akkorra, hogy el ne késél, gondoskodj tojáról. Kolozsvárt lehet kapni

mindenkor a' nép-kertben felállított selyem-tenyésztésnél; latja 4. ezüst húszas. Legtanácsosabbnak tartom ezt aprilisben vagy még hamarább is megvételni; mert ha későbbre, nagy melegben találod elvitetni, időnap előtt kikelnek, 's levél' nemléte miatt elpusztulnak. Oda baza tartsd jó száraz és hűvös helyen, 's mikor eperfáid kizöldültek, fogj hozzá a' kikeletéshez, mely így esik:

Szobád' közepében a' már készen levő álláson egy táblára tégy egy ív (arcus) papirosat, melynek mind négy szélét felhajtottad, 's erre terítsd ki egyformán a' lat tojást. Minekelőtte a' papirosra kiterítenéd, igen jó lesz először tiszta vízben 2—3-szor, 's aztán valami gyöngye jó borban megmosni, 's úgy tenni ki a' papirosra. Mikor a' tojást kiteszed, szobádban olyan meleg legyen, mint jó meleg tavaszi napon déltájban szokott lenni. Erre nézve mértékül szölgálhat az, ha szobádban ingben is inkább meleget, mint hűvösét érzesz. Ezen melegnek azután egész a' kikelésig soha sem szabad apadni, sőt naponkint egyegy keveset növekednie kell, mit legjobban elérhetsz úgy, ha reggel és estve mindenkor egyegy kis tüzet csinálsz, sőt ha esős, hűvös idő talál járni, napjában 3—4-szer is. De nagyon kell ügyelned arra, hogy hirtelen meleget ne csinálj, mert a' légmérséklet hirtelen változása miatt tojásaid megromolván, vagy épen nem, vagy igen gyéren és rendetlenül keluének ki. Újból is ajánlom tehát, hogy az egyforma melegre 's annak lassu növekedésére szorgalmasan ügyelj. A' melegség' mérésére legjobb szölgálatot tenne egy

hévmérő (Thermometer), ha szert tehetnél ráá: Kolozsvárt vagy Szebenben kaphatni, rendszerint, egynek az ára 6—8 váltó forint. Ha hévmérőd van, mikor a' tojást kiteszed, szobád' melege legyen 14 foknyi, 's azután a' 14 fokon alól soha se szálljon, sőt mindennap szinte 1 fokkal növekedjék úgy, hogy 10—12 nap alatt (jó gond mellett — ennyi idő alatt szokott kikelni) a' 14ről emelkedjék föl a' 22őre. A' mellett el ne feledd napjában 2—3szor egy tolluval megkevergetni, hogy egyformán készüljenek; ha pedig kűn, 's következőleg szobádban is a' levegő igen száraz találna lenni: tégy egy vagy két tál vizet tojásos táblád mellé.

A' kikeletés legjobban ment akkor, mikor a' hernyócskák mind egyszerre (egy nap) búvznak ki a' tojásból, 's minden igyekezetünknek erre is kell célozni. Ha csak egy néhány kelne ki előre, azokat minthogy az étetésben a' bajt nagyon szaporítanak, elhányjuk. Arra, hogy a' kibútt hernyókat a' tojás közül kiválaszthasd, a' 6ik napon kezdve a' tojást egészen békell terítened valami vékony, ritka fátyollal, vagy nagyon sűrűn átyukgatott papirossal 's azt a' leggyöngébb eparfalevelekkel béraknod, hogy a' lyukakon felbútt hernyók azonnal eledelt kaphassanak. Kibuvások' ideje leginkább jó reggel. Hogy a' kibuvástól nem messze vannak, megismerheted arról, ha a' tojások kezdenek fejeződni.

Ha a' kikeletésben nem lehattél olly szerencsés, hogy hernyóid' nagyobb része mind egy nap bújjék ki, tedd külön mindenkor az ugyan-

azon napról valókat, majd az által, ha az elsőb-
beket ritkábban, azaz, eleinte napjában csak egy-
szer, azután kétszer éteted, a' másokat pedig nap-
jában 4-szer, összenővelheted őket; de csak úgy,
ha 1—2 napnál nincs több kikelésök ideje között.

Mihelyt déltájban látod, hogy a' tojás fölötti
levelecskék hernyókkal megrakodtak, vigyázva,
ne hogy vagy egy hernyót megszoríts, rakd ál-
tal őket egy táblára, 's azután étessed az alább
megirandó módon. A' meleget a' kikelés után las-
sankint szüntelen mérsékelned, apasztanod kell;
de csak annyira, hogy legutóljára se legyen alább
szállva, mint mikor a' tojásokat kitevéd (14—15
foknál), 's ennél fogva a' hűvösebb reggeleken
és estvéken ne mulasd el gyöngye tüzet csinálni.

Étetés. Hogy étetésed rendesen és hiba-
nélkül menjen, szorosan a' mások' tapasztalásá-
hoz kell ragaszkodnod, 's az eledeladásban az 1
lat tojáshoz kiszámított mennyiséget pontosan meg-
tartanod, különben nem fogod fáradságodnak ki-
vánt sikerét látni. Én számításomat egy lat to-
jáshoz szabom. Te körülményeidhez képest vál-
toztathatod fél- vagy kétannyira stb., mint
alkalmatosságod vagy fáid engedik.

Egy latban van mintegy 20 ezer tojás, 's
ennek a' kikeléstől a' békötésig, az 5 életszakon
keresztül mintegy 5 hét alatt kell 10 mázsa le-
vél (10—15 jól kikölt eperfa ad ennyit); még
pedig hogy fogalmad legyen e' tárgyról, ide ig-
tatom hogy életszakonként hány nap alatt hány
font levélre van a' bogaraknak szükségök:

Mentor.

a. 1ső életszakban	5 nap alatt	5 font.	
b. 2ik	—	4 —	15 —
c. 3ik	—	6 —	46 —
d. 4ik	—	7 —	139 —
e. 5ik	—	11 —	795 —

1000=10 mázsa.

De minekelőtte az étetést életszakonként és naponként fölvenném, előre megjegyzem általánosan, hogy (mint főlebb is érintettem) soha fonnyadt, poros, vizes vagy hibás leveleket ne adj nekik; a' hibásokat tehát hányd el, valamint a' porosokat is, és leveleidet az étetés előtt mindenkor 7—8 órával szedd le 's addig lepedőre kiterítve tartsd hűvös, szellős helyen. Továbbá napjában 4szer kell őket etetni, délelőtt 4 és 10 órakor, és hogy tisztításakor vagy más táblára tételkor soha pusztá kézzel hozzájok ne nyúlj, hanem a' mint felmásznak a' fris levelekre, azoknál fogva tedd más táblára. Arra is kívánlak figyelmeztetni, hogy közöttök soha se pipázzal, se semmiféle füstöt közöttök ne gerjeszsz, vagy erős szagu dolgot, p. o. fokhagymát stb. közikbe ne vigy.

Lássuk már életszakonként:

Első életszak, a' kibuvástól az első álomig.

Mihelyt hernyóid a' tojásra kiterített fátyolon vagy papirosan lévő levelekre kimásztak, a' leveleknél fogva vidd által a' táblára, 's adj nekik az

1ső nap 13 lat levelet 4 adatban; de úgy,

hogy a' reggeli adat legkisebb, az estvéli legnagyobb legyen. Egy adatot megesznek mintegy $1\frac{1}{2}$ óra alatt; de minthogy az étetések között hosszacska időköz van, adj közben is minden 2 órában egyegy keveset, 's ezt a' közben eső kis étetést ezután se mulaszd el egyik étetszakban is.

J e g y z é s. Önkényt értetik, hogy ha nem egyszerre találnának kikelni, az első napiaknak kevesebbet és ritkábban adsz (mint főlebb is mondám) a' késleltetés végett, ahozképest, a' mint több vagy kevesebb kelt ki.

2ik nap a' 4 étetésre 17 latot, különben mindenekben úgy bánván, mint az első nap.

3ik nap 1 fontot és 10 latat, 's a' táblán terjeszd ki jobban jobban, az idő közti étetésről sem feledkezvén el, mert étvágyuk növekedik.

4ik nap 19 latat, 's ekkor a' reggeli étetés a' legnagyobb, az estvéli legkisebb. Ügyelj, hogy tágas helyök legyen, 's egymáson ne fekügyenek, mert most készülnek álomra; csakugyan ekkor még elférnek egy táblán.

4ik nap csak 6 latat, 's csupán azoknak, mellyek még mozognak; estvére mind alusznak; sőt némelylek már ébrednek is. Az alvásra készülést megismerheted arról, hogy nem igen esznek, 's hátuljokon nyugodva; fejeiket fölfelé emelgetik. Alvásközben legkisebbet se háborgasd, 's lármát se csinálj körülöttök.

A' mi az ezen étetszakra számított 5 font levélből fenmarad, az az időközti étetésre esik.

Ezen étetszakban, sőt a' 2ikban és 3ikban is a' levelet valamelly e'végre tisztán tartott kés-

se! mindig meg kell vágni jó apróra, 's úgy réájok hinteni; de mindenkor épen az étetéskor, és soha se hamarabb. A' szobát szellőztetni nem szabad; ha szép idő van, csak az ajtót nyitsd meg; reggelenként, 's ha hűvös idő van, egyébkor is tégy egyegy kis tüzet, nagyon ügyelvén, hogy a' légmérséklet a' 18—19 fokot meg ne haladja, (ilyen meleg van a' szobában közönséges nyári meleg napon) 's hirtelen se változzék. Arra is ügyelj, hogy az ablakon a' nap reájok ne süssön, inkább akassz valamit az ablak eleibe, különben is nagy világosságra nincsen nekik szükségük.

Második életszak, a' második alvásig.

Ezen életszakban, melly a' 6ik napon kezdődik, addig nem kell enniök adni, míg mind föl nem ébrednek. Mikor tebát látod (deltájban), hogy fejeiket mozgatják, hogy már mind föl vannak ébredve, kezdj az átszállításhoz, melly úgy esik meg, hogy az eperfák' hegyeiről jó előre lecsipdesett 3—4 levelű, gyöngé ághegyekkel bérakod, 's mikor azokra fölmásztak, vigyázva átszállítod ágastól már nem egy, hanem két táblára, mindenütt egyenlőleg igyekeztvén elteríteni. Az előbbi táblát pedig, hogy majd tisztán kaphassad, megszárastod és örömmel gyöngén megtörlöd.

Gyakran megesik, kivált ha kikeletésed vagy egy étetésed nem ment illő vigyázattal, hogy sok bogár még deltájban sem kezd ébredezni 's mozogni. Ilyenkor ne várokozzál tovább utánok, hanem a' fölébredteket szállítsd által, 's a' még

alvókat hátrahagyván, ha sokan vannak, növelj külön egy fokkal nagyobb melegben 's jobbacs-kán tartva, míg utolérhetik a' többeket; ha pedig kevesen vannak, hányd el. Az

1-ső nap csak kétszer kell étetni, még pedig úgy, hogy a' második adat legyen nagyobb. Mintegy két órával tehát azután, hogy átszállítottad, adj nekik egy font levelet, 's azután az estvéli étetéskor ismét egy fontot és nyolcz latot.

2-ik nap kezdődik ismét a' négyszeri étetés, mind növekedő adatokban. Ezen a' napon adj nekik 3 font és 20 lat levelet.

3-ik nap 3 font és 24 lat levelet, a' reggeli étetésre legtöbbet szakasztván, mivel este felé már alvásra hajólnak. A' táblán jól ki kell teríteni őket hogy ne legyenek egymáson.

4-ik nap elég 2 font és 6 lat levél. Ekkor ha nincs hideg, vagy ha szél nem fú, az ablakokat is kinyithatod, hogy kapjanak friss levegőt, a' mi igen jól fogja segíteni alvásukat; a' meleg is leszállhat mintegy 17 fokra.

Ezen időszakban is mind vágott levelet kell adni. Az időközi étetésre, mint a' számításból láthatni, marad 3 font és 6 lat levél.

Harmadik életszak, a' harmadik alvásig.

Ezen életszak kezdődik a' 10-ik napon. Most is meg kell várni, míg mind fölébrednek. Ezt megismerhetni arról, hogy mikor az ember rájuk fú, hullámozólag mozognak. A' megkésztettek is, ha fölébredésök után valamivel melegebb

helyen tartatnak és jobbaeskán tápláltatnak, utol-fogják érni a' többeket. Az átszállítás most is gyöngye ágak alkalmazásával esik meg, mint a' több életszakokban. Ekkor már a' bogarak 4 vagy 5 táblát is betöltenek. Az

1-ső nap adj 2 font és 28 lat levelet az átszállító ághegyeken kívül két izben úgy, hogy a' második étetés legyen nagyobbacska.

2-ik nap 10 $\frac{3}{4}$ fontot növekedő adatokban.

3-ik nap 11 $\frac{1}{4}$ fontot de már most apadó adatokban, mert álomra hajolnak.

4-ik nap 6 $\frac{1}{4}$ fontot, a' legelső adatot legnagyobbra szabván. Azokat, melyek még nem aludtak el, külön és bővebben kell táplálni.

5-ik nap 3 $\frac{1}{4}$ fontot. Erre nem mindenkor van szükség, de jó készen tartani azok' számára, melyek még nem találtak alunni. Most a' lég-mérsékletet változtatni nem szabad; 17 fokon alól teljességgel ne szálljon, 's az ablak is maradjon bétéve.

6-ik nap ritkán van étetésre szükség, mert ekkor nagy része már kezd ébredezni is.

Időközi étetésre jut 11 font 20 lat. [A' levelet ezen szakban is mind meg kell vágni, hanem a' vége fölé már nem szükséges hogy épen olyan apró legyen. —

Negyedik életszak, a' negyedik alvásig.

Minekutána a' (16-ik napon) fölébredtek, 's az ismeretes módon 5 — 6 táblára átszállítottad, adj nekik az

1-ső napon 11 font és 20 lat levelet, most is megvágva ugyan de nem olly apróra mint eddig.

2-ik napon 20 fontot 4 adatban, a' két utolsót a' más kettőnél nagyobbra szabván.

3-ik nap 26 fontot mind növekedő adatokban.

4-ik napon 30 fontot vágatlan, a' negyedik adatra mintegy 6 fontot hagyván.

5-ik nap 15 fontot, az első étetésre legtöbbet juttatván, mert már ismét kezdenek álomra hajolni.

6-ik napon 3 1/2 fontot azoknak, mellyek még nem aludtak el.

7-ik napon már kezdenek ébredezni, 's azoknak is, mellyek el nem aludtak, igen kevés kell.

Ezen hét nap alatt gyakran ki kell ajtót, ablakot nyitni, hogy frissüljön a' levegő, mert most kigőzölgésök nagy. Ha pedig nedves, hűvös idő találna járni, szellőztetés helyett valami jól kiszáraztott ágbogból, vagy vékonyra vágott fából gerjesztett lángoló tűzzel kell tisztitnod a' levegőt; de úgy, hogy legkisebb füstöt se csinálj. E' végre legjobb egy tiszta, nem zsiros edénybe kűnszet tenni, 's a' reárakott ágbogat meggyújtván, lángolva vinni be a' szobába, 's ott meghordozván, minekelőtte kialunnék vagy füstölni kezdene, ismét kivinni. A' légmérséklet leszállhat 16 fokra. Időközti étetésre jut 32 — 33 font levél.

Ötödik életszak, a' beszővésig.

1-ső nap lassankint mind fölébredvén, következik az átszállítás, melly mind csak a' fen-

irt módon esik meg. Már most annyira megnöttek, hogy tíz táblát is bélelnek. Adj nekik két vagy három adatban 21 font levelet vágatlan; ezután a' vágott levélről szó sincs, elannyira, hogy még gyöngé jövéseket is vegyithetsz a' levél közé.

2-ik nap $32\frac{3}{4}$ fontot a' négy étetésre növekedő adatokban.

3-ik nap $46\frac{1}{2}$ fontot a' négy étetésre mind-egyre növekedő adatokban. —

4-ik nap 65 fontot 4 latot a' négyétetésre; mégpedig az elsőre 13 fontot 28 latot, az utolsóira $18\frac{1}{4}$ fontot.

5-ik nap $92\frac{3}{4}$ fontot a' négy étetésre, mégpedig az elsőre $18\frac{3}{4}$ fontot, az utolsóira $23\frac{1}{2}$ fontot, 's az időközi adatokról se feledkezzél el. Estvefelé a' táblákat tisztítsd meg a' szemét-től, levélhulladéktól, 's ha szép száraz idő van, szellőztess ki a' szobát, ajtót, ablakot kinyitván.

6-ik nap $111\frac{1}{2}$ fontot, már most apadó adatokban, 's ha az adományokat, egy óra alatt föl-emésztették, azt időköziekkel pótolni kell. Most még nagyobb helyet kívánnak, 's ennél fogva terjeszd ki őket a' más két táblára is.

7-ik nap $107\frac{1}{4}$ fontot, apadó adatokban, az időközi adatokról 's légfrissítésről sem feledkezzél el. Ekkor már a' befogásra megkívántató, előre megszerzett és szárasztott nyír-, vagy rekettye- vagy meggyágakat kezdéd felszúrdalni a' táblák' szélére, szélyel álló ágait imitt-amott össze is kötözzén, hogy a' herpyók min-

den felől annál több tárgyat találjanak, mellyhez selyemszálaikat aggassák.

8-ik nap 75 fontot, apadó adatokban, mégpedig reggel $23\frac{1}{2}$ fontot; a' mellett időközi adatokat is. Ezen utósó napokban a' vénfákról a' legjobb leveleket kell választani. A' táblák' tisztítása 's a' levegő' frissítése most se maradjon el.

9-ik nap 60 fontot 14 latot, melly a' hátramaradottak között a' szükséghez képest osztatik fel, mert már nagyobb része közeledik az éréshez 's étvágyát veszti. A' légfrissítésre most gyakrabban szükség van; a' légmérséklet ekkor egészen 14 fokig leszállhat.

10-ik nap 28 font 4 lat bőségesen elég; ha csakugyan még enni akarnak, többet is lehet adni.

11-dik nap már kezdik magokat békőtni; azonban ha némelyek még ennének, adni kell néhány levelet.

Ezen életszakban, a' fen kijegyzett levélmennyiségből az időközi étetésre marad 154 font 18 lat; honnan láthatod, hogy az időközi adatoknak is nagyocskáknak kell lenni.

E' szerint barátom! arra, hogy a' hernyók öt életszakon keresztülmenve magokat békössék', 33 nap kívántatik; de ezen számítás csak úgy talál, ha mind az ételekben, mind a' légmérséklésben szorosan megtartasz mindent, a' mit elődbe szabtam, — különben nemcsak idő, de tápszer is sokkal több kívántathatik. —

A' békötés jelei és folyása. Hernyóid megértek és a' békötésre készen vagynak,

ha a' leveleken mászkálnak a' nélkül, hogy belölök ennének, fejeiket föltartják, 's szintűgy valami egyebet láttatnak keresni. Illyenkor testök nem olly sötét, 's világosság fölé tartva áttetsző is.

Békötésöket azon kezdik, hogy magok körül selyemszálaikat mindenföle hálóformálág kiaggatják, 's ezen hálózatnak a' közepébe alakítják kerekded gubójokat (Galette) 's körülbelöl egy nap alatt bé is végzik. Ez idő alatt teljességgel ne háborgasd őket; csakugyan ha itt vagy amott észreveszed, hogy kettő össze akarna kötni, a' későbbit vedd el onnan és tedd más helyre. Gyakran megesik, hogy némellyek resteskednek, nem akarják magokat békötöni; az illyeneket tedd valamely lyukatos fedelű edénybe gyaluforgács közé és tartsd meleg helyen. — A' békötés alatt, ha szép idő jár, ajtót 's ablakot meg kell nyitni, hogy fris levegőjök legyen; de ha hűvös idő jár, vigyázva kell szellőztetni; mert az igen hideg épen úgy árt, mint az igen meleg. A' gubókat csak nyolcz nap mulva szedd le az ágakról, vigyázván arra, hogy össze ne nyomódjanak. A' keményeket, mellyek sokkal jobbak, a' lágyabbaktól válaszd külön, valamint a' kettős gubókat (Doppelgalette) is, és mindeniket rakd külön. Azután szedd el mindeniktől a' tágon 's rendetlenül álló selyemszálakat 's az ágakról is gyűjtsd össze csinosan (az úgy nevezett szözselyem, Flockseide) ezt is úgy tekintvén, mint majd pénzvé tehető czikket. A' leszedés után legelső gondod legyen a' gubókban levő kukaczkokat megöl-

ni, 's aztán megmérve, mentől hamarébb eladni, mert az állás által vesztenek nehézségökből.

A' megölés úgy esik meg, hogy gubóidat kosarakban, vagy táblákra arasznyi vastagon elterítvén, kenyérsütés után béteszted a' kemenczébe, 's száját bétapasztván, addig tartod ott, míg a' kemence egészen kihűl. Ha a' kukaczkok benne nem zúgnak, jele hogy megfuladtak. A' kemence' melege lehet 60 foknyi; ha ezt a' mértéket meghaladja, selymedet elégeti; ha nem volt elég meleg, a' pillangók majd kibúvnak, 's gubóidat mind semmivé teszik. Hogy ezen bajba ne essél, még egyszer bétéheted; avagy egyikét gubót ketté vágva megnézheted, hogy vajjon a' kukaczkok megfuladtak-e? Ha a' keményeket a' lágyakkal és kettősökkel összeelegyedve találnád bétenni, úgy is nagy kárt okozhatnál magadnak, mert a' lágyak a' többeket bépíszkolnák, 's a' kettősök az egyszeri bétételre nem fuladván meg, gubóidat ki rágnák, elrontanák. A' lágyoknak kisebb, a' kettősöknek nagyobb meleg kell. A' megöléssel úgy siess, hogy minekelőtte békötés után 12 napot betöltenének, öld meg; mert a' tizenkettődik napon már kezdik gubójokat rágni, hogy kibujhassanak. Mihelyt megölted, mondom, mindjárt igyekezzél eladni. Ha az eladás végett messze kell küldened, a' bepakoláskor is ügyelj, hogy össze ne nyomódjanak. Legjobb ládába pakolni, minden arasznyi vastag rendgubót közbetett papirossal választván el.

Toj á s v é t e l. Tojást mindig jobbnak tartom biztos helyről pénzen vásárolni. Azonban ha

csakugyan erre sem akarsz költeni, mikor gubó-
idat az ágakról leszeded, a' legszebbeket, kemé-
nyebbeket és gyöngé-sárga színűeket (a' kettős,
nem jó) válogasd külön, egy lat tojásra 60 —
70 párt számítván. Közülök a' nagyobbak nös-
tények, a' kisebbek hímek; úgy igyekezzél, hogy
mindenik nemből egyenlő számmal legyenek.

Mikor a' többit megöled, ezeket szöszselymeik-
től jól megtisztítván, a' helyett hogy a' kemen-
czébe tennéd, ismét az állásra teszed nemökhöz
képest külön, 's arra ügyelsz, hogy a' légmér-
séklet 15 — 18 fok legyen, a' szoba pedig szá-
raz, tiszta 's csak kissé világos, mert mint éjji
pillék, nem szeretik a' nagy világosságot. Mikor
a' gubók ottanottan mozognak 's végők nedvese-
dik, akkor nap' feljötte után csak hamar kibú-
nak. A' kilyukgatott gubók a' szöszselyem közé men-
nek. A' kibútt pillangókat ismét vizsgál meg jól,
's a' két nembelieket, ha a' gubók külön rakása-
kor nem talátlad volt el jól, válaszd külön. Most
könnyebb megkülönböztetni egymástól: mert a'
hímek karcsubbak, élénkebbek és a' táblán ide
's tova futkosnak; a' nőtények ellenben vasta-
gabbak, nehézkesen járnak 's szárnyaikat leereszt-
vén, nem igen mozgatják. A' kibúvás után mind-
járt vágnak párosodni; de te várd meg, hogy
a' tisztátalanságtól ürüljenek meg, 's aztán tisz-
ta papirosra tevéen bocsásd össze, de ne engedd,
hogy párosodások 7 — 8 óránál tovább tartson,
sőt 5 óra is elég, ha kevés hímed van. Ekkor
szárnyaiknál fogva elválásztván, a' hímeket zárd
valami lyukatos fedelű szelenczébe, 's későbbre

4 — 5 óra mulva ismét bocsásd össze. Hímeid ha kevesen vannak, még azokat is, melyeket már egyszer használtál, tedd el más napra; ha sokan vannak, csak azokat, melyeket még nem használtál. A' hímek párosodások után 2 — 3 nappal megdöglenek a' nélkül, hogy legkisebb eledelt vettek volna magokhoz; a' nőtények is 3 — 4 nap alatt mintegy 4 — 5 százat tojván, minden étel nélkül bevégezik életüket. A' fris tojások szép sárgák, 's aztán lassankint sötét-vioolaszinre 's végre hamuszinre változtatják színöket. Mikor ezen utolsó színváltozáson általmentek elrakhatod őket papirosostól; de legjobb, ha egy kerekített végű, vékony, de nem éles késsel a' papirosról nagy vigyázattal levágod, 's egy kevés piros vagy ó bórral a' nyálkásságtól megmosván, pléhszelenczébe elteszed a' következő esztendőre. Azon helynek, a' hová teszed, légmérséklete 14 fokon felül ne hágjon, és a' fagy ponton alól se igen szálljon, 's a' mellett ne hogy nyirkos legyen, vagy olyan hely hol sok férgek vagynak. Legjobb, ha minden két három hétben megvizsgálod, 's ha valami olyast vészsz észre, a' helyet változtatod.

E' szerint az eperfanövelés' megismertetése után, körülvezetélek a' selyemtenyésztés' gyönyörű aratással kecsegtető mezején; visszaérünk oda, a' honnan elindultunk. Látád, miként kelnek ki a' selyembogarak a' tojásból; miként kötik bé magokat gubójokba, 's a' gubókból kibútt pillangóknak mimódon lehet tojásakat venni, — 's már most nincs egyéb hátra, mint kívánnom: hogy a'

selyemtenyésztés iránti vónzalmad elhatározott erős akaratot szüljön benned; erőset mondom, mert hidd el: legszebb terveink is igen gyakran csak azért nem juthatnak valósulatra, hogy akaratunk nem elég erős, 's rendszerint hamarabb ki hal belőlünk, mint a' valósításra legkisebb lépést is tettünk volna. — *)

V. A.

* A'selyem-tenyésztés mostani állásáról Erdélyben.

A' selyemtenyésztésnek egyik fő feltétele az, hogy legyen eperfánk illő mennyiségben; a' másik az, hogy legyen egy olyan intézet, melyben gubóinkat (Galette) jó móddal letekerthessük, vagy illő áron eladhasuk. Az első hiánya oly akadály, mely még csak kezdetünket is lehetetlenné teszi; a' másiké pedig olyan, mely kezdetünket még bölcsőjében megfulasztja. Nálunk ezen akadályok le vagynak győzve; már csak buzgóságunkon, iparunkon a' sor: mert már — örömmel mondhatjuk, nálunk ország-szerte elterjedt az eperfa termesztés, 's Kolo'svárt Filande (Filandának nevezik az olyan intézetet vagy gyárt, melyben a' gubók letekergetnek, vagy matoláltatnak) keletkezett — hála és köszönet indítójának és pártolóinak —, hol a' gubókat jó móddal letekerik, vagy kész pénzen beveszik, fontját 30 pengő xrajával.

Az eperfa termesztés — mennyire utánna járhatánk — a' következő helyeken üzetik szembetűnőleg:

- 1.) Báldon Gr. Béldi Ferencznél meghaladja a' 20 ezeret a' 3 — 3 esztendő fák száma, 's azon kívül még roppant sok apróbb van.
- 2.) Bethlenben Gr. Bethlen Ferencznél nagy számmal.
- 3.) Bonczhidán hasonlólag.

- 4.) Brassó b a n városi tanácsos Láng ú r nagyszerű eperfatermesztést kezdett, 's a' selyemtenyésztést is nagy mértékben űzi. Tudositónk szerint több százfönt nyers gubót tenyészt évenként, 's maga le is tekerteti.
  - 5.) Dobok á n is nagy számmal van.
  - 6.) Drág b a n jelennen is szép számmal van, 's évenként is szaporítatik.
  - 7.) Gerenden g. Kemény Sámuelnél valami 5 ezer 4—5 éves különös szép fa van.
  - 8.) Gorbón b. Jó'sika János ön méltóságának igen szép ültetvényei vannak, 's azon kívül nagyszerű eperfatermesztés van indítva Mikesen, Zentelkén, Bázában — szóval, minden jószágaiban.
  - 9.) Hadad b a n évenként 1200—1500 egy-két éves csemetével szaporítja szép eperfását b. Vesselőnyi Farkas.
  - 10.) Nagy - Almá s o n is gr. Csákinál igen szép kezdetek indultak.
  - 11.) Piskiben hasonló lépéseket tétetett gr. Csákiné.
  - 12.) Sár o m b e r k é n g. Teleki Ferencz hasonlólag.
  - 13.) Tartarián Barcsay Jánosnak közel 15 ezer fája van.
  - 14.) Zilah o n említést érdemelő a' prof. Hiri Ferencz' buzgósága, ki a' selyem-tenyésztést rendszeresen üzeti tanítványaival. Fát is többet adott ki a' vidékbe 4 ezernél pénzért és ingyen; most is van valami 4—5 ezer csemetéje, 's a' mellett földje bévetve 's elkészítve valami 100 ezerre való. Selymet is tenyészt évenként 25—30 fontot.
  - 15.) A' z s i b ó i uradalomban b. Vesselőnyi Miklósnál meghaladja a' 100 ezeret az eperfák száma. Selymet is tenyésztet évenként egy-két mázsát.
  - 16.) M. V á s á r h e l y t gyógyszeráros Brandecker Simon is szép kezdeteket indított.
- Ezekon kívül még sok helyen lehetnek, 's bizonyosan vannak is az országban nagy számú eperfások,

mellyekről részletes tudósítást nem kaphattunk. Hát még hány helyen nincsenek kisebb számmal? Milly könnyű ezen lenne forrásokból az egész országban elterjeszteni ezen jövedelmező iparágot.

Ha a' selyem-tenyésztés jelenállása mértékéül azt vesszük fel, hogy mennyi gubó jött bé a' kolozsvári másféléves filándába: úgy tudósításunk nem igen lehet nyugtató és örvendetes. Mert 1841ben a' hiteles számadás szerint csak 478 font nyers gubó vétetett bé. De biztosan állíthatjuk, hogy ezen mennyiségnél jóval több tenyésztetett; mert tudtunkra is sokan tenyésztettek hol kisebb, hol nagyobb mértékben, 's ezeknek neveiket a' gubóbeadók között nem találjuk; nem főként a' tanácsos Lang úrét Brassóból, melly hihetősön szembetűnőleg növelte volna a' mennyiséget. A' szép kezdetek szép reménnyel biztatnak, mellyek valóulásáról kezeskedik a' naponkint ébredő buzgóság.

Szerk.

A' magyar Németországban is káromkodik.

A' midőn 1831ben, nyárhó' 19kén hárman magyarok a' Rajna mellett fölfelé Helvécziába szándékoznánk az ottani tanodákat meglátogatandók 's a' természet nagyszerű kijelentéseit bámulandók, Langendenzingenben jámbor német fogadósunk egy darab ideig feszült figyelemmel hallgatva ránk, egymással magyarul beszélgetőkre egész illendőséggel felszólít és kér, hogy mondanók meg: miféle nemzetbeliek lennénk?

Én. Magyarok, a' mint a' vendégek' könyvébe is beirtuk.

Ö. Miféle nyelven beszélgetének önök együtt?

Én. Nemzeti nyelvünkön: magyarul.

Ö. Bocsánat uraim! önök lehetnek magyarok, de nem magyarul beszélgettek. Tudok én is valamicskét magyarul; egy magyar huszártól, a' ki a' franczia háboruban nálam tanyázott, tanultam, de — bizony uraim! — nem úgy hangzik az. Ekkor a' mi felszólításunkra elődarabol egy sereg czifra káromkodást, és helyeslő véleményünket várja. Magyar szók ezek is — mondók — de ka-

tonai műszók; mi pedig tanulás' kedvéért utazván, másféle tárgyakról beszélgeténk, 's azért nem ismerhete ön a' magyar huszártól eltanult magyar nyelvére. A' válasz nem yala kielégítő, és kételkedését az iránt: ha vajjon mi magyarok lennénk-e? csak néhány — az ő is tudta — magyar káromkodásnak általunk elömondása oszlathatá el. Ő örvendett a' magyar ismeretségnek, mi pedig elszomorodánk, hogy a' jó német szomszéd csak a' káromkodásról ismert ránk. És így sohajtánk föl: boldog isten! hát a' magyar még idegen honban és idegenek között is káromkodik, és annyszor és olly szünetlenül reggeltől estig, hogy az idegen ajku is kénytelen azt tőle eltanulni?!

Mi az oka ezen magyar-divatos, sőt csaknem nemzeti jellemző vonássá rögzött ostoba betyárságnak?

Felelet: mert kevés kivétellel, — mondjuk ki őszintén — káromkodik mindenki, kisebb, nagyobb mértékben, mindenkor és mindenhol. Káromkodik a' pap — tisztelet itt és leebb is a' kiveendőknek — a' templomon kívül, hallgatói között, a' katonában békében és háboruban; az ítélőbíró, mielőtt és miután börtönt szavazott a' pörbe fogott isten káromlóra; a' megyetiszt káromkodások és szitkok között vágatja huszonötig a' káromkodó pórsuhanczot; a' gazda káromkodva káromolja káromkodó cselédét; káromkodik művelt és műveletlen; dajka és növelő, apa és — tisztelet — újra itt és főlebb is a' kiveendőknek, — az édes anya: káromkodnia kell tehát az ártatlan gyermeknek is, 's önkéntelenül eltanulnia a' sokféle

czifra káromkodást, az annyiszor hallottat — mint az említettem német fogadósnaak — mielőtt értené. Majd serdülő korában azon halhiedelemben tévelyeg, mintha a' káromkodás — valamint a' pipázás is — bizonyos férjfiasságot jellemző czégér lenne, — — és újra káromkodik, míg végre annyira megszokja, hogy gépelyszerűleg, haragjában és jó kedvében, egésségében és betegségében csaknem a' véghörgésig mindig és mindig káromkodik. És épen ezért olly kevések előtt feltűnő. A' molnár akkor ébred föl, ha kereke nem zakatol. Hallottam cselédtől: „félek, mert gazdám haragszik és nem káromkodik.“

Miképen lehetne a' nemzetet ezen ősi, bűnös szokásról leszoktatgatni addig is, míg a' kisdéd-óvó-intézetek évek' és tizedek' leforgásával a' magyar' minden szépre és jóra fogékony keblében meghonosulván, a' nemzet' újjászületésében e' részben is megteendik ohajtva üdvös hatásukat? Egyesüljünk!..... Ne ijedj meg, jó olvasó! hidd el (hiszem én is és vallom), hogy az egyességben — legyen az testi vagy lelki erőre központosítva — van a' nemzet' üdvössége. 'S aztán nem kívánok én pénzt, aranyot és ezüstöt e' pénztelen országban egyesületünk' alapjául, részvény díjúl, csak akaratot. Ingyen lehetsz ennek tagja, nem mint más egyleteknek. A' polgári és semmiféle osztályzatoknak különbsége sem vétetik itten tekintetben: tagja ennek mindenki, pap-és katona, nővelő és növelvény, tanár és tanítvány, kereskedő és földész, hivatalos és hivataltalan, szolga és úr, mihelyt komolyan föltette magában, hogy nem ká-

romkodik, és ezen fogadásáról meghittjét, a' férj nőjét, a' gyermek szüleit, növelőit, a' szolga gazdáját, a' barát barátját 's a' t. adott szavával biztosítja.

Alaptörvényei: kevesek, érthetők és könnyen teljesíthetők.

Első. A' becsületes ember nem káromkodik.

Második: Azon körben, mellyben él és hatással bir arra törekszik, hogy mások se káromkodjanak.

Itt figyelem-ébresztőleg említeni lehetne, hogy a' pap a' szent székéből ellene dörögjön; a' szülők és nevelők figyelmét soha ki ne kerülje; a' gazda a' cselédjeivel kötendő alkulevélben ezt kiváltan tiltsa meg; a' tiszt mindig szigoruan büntesse 's a' t.; de hol erős az akarat, ott nincsen szükség ilyen útmutatásokra, ha pedig hiányzik, úgy szerecsent mosunk.

Harmadik: Minden, ki a' Mentor' jövő évi folyamára aláírand, jelentse föl aztis: hány tagot nyert meg az egyesületnek, hogy a' szerkesztőség, a' második kötetben tudósíthassa a' magyar olvasó közönséget, az egyesület sikeréről.

Virtus est vitium fugere, et sapientia prima stultitia caruisse.

A' bünt kikerülni, erő' jele — 's ki a' rossz szokást letudja vetkezni, magas lépcsőjén áll a' bölcseségnek. *

Híri.

* Várva várjuk el tagtársunk lelkes fölszólításának ohajtott eredményét. Szerk.

Értelmes Gazda.

Gazdáskodás és gazdálkodás két olyan cselekvésmód' kifejezése, melly kisebb, nagyobb mértékben mindennek — kezdve a' koronás fön, le az eke' szarván izzadó emberig — körébe tartozik. A' ki jól gazdáskodik és gazdálkodik, akárhol álljon, magán kívül a' társaságot is vagyonosítja.

Az emberek sok tekintetben úgy vannak érdemeikkel, mint a' kalmár portékáival, mindenik a' magáét, 's többnyire a' másokéi fölött dicséri. 'S megtörténik az ilyen dicsekedőkkel is, mi a' kalmárokkal: egyik sem szereti világosságra jöni árujával.

Az emberek alig csalatkoznak és csalattatnak többször, mint az érdem' mértéke' eltalálásában. Az egyik közülök a' fényes születést, a' másik a' nagy hivatalt, a' harmadik a' külső birtokot, a' negyedik a' testi erőt és szépséget akarja érdem mértékül használni; pedig ha nem megyünk is vizsgálódásunkkal messzire, találunk magunk között is példát, melly bizonyítja, hogy az érdem' mértéke nem az említett tulajdonokban

találtató. Volt és van olyan, ki egyszerű, semmi külső fényt nem mutató helyen állva, nagyobb becsű áldozatokat tett a' haza' nemzet' és vallás' oltárára, mint sok, ki fő rangot, hatalmat és tekintetet bitorlott. Akárkinek is érdeme nem az a' hely, a' hol áll, hanem az a' szorgalom, hűség, buzgóság és ügyesség, mellyel ottani kötelességeit teljesíti. Különböző talentumokkal levén az emberek a' teremtetőtől megajándékozva, azokkal különböző helyeken tartoznak sáfárkodni. Az egyik mint pap, a' másik mint katona szolgál hazájának; az egyik mestersége és kereskedése, a' másik gazdaskodása által foly be a' közjóléthe, 's hogy ezek közül mellyik érdekesebb, egyiknek sem állása' helyéből, hanem abbani szolgáltatából lehet és kell elhatározni. Így határozva meg az érdem' mértékét, nemcsak fő helyen állók, de köz- és alrendű polgárok, sőt napszámosok is lehetnek érdeemesek.

Bizonyos tekintetben a' társasági életben minden egyes tagnak egyszersmind gazdának és gazdálkodónak is kell lenni; de különösb értelemben gazda még is az, kinek társasági elrendeltetésébe az úgy nevezett külső gazdaság' folytatásának szép mezeje jutott.

Hogy kell vagyont szerezni, hogy kell azt megtartani, 's úgy használni, miből a' tessenek ki, hogy értelmes fő vezeti a' gazdaságot? a' jelen értekezés további folytatása oda van intézve, hogy a' figyelemmel olvasó ezt megtanulhassa.

Hogy vagyona szaporodjon, ezt minden gazda óhajja, csak hogy az egyik nem igen ért, a'

másik pedig nem igen akar érteni a' gyűjtés' módjához. Van egy mesterség, melly a' gazdaságban boldogulhatásra legbiztosabb út, 's ez a' gazdaság körül teendők' pontossággal, jó renddel, buzgósággal és csüggedni nem tudó állhatatossággal teljesítésökben áll. Ki ezen mesterséget nem érti, hasonló az álmában futóhoz, izzad és fárad haladás nélkül. Az értelmes gazdának, meg kell tanulni bölcs Salamontól, hogy: „minden dolognak rendelt ideje van;“ meg Sz. Páltól, hogy: „azt áron is meg kell venni,“ mert a' napok nem engedik magokat egyik a' másik helyett használtatni, egyik a' másiknak munkáját a' magáénak kirekesztése nélkül nem veheti által. Enek tudása az értelmes gazdától dolog és dolgoztatásban pontosságot kíván. A' mit ma végezni tud, nem halasztja holnapra, tudván, hogy minden napnak meg van a' maga terhe. „Egyik idő ellensége a' másiknak,“ ezt a' gazda embernél senki sem tapasztalja többször, de sajnosabban sem. Több kárral, mint a' gazdaságban, a' halogatás, sehol sem büntetődik. Itt sokszor megesik, hogy a' jelenről elhalasztott, kivétetvén sorából, örökre elvesz. Mint egy helyre két test, úgy nem fér egy időre két 's több kötelesség. A' máról holnapra halasztott kötelesség mást szorít ki helyéről, mi épen olyan szükséges volna, mintez. A' pontos gazda inkább előre dolgozik, mint a' jelenből halaszszon el valamit. A' maga idejébeni dolgozás és dolgoztatás az egész gazdaság' folytatása körében sok haszonnal fizető rendet állít elő. Némelly gazda kiveszi a' dolgokat abból a'

helyből és időből, mellyet azoknak a' természet határozott, azt veszi elő a' sorból, a' mi könnyebb, nem a' mi következik. Ez a' csere pedig az egész rend' felhomlása, és így tetemes kár nélkül nem eshetik meg. Ki tudni választani, hogy mikor, mit és hogy kell dolgoztatni? erre, nem annyira rendszeres gazdasági tudomány, mint készség és figyelem kívántatik. A' dolgok' és kötelességek' rendje természetes, mindig az elsőt kell előbb végezni, hogy pedig ez mellyik legyen, maga magát mutatja ki. Azt tartom, hogy tudatlanságból és értetlenségből itt hibázik az ember legkevesebbet.

Az értelmes gazda a' maga dolgait egész maga ráadással és buzgósággal folytatja. Gazdasági körében, mint a' méhek' példás társaságában, munkás zsibongás hallatik; mindennek munka van kezében, és a' mellett senki sem szunnyadoz; annyit és olyan jól dolgozik minden, a' mennyi erejétől kitelik; tőle a' napot, 's a' naptól a' munkát senki sem lopja el; cselédjeitől és napszámosaitól megkivánja — mire teljes joga is van — hogy teljes mértékű fizetéseért teljes erejökben kerülő szolgálatot tegyenek; tehetségök fölött nem erőlteti, de bizony lézengeni sem engedheti. A' serényeket dicsérettel és jutalommal, a' henyéket feddéssel és büntetéssel nógatja munkára. Illyen a' rendes és pontosságot szerető értelmes gazda.

Több akadályokra, az igyekezetet és buzgóságot többször megkisértő ellentállásokra, mint a' gazdaság' mezején, sehol sem találhatni. Most

a' természet, majd az emberek hiúsítják még gazdasági reményeinket, 's kinézéseinket még csirájokban; ma tűz, honap árvíz, jégeső foszt meg izadságunk' jutalmától. Ilyen 's más ezekhez hasonló csapások az okos gazda igyekezetének tűzét nem eloltják, hanem gerjesztik; megkettőztetett igyekezettel dolgozik kára' pótlására, kényszeríti mintegy a' természetet elvett javai helyett másokat, sokszor jobbakat, szebbeket, állandóbbakat adni; míg az élettől a' kereséstől sem szűnik meg.

Sokat könnyít az értelmes gazda' dolgain az időnek és erőnek jó felszámítása, mi valamelly munka' elvégezhetésére megkívántatik. Az idő és erő a' gazda' kezei között legbecsesebb valami, ki ezeket jól használni nem tudja, mindig vesztességben van. Minden dolog' jó móddal elvégezhetésének csak egy jó fogása van, ki ezt el nem találja, maga a' dologgal, a' dolog pedig vele vesződik. Minden időben és erővel elvégezni a' lehetségest, értelmes gazda' tulajdona. Az idő' és erő' elpazérlása kipótólatatlan vesztesség.

Az értelmes gazda a' vagyont nemcsak gyűjteni, de azt megtartani és használni is tudja.

Akármilyen színt adjunk is földi törekvéseink', hivatalink' vagy mesterségünk' folytatásának, igaznak marad, mikép főczél mindenikben az, hogy jólétünket általok eszközöljük, hogy azoknak, mik szükségünket pótolják, kényelmeinket, gyönyörűségeinket megszerzik, szükibe ne legyünk. Azért szorította Diogenes magát egy hordóba, hogy ott szükségeit, keskenyebb határok közé véve, könny-

nyebben pótolhassa, hogy kifejtván magát a' társasági élet' néha igen szorító kötelei alól, függetlenebbül, 's így az ő csudálatos nézete szerint nemcsak kényelmesebben, de boldogabbul is élhessen; ezért lett Diocletianus császárból keretész, — 's ezért cserélte föl ötödik Károly a' trónt klastromi élettel.

Az értelmes gazda a' mit gyűjtött, szükségai' pótlására, kényelmei' és gyönyörűségei' megszerzésére használja. Költségeivel sorsán felül nem emelkedik; de ha módja van, azon alól sem sanyargatja magát. A' mit hosszas idő alatt, sok törődéssel beszerzett, azt könnyelműleg magától el nem hányja. Midőn más a' kölcsönt is kiméltlenebbül vesztegeti, mint ő tulajdon szorgalma' jövedelmét, annak szegénységét és gyalázatját előre, és pedig csálhatatlanul megjövendőli. Nagyobb, legalább nem kisebb dicséretnek tartja valamit megtartani, mint megszerezni. Vagyont szerezni természetes és becsületes úton nem lehet másnak, csak takarékos józan életű embernek. A' vesztegető kezeinek ugyanazon kinyújtásával be is veszi, ki is adja jövedelmét; az ő szántóföldei hiában díszlenek sűrű kalangyákkal, szőlőhegyei hiában csepegnek musttól, mert sem búza a' gabonásban, sem bór a' pinczében; a' takarékos jó gazda pedig az év' mindenik részébe őt és ujat tud mindenikből előmutatni.

A' mi bejött, abból úgy költeni, hogy néha maga a' költség is jövedelemmé váljék; a' mi megvan, olyan ügyelet alatt tartani, hogy abból nemcsak a' vesztegetés, vigyázatlanság és gondatlanság csa-

tornáján semmi a' gazdaság' köréből ki ne folyjon: takarékos és szemes gazda' tulajdona. Némelly háznál nem veszteget senki, még sincs a' legszebb jövedelemnek is láttatja, mint a' száraz homok az esőt, úgy nyeli el a' gondatlanság sok ház jövedelmét. Némelly háznál semminek sincs bizonyos helye, mindent lehet mindenüvé, talán csak a' maga helyére nem tenni; a' mi beszereztetik, annak egyrésze a' hányódás, más része az idő rongálása előli el nem-tevés miatt emésztődik meg. A' gondos gazda' házánál mindennek olyan helye van, mint a' szemnek a' fön, minek a' többek közt az a' jó következése is meg van, hogy a' hijánosság egy tekintettel észrevehető és könnyen helyrehozható. A' gondatlan rossz gazda házánál szinte anyi idő telik el az elhányódott műszerek' előkerítésével, mint az azokkali dolgozással. Csuda-e hát, ha meglehetősen erővel is olly kevésre lehet haladni? holott az ollyan házaknál nemcsak dolgozó eszközök, hanem magok a' dolgozók is igen sokszor csak hányódnak, vetődnek. Midőn sok rossz gazda' épületeit a' gondatlanság időnap előtt nyakába sorvasztja, gazdasági eszközeit a' rozsdá és rothadás emészti el: a' gondos az övéit unokáinak is használható állapotban adja által. Illyen a' takarékos és gondos gazda, — azonban még sem fősvény. Az ő szemei előtt a' vagyonnak, az átlala lehető boldoguláson és boldogításon kívül más becse nincsen; ő magát a' világból kinem zárja, de azt sem cselekszi, hogy jóait léha gyönyörűségeinek feláldozza. A' világ sokszor fősvénynek nevezi, ki nem

ad minden hozzá folyamodónak; a' vagyont pedig nem igen lehet rosszabb helyre költeni, mint (akár alamizsna, akár költsön név alatt) ollyanokra vesztegetni, kik munkáson és mértékletesen élve, minden idegen segedelmezésbezi folyamodás nélkül becületesen élhetnének. A' segedelemre mindennek érdemesíteni kell magát, vagy munkája, vagy szenvedése által; a' ki ezek nélkül folyamodik akárkihez segedelemért, azt megakarja kísértetni. Sok becsületes, takarékos gazdára csak azért ragasztatott fősvény nevezet, mert nem adhatott minden hozzá folyamodott korhelynek; de a' kimagán kezdve mindennek megadja, a' mivel tartozik, azt fősvénynek mondani nem lehet. 'S itt meg jegyezhetni azt is, hogy az emberi nyomorokon ésszenvedéseken nem alamizsna, hanem egészen más módok által lehetne, és kellene is segíteni. Az alamizsna enyhít ugyan némelly egyes szenvedő' sorsán, de az inség' forrását nemcsak hogy be nem dugja, hanem gyakran még hővebbé teszi.

Az értelmes gazda ezen elvtől: „költséged jövedelmednél nagyobb ne legyen“ soha sem távozik el; ezen elv vagyona leggondosabb örje, sorsa legbiztosabb vezére. Mikor más' kevesebb, 's a' mellett talán még ingatagabb alapu jövedelméből többet költ, nem szégyenli, hanem az ilyen értéken felül költőt sajnálja.

Ha a' főlebb leirt gazdát a' halál kapujába kísérvük, őt ott is értelmesnek, mondhatni: sőt bölcsnek találjuk. — Lerakja ott minden világi vagyonyait, szintolly nyugodtan, mint öltöző ruháit

ágyba fektekor. Bévégeződven a' halál kapujában földi élete minden szükségeivel, azokkal együtt elmaradnak világi jövei is, mint a' csak testi szükségek' fedezői. Az értelmes gazda úgy áll sirja' szélén, mint értelmes keresztény, — jöveitől csöndesen válik meg, tudván, hogy a' lelkek' országában épen úgy nem lesz azokra szüksége, mint levetett felső ruháira alvó ágyában. Azonban minthogy földi élete azokhoz is volt kötve, bizonyos tekintetben és mértékig azokért is élt; de bálványinak soha sem tartotta. A' mire nincs többé szükségünk, azt ne kívánjuk sem elérni, sem megtartani. Minél többet hagy a' jó ember maga után, annál teljesebb öröm kíséri a' sirba; mert vajjon nem öröm-e, hogy az isten őt annyi áldásaival szerette, 's hogy elmaradott kedveseit annyival boldogíthatja? Csak a' fűsvényről igaz, hogy vagyoniért bajosan hal meg, ki azokért sok jót mulasztott el, másoknak sok keserűséget és inséget okozott, magával még is el nem viheti.

A' mit eddig az értelmes gazda' érdemeiről látánk, aboz még azt adhatjuk, hogy ő példájával lelkesít, jöveivel boldogít, 's az az ő — valamint emberi, úgy polgári érdemeinek is nem csekély részét teszi. A' társaság' egyik főereje és alapja a' kenyér, — ezt pedig a' gazdaság' mezeje adja. Ki a' társasági élet' ezen legelső szükségén segít, annak érdeme nem lehet csekély.

Ilyen érdemeiért az értelmes gazdának szép jutalmai vannak. A' vagyon már magában is jutalom, mert, mennyi szükségek nem pótoltatnak, mennyi öröm és gyönyörűség nem szereztetik álta-

la? De több ennél az, hogy a' teljesített kötelesség' érzése kiapadhatatlan örömforrás az emberi szívben; semmivel a' tiszteletet, sem hamarább, sem bizonyosban megnyerni nem lehet, mint épen általa.

Veres György.

Éle t magvak.

A' mi nem sürgetős, gyorsan kell tenni, hogy időt nyerhessen az ember arra, mi sürgetős.

Erő és akarat. Sokan kiáltják: „Nagy volna akaratunk, ámde csekély hozzá az erő!” — Oh csöndesebben, édes jó emberem! „Nagy az erő, csekély az akarat!”

Tanács. Rosszúl beszél a' nyelv felőled, ám legyen; te úgy élj, hogy senki szavának ne bígyen.

Egy valódi embert legjobban jellemezhetni következő rövid vonással: ő gyermek szívében, ifju készségben férfiú végrehajtásban.

A' mértékletesség kétféle: az egyik az eledele' mértékletes használásában áll; a' másik a' vagyonnali helyes élésben 's önhaszon-nem-kérésben; ez a' lélekre nézve az, mi az első a' testre; az elsőől függ az egésség, másodiktól az erényesség.

K.

Munkássá és mértékletessé változás' példája.

Eszaki Amerikának egy kis falujában, Limerickben, élt egy igen becsületes, józan és szorgalmas anya, Thomsonné, ki özvegyen maradván, minden örömét egyetlen fiacskájában lelé. Ezen gyerkőcz, kit Jánosnak kereszteltek, néhai igen szerette férjéhez ábrázatban szerfölött hasonlítván mindazon szeretetet is, mellyel férjéhez viseltetett, most egészen réá árasztá. Mivel növése közben, Jankójának teste 's arcza, naponkint mindinkább adták vissza elvesztette férjét, a' becsületes anya nagy remények közt látta fölserdülni, mint a' sudar fiatal, egyetlen Jankóját, 's biztossan hivé, hogy ebben a' falubeliek olly becsületes laktársat, az ismerősök olly hív barátot, egy hajadon olly hív férjet, egy feleség olly jó gazdát, a' haza olly jó polgárt fog nyerni, mint férjében, 's ő is öregsége' napjaiban benne találándja fel gyámolát 's vigasztalását. De a'mint Jankó nagyobb nagyobb lett, mindennap újabb szomorúságot hozott anyja' fejére; mig végre a' sze-

gény anyja azt is megérte, mitől leginkább irtózott, 's mit ha valaki Jankójáról kis korában mond vala, fia legnagyobb ellenségének nézte volna; a' minthogy a' pap egy ízben őt növelési balfogására figyelmeztetvén, e' becsületes embert annyira meggyűlölte, hogy még üdvözölni sem vala képes haragjának fölgerjedése nélkül. Megtörténvén most már valójában az, mit a' becsületes pap Jakobson, ki még akkor második éves lelkész, 's mintegy 27 esztendősen lehetett, csak távolból, 's olly föltétel alatt jövendölt, ha gyermekével továbbra is úgy bánik, elment Thomsonné keservében a' papnéhoz, 's nála zokogva panaszkodott.

Thomsonné. Jobb lenne édes tiszteletes asszony, ha nem lennék e' világon. Minden vigasztalásom, minden örömem csak Jankó fiamtól várám, benne helyezém minden reményemet. Azt hívém, hogy valamint arcza hasonlít apjához, lelke, esze, szíve is az apjáié lesz. Annyira csak ő volt mindenem e' földön, hogy mikor vagy egyszer beteg volt, 's elgondolám, hátha meghal, mindig reszketének inaim, 's még csak a' képzelete is annak, hogy nála nélkül maradhatok, elrablá minden erőmet, 's érzém gyakran, hogy sorvadok le lábomról. 'S ha akkor az isten elvette volna, tán átkot szórtam volna az egész világra, 's magára, uram bocsásd meg! az istenre is, balgatag keservemben; 's azt hittem volna, hogy minden egybe esküdt ellenem, 's gyönyörködik szenvedéseimben. 'S most, ó kedves tiszteletes asszony! most..... most..... igen..... szeretném..... szeretném, ha fiamat ez előtt egy héttel eltemet-

hetem vala. Nemcsak az, hogy reményeimben megcsalatkoztam; nemcsak az, hogy tulajdonképen már úgy sincs fiam, hanem a' föld alá kell bujnom szégyeltemben, 's tűrnöm azt is, hogy ámbár rólam eddig senki sem monda a' faluban roszt, most már minden ember ujjal mutat réám, hogy én vagyok anyja és nevelője a' rossz Thomson Jankónak. (E' szavaknál a' pap is kilépván egy mellékszobából, hallgatja a' Thomsonné' zokogását). Keserűségem nemcsak az, hogy fiam rossz, erkölcstelen, hanem az is, hogy a' világ azt hiszi, én is erkölcstelen rossz vagyok. O, bár csak elbujhatnék az emberek közül! —

Papné. Nem értem panaszait, édes szomszédném.

Thomsonné. Dehogyan nem: hiszen csak nem képes, hogy ne hallotta volna szerencsétlenségemet a' rossz fiammal.

Papné. Most sem tudok többet egy betűvel is, mint az imént.

Thoms. Hát még nem hallotta, hogy fiamat tömlöczbe tették?

Papné. Most jut eszembe, hogy valami ilyest hallottam férjemtől. Az elég szerencsétlenség; mert oda bizonyosan nem vitték jó viseletért. Nagy szomorúság, édes szomszédném; de bizzunk istenben, 's nem hágy el.

Thomsonné. Eleget bízom az istenben, 's látom még is elhagyott.

Pap. Édes szomszédném! igaz lelkemre mondom, igenigen sajnálom szerencsétlenségét, mert igen képelem mekkora bú egy minden tekintetben becsületes anyának, erkölcstelen gyer-

Mentor.

15

mekkel birni, 's ezért nem akarám belészólásommal még jobban növelni keservét: de utolsó szavai szükségessé tévék, hogy felnyissam szájamat. Istenben bizni nem azt teszi, hogy egybe dugott karokkal várjuk, míg ő a' sült galambot szájunkba repíti; nem azt, hogy mi mindent fonákul tegyünk, 's azután istentől azt várjuk, hogy ő balgatagságainkat is mind jóvá tegye. Ha az istenbeni bizalmát elő nem hozza, hallgatok vala, de így csak kimondom, hogy nem az isten hagyta el szomszédasszonyt, hanem szomszédné az istent.

Thomsonné. Jaj istenem! légy köztünk bizonyság! Hát édes tiszteletes úr! nem jártam-e én csaknem mindennap templomba, nem imádkoztam-e én éjjel-nappal, a' mire istent hívhatom bizonyságul; rágalmaztam-e, csúfoltam-e én másokat; tolvajkodtam-e, 's mondhatja-e valaki, hogy erkölestelen vagyok? Nem dologgal töltöttem-e én napjaimat, 's látott-e engem valaki részegnek? Ugyan miként bocsáthatá ki tiszteletes uram, hogy én elhagytam az istent? Hagyja el tiszteleted, ne illessen illy kesergetésekkel; elég tele az én lelkem bánattal.

Pap. Hogy szomszéd asszony maga egy a' legbecsületesb némberek (asszonyok) közül, hogy tüköre lehetne az özvegynőknek, azt senki, kiszomszédnémat ismeri, meg nem tagadhatja, 's én sem; sőt bizonysgot tehetek arról is, hogy szomszédasszonynál buzgóbb templomjáró, szorgalmasabb dolgu, józanabb, emberbecsülőbb, mások iránt jobb indulatu egy sincs. De mivel szom-

szédasszony ezen szokkal élt, hogy isten elhagyta, most is azt mondom: szomszédasszony hagyta el fia' növelésében az istent. Szomszédasszony minden egyébben az istent követte, de midőn fiát növelte, eltávozott istentől, azaz: eltávozott azon istenszabta törvényektől, melyeket ha követünk gyermekeink növelésében, azok jámborok, erkölcsösök 's istenfélők lesznek; ha pedig elmellőzzük, gyermekeink erkölcstelenekké, fajtalanokká, 's istentelenekké romlanak el. Emlékezzék csak vissza édes szomszédném, mikor még csak 7 éves volt Jankó, figyelmeztettem, hogy helytelenül bánik gyermekével; emlékezzék csak vissza. Nem megjövendölém-e, hogy Jankóból igen könnyen tolvaj lessz, 's ezer szerencse ha el kerül a' börtönt. Ugy-e, anyira megnehezített, hogy sok ideig még üdvözetemet sem fogadá dörmögés nélkül? Lám most bételjesült jóslatom. Azonban annak legkisebbé sem örülök, hogy jövendőt tudtam mondani: de örülök teljes lelkemből annak, hogy Jankót most 15 éves korában fogták bé a' javítóházba, vagy tömlöczbe; mert még ifju, 's megjobbulhat. Még megérhetem, hogy Jankóból jámbor, becsületes, jó gazda lesz.

Thomsonne. En istenem! ha azt az örömet megérhetném!

Pap. Megérheti, csak térjen istenhez, azaz: arra törekedjék, hogy fiának szabadsága sok ideig korlátolva legyen, 's dologra szorítsák; de, ha ezentúl is úgy eltávozand istentől, mint eddig, úgy Jankó megjobbulni nem fog.

Thomsonné. Ugyan, édes tiszteletes uram! mondja meg nekem: mit tegyek, hogy gyermekem megjobbulásában istenhez térjek, 's mondja meg azt is, miben távoztam el eddig az isten parancsaitól? mert az csak különös, hogy én olly gonosz és ostoba lettem volna.

Pap. Ezentúlra istenhez tér gyermeke nevelésében is, ha azt kéri istentől, 's maga is arra dolgozik, hogy János fia valamiként vissza ne bocsáttassék anyja' házához, hol elromlott, erköcs-telenült, banem 5 — 6 évig szabadságától megfosztva, tanuljon dolgozni a' javítóháznál. Így Jankó megjobbul, 's anyjának öröme váland: de ha hamarjában kibocsátják, még inkább elromlik. Csak ez azon mód, mellyel visszatér istenhez.

Thomsonné. De mi lehet az én házomnál, a' mi elrontja?

Pap. Tulajdon maga, édes szomsédném. Szomszédasszony tüköre lehet az asszonyoknak, 's ékesítő koszoruja akármelly férjnek; egy két éves gyermek mellé a' legjobb dajka: de azontúl a' legrosszabb növelő e' világon. Hogy a' mit mondék, mind igaz, mutatja a' következés, mert fiát a' tolvajságért tömlöczre büntették, hálá Istennek!

Thomsonné. Biz' édes tiszteletes uram! én soha sem tanítottam őt lopni, tőlem azt soha sem látta; az a' csuf vétek nem tőlem került, 's nem is az én házamtól; tolvajokkal sem engedtem soha társalkodni: 's ezért én azt hiszem, tán az ördög szállotta avagy boszorkány kuruzsol-

ta meg, 's az vitte belé ebbe a' nyomoruságba, bűnbe és gyalázatba.

Pap. Ma már az ördög-megszállásáról, boszorkány - kuruzsolásról 's tündér-varázslásról i jeleneteknek józan ember nem hiszen; vallásun- is csak azt tanítja, hogy vannak ugyan ördögök, de miután idvezítőnk érettünk magát áldozatra ad- ta, halálával a' pokol kapuin diadalmat vévén, az ördögök hatalmát megtörte: tehát effélékről mi már ne is beszéljünk, ne is gondolkozzunk; ha- nem keressük a' bűnnek eredetét ott, a' hol az van. Nincs pedig egyébűt mint Thomsonné asz- szonyban, vagy is Thomsonne asszynynak fo- nák növelésében, 's ezt én röviden bé fogom bi- zonyítani.

Úgy-e, édes Thomsonne! hogy az ember éhel meghalni nem szereti, 's ha valaki 2—3 napig éheznek, még lopna is, hogy éhségét elnyomja?

Thoms. Úgy van, de az én fiam nem éhe- zett így, hogy kénytelen legyen nálam lopni; ha- neha azóta, hogy engem elhagyott.....

Pap. Elég, ha már megösméri, hogy az éh- ség lopásra viszi az embert. De úgy-e, hogy a' rest, tunya, henye, korhel, tekergő ember nem szereti dolgozni, munkálkodni?

Thomsonne Úgy van, de az én fiam nem volt itthon tekergő.

Pap. A' többire majd megfelelek későbbre; most csak ennyit mondok: elösmerte, hogy a' kor- hel nem szereti dolgozni; kérдем a' ki nem dol- gozik, 's apjáról és aunyáról sok jószágot nem kapott, sőt most épen egy falatot sem kap egyik-

től is, megéhezik úgy-e bár annyira, hogy áll is felkopik?

Thomsonné. Úgy van, de az én fiam kapott tőlem, míg nálam volt, mindig tiszteséges eledelt.

Pap. A' fiáról majd mondok valamit; most tehát ennyi áll köztünk: a' ki rest, korhel 's tekerdő, nem szereti dolgozni, ha apja anyja, vagy valakije nem segíti, megéhezik. A' ki megéhezik, ha máskint jól nem lakhatik, lop is. Tehát a' ki korhel, igen hamar lopásra vetemedik.

Már most a' Thomsonne asszonyom Jankójára szállva, az bizonyos, hogy lopott; az is bizonyos, hogy éhezett 's rongyoskodott, mióta mint szabólegény vándorolni indulván, sehol sem dolgozott, hanem a' korhel 's tekerdő társakat és barátokat keresvén föl minden városban, velök dinum-danumozott. Ez is igaz úgy-e?

Thomsonne. Igaz, tiszteletes uram! a' szívem szinte megrepedt, mikor ezeket hallottam róla 's most is kétségbe kell esnem. De, hogy lehetnék én oka az ő korhelségének? Én őtet soha tekerésre nem tanítottam.

Pap. Vigasztalódjék szomszédasszony; Jankó most nagyon jó helyt van. Ő meg fog jobbulni, de szükség, hogy szomszédasszony értse meg, mennyire volt oka a' növelés az ő romlottságának.

Jankó korhel lett, mert szomszédasszony! dologkerülővé tette. Úgy-e bár, szomszédasszony szerette, hogy Jankó soha se éhezzék meg; 's úgy-e annyira aggódott az ő hasán, hogy nem csak 4 éves koráig töltötte, mint a' hízó ludat,

de azontúl is örökké gyurta zsebét, mindenét étellel?

Thomsonne. Úgy van, de.....

Pap. Csak hadjuk a' de-zést. A' restségnek dologkerülésnek egyik forrása a' gazmérság, a' falánkság vagy nagy gorombaság. Jól emlékezem, midőn Jankót többnyire mindig meggyurt hassal láttam, ki örökké szeretett volna ülni heverni és alunni. Úgy-e bár, hogy soha sem von-ta el Jankótól az ételt, ha nem dolgozott?

Thomsonne. Úgy, de.....

Pap. A' sok de-t hagyjuk el most, mert rövid akarok lenni. A' munkára 's dolgozásra szoktatásnak egyik módja épen a' lett volna a' 7 éven felül, hogy addig enni ne adjunk, míg valamit nem dolgozott. De Jankónak még 10 éves korában is tömve volt zsebe 's keble étellel, gyümölcssel: tehát soha sem volt kénytelen érezni és meggondolni, miként szerezne ő magának eledelt. Úgy-e bár, mikor szabóinasnak béadta, ott egyszerre dologra fogták?

Thoms. Úgy.

Pap. Nó itt is egy botlás volt. Más gyermeknek lehetett volna sok mindenféle dolgot adni: de már olyan dologkerülőt, mint Jankó, elkellett volna magára zárni, míg magát meguntván gyönyörűség gyanánt kérte volna a' dolgot, 's ekkor is egyszerre keveset, 's olly könnyűt kellett volna adni, hogy minden bizonynyal süke-rüljön.

Thomsonne. Már ott mások rontották el a' fiamat.

Pap. Épen nem, hanem már el volt itthon romolva. Azt kívánni sem lehet, hogy ingyen valaki a' mi megromlott gyermekünket tartsa 's vele kinlódjék; jó gyermekek pedig nem vonagatóznak a' dologtól: tehát nem foghatjuk másra a' Jankó' elromlását. Ő mikor szabóinasnak beállott, már el volt romolva, már dologkerülő volt. Úgy-e bár, hogy mikor vele valamit akart dolgoztatni, mindig ételt csemegéket, almát 's néha pálinkát is ígért jutalmul és adott is?

Thoms. Úgy.

Pap. Nó nézze, e' volt a' legnagyobb főnakság: a' meggyurt has forrása a' restségnek, 's hogy a' restséget belőle kiűzze, annak a' forrását tömte beléje. Úgy-e bár nagyobb korában meg is verte, ha nem dolgozott?

Thoms. Biz' én sokszor meghusángoltam, mikor láttam, hogy már elbirja a' dolgot, 's még sem akar egyébről, csak heverésről tudni.

Pap. Ezen meghusángolásnak csak akkor lett volna helye, ha visszafelesel, vagy makacskodik: de a' dögség ellen legjobb orvosság lesz vala az éhezés, 's szomszédasszonya' verés után, béke' fejében, jól tartotta. Úgy-e bár, ha ő panasztolt, hogy el van fáradva; hogy a' nagy melegben erősen megizzadt; hogy a' nagy hidegben szinte megfagy; hogy esős időben megázván, beteg lesz; hogy a' tenyere feltört; hogy lábai, karjai fájnak: úgy-e ilyenkor kényeztette, 's megengedte, hogy megszűnván a' munkától, hűvös árnyékban heverjen, aludgyék, 's még szóval is sopánkodott a' fia fáradságán; úgy-e megengedte,

hogy ha kün hideg volt, 's ő a' dolgot a' miatt kerülte, ben a' kemenczét ölelgesse, 's a' munkát kerülje; úgy-e ha tenyere feltört, kötözgette, sajnálkozott rajta, és sokáig meg nem engedte, hogy kapát fogjon kezébe?

Thomsonné. Úgy van, de.....

Pap. Ismét kérem szomszédasszonyt, szünjék meg a' de-zéstől. Mindezeket egy 2—5 esztendősz gyermekkel lehetett, sőt néha kellett volna is tenni: de azontúl megfordul a' koczka, 's ha azt akarjuk, hogy a' gyermek dolgos, munkás, kitaró, szorgalmatos legyen, szoktatni kell a' türelemhez és szenvedéshez, még pedig úgy, hogy ő győzze meg a' fájdalmat, nem pedig őt a' fájdalom. Lássa édes szomszédném, Jankó midőn síkonkázni ment, nagyobb hidegeket is kiállott; midőn a' mezőn játéktársaival futkárosdit játszottak nyárban, úgy megizzadt, hogy a' verejték csorgott róla, 's még is tovább nyargalt; midőn lopáztak, néha olly ütést kapott, hogy kék foltja maradt, 's még is eltűrte. Illyenkor meglehetett volna hát kívánni, hogy a' dologért, munkáért, p. o. kapálásért, szénacsinálásért, szántásért, aratásért, favágásért, cséplésért is eltűrje a' meleget, hideget, 's vérhólyagot is, 's eltürvén tovább dolgozzék. De szomszédasszony helyette végbevitte a' munkát, sőt beverni, játszodni, henyélni 's tekerelni hagyta olly anyai indulatból, hogy majd elég ideje lesz még sanyarogni 's nyomorogni; „gyűjtsön most erőket mondá.“ 'S még tovább is ment szomszédasszony! Úgy-e bár, illyenkor, 's akkor is, midőn szomszédasszony maga elfáradott, gyakran

panaszkodott, milly terhes a' maga élete, mennyit kell dolgozni, fáradni, 's milly boldog a' kinek sok pénze 's módja van parancsolni; úgy-e biztatta sokszor, hogy tudós ember, ügyész (prokátor) vagy pap legyen, vagy falusbíró, városbíró, kiknek nem kell dolgozni, 's boldogul élnek; úgy-e bár a' szabóságot is sokszor dicsérte neki, mint olly mesterséget, mellyben nem kell az embernek magát megölni a' sok munkával, mellyben nem csorog az embernek véres verejtéke?

Thoms. Úgy van, de.....no nem szólok többet.

Pap. Már magában ez egyedül is elég lett volna, hogy ő a' munkát ne szeresse: de úgy-e bár sokszor, és többnyire mindig az utszán játszadozott és lebzselt föl 's le Jankó, mikor legszorgosb dolgok voltak, mindaddig, míg szabóinasnak beállott; úgy-e bár, mikor szomszédasszony ünnep- 's vasárnapokon komáit sat. látogatta, őtet is elvitte, 's ő ott úgy ült, mint valami megélemedett ember, minden mozgás nélkül, 's néha ásítózott, — úgy ült, mint 5 — 10 éves gyermekek a' bálban és játékszinben, 's tánczban, azaz, mozgás nélkül unta magát, 's hogy ne unja, sört, pogácsát, almát 's más csemegéket adatott neki komájával?

Thoms. Úgy van, de hát ez is tolvajjá tette? vagy nó — nem szólok.....

Pap. Tolvajjá nem, de tette restté, dologkerülővé, korhellé, nyalánkká. Még egyet kérdek, édes szomszédném, mondja meg nekem, nem hálhatta-e Jankót derekalyon 's két párnán, és nem

takarta-e derekalylyal vagy dunyhával, 's nem mondta-e tulajdon maga reggelenkint, mikor ő föl akart jókor kelni, hogy még alhatik, 's alügyék is; és 8 éves korán túl is költötte-e őt föl akkor, mikor a' nap az égre feljött, kelt-e föl Jankó valaha reggeli 8—9 óra előtt? Úgy-e bár, hogy derekalyon hált, sokáig alutt, 's volt élemedettek' társaságában is?

Thomsonné. Mind úgy van, a' mint tiszteleted mondja.

Pap. Ezeket, édes szomszédném! én épen így tudtam; most csak azért kérdeztem el, hogy világosabb legyen beszédünk. Tudtam ugyan, hogy Thomsonné asszony az igazat el nem tagadja; de ha tagadja vala is, én mindezeket jól tudtam. Hogy ezek a' gyermeket henyévé, korhellé, dologkerülővé teszik, senki sem tagadhatja; nem még Thomsonné is: mert neki elég keserves példa bizonyítja. Ugyanis János fia a' szabóinasságból csak hamar haza szökött, mert ott dolgozni kellett; 's a' szegény anya, csakhogy könnyebben kiállja az inasságot, fizetett helyette, míg csaknem koldus lett maga, csakhogy Jankó úrfi ne szorítsák varrásnál egyéb munkára, 's varrásra is csak annyira, a' mennyi neki tetszik. Így Jankó úrfi legénnyé levén, vándorolni indult: de a' dolgot nem szeretvén, igen természetes, hogy senki sem tartotta ingyen; 's az anyától sem kaphatván segítséget igen természetes, hogy vagy éhel kell vala meghalni, vagy ha erre, akár dologra magát el nem szánja, lop. Én ezt megjövendöltem: de akkor az anyai, nagy sze-

retet nem engedte szavaimat elhinni, 's pedig akkor még lehetett volna segíteni. Most is segít a' fogság, 's hála istennek, hogy Jankó most ifjan jutott oda.

De szomszédasszony még máskint is volt oka a' Jankó' tolvajjá válásának.

Thomsonné. Jaj istenem, ne mondja tiszteletes úr! mert megreped a' szívem.

Pap. Nem azért mondom, világért is, mint-ha bánatot 's keserüséget akarnék okozni; csak arról akarom meggyőzni, hogy üdvösb dolgot nem cselekszik, mint ha Jankót a' házához haza nem ohajtja. Tehát még egyszer mondom, hogy a' Jankó' tolvajjá lételének máskint is oka volt szomszédasszony. Jankó t. i. nyalánk 's iszákos is volt. A' ki nyalánk 's iszákos, oly nagy mértékben kívánja az édességeket, csemegéket, almát, szilvát, pogácsát, körtét, nádmézet, méhmézet, szőlőt, bort, pálinkát, méhsört, sört, rozsólist, punschot, sat. hogy ellene nem állhat kívánságának. Míg pénze van, vásárol vele csemegéket: de, ha a' pénzből kifogy, 's nincs mit eladni, tíz körömmel is veszen, vagy más szóval: lop mézet, szőlőt, szilvát, pogácsát, rozsólist, 's azután rozsólisra való pénzt, vagy pénzzé tehető portékát is. Hogy Thomsonné asszonyom a' fiját tolvajjá kívánta volna szánt szándékkal tenni azt tagadom, sőt merem mondani, hogy lelke épen úgy iszonyodott tőle, miat az enyim; hogy szánt szándékkal restté, korbellé, dologkerülővé és nyalánká akarta volna tenni, azt sem hiszem; sőt merem mondani, hogyha szomszédasszonynak eszé-

be jut, milly gyalázatos bűnökre vezet a' nyalánkság, és korhelség, ha elhiheti vala, miként e' két vétkes kívánság a' lopásnak is forrása lehet, meg vagyok — mondom — győződve, hogy szomszédasszony mindentől, a' mi a' korhelséget 's nyalánkságot előhozza, előteremti, kifejti 's megrögzíti, óvja vala Jankóját. De szomszédasszony azt nem hitte, sőt úgy vélekedett, hogy a' legjobb dolgot cselekszi, midőn fiának kedvében jár. Tehát mikor bement a' szomszéd városba, onnan pogácsát, vagy mézeskalácsot, pereczet, méhsert, rozsólist, nádmézet, almát, szilvát, körtét sat. hozott, még pedig egy izben nem egy félét, hanem egyik csötörtökön 3—4 félét az emlitem nyalánkságokból, másik csötörtökön is ugyanannyit. Sőt szomszédasszony még többet tett, 1. mikor csötörtökön beindult, előre megmondta neki, hogy valamit fog hozni, 's ő azt egész nap emlékezetében tartván, sovárogtá; 2. midőn kihozta, mint nagyon jó dolgokat eldicsérgette azokat neki. Sokszor hallottam, midőn mondta: „jé fiacskám, most hoztam én neked valami jót, de csókolj meg érte engemet.“ 3. Midőn valamit, pénz' szűke miatt, nem hozhatott, azt, mint nagy szerencsétlenséget, elsopánkodta előtte; 4. ha vagy egy csötörtökön be nem mehetett a' városba, elpanaszolta Jankónak is, és sajnálkozott, hogy Jankónak most pogácsa és rozsólis nélkül kell maradni. 5. A' mi legroszabb, az a' volt, hogy ezen inygyönyörködtetés minden héten, 's tehát sokszor megesett: mert egy-kétszeri csemegélés, kedvsucsorodás egy-kétszeri heverés még sem

nyalánkká, sem részegssé, sem korhellé nem tesz senkit: hanem a' sokszori kóslovás, a' sokszori ráemlékezés és sovárgás. 6.) Végre mindön Jankó gyülmölcsöt, p. o. (emlékezzék csak) kérk Jánostól szilvát, Gifford Henriktől dinyét lopott, szomszédasszony akkor sem hivé el nekem, hogy a' nyalánkságot kell orvasolni, 's mivel Jankó a' vízbe ugrással vagy elszökéssel fenyegette, nem meré kellőleg megfenyitni 's megbüntetni.

De nem számlálok e' félét-többet elé. Elég, hogy ő már több versen lopott, 's solly becületes volt, hogy mindent igazán megvallott. — Három versen az éhség kényszerítette lopni, mivel röstelte dolgozni; három versen nyalánkságokat, pipát, dohányt, pogácsát 's ezekre valót csent el 's tb.

Papné. (Lassan sugja férjének, meghúzáván köntösét). Nézz Thomsonnéra, 's hallgass el; ha tovább is prédikálsz, bizony rosszul lesz szegény.

Pap. Édes Thomsoné asszony már most nyugodjék meg, és adjon hálát istennek, hogy fiát ilyen jókor utólérte a' büntetés. Az embernek mindentől, mi nem sikerül kezdetben, elvesz a' kedve; így van ez énekkel, zenegyakorlással, tánczolásal 's tanulással is. Csak ahoz van kedvünk 's bátorságunk, a' mi kezdetben sikerült. Azért én arra kérem az istent, hogy, ha csakugyan elvégezte, miként fiam kártyázzék, legelőbb, 's kezethen mindenkor, adjon néki nagy vesztegeséget. Azután gondom lessz nekem, hogy

ő a' hiányt és szükségét jól megérezzé, az által, hogy nem adok pénzt, 's reményilem, elvész kedve a' kártyától. Így szükséges most Jankónak is szenvedni bűneiért, hogy a' lopástól most hamar vesszen el kedve 's bátorsága. De mivel Jankónak lelkében lakozik az ördög, t. i. a' korhelség, nyalánság és fajtalanság: szükség, hogy sokáig zárva lévén, ezen kívánságai a' ki nem elégítés által elgyöngüljenek, 's helyökbe jobbak p. o. munkásság, és tudni vágyás 's tb. ébredjenek, 's gyarapodjanak. De, többet nem beszéllek; csak annyit mondok: Jankó igen jó helyen van; egyedül lessz egy darabocskáig elzárva; rossz társoktól külön lessz vonva, és munkára fogkényszeritetni, 's ezek szerint meg vagyok tehát győződve, hogy Jankó onnan megjobbulva fogkijőni. —

Bármint akará is vigasztalni a' pap Thomsonét, ő megkeseredve, 's bánattelten távozik. Sajnálta fiát is, de sokkal égetőbb volt a' szégyen, hogy neki tolvaj fia van, 's ezt a' pap' vigasztalása nemcsak nem enyhité, sőt égetőbbé tette, midőn fia' erkölctelenségért őt okozá. Valahányszor rá emlékezett, pokol kínjait érezte, 's olly szemrehányásokat tett magának, melyeket hordozni aligalig vala képes. Néha ugyan e' hiedelmén erőt vett a' hiuság, hogy ő rosszat nem növelhetett, de midőn újból meggyőződött, hogy valójában ő növelte erkölctelenné gyermekét, hiusága annál inkább megszégyenítette, miként lehetett ő olly balgatag, olly ostoba, hogy eszével ezt

föl nem érte. Lassanként teljesen meggyőződven növelése fonákságáról, éjjelenként álmában fiát látá maga előtt megjelenni, sőt szemrehányásokkal elborítani: azért fiát meglátogatni sem meré, sőt a' fiától jött leveleket sem vala bátorsága fölbontani, hanem, senkivel sem közölvén, ládájába zárta. Ily lelki kínok közt alig élt egy évet, már utólja fölé háborodottnak látszott, 's a' bánat naponként fonnyasztván, oda lön 14 holnap múlva. Vagyona, a' mi kevés megmaradt, elkótyavetyéltetvén, a' tömlöcz-ügyelőséghez beadatott, a' főjavítár vagy főfenyítér (porkoláb) kamatra adta ki, 's Jankó számára félretétetett. A' pap egy darabig tudakozódott Jankóról, 's 5 évig tudta is, hogy a' fogháznál van, de a' 6-ik évben azon hirt kapta, hogy Jankó egy tágabb felügyelő intézetbe adatott, a' paptól több napi távolságra, 's azontúl többé hírét sem hallotta, 's lassanként el is feledte nemcsak a' pap, de minden limericki lakos is.

A' Thomsonné' halála után 20 évvel, midőn már a' mi papunk 60-ik évéhez közelgetne, kénytelen volt, fiát meglátogatandó, hosszú utazást tenni.

Egyszer bizonyos faluban, hol vendég fogadó nem volt, elesteledvén, egy csinos köházú 's csinos udvaru mezei gazdánál kért szállást. Befogadtatása után gazda és vendég egymás nevét megkérdezvén, milly nagy volt örömük, midőn a' pap gazdájában Thomson Jánost két kedves gyermeknek apját s' egy szép csinos feleségnek fér-

jét, a' gazda pedig vendégében a' megöszült Young Tamást találta fel! Miután a' pap elősorolta, miért utazik, legelső kérdése 's kérelme az vala: miként származott ide? Thomson megszokta volt életét lebeszélni másoknak, 's ha némelly tárgyakat elhallgatott is, de hazugságokat hozzájuk nem toldott. Azért a' papnak is fenebb kezdé elbeszélését.

„Tudja tiszteleted, miként engem az anyám szabóinasnak beadott, 's azt is tudhatja, hogy én onnan csak hamar baza szöktem, de okát magam mondhatom meg legjobban. Én otthon hozzá voltam szokva, hogy 8 — 9 óráig föl ne keljek az ágyból, 's derekaljon alugyam, 's ha néha 7 óra tájban fölkeltem is, legalább egy órát kunczogtam, zsimbeltem, szóval: semmi sem volt inyemre, míg anyám föl nem öltöztetett, meg nem fűsült, ennem nem adott, 's kivált még éhomra rozsolist, vagy méhsört nem kaptam. Néha néha megvert az effélékért anyám, de utóljára, midőn elsőközzel fenyegettem, nem mert büntetni. Miután anyám felöltöztetett, kinyargaltam az utcázára, 's ott korhelkedtem el az időt, míg békergetett a' hasam; vagy ha játszó társam nem volt, lefeküdtem valamelly fa' árnyékába, 's jól aludtam: mert mind a' mellett, hogy esti 8 órától reggel 8-ig, mindössze egy huzamban 12 órát aludtam, még is mihelyt ettem ('s pedig mindenkor jól tudtam enni, és többet akkor egy izben, mint most egy egész nap), mindjárt jól esett az alvás vagy a' heverés. Elég kövér is voltam utána. Az anyám szegény futott, fáradott, eleget dolgozott:

Mentor.

de örökké panaszkodt, milly terhes a' falusi élet, 's nekem örökké azt tanácsolta, gyűjtsék most a' nyugalommal erőt a' jövődre, mert nagy szükség van rá, 's ismét hogy legyenek szabó, mint a' melly mesterségben nem kell nagy erővel dolgozni, 's még is csinosan, nyalkán jár az ember, mint egy úrfi, 's városon lakván, akkor eszik almát, szilvát malozsát, nádmézet, fűgét, 's akkor iszik kávé, rozsolist, a' mikor akar. Illy kívánságokkal, gondolatokkal, 's hiedelemmel eltöltve vitt bé városba, 's adott bé szabóinasnak. De itt egyszerre dologhoz ültettek; nyárban reggel három órakor talpon kellett lennem, 's vagy varrom, vagy más munkát dolgoznom. Eledelem vékonyabban volt, sőt a' kávé, rozsolis, fűge 'stb. is kimaradtak egyszerre, mert gazdám anyámnak sem engedte meg, hogy nálam affélét hagyjon, 's a' pénzemet is magához vette. Annyi változást csak hamar kezdtem érezni, hogy az alvást és heverést nem kívánom úgy, mint othon; de annyival inkább ohajtoztam az utcán játszó gyermekek közé, 's azért, mihelyt valahová küldöttek, mindjárt köztük feledtem magamat, vagy az udvarról is, ha mindig mellettem nem ült valaki, elszöktek. Ezért gazdám jól megfenyítvén, csak szobában ülő dolgot adott, 's egy rendtartó, igen szorgalmas, derék legényére bízott, ki mellől épen sehová sem mozdulhattam egyedül. Ennél kínosabb napjaim csak még egyszer voltak, 's mondhatom: úgy megundorodtam a' munkától, hogy émelygett a' gyomrom, midőn a' varrásra gondoltam. De közbe jött még egy: t. i. minden

nap láttam a' nyalánkságokat, 's nem volt szabad ennem, 's pénz sem volt nálam, titkon venni és enni. Tehát mikor módom volt, egyegy darab nádmézet, egy csepp rozsolist elcsentem; 's egyszer rajta érvén a' gazdám, jól meg vesszözött, kisebb eledelre vont, 's ezentúl még jobban ügyelt minden nyalánkságokra. Én is tehát, mihelyt egy éjjel szerét tehettem, haza szöktem, 's ott elpanaszolván, milly kegyetlenül vert gazdám, 's milly nagy mértékben éheztetett, anyám sirásra fakadt, 's átkozván gazdámát, megígérte, hogy jámborabb szabóhoz fog beadni, 's ha mindenét eladná, 's napszámra járna vagy szolgálni állna, sőt ha koldulna is, értem a' tanulás' bérét lefizeti, 's azontúl csak varrás lesz a' dolgom, 's az is csak annyi, a' mennyi nekem tetszik. Volt gazdám örült, hogy tőlem megszabadulhatott: azért semmi akadályt előmbenem görditvén, én hamar más gazdához állhattam, 's mivel már inastársaimtól megtanultam, ki legjámborabb, oda szegődünk bé. Ez már nem is hajszolhatott, de nem is hajszolt a' munkára, maga is szerette úri módra élni, jókor lefekünni, későn kelni, ha egykét fillére volt, meginni, külső munkája, p. o. vetése, dohánytermesztése, marhatartása nem volt semmi, de belső, varni valója is kevés. Itt tehát kényemre élhettem, mert a' ki eltévedt, 's nem ösmerte gazdámát, az hozott hozzá munkát, 's ezt is mindjárt zálogba vittük a' korcsmára. Egy szóval: én három év alatt megtanultam egy keveset varni, vagy jobban mondva, a' mennyit első gazdámnál tanultam, nem feledtem el, de megtanultam ám vele inni, 's

kártyázni is, sőt némelly csalásokban 's apró lopásokban segítségül is fölvettem. Hogy szabólegény lettem, más gazdához mentem, 's néhanéha valamit kerestem is, de azt vagy nyalánkságra, vagy rozsolisra, vagy kártyára költém. Az anyám még mindig segítgetett; de utoljára ő is elszegényedvén, nem nyujthata többet. Mit csináltam tehát? Néhány versen nyalánkságért a' gazdámhoz hozott posztót loptam 's adtam el; máskor, és több ízben készpénzt, vagy órát 's ezüst-kalánokat loptam 's adtam el kártyára, tivornyára, 's még olyanra is, a' mit szégyenlek kimondani. Röviden, rajta értek e' tolvajságokon, 's én, hála istennek! fogházba jutottam. Nagyobb hálát semmiért sem adhatok, mint hogy illy hamar fogságra jutottam, illy hamar utolért méltó büntetésem, 's hogy épen Gray úr' felügyelete alá estem, mert én előbbi bűneimből, t. i. a' tekergésből, korhel dologtalanságból, nagyevőségből, nyalánkságból, iszákosságból sat. kigyógyultam: 's most hála legelőbb az istennek, 's azután Gray úrnak! én már munkaszerető, józan, mértékletes és takarékos ember 's gazda vagyok.

Pap. Nem lenne-e szives előbeszélni, miként bántak önnel, míg megjobbult?

Thomson. Igen szivesen; különben is tovább akarám életem elbeszélését folytatni:

Legelőbb bezártak, 's magamra hagytak néhány napokig, úgy, hogy az étel, ital adóján kívül szinte senkit sem láttam, 's ezekhez is hijában szoltam, egy szót sem feleltek, mintha némák lettek volna. A' három első nap lefolyt még,

de a' negyedik kínosabb volt, mint első szabó-gazdánál töltött néhány heteim. A' hatodik napon már nem tűrhettem tovább, 's azt kiáltám az ételhozónak, hogy, ha valami dolgot nem adnak, falba verem fejemet, 's véget vetek életemnek. Az ételhordó hallgatott: de délután megjelent maga Gray úr, 's nyájason beszélgetett velem, 's kérdezte, nem lenne-e kedvem egy könyvet olvasni, hogy az idő teljék? akármit jó szívvvel csinálnék, mondtam én, de olvasni gyöngén tudok, 's undorodom is tőle. Semmit sem szólván, magamra hagyott, 's én ekkor kezdtem érezni, milly becses az emberek társasága: Gray úrnak szobámba léptével mintha angyal jelent volna meg, 's eltávoztával azt hívé, hogy az ördögnek hagyattam. Más nap eljött Gray úr, 's beszélgetvén, egy szép történetet is monda Belfortról, kinek élete sőkban hasonlita az enyémbhez, 's ki mint én is fogságra esvén, megjobbult, 's jó gazda, becsületes ember lett belőle. Elvégezvén a' történetet, kérdé szeretem-e az ilyeneket hallgatni, 's midőn „igentválaszoltam, eltávozék. Más nap, reggeli után valami fiatal embert küldé egy könyvvel, mellyből egy szivreható történetet olvasa föl. Mikor bájott, 's mikor elvégezte az olvasát, hozzá szóltam, de nem felelt, hanem a' könyvet hóna alá vévén, elment. Délután is hasonló történt; de már ekkor gondolám magamban, jó lenne, ha azon könyvet nálam hagynák, legalább mulatnám vele magamat unalmamban. Másnap kértem is a' fiataltól a' könyvet: de csak hallgatott, 's eltávozott. Délután eljött Gray úr, maga olvasott egy

történetecskét, 's neki már annyival bátrabban jelentém ki kívánságomat a' könyv iránt, mivel ő kérdéseimre felelni is szokott. Kéréseimre kezembe nyujtván a' könyvet, mondá, „próbáljam olvasni“. Olvastam, de észrevevé, hogy nem tudok elég jól olvasni: azért csak azt felelé, hogy ha kedvem van, ezentúl napjában délelőtt is, délután is egyegy óráig kibocsát azok közé, kik olvasni tanulnak, de csak úgy, ha senkihez sem szólok, csak hallgatom az olvasást, 's ha ezt megteszem, úgy azon két vagy három történetet, melyet ott a' jobb olvasok felolvasnak, könyvbe is átadja nekem, hogy midőn magamra vagyok szobámban, annak olvasásával töltssem időmet. Így teltek el több napok, míg én is magamba szálltam. Egykor az ételhordó előtt szidalmazván szegény anyámat, azt találtam mondani, hogy ő oka az én nyomorúságomnak. Délután eljött maga Gray úr, 's egy igen szivreható történetet olvasván egy emberről, kit egy darabig, míg minden bűneit meg nem vallotta, nem tudtak jobbítani, de azután derék ember lett: az olvasás elvégezte után egyebekről beszélgetve, azt kérdezte, nem lenne-e nekem kedvem elbeszélni gyermekkori életemet, 's kinek: neki-e inkább, vagy az olvasni tanítónak? Én hozzá fogtam, 's neki aprójára elbeszélém. Ezzel eltávozott és néhány napokig újból nem láttam. Ezentúl vékonyabb kosztot nyujtottak. A' napok folytak egy darabig, de én ismét unalomról kezdtem panaszkodni. Megjelenvén Gray úr kérdezte, micsoda munkát szeretnék, 's előszámlálván többféle mesterségeket, én a' kerékgyártó-

ságot választám: mert úgy éreztem, hogy legnagyobb kedvem lenne szántóvetővé válnom, 's ott semminek olly hasznát nem vehetném, mint az eke- és szekércsinálásnak.

Ezentúl napjaim nagyon egyformán, de unalom nélkül töltök el. Reggel korán, t. i. nyárban 3, télben 4 órakor felköltöztek, imádkoztunk, 's mentem dolgozni; reggeli ebéd után, melly vékony volt, olvasni mentem, 's ott sok olly történeteket hallván és olvasván, mellyek bizonyították, hogy isten más bűnösökön is könyörült 's megjobbította, megerősödtem azon szándékomban, hogy magamat megjobbítom, 's így megerősödve mentem a' műhelybe. Senkihez szólnom szabad nem levén, olly jól esett, mintha menybe lettem volna, a' műhelybe lépés, és több társaimnak látása. Így másfél év mulva éreztem, hogy jól esik a' munka, 's az esnék rosszúl, ha nem vinnének dolgozni. Miként változtam meg, arról egyebet nem tudok mondani, mint ezt: kezdetben mig magamra hagytak, mind a' punsch, rozsólis, kártya, a' heverés, dőzsölés, alma, szilva, nádméz, kávé, 's a' drága kártya- és kávéházak forogtak elmémben, 's mig szobámbn zárva olvasgattam is, minden pillanatban azokat láttam szemem előtt, 's a' drága szabadságot obajtottam, mellyben egyikből ki, 's a' másikba bémehetnék. Álmoságom, a' mint kevesebbet ettem, mind inkább apadt, de a' kíváncsiság, nyaláncság és kóboriságra sovár-gás naponkint nőtt: azonban, mihelyt rendesen kezdtem a' műhelyben dolgozni, mind a' kóbori vágy, mind a' nyaláncság naponkint apadtak, úgy

hogy egy év múlva nem vágyakoztam szerfölött ki a' műhelyből, 's csak néhanéha, midőn a' vízről, és eledelről eszembe jutott a' punsch, rozsólis és pálinka, 's a' füge, malozsa, dinya és szilva, sovárogtam egy kissé ezeket, de ezen sovargás épen azon mértékben gyöngült, a' mellyben nőtt a' munkáhozi szeretetem. E' részben Gray úr igen okosan bánt velem, mert kezdetben semmi olly faragást, a' mi nekem bajos leende, 's a' mivel az intézetnek kárt teendék, meg nem engedett: tehát csak szeget faragni, 's furni volt szabad, 's valamit nagyából kibárdolni, e' kívül csak addig kellett a' munkát folytatnom, mig nekem tetszett. De én, csakhogy magánosan szobámba bé ne zárjanak, örökké dolgoztam volna, 's érzém, hogy a' mint jobban jobban sikerül a' mesterségem, annál nagyobb kedvem van hozzá. Mig anyám éle, ámbár vak anyai szeretete miatt el volt koldusodva, 's néha nehezteltem is réá, ugyancsak bizalmat helyeztem benne. De mihelyt halálát megértettem, 's hallám, hogy róla csupán 50 dollár maradt réám: gondolkozóba esém, hogy ezentúl magamra kell élni, még pedig vagy becsületesen, vagy gazúl. Eszembe juta, hogy, ha tovább is gazúl élek, még több tömlöczezést kell szenvednem: azért életemben legelőszőr adék hála't istennek, hogy olly helyre hozott, hol dolgoznom 's életmódot tanulnom kell.

Ezentúl megkérdezém Gray urat, mik lennének azon bűnök, mellyekből magamat megkel-lene jobbítanom, 's ő nekem azt mondá: ha életemet igazán beszéltem el, úgy ezek bűneim: rest-

ség, korhelség, nyaláunkság, iszákosság, 's kártyásság.— Orvosságát kérdém, 's ezt felelé: az istenhez fohászkodás segedelemért, 's azután a' sok alvásnak, sok eledelnek, dologtalanságnak csemegéknek, gyümölcsöknek, részegítő italoknak, 's kártyának kerülése, 's ezen fölül szorgalmas dolgozás. De mivel én még most azokat, mondá, nem vagyok képes magamra tenni, ezért szükséges, hogy 1. zárva 's felügyelés alatt legyek, ne hogy valamellyik uralkodó kívánságomat kielégítsem; 2. szükség, hogy dologra kényszerítsenek az által, hogy, ha nem dolgozom, magamra elzárjanak; 3. szükség, hogy másokkal ne beszélhessek, 's egy más kívánságait föl ne ébresztessük; 4. szükség, hogy a' dologgal elménket, vagy emlékezetünket, figyelmünket elvonjuk előbbi helytelen kívánságainktól; 5. szükség, hogy az olvasáshoz, tanuláshoz és dologhoz való kedv megerősödjék hennem, 's ezt az által reménylém, ha nekem a' munka naponkint jobban-jobban sikerül; 6. végre ajánlá, hogy néha önként böjtöljek. Így teltek a napok, 's apránként munkám után gyűlvén pénzem, a' mivől mi mindketten egymásnak számot adtunk, terveket kezdtem csinálni, hogy meggyűjtöm, 's földeket és marhákat vásárolva, gazda leszek. Ezen naptól fogva egészen másnak éreztem magamat, 's úgy tettszett, mintha hasonlítnék a' történetekben olvas-tam megtért emberekhez. Még jobban kezdtem tehát kívánni mesterségemet 's a' számvetés' olvasás', írás', és történetek' tudását. A' mint ezen kívánságok foglalták el lelkemet, mondhatom, nem

is éreztem korábbi vágyaimat egyébkor, mint midőn néha vagy egy gyümölcsöt, kávéfűsiát stb. pillanték meg. Elmondtam ezt Gray úrnak, a' mint későbbre megvallotta, próbára tett, pénzt hagyván nálam, hogy azzal vásárolhassak, a' mit tetszik. Sokáig nem jutott semmi eszembe, mit vegyek, hanem egyszer történetesen Gray urat látám szilvaevés után egy pohár rozsólist inni 's úgy megkívánám a' szilvát, hogy pénzemmel tőstént azt hozaték. Későbbre úgy beszélé Gray úr hogy ezen előttem nyálankodása kísértés volt, 's nagyon örvendett hogy én inkább a' gyümölcsöt, mint rozsólist kívántam meg. A' harmadik év' végén, midőn elbeszélém Gray úrnak, mennyire gyönyörködtetne engemet egy példás könyv, péld. a' Kisdedek' Tárháza, 's mennyire szeretek egy pár szekerczét a' műhelyben, másnap újból pénzt, még pedig 4 forintot hagyva nálam, hogy vele a' mit tetszenék, csinálhatok, 's előttem dinnyét evék, 's punschot ivék. Én a' mint a' pénzt kezembe kapám, mindjárt kérdém: szabad lesz-e azon könyvet megvennem 's magamnak egy jó szekerczét csináltatnom, 's estvénkint vele szobámban faragnom, midőn unom magamat? Nagy örömmel megengedé Gray úr; 's e' napon túl pénzem' egy részét rám bízta, hogy azzal tetszésem szerint bánjak. —

Ez mint későbbben megmondá, próba volt. Én könyveket 's szekerczéket, furúkat stb. kezdék vásárolni, 's ő ezt mind elnézte. De egykor azt mondotta, hogy ezentúl estvére nem adnak az intézet' fájából faragni valót, hanem csak a' magaméból fa-

raghatok, 's a' mit dolgozom, nálam marad. Mondám, hogy nincs pénzem, mivel fát vegyek. „Már hiában ezen változtatnunk nem szabad.“ Mennyire búsultam most, hogy pénzem egy részét fölösleges könyvekbe, 's szerszámokba vertem. Kértem: engédné meg, hogy még néhány napig dolgozzam az intézet' fájából az intézetnek, hadd vehessek fát a' jövedelemből magamnak; vagy ha nem, adjon eddigi pénzemből valamit eszközfára. Felelete ez vala: „ha az intézetéből élni és dolgozni akarsz, két hónap alatt tehetsz szert eszközfára, de így két hónappal tovább fogsz fogházban maradni, mint különben. Egyéb pénzedből nem adhatok mert az kamatra ki levén adva, hozzá nyulnunk nem szabad“. Így nem maradt egyéb hátra mint kölcsön venni, de az nem volt szabad; vagy eladni fölösleges pár könyveimet, 's eszközeimet, de még negyedét sem ígérték meg vételi áruknak, 's csak csúfolkodtak az ígérők. Végre néhány hónapi fogságra határoztam magamat. Két nap t. i. a' fölöslegeseket jó áron eladhatni reménylettem, dolgozom nem levén, éheztem; harmadik 's negyedik napon szabadságot kértem az intézetéből dolgozni, míg eladhatnám fölöslegeimet, olly föltétellel, hogy azon néhány nappal tovább ülök a' fogházban. De mivel senki sem ígéré csak harmadát is áruknak, a' 7-ik napon így elmélkedém magamban: mi a' szabadság? míg el nem fogtak, szabadságom abból állott, hogy uralkodo kívánságaimat, p. o. a' henyélést, tekergést, nyaláncságot, iszákosságot, kártyázást, sat. kielégíthettem: tehát abban, hogy

kivánságaimnak rabj voltam. Közelebbről szabad volt pénzzel azt csinálni a' mit akarok, 's én fölösleges könyveket 's eszközöket vásárlék, mivel ezeket erősen szerettem, 's azt hívé, hogy szabad vagyok pénzzel; pedig kivánságomnak voltam rabja. Kicsoda tehát a' szabad ember? Az, ki olly kivánságoknak foglya, mellyeket isten és természet' törvényei megengednek. Ha tehát, gondolám magamban, még nincsenek olly kivánságaim, mellyeknek rabja szabad ember, megérdemlem, hogy néhány hónapot ott üljek, hol aljas kivánságaimat már levetkeztem, 's erre magamat elhatározván, jelentém Gray úrnak, 's elmondám elmélkedésemet is. Ő nagyon örvende, 's mondá, hogy ez próba volt: vajjon elvesztegetem-e eszközeimet? én pedig nagy örömmel állám ki a' néhány hónapot. Ezentúl még egy évig magam számára dolgoztam szobámban vagy ha tetszett a' műhelyben, 's néha a' hozzám hasonló szabadságu foglyokkal beszélgethettem. A' hatodik év' elején 350 tallérral kibocsátának, de úgy, hogy nem volt szabad akár hová mennem, hanem, mivel a' mezei gazdaságot választottam, elküldének ezen faluba egy becsületes földmiveshez tanulni, olly föltét alatt, hogy azt két évig el nem hagyhatom.

Itt egy pontos, szorgalmatos, jövedelmeitszámhavervő, takarékos, vagyonát minden évben valamivel szaporító gazdához akadtam, ki engem, főként mivel néki igen jó gazdasági eszközöket csinálék, különösen szeretett 's megbecsült, de én is igen őt, 's így minden, jó tulajdonsá-

gait annyival könnyebben eltanulám. Reggel jókor kün voltam a' mezőn ekével vagy szekérrel, kaszával vagy kapával, 's a' mit lehetett, még holdvilágon is dolgoztam, éjjel pedig legelső gondomnak tartám a' marhát a' legelőn jól tartani, de nem más vétésének feldulásával; mert úgy gazdám töstént elkergetett volna magától, 's én is ezt tökéletes lopásnak hívém és hiszem. Télben, midőn a' marha étetése 's trágyázás engedte, dolgoztam ekéket, szekereket sat. 's nyárban is esős idő alatt. Illyenkor gazdám a' szer számért a' béresi fizetésen felül épen úgy fizetett, mint más mesterembernek. Egy év alatt olly szerencsés helyzetbe jövék, hogy az ide hoztam pénznek felével annyi szántót és kaszálót vásároltam, a' mennyivel épen most bírok. A' második évben megengedte gazdám, hogy aprólékos dolog, vagy dologtalanság idején, kivéve béremből a' napszámot, mások számára szabadon folytathassam mesterségemet; 's mivel én becsületesen igyekeztem a' dolgoztatok' várakozásának megfelelni, szép jövedelmen volt, olyan szép, hogy egy évi béremből, mesterségem' egy évi jövedelméből, földeim' árendája 's a' fogságból hoztam pénz fele megmaradván, ezt a' nagy telket vásároltam pusztán. Ez ugyan Limerickben, hol a' föld drága, meg nem eshetik vala, de itt olcsó 's nekem sikerült.

Hogy ennyire mehettem, annak egyik főoka az is, mert én a' Gray úr búcsutanácsát még eddig megfogadtam. Kiszabadultamkor azt tanácsolá: 1. ne hogy úgy tegyek, mint legtöbb falusi gazdák, kik minden

hétivására a' szomszédvárosba bémenni, sőt kerüljem a' városokat, mert azokban bűneimnek minden csábjaít, incseleít megtalálom, 's még kísértetbe jöhetnek. Főként a' baromvásárokat 's áldomásozást kerüljem. 2. pénzt magamnál soha se hordozzak, mert így ha megkívánnám is az áru-landják gyümölcsöt 's tb. nem lessz módom elegend tenni a' kívánságnak. 3. míg elég vagyonom nem lessz, meg ne házosodjam: mert a' szegénység veszekedést visz be a' házasok közé; 's a' szerencsétlen házasság hamar visszavihetne a' részegségre, kátyára s' tb. Hol a' háznál szegénység uralkodik, a' feleség zsimbes, a' férj komor vagy morgolódo, megunják hamar egymást, az unolom rossz életet, kicsapongást, vesztegetést, részegséget, sat. vonhat maga után.

Mivel ügyeim jól sikerültek, 's már 22 éves voltam, tapasztalám, hogy gazdám szeret: egy-egy pillanatot veték gazdám' 14 éves leányára. Számolék magammal; vajjon teljesítem-e Gray úr tanácsait, 's úgy találam, hogy mivel kaszálóim, számtóim, szabad erdőm 's telkem van, már gazda lehetek, 's egy-két év alatt megházasodhatom. Tanakodtam, hol tegyek előbb lépést: a' leánynál-e, vagy a' szüléknél? és én elvégre jobbnak találam a' szülőkhez fordulni, 's gazdám-tól engelmet kérek leányát szerethetni olly reménynyel, hogy két év múlva feleségül vegyem.

Gazda. Fiam! hogy leányomat szeresd, 's hogy maga idejében nőül vedd, az ellen nem szólhatok: de most, 's még két év alatt is, abból semmi sem lehet. Velem együtt nem lakoz-

hattok, mert más gyermekeim is vannak; de két gazda és gazdáné azon egy udvaron csak veszekednének, 's szeretnéd-e te azt, hogy velünk egybezándorodj, 's még is együtt lakjunk? Külön házba két év alatt nem viheted; mert árendás házba leányomat nem adom: mivel úgy magatokéban lakandó gazdák sokáig nem lesztek, ha a' gyermek meglep. Hanem mihelyt házat, istálót és csürt építész magadnak: én isten' hírével a' házba való feleséget 's butort az udvarra, és istálóba való marhát, disznót, juhot sat. töstént megadom. Megkivánom pedig ezt tőled azért, mivel a' szegénység 's nyomorúság hamar hoz a' házasfelek közé rossz életet, 's te könnyen visszaeshetnél oda, hogy magadat pálinkával vigasztald. Azért ha úgy tetszik, várj: addig te is jobban megismered leányomat, 's én is tégedet. Aztán tudva miféle legény jó házomhoz, életedet neki jól leirtam 's figyelmeztettem, mire vigyázzon: azért ő ha nem utál is téged, de még nem szeret; 's várjuk el azon időt, míg ő is bizhatik hozzád.

E' nyilatkozat után nagyon elszontyolodtam, és néhány hetekig arról álmodoztam, hogy gazdámot hagyjam el: de eszembe jutott, hogy így csak bosszuállásom' rabja lennék; eszembe jutott, hogy gazdám csakugyan jót mond, 's megadtam magam. Öt év alatt béremből, mesterségem' jövedelméből, földeim' árendájából, 's a' földvásárokból fenmaradt pénzemmel egybeszereztem minden épülethez valót, meszet, porondot, téglát és vályogot, fákat, zsindelyt, deszkát sat. — Ekkor

már a'g azdám leánya 19 'sén 27 éves voltam, 's megpróbálám egy napon, nem lehetne-e rá birnom a' leányt, hogy már egybekeljünk, 's azután építsünk föl mindent? Mert, mondám, bajos lenne nekünk olly sokáig epednünk egymásért. De ő illy választ ada: „én ugyan még most minden fiatalok közt becsülöm leginkább, de anynyira nem, mint apámat, 's annyira sem, hogy mást meg ne tudnék szeretni, mihelyt ön szerelmemet meg nem érdemli. Apámról nem csak hiszem, de igen jól tudom, hogy ő mind két-tőnknek javát kívánja, midőn hamari egybekelésünket nem akarja. 'S aztán tudok csak a' faluban is három példát, három házasságot, hol mindenik fél erősen szerette párját egybekelés előtt: de szegényen kelvén egybe, egymásnak kezdték nyomorúságukat hánytorgatni, egymást okolni, 's e' miatt kerülván egymást, az egyik férj részeseges, a' másik tekeigó, a' harmadik kicsapongó lett, rossz életre adták magokat feleségeik is, és az isten tudja még hol fog az végzēdni? Vajjon nem jutnak-e tömlőczbe is? Nekem még nem nagy dolog 3—4 évet várnom, akkor is csak 22—23. éves leszek, 's különben is nem az fődolog, hogy hamar, hanem az, hogy jó móddal menjek férjhez: azért, ha szeret, lássón az építéshez, 's ezen esetben bizhatik hozzám, ha pedig várni nem akar, úgy keressen más feleséget.

Ezen elhatározott beszéde a' leánynak, engemet megpiríta, de őt annál inkább meg szeretém, 's eltökélém magamban, nem mást, csak őt venni el feleségül. Három évi jövedel-

memből fölépítém lassankint épületeimet, 's mi-
helyt ezek készek voltak, gazdám egybeeskette-
te leányával 's kiruháza ablakkal, ajtóval, kemen-
czével, minden konyhai 's szobai butorokkal, egy-
évre való eledellel, négy ökörrel, négy tehénnel,
disznóval, két lóval, 's még a' mire szükségem
volt, mindent ada, kijelentvén, hogy tőle többet
ne várjunk.

Ennek már 4 éve, 's azóta boldogul élünk.
Én semmi kívánságot elébbi bűneimbe visszaes-
ni még nem éreztem; de feleségem 's ipam fél,
mert azt mondják, a' melly ördög egyszer bement
az ember' lelkébe, ott marad az, legfennebb csak
elalut, de még fölébredhet; 's különösön a' sze-
rencsétlenség' 's csapás' esetére félnek ördö-
gömnök, vagy elébbi rossz kívánságaimnak föl-
ébredésétől.

Pap: Erre nézve, édes barátom! fogadja
meg egy tanácsomat: akármí bűja 's szomorú-
sága lessz, keressen magának a' mezőn vagy
műhelyében dolgot, 's ilyenkor, a' pálinkát, ró-
solist 's tb. meg se kostolja; ha ezt követni képes
lessz, nincs mitől féljen. —

Ezzel elaludtak 's reggel a' pap, bucsúja-
kor, Thomson Jánosnak 's feleségének is ismétel-
telnél tanácsát, eltávozott. Thomson pedig mind
végig igen becsületes, munkás, jozan, mértékle-
tes életet élt; isten meg is áldá őt!

Szabó György.

A' tizenkét égijegy mértékletes- séget prédikál.

Januarius - Vizöntő.

A' nap vízöntő-jegybe lépik át,
Igy vízivásra fényes példát ad.

Februarius - Halak.

Nincs széles e' világon jobb ital,
Szép tiszta víznél, úgy kiált a' hal.

Martius - Kos.

Nem kell a' kosnak égettbor,
Még is be friss, erős, vider!

Aprilis - Bika.

Nagy méltósággal bőgi a' bika:
Viz minden kortyaink' legjobbika.

Majus - Ikrek.

Virulnak ikrek anya' lágy ölén,
Édes tej' és forrásviz' erején.

Junius - Rák.

A' részegekhez fen kiált a' rák:
Víz aquavita, bizton ezt igyák.

Julius-Oroszlán.

Oroszlán állatok' dicső királya
Vizet dicsér, bort és sert utálja.

Augustus-Szűz.

Tűzes, testében ép, bájjal mosolyg a' szűz:
Víz, víz 'a' bájjal, melyből ered a' tűz.

September-Mérték.

Ha italok' becsét jó mérleggel mérjük,
Kétségkül a' vizet legjobbnak ismerjük.

October-Scorpio.

A' bór podágrát szül, melly szúr mint scorpió,
'S díjúl vízkorságot nyer a' viz-nem-ivó.

November-Nyilas.

Nyilas jól tudja: czélt csak úgy talál,
Ha vízivásnál, rendületlen áll.
Ha mámor fogja el szemét 's eszít,
Bár melly ügyes kezével czélt veszít.

December-Bak.

Vad szirteken vigan szókell a' bak,
'S erőt 's rugalmat ad hűves patak.
Az ép erő' teljében vigan zeng és lejt,
Vizet ki móddal inni nem felejt.
'S ha ollykor habzik is bór kelyhében, nem árt;
Csak mértékletlenség okoz mindenbe' kárt.

Kríza János.

A' hazai mérges növények' ismer- tetése.

A' tudományok' sorában a' növénytu-
d o m á n y n á l szebb, nemesebb és hasznosabb
nem sok van, és talán nincsen még egy is. Kez-
dethen a' kietlen és pusztá földet, fűvekkel és fák-
kal, azaz növényekkel ékesítette föl a' teremtető:
hogyan ne volna tehát szép azon tudomány, mely
ezen ékességeket velünk megismerteti?!

Ha a' növények' életét fejlődésök' kezdeté-
től elszárodásukig vizsgálatunk' tárgyává tesz-
szük, és tagjaik' idomára, bámulatos szerkezeté-
re figyelmezzünk, látni fogunk bennök isteni mi-
veket, miket ember utánozni nem képes. Midőn
ezeket bámuljuk, 's szépségeikben gyönyörködünk,
a' virágos mező vagy nagyszerű erdő templommá
változik, mellyben lélkünk imádságra hevül, 's
szent érzelmekkel áldozik az öröklétűnek. Mint a'
hajnal' harmatja a' földet kövéríti; úgy e' szent
érzelmek is szívünket nemesítik: mert ki ne ér-
zené szíve' jobbulását, midőn a' legfőbb jóval tár-
salkodik. Szép tehát a' növény tudomá ny,

és pedig erkölcsileg is szép, midőn a' gondolkozni és érzeni tudó ember szívét minden mesterséges okoskodás nélkül javítja, nemesíti.

Azon anyagi hasznok' leírásával pedig, melyeket a' növények' országa nekünk ad — egy faszegtől fogva a' kastély-nagyságú hajóig; a' haratkásától fogva a' búzaszemig; a' fojtós kőkényszemtiől fogva az édes szőlógerezdig sat. — bétölthetnénk egy akár milyen nagyságú könyvet.

De sok van ezek közt is embernek és állatnak ártalmas, mint sok rossz ember a' társaság' kebelében. 'S mi úgy véljük, kedves szolgálatot teendünk olvasóinknak a' hazai nevezetesebb mérges növények' leírásával, — előrebocsátván a' növényismeretről a' legszükségesebb tudnivalókat.

I. Tudnivalók.

1.) A' növények' termést okozó tagjait nevezik „him- és nőszál”oknak. Ha egy fejér liliomról a' nem zöld leveleket mind leszakasztjuk, szára tetején marad hét szál fonál idomu test, mellyek közül hat körül veszi a' hetediket; ezek közül a' külsők, mellyekre valami sárga pór van ülepedve, a' himszálak, a' közbelső pedig, melly gombos, a' nőszál.

Nem minden növényben van ennyi száma a' him- és nőszáloknak, hanem több vagy kevesebb, és ezek húszan felül nem számláltatnak, hanem „sok” névvel neveztetnek. Vannak olyan növények, mellyekben ugyanazon egy tövön a' him- és nőszálak külön virágokat alkatnak, mint p. o. a' törökbúzában és ugorkában; az illyeneket „egy-

laki“ virágoknak nevezik. Vannak olyanok is, melyekben egészen külön tövöken jelennek meg; az ilyeneket „kétlaki“ virágoknak nevezik: ilyen a' kender.

2.) Ha a' például fölhozott liliumról leszkasztunk minden zöld levelet, szárának tetején maradni fog, egymás mellett állva, hat darab finom anyagu fehér levél. Ennek közönségesen neve „bokréta“, egyenkénti neve pedig „szírom“, melyet a' közéletben virágnak neveznek, noha tulajdonképen ezt csak a' him- és nősálak teszik. A' bokréta' színe: fehér, veres, sárga, kék vagy ezekből vegyült.

3.) A' bokrétának vagy egy, vagy több szirmai vannak. Az egy szirmuban a' szirmok éke össze van forrva, egész hosszában, karimáig, vagy félig; ezen alól vagy épen a' tövön, vagy pedig sokszor úgy bé van vágva, hogy több szirmot mutat. A' több szirmu bokrétái nincsenek összeforrva, hanem egymástól merőben elvannak válva. Egy szirmu bokrétája van a' harangvirágnak, fagyalfának; sok szirmu a' rózsának és boglárnak.

4.) Ha a' rózsza vagy szegfű bokrétáját, him- és nősálait letépjük, a' szár' teteje körül marad egy zöld boríték, közönséges leveleknél keményebb anyagu, melly a' bokréta' alját magában foglalta volt; ennek „kehely“ a' neve. Áll ez is egy vagy több kehelylevelekből. Kehelye is nem minden virágnak van.

5.) A' virágok azon idomokon kívül, melyekben egyenkint kifejlődnek, midőn többen vannak együtt, elágazásaik által más meg más ido-

mokat képeznek, 's az ilyen elágazásokat „virágzat”nak nevezik, melynek nevezetesebb nevei ezek:

a.) Fűrt, midőn egy közönséges virágkocsán oldalából több oldalkocsának nőnek ki egymás között, csaknem egyenlő hosszúságban, mint a' szőlőben. *b.) Koszoru*, midőn a' virágok a' száran karikában állanak, mint a' zsályában. *c.) Sátor*, midőn a' fűrt' alsó oldalkocsánai hosszabbak a' felsőknél, és e' miatt virágai egyenlő magasságuk, mint az egérfarkfűben. *d.) Ernő*, mikor a' kocsán' tetejéből sok apróbb kocsánok bokrosan fejlődnek ki, mint a' murekban. *e.) Bogernő*, mikor a' kocsán' alsóbb ágai hosszabbak a' felsőbbeknél, és amazokkal csaknem egyenlő vonalban áll tetejük, mint a' borzafában. *f.) Bárka*, midőn a' kocsán' oldalából egymást tömötten hátaló vékony hárták, vagy murvák nőnek ki, 's ezek között állanak a' virágok, mint a' fűzfá' virágai. *g.) Fűzér*, midőn a' száran vagy ágon sűrűn kocsántalan virágok fejlődnek ki, mint a' búzavirágban. *h.) Buga*, szabálytalanul szétágazó kocsán, mint a' zabban. *i.) Fejes buga*, midőn a' kocsán' ágai tömöttek, az alsók, és felsők rövidebbek a' közbelsőknél, mint a' fagyalfában. *k.) Csoportos virágzat*, mikor a' kocsán' tetején egy közönséges kehelyben sok virág van, ilyen a' gyászvirág.

6.) A' levél egyes, midőn egy nyelen csak egy ül; *többes*, midőn több ül. Az egyes levél: *a.) fogas*, midőn az derékszegeletet mutató fogakra van vagdalva. *b.) fűrész-*

s zes, midőn a' derékszegeletnek felét mutató fogai vannak. c.) Kétszeresen fűrész es, midőn fűrész fogai mellett még kisebbek is vannak. d.) Karélyos, midőn az éle mintegy félig tompa szegeletekre be van vagdalva. A' többes levél: a.) hárm as vagy négy es sat. midőn egy nyelen ennyi ül. b.) szárny as, midőn a' levél' nyelének áltellenében álló két oldalaira szárnyidomulag több levélkék vannak fűzve, mint az akác' levelei. c.) kétszer vagy többször szárny as, magában érthető kitételek.

II. Mérges Növények.

1. Maszlagos Nadragulya.

Nevei: magyarul *farkas-csere sznye*, *ördög szőlő*, *álomfű*, *nagyfű*; diákul *atropa belladonna*, *solanum lethale*, *solanum furiosum*; oláhul *járbe kodruluj*, *járbe tátyinuluj*, *járbe máre*.

Bokrétája harangidomu, 5 fogakra osztott karimával. Színe ennek kívülről fejjérel vegyült veres, belőlről fenékben sárga, ezen felül veresbársony színű. Virágzik júliusban és augusztusban.

Terménye: szőrös, egres nagyságu fekete fényes és édes bogyó.

Levelei rövid nyelűek, semmi különös szagjok vagy ízök nincs, alsó lapjok világos zöld, felső lapjok pedig sötét zöld.

Szára, melly 2-3-5 lábnyi magosságra is felnő, vékony szétterjedő ágaival együtt, sima és fejjérel vegyült piros.

Gyöke hosszú, vastag és csuc sokás. Gyök szára, levelei, bogyói és magvai mind mérge-

sek. Terem az erdők rosszúl ejtett vágataiban; de kertjeikbe is átplántálták némellyek.

Ezen növény' mérges voltáról sok szomorú események tesznek tanubizonyságot, mellyek közül néhányat mi is megemlítünk, hogy legyenek lefestve azon kínok, mellyeket szerencsétlen felebarátaink miatta szenvedtek.

1760-ban, július 28-án Németországnak egyik kisebb városában 5 gyermek, egy 11 esztendő és egy 5 esztendő leányka, egy 6 és egy 4 esztendő meg egy ifjabb fiugyermek, bélopja magát a' gyógyszeráros (paticarius) kertébe, holott is a' m. nádragulya bogyoival magát mindenik megtömi.

A' gyermekek még azon napon rosszúl lesznek, 's némellyike hány. A' szülők sebeszt hívatnak, ki lágy meleg vizet itat velök, melly nem sokat használ. Segédül hívnak tehát egy orvost is, ki a' gyermekek által hozott nádragulyákat megismeri és alapos gyógyításhoz kezd, hánytatót rendel. Délfelé még mind kétes állapotban találja őket; a' 6 esztendő fiu' szemei tüzesek, szemfényei kiszélesedtek, arczvonalai nyugtalanok valának, hasa felfúvódott, de fájdalom nélkül, ütere és nyelve semmi változást nem mutatott.

A' 4 esztendő fiu felettébb leveretett állapotba kintódott, tekintete zavart, ütere gyenge és rendetlen volt, és keveset hányt.

Nem vala kedvezőbb sorsa az 5 esztendő leánykának is, kinek szemei görcsösön forgottak, karjai és kezei összefacsarodtak, néha pedig kifeszültek. —

A' legifjabb fiu sokat hányt, ütere gyengén és rendetlenül vert.

Az orvos hánytatót adott nékiek ismét, miután sok bogyót kivetettek gyomrukából félig megemésztve; a' több benmaradott bogyóktól lágyító alövetek által szabadította meg őket. Savanyu mézet és savót adott végre nekik, és július 30-dikára mindeniknek vissza volt szerezve egészsége.

A' 11 esztendőös leánykáról a' napló, melyből e' történet kölcsönözve van, kevés említést tesz, hihetőleg azért, mert az sokathányt's ez által szabadult meg a' méregtől, mielőtt testét megtámadhatta volna.

A' dánok és skótok hajdan hadat indítván egymás ellen, a' szerencse mindenik félnek egyaránt kedvezett. A' skótok eselszövényt gondolnak ki, még pedig embertelent. Bizonyos ital nemébe facsarják a' m. nadragulya' levét, és tetetett félelemmel a' dánok elöl elszaladnak, táboranyájukon hagyván az italt. A' dánok megisszák, de rövid idő multával mély álomba merülnek miatta, midőn a' skótok vissza fordulnak 's felkonczolják őket.

Tudják készíteni ezen altatószert némelly istentelen nők is, és használják férjeik' vagy szeretőik' elaltatására. Ugyan csak az ilyenek a' m. nadragulya' leveleiből arczenőcsöket is kotyfolnak, de bűnök büntetése az, hogy arczatájok időnap előtt úgy megránczosodik, mint kötényök redőzete, 's ezen kívül a' méreg[szemeikre, fogaikra's agyvelőjökre is ártalmas befolyással van.

A' m. nadragulya miatti betegségek kórjelei, a' felhozott történetekből és még másokból is összeszedve a' következők: szemfény' kiszélesedése és érzéketlensége; szemgolyók kicsucsorodása és tűzessége; szemek homályossággal gyakran olly mértékben, hogy a' szenvedők még az égő gyertyát sem láthatják; erős görcsök a' függő tagokban, 's álcsonatokban; szerderjes foltok kiütései; bőrhámlás, torokszáradás, nehéz csuklás; nyugtalanság, álomkórság; holdkórsághoz hasonlító állapot; legyőzhetetlen kaczagás, vagy ennek ellenkezője a' mély halgatás.

Ellenszerei. Hányató és hashajtószer, melyeket a' szenvedők' életkorához, erősebb vagy gyöngébb voltukhoz kell alkalmazni; víz mézzel és eczettel vegyítve, és más növényi savanyok; sok olajos vagy nyálkás ital. Allövetek, székfü (chamomilla) levéből eczettel, mézzel és sóval készítve.

Ifjak és gyermekek! kik ezeket olvassátok vagy halljátok, őrizkedjete e' mérges növénytől, melly az embert nem csak iszonyú kínokkal gyöttri és végzi ki a' világból, hanem még holta után is ollyanná változtatja, hogy kedves vérei és barátai körulte meg sem állhatnak. Jelesen ti szülék! kiknek isten lelkeitekre kötötte gyermekeitek egészségét és életét, vigyázzatok ezekre, úgy mint idvességtökre, és mind ettől, mind pedig más leírandó mérges növényektől védjétek őket.

Isten', ember' és józanokosság törvényeivel, homlok egyenest ellenkező képtelenségek', boszorkányságok', kuruzslások' 's több efféle babonák' könnyelmű hívői és némelly ámitók, kiket kö-

zönségesen istenkisértőknek nevezünk, a' m. nadragulya' leveleit, bogyóit és gyökereit is használják babonás jelenetek előidézésére 's némelly gonosz tettekre.

Hasznai. Béáztatott bogyóiból szép zöld festéket lehet kivonni képfestők használatára, gyökének és leveleinek pora, keményedett mirigyek, rákfenék, vízkórság, sárgaság, nyavalyatörés, melancholia, eszelősség, nevezetesen pedig az ebdüh ellen hatalmas gyógyszerek; de ezen mérges szerekkel minthogy, csak orvosi felvigyázat és rendelet szerint lehet és kell élni, csak azt írjuk meg, mikor és hogyan kell a' gyököket és leveleket beszerezni, a' szükséges esetekre elkészíteni és megtartani.

A' gyököket virágzás előtt kiássuk, meleg vízzel megmossuk, rostjaikat levagdadjuk, a' vastagabbakat meghasogatjuk, és fedél alatti légvontós helyen megszáritjuk; ezután éles ráspolyai apróra reszeljük, mozsárban megtörjük 's megszitáljuk, végre pedig üvegbe teszszük, melyet nedves hólyaggal béborítunk. Illy helyhezetében erejét nem veszti el a' pór három esztendeig.

A' leveleket is virágzás előtt szedjük be, és olyan helyen, mint a' gyököket, gyakran forgatva megszáritjuk, porrá törjük, üvegbe zárjuk, hol két esztendeig erejüket nem veszítik el.

2. Zászpa-kikerics.

Nevei: magy. őszi kőkörcsén, fejes zászpa, őszike, guzsálülőfű, koszvirág, deák. *colchicum autumnale*.

Bokrétája futó tekintettel hasonlít a' tulipánthoz, színe fejrő piros, árnyékos helyeken néha fejrő; szagja nincs.

Tenyészik nedves réteken, berkekben, erdők és szőlőhegyek alján. Virágzik ősszel, midőn minden levél nélkül jelenik meg.

Terménye hegyes körteidomú, tele barnapiros kerekded magvakkal. Ezen termény a' levelek tövén és velők egy időben, 's általok félig eltakarva jelenik meg.

A' zászpa-kikericsnek minden része, különösen gyöke, virágja és magva erős mérő, melly megöl minden állatot.

Kórjelei a' miatta származott betegségeknek: a' nyeldekölő összeszáradása, kiállhatatlan keserő nyálfolys, fogak megtompulása, gyomorégés, főfájás, csuklás, megromlott étvágy, gyomorsíkulás, olyan érzet a' belekben, mintha azok összesodortatnának.

Ellenszerei: eczet vagy akármelly szelid növényssavany, olaj' vagy birsalmalé' itala; czukros viz, tojás fejrő, és allövetek, mellyek köző rendkivüli esetekben kevés mákonytis (opium) lehet vegyíteni.

Hasznai. Leveleivel tojást lehet festeni, főtt vizével mosás által 'a szarvas marhák tetvei elpusztulnak. —

3. Maszlagos redősszirom.

Több nevei: magy. *pukkantó*, — *csattantó*, — *csudafü*; deák. *datura stramonium*, — *solanum foetidum*; o. *csumefáje*.

Tenyészik uton útfélen, kertek alatt, szemét dombokon. Virágzik juniustól fogva szeptemberig.

Terménye négy czikkelyekből alakult négy rekeszű tok, melly előbb zöld, utóbb barna tuskékkal bé van növe. Rekeszében dohánymag nagyságú, lapos 's megéréskor fekete színű magvak rejteznek.

Szára két két ágú, belőllyukas, néhol szegletes, és felnő 2—3 lábnyi magasságra.

Gyöke vastag, karó-idomú, és rostos.

Az egész növénynek minden részei, még a' gőzölgése is mérges; és mint a' maszlagos nadragulya' mérget, ezt is sok szomorú' történetek bizonyítják.

Berlinben egy dajka tejét szaporítandó, fekete kömény helyett kávéval összefőzve, megiszik két latnyi pukkantó magot, melly miatt hasogató gyomorfájdalmak, dagadás és felfuodás követék, és minden szorgalmas gyógyítás mellett is néhány hetek múlva meghalt.

Egy barátja ezen sorok írójának Marosvásárhelyen, gyermek-korában, hideglelésbe esik; gazdaasszonya gyógyszerül égettborba vegyítve pukkantómagot ad bé néki, mellytől a' szenvedő örvöngésbe jó, szemei kiesucsorodnak, arczatja megtüzesedik, 's úgy rémlik néki, hogy körülte mindenütt éles kaszák és kapák vannak a' földre rakva, mellyektől sehova sem mozdulhat, gyomrában nyilallást, álkapczájában görcsöt, fejében szédülést érzett, végre hánytató és hashajtó szerekkel menté meg életét egy ügyes orvos.

A' pukkantó magvait a' lepedős czigányok hozták volt Európába, mellyekkel köszvényt gyógyítottak, szerelmes kalandokat segítettek elő, házi gazdákat, gazdasszonyokat, öröket, cselédeket elaltattak, hogy tolvajkodásaikat annál inkább gyakorolhassák.

A' pálinkafőzők italukat gyakran megvesztegetik ezzel, hogy annál sorosabb, részegítőbb legyen. A' melly pálinkától a' szemfény kiszélesedik abban vagy pukkantó vagy valamely más mérges növény' magja vagy leve van vegyítve, 's talán épen e' teszi olly veszedelmessé a' pálinkáit.

Korjelei a' pukkantó miatti nyavalyának: főszedülés, bodultság, állandó vagy váltólagos elvesztése az öntudatnak, rémképekkel bibelődés, örvöngés, száraz szomjuság, hallgatás, hányás, a' léleknek tulságos állapota, görcsök, szemfény' kiszélesedése, arczveresség. sat.

Ellenszerei növényssavanyok, hánytatók, szappanos allövetek. —

Hasznai. Körében a' mérges gőzőket és nedveket magába szívja, 's talán épen ezért rendelte a' természet lakául a' szemét dombokat 's több ilyen helyeket; leveleinek kifacsart levétől a' sertések tetvei elvesznek.

IV. Büdős-gőnye.

Több nevei: magy. földi tók, felfutó eb-szóló; deák. *bryonia alba*.

Terménye borsó nagyságú bogyó, melly éretlen korában fényes zöld, megérve pedig fekete, és émelygős ízű.

Tenyészik a' kertek mellett. Virágzik júniusban és júliusban.

Levelei 5 karélyuak, szőrösök, fogasok, és sokat hasonlítanak a' szőlő leveleihez.

Szára szegletes, lágy, es felálló szőrökkel be van növe; felnő 5—6 lábnyira, 's kapcsaival a' mellette lévő tárgyakhoz kapaszkodik, kapcsai srófidomuak.

Gyöke répaidomú, ágashogos, fejtér, hosszában és keresztben csikos.

Bogyója és gyöke nyers állapotjában hányást, gyomorsikulást, örvültséget, érzéketlenséget és szédülést okoz.

Ellenszerei — mint az előbbimérges növénynek.

Hasznai. Gyökéből keményítőt lehet készíteni; mint a' krumpliból, még kenyeret is készítenek belőle némelly nemzetek, miután minden ártalmas tulajdonságaitól sokféle kezelettek által teljesen megfosztották; de mi imádkozzunk és dolgozzunk, hogy isten minket ilyen kenyérre ne szorítson. Készítenek belőle némelly gyógyszereket is, vízkórság, nyavalyatörés 's belek' dugulása sat. ellen.

6. Fekete-csucsor.

Főbb nevei: m. szemeti ebszölő, d. solanum nigrum.

Tenyészik a' pukkantóval egy társaságban, virágzik júniusban és júliusban.

Terménye borsó nagyságú bogyó, melly előbb zöld, azután fekete, néha pedig sárga.

Levele sokféle idomu, rendszerint tojás-kerek, és kisebb vagy nagyobb mértékben fogas.

Szára 1—2 lábnyi magasságu, és ágas. Az egész növény nehéz szagu.

A' sertéseknek halálos méreg; a' házi szárnyas állatok bogyóitól megdöglenek. Azt tartják róla, hogy szagja álmhozó volna, ha a' csecsemő bölcsőibe teszik. A' Dalmaták megsütik vajban és megeszik, hogy csöndes álmuk legyen.

7. Kontyvirág.

Főbb nevei magy. *bornyuláb-fű*. deák. *arum maculatum*.

A' szára tetejére nő egy csésze, mellynek alsó részén valami szőrös bibircsók ülnek. Mindezeket fedezi egy bokrétának tetsző murva, melly hegyes fülidomú, és konytnak neveztetik; színe ennek kívül fehéres-zöld, belől halavány-zöld.

Virágzik májusban és júniusban.

Terménye sok veres bogyó, mellyeknek leve is veres, mindenikben van egy vagy két mag.

Tenyészik erdőkben, berkekben, árnyékos és nedves helyeken.

Az egész növény csipős, levelei csipősebbek a' gyökénél. Gyöke a' levelek' kifejlődése előtt és lehullása után a' gyomorban tartós égést okoz; vízben vagy borban áztatott friss leveleinek leve halálos gyomorgörcsöt okoz, de a' szárasztás erejét gyengíti. Gyökének tejes leve a' violát zöldre festi, melly jele annak, hogy lugsó van benne.

Hasznai: sárgaság 's gyomorgörcs ellen hasznos gyógyszereket készítenek belőle a' gyógy-

Mentor.

szerárusok. Borban vagy eczetben áztatott leveleivel a' veszedelmes daganatokat haszonnal lehet borongatni. Gyökével, szappannal vegyítve, szépen lehet mosni, hogyói veresen festenek; a' levelei közé takart sajt nem nyüvesedik meg.

8. Posványi kajmacsor.

Főbb nevei. magy. *kakastaréj*, déák. *pedicularis palustris*.

Tenyészik mocsáros helyeken.

Íze az egész növénynek égető és még egy oktalan állat is — a' kecskén kívül — nem érdekli, de ha a' szarvas marhák és juhok szorultságból megeszik, vérest vizellenek tőle, melly jeletet a' köznép, melly a' dolgok okait nem igen tudja bélátni, kuruzslásnak tulajdonítja.

Ellenszerei, mint a' zászpa-kikericsnek.

9. Bolondító csalmatók.

Több nevei: magy. *fekete beléndfü*, *disznóláb*, *bolondítófü*, déák. *hyosciamus niger*, *herba apollinaris*; oláh. *belin nyagre*.

Himszálai szabadok, van 5 himszála és 1 nőszála, virágzata féloldali füzérke.

Virágzik júliusban és augusztusban.

Terménye tojásdad kétrekeszű száraz tok, melly a' fái magyaróhoz sokat hasonlít; magvai ebben veseidomuak.

Levelei egyenetlen nagyságúak, vastagok, zsíros tappintatuak.

Szára és kevés ágai taplósok. Az egész növény szőrös és ragadós.

Tenyészik temetőkertekben, szemétdombokon, melegágyakon, műveletlen kövér helyeken.

Ezen növénynek minden része, még csak a' szaga vagy gőze is, veszedelmes méreg. Szagjával az embert elaltatja, elkábítja. Félparány — semi scrupulus — nehézségű vagy mennyiségű magja az embert veszélybe döntheti, egy egész parányitól pedig nyavalyatörésbe-fél lattól óriátságba esik. Gyöke, melly némelly konyhai növényekével könnyen fölcserélhető, szomorú tanúságait adta mérgének. Rendszerint őrzöngést, babonás eszméket, kicsapongó indulatokat, veszedő vágyást, érzéketlenséget, dühöngést, fészédülést, bolondulást, kettős látást, szótalanságot, tagelesést, mely vagy örökös álmat okoz.

A' reinaui barátságárdában egykor bőjt napon salátát készítettek vacsorára.

A' zárda kertjében együtt nőtt vala a' saláta a' belénddel; kiássa a' kertész mind a' kétféle növény' gyökeit, 's külön választva általadja egy gyermeknek, hogy vigye a' szakácshoz; de ez, mellyik másik nem tudva, mind a' kétfélét összevegyítve viszi a' konyhára, hol a' szakács vacsorára felkészíti. Eljő a' vacsora' ideje és a' szent atyák egész étvágygyal jóllaknak az izmos gyökökből. És minthogy belőlök sok maradott, küldötteknek a' zárda szabójának 's csizmadiájának is. Ezek után mindenik a' maga idejében lefekszik. Eljő az éjeli éneklések' órája, de az atyákat a' legnagyobb zavarodásban találja: némellyek fészédülésről, mások száj- és nyelvszáradásról panaszkodnak. Egy barát nyelve száraz vol-

tát vizbőség mellett is enyhíteni nem vala képes, és úgy rémlett neki, hogy a' nyelve eleven szenen sül. Mások vagy megvoltak bódulva, vagy pedig mindenféle képtelenségekről álmodoztak. Egyik fái mogyorókat rontott össze fogaival, hogy a' madaraknak eledelt adjon; másik azt képzelte, hogy ő Herkules, és a' fűtő kemenczét előfa helyett a' földből kiakarta tépni. Mások a' reggeli misében czélelles tárgyakat olvastak; egy pedig azt hitte, hogy imádságos könyvének betűiből hangyák másznak ki. A' szabó czérnáját nem tudta töfokába vonni és ujjait szurdalta össze. Némellyek mélyen aludtak, mások felugrándoztak, nyávoztak, ugattak, nyerítettek sat. szerencsésükre a' salátába olaj, eczet és só volt vegyítve, mellyektől némellyek eszökre jöttek; de mások álmokországba estek.

Mind ezekből elég láthatók e' növény' ártalmai.

Ellenszerei: mint a' maszlagos redő-sziromnál.

Hasznai: kifacsart levétől, vagy gyökének 's leveleinek porától a' marhákba esett nyüvek elpusztulnak. Nem régen hallottuk, hogy nemes Felsőfejérmegyében egy földész leveleinek porával fenés sebeket szerencsésen gyógyít. Magjának füstjével fogfájdalmat gyógyítanak némellyek, de ennek veszedelmes következése is lehet. Szent János napja körül a' kiásott belindet ha a' ház körül széthintjük, az egerek elpusztulnak tőle.

Vannak még a' beléndnek más nemei is, u. m. a' reczés, fejérvirágú és hólyagos belénd, mellyekre a' már leírtak kitünőbb ismer-

tető jeleiről könnyen rájok lehet ismerni; ezek is kisebb vagy nagyobb mértékben mérgesek.

10. Gyilkos csomorika.

Több nevei: magy. *vízi bürök*, déák. *cicuta virosa*, *cicuta aquatica*, oláh. *kukute mare*.

Bokretája fejr, mocsos-vereslő foltjairól ismerszik meg.

Virágzik tavasszal és nyárban.

Szára 3—4 lábnyi magas, és gyürös, azaz: gyürsön vagy karikában ormók nőttek rája, melyek fölött nőnek ki tetejeig fölhajló ágai. Gömbölyü szára és ágai csösök. Leve vagy nedve sárgálló, előbb édes, utóbb csipős, mely megsértett részein kicsepeg, 's olly enyves, hogy fonalszára lehet nyujtani.

Gyökere répaídomú, fejr húsu, üregekkel teljes, leve előbb téjszin, utóbb mocsos-sárga, csipős vagy égető, peszternák-szagu. Erre is, mint a' szárára, gyürs ormók nőttek, melyek, mint a' szüette fa, apró lyukakkal teljesek. A' gyök' sima ereiből, ágaiból és gyűrűiből hosszú rostok nőnek ki, melyek kimosva hasonlók a' megőszült szakálhoz. Ezen szakálak, a' vízben lebegnek, vagy a' puha földben szétfolynak, és új gyököket szaporítanak.

Tenyészik a' gyilkos csomorika mocsárokbán, vizes réteken 's berkekben, sánczokban, folyó- és állóvizek' partjain.

Ezen növénynek, melyet az europaí mérges növények királynéjának méltán nevezhetünk, minden részei a' legártalmasabb mérgek.

Egy falus bírónak három leánya vacsorára levest főzván, peterzselyem levelei helyett ezen bűrök' leveleit aprítják a' fazékba. Annyuk mind a' hárommat reggel merevedve találja. Szerencsére érkezik egy orvos, kikettőt közülök életre hoz, de a' harmadikat a' haláltól meg nem mentheté.

Hozhatnánk több rettenetes példákat is elő, de ennyi legyen elég figyelmeztetésül.

Szarvas marhák és lovak kerülnek ugyan a' vízi бүркöt, de ha szorultságból megeszik, marhadög lesz következése

Kórjelei: főszédülés, kábulás, álmoság, álmokorság, halálos álom, érzéktelenség, bádjadtság, órútság, görcsök, nyavalyatörés, hányás' ingere, csuklás, feldagadás, gyomorgyulladás, fekete foltok a' bőrön sat.

Ellenszerei: izzasztó szerek, hánytatók, 's egyebek, mint a' több mérges növényeknél.

Ezzel itt bévégezzük mérges növényink ismertetését — fenn tartván magunknak, hogy, ha a' Mentor tervezett folyama nem marad pusztá ohajtásnak, ezen ismertetést addig folytassuk, míg a' dolog érdemére, 's olvasóink javára szükségesnek látandjuk. És szavunkat meg is fogjuk tartani.

Téglási Ercsei József.

Franklin Bénéjámín.

A' becsületes szorgalmat megáldja isten.

Közmonda.

Igaznak marad, szives olvasóim! mindig ama közmondás: „az ember holtig tanul, 's még is tudatlanul hal meg.“ De ebből ha azt következtetnétek, hogy éppen nem szükség igyekezni 's tanulni, hibáznátok 's önmagatokat csalnátok meg. Mert — nem említvén avvagy csak azt, hogy isten a' jövő életbeli boldogságot a' jelenéletbeli tökéletességhez kötötte — a' holtig tanuló 's éppen nem tanuló közt az a' nagy különbség van, hogy amaz szorgalma után jó karba jut, ezer örömök' forrásait nyitja meg maga körül, 's örömeiből, boldogságaiból másokat is képes részesíteni, — a' másik pedig pusztá, kietlen mezőn vándorol, szegénység' 's az ezer alaku nyomor' kíséretében. Igaz, hogy a' mező' liliumai nem szőnek, nem fonnak, és még is szebben öltözködnek Salamonnál. De ebből ha azt következtetnétek, hogy dologtalanul is megélték, szerencsétlen írásmagyarázóra találtatok, 's míg a' sült galamb asztalokra röpülne, sokszor fekünnétek, 's kelnétek föl

ágyatokból üres gyomorral. Mert örök törvénye az a' természetnek, hogy a' ki nem munkálódik, ne is egyék — a' munkásságot jóllétel, gazdagság, a' henyeséget pedig szegénység és megvetés kísérje. Ki hogy vét, úgy arat 's úgy gyűjt kéréjébe töviset vagy arany kalászkodat. A' szives igyekezetet, kivált ha kitűréssel, erős akarattal 's istenben vetett bizalommal párosul, mindig siker, előhaladás kíséri. Mint a' földbe vetett mag kicsirázik, felhajt 's megtermi gyümölcseit, így a' becsületes ember becsületes szorgalma soba sem maradhat jó következtetések nélkül. De hogy az ember külső állapotján javithasson, tudnia kell, a' miképent: ismérni kell az utat 's eszközöket, mellyek czélhoz vezetnek. A' tudás és ismeret pedig, barátim, nem hólyag, hogy felfújjátok. Csak annak lehetnek ismeretei, ki olvas és tanul, — ne feledjétek! ez a' kettő együtt jár, 's a' szántóvető körében épen úgy tanulhat, mint a' pap vagy tanár, — csak az segítheti föl anyagi jóllétét, ki tudja miként tegye azt, 's honnan vegye a' gyarapításra tartozó eszközöket. A' nem olvasó, nem tanuló, nem igyekező kis vagy nagyobb körben, örökké tudatlan 's szegény maradand; a' historia is bizonyítja, hogy a' nem olvasó népek örökké hátra maradnak.

A' becsületes szorgalmat megáldja a' isten. Sak embert boldogított már ezen hiedelem. De egy emberberát adá különösön fényes jelét, hogy e' hit lelkébe megfogant, egész élete 's minden tettei' vezércsillagává lett. E' hiedelem alacson sorshól 's szegénységből gazdag-

ra 's a' polgári hivatalok' fénypolczára emelé őt. Neve a' mívelt világ' ajkain forog, 's ki életét és bölcs tudományát ismeri, tisztelet nélkül nem említheti. Tetteikkel gazdag életét, mint jó hazafi, hazájának szentelte, de azon gyönyörű, igazán talpra esett, alapos életbölcsesség, melynek minden szava termés-arany, minden eszméje egy kincses láda, áthatott a' messzi tengereken hozzánkig, 's közsajátja lett az emberi nemzetnek. Ezen férfival ismerkedjünk meg, barátim! tanuljuk meg tőle, mikép képezé magát csak nem saját erővel értelmes és jó emberré, 's mi uton jutott, a' szegény eltaszított fiu független, vagyonos állapotra? Lessz tán alkalmunk még életbölcsességének ragyogóbb lapjait is feltárni előttetek. Ezen férfiú neve Franklin Bénéjámín.

Született ezen világhírű nagy ember 1706-an Eszakámerikának Boszton nevű városában. Attya, szappanfőző 's gyertyamártó, számos családját szűken de tisztességesen táplálta. Hősünk, maga is szappanfőzőnek szánva, egy előbb ezen mesterséggel foglalkozott. De majd a' szép tudományok iránti szeretet lángyra gyult keblében 's felhagyván a' szappannal, könyvnyomó inassá lessz. Itt kötelességétől üres óráit olvasásra, tanulásra fordította, — névtelenül irogatni kezdett az ámerikai hirlapokba, 's végre annyira tökéletesítette magát vasszorgalma, 's soha kifáradni nem tudó munkássága által, hogy hazájában első rangú író lett; 's a' szegény szappanfőző fiuból, kinek nem volt sokszor kenyere, mivel éhségét enyhítse, nem hajléka, hová fejét lehajtsa, végre te-

hetős gazdag, hazájától ezerek fölött becsült férfiú vált, első rangú miniszter, ki az ámerikai függetlenség megszerzésében halhatatlan birt szerzett, 's honának örök háláját érdemlette meg. Megholt késő vénségben, utolsó pillanatig munkálodva, a' közszeretet, 's egy egész nemzet forró könnyei és becsülése kísérték az áldott öreget sirjába. —

Hogyan vágta ki magát a' szegénység' hínárjából? 's mikép jutott azon magas, erkölcsi függetlenségre? mikép érdemelte meg polgártársai részéről fényes megtiszteltetését? ezen kérdésekre saját életírásában, melly holta után levelei közt találtatott, imígy felel:

„24 éves voltam, — így szól ő-, mikor azon komoly elhatározás megért lelkemben, hogy, mennyire erőim engedik, becsületes és jó emberré képezzem magamat. Ezen feladat megfejtésére le kelle vetkezni mindazon megrögzött hibákat, mellyekbe tapasztalatlan ifjúságomat természeti hajlandóságok, szokás és rossz példa vezethették. Jóról, rosszról már ekkor voltak bizonyos fogalmain, alaposok és alaptalanok vegyesen, — 's ez okozta, hogy egy hibát vagy tévedést kerülvén, épen az ellenkezőbe estem. A' megszokás hasznára fordítá gyöngeségeimet, 's nem egyszer történt meg, hogy a' lesbe álló gonosz kívánság legyőzte eszemet. Ezen tapasztalások után meggyőződtem a' felől, hogy a' megrögzött hibák kiirtására azon meggyőződés, hogy boldogságunkat az erényességben keressük, még nem elégséges; a' bűn' magvait, a' rossz szokásokat szakaszsa

ki szívéből az, ki a' becsület 's igazság útján akar járni, mint az irás mondja: vetkezzé le az ó, 's öltözzé föl az új embert. —

Olvastam a' világbölcsék' erkölcstanításait, láttam hosszú laistromban fölszámlálva az egyes erényeket; de azt is tapasztaltam, hogy nem mindenik bölcs adott egyik vagy másik erénynek egyenlő értelmet, — p. o. a' mértéktelenséget egyik csak az étel- 's italbani mértéktartásban helyezi, más ellenben sokkal szélesebb jelentést ad neki 's alatta minden éldelet, testi és lelki szenvedélyek illelő határok közé szorítását érti. A' világosság' kedvéért tehát 13-főfogalom alá rendelém az emberi erények' hosszú sorát, 's ezen főfogalmakhoz mérve ítéltém meg cselekvéseim érdemét. Ezen főfogalmak, mellyek összesen erkölcstanomat teszik, 's mellyek hű követésének köszönöm életbeli szerencsém, becsületemet — egyenkint im ezek:

1.) Mértéktelenség. Józan légy, 's kerülj a' sokat ételben és italban. Mértéktelen étel butává teszi, mértéktelen ital fölhevíti fejedet.

2.) Hallgatagság, szótartás. Ne szólj, ha vele másnak vagy magadnak ártani fognál. Léha fecsegés kárt 's gyalázatot okozhat.

3.) Rendtartás. Mutasd ki minden dolognak saját helyét, minden időnek saját foglalatosságát.

4.) Eltökélés, elszánás. Szánd el magadat, kötelességedet erős tökéléssel hajtsd végre. Szokd meg, hogy a' mit határozottál, embere légy, 's markadba ne szakadjon.

5.) **Takarékosság.** Óvakodj a' szükségtelen kiadásoktól, — a' szükségtelen kiadások vesztegetéssé fajulhatnak — 's a' vesztegetésnek tözsomszédja a' szegénység.

6.) **Munkásság.** Használd czélszerűen a' fútó idő pillanatit. Hasznos munkálkodás foglalja el óráidat. Henyélve magunk és másoktól ellopjuk az életet.

7.) **Őszinteség.** Ne csavarogj álúton, szavadban és gondolatodban igazság legyen vezérsillagod.

8.) **Jogbecsülés.** Ne bánts seki' igazát. Tiszteld mások' jogait, — csak úgy várhatod, hogy ők is tiszteljék a' tiéidet.

9.) **Önmérséklet.** Őrizkedj minden túlságtól, a' másoktól vett sérelmek visszatromfolására mielőtt elhatároznád magadat, engedj bár néhány órát a' hideg megfontolásnak.

10.) **Tisztaság.** Tested, ruhád, lakásod körül ne tűrj szennyet, mocskot, sundaságot. A' külső tisztaság tüköre a' belsőnek.

11.) **Lelkületszilárdság.** Ne a' körülmények fölötted, te légy ur a' körülmények fölött. Csekélységek, 's apró sérelmek miatt, ne kockáztasd lelked nyugodalmát. A' férfias erőt csak a' kísértő napok' próbáira kell fentartani.

12. **Szüzség.** Parancsolj érzéki vágyaidnak. Vigyázz, ne hogy mulékony gyönyörök miatt, egésséged, szívbékéd, 's jó hírnevedet örökre eltemesd.

13.) **Alázatosság.** Krisztus és Sokrates legyenek ez erényben követendő példányaid.

„Egy kis könyvet készítettem,—így szól továbbá bölcsünk saját életrajzában,—mellyben a' 13 erények' száma szerint minden erénynek veres ónnal elválasztott külön oszlopsort jeleltem ki laponkint. Ezen oszlopsorokat minden este rendre vettem, szigorú számadásra vontam enmagamat, mellyik erényt mennyiben követtem, 's hibáimat a' megsértett erény sorába mindig lelkiismeretesen beirtam. Így folyt ezen saját magammal számvetel napokon, éveken át, hol az egyik, hol a' másik erénynek adván a' számításban első helyet. Imígy erősödvén meg lassankint lelkemben ezen erények 's a' velök atyafias fogalmak tisztelete, ha mi erkölcsi erő bennem kifejlett, azt egyenesen ezen számadás szigorúságának köszönhetem.

Azon erős hiedelem élt mindig keblemben, hogy az isten minden bölcseségnek eredeti kútfeje, 's isteni segedelem nélkül hasztalan minden törekvésünk. Ezen okból számoltató könyvem czímlapjának belső felén imez könyörgés vala olvasható: „mindenható isten, jóltevő édes atyám, nyájas vezére életsorsomnak! adjad, hogy naponkint gyarapodjam a' bölcseségben, 's képes legyek megérteni valódi hasznomat! Erősítsd akaratomat, hogy a' bölcsesség után, 's tanácsán járjon. Fogadd uram kegyelmesen, a' mit több gyermekeid javára tehetek! Véghetetlen jószágodnak csak ennyi áldozatot nyújthat gyermekei, hálás szívem.“

Eddig a' becsületes Franklin. Én csak annyit ragasztok ezen sorokhoz: a' mi egynél sikerül, az másnál is sikerülhet, 's kinek szíven fekszik saját boldogsága, életszerencséje 's becsülete,

irja bé a' 13 erényt meg annyi oszlopsorba, 's míg ideje van, kezdjen hozzá az önszámoltatás' terhes, de jó következésű munkájához. Csak lelkiismeretesen történjék a' számvétel, a' jó követke-
zések el nem maradhatnak.

N. F.

Életmagvak.

'Titokkal úgy van a' dolog, mint valamelly kincsel; ha tudatik, hogy a' telken kincs van elrejtve, már félig föl van fődezve.

Ha az őrdög (nota bene, ha létezik) mind megadná, mit az emberek birni ohajtanak, a' legjobb lénynék tartanák.

Midőn a' gyermekek fűgét vagy mandolát akarnak valamelly szűk száju fazékból kivenni, könnyen megesik, hogy teli markukat nem huzhatják ki belőle, 's aztán sirnak. Fiacskám! ne markoly olly sokat egyszerre, 's kezedet kivonhatod. Így te is ó ember, ne sovárogi olly sokat, és nyerni fogsz valamit. Epi tectus.

Mivesnap i predikációk.

1-ső nap.

Különös, hogy lehetnek szülék, kik gyermekeiket nem szeretik. A' tulságos majomi vak szeretet, hamis szeretet — nem érdemli ez édes szép nevet! Sok szülék tulajdon magzatjokat bálványként imádják, kinek mindennemű áldozatot tesznek, 's a' mellett a' mindenható teremtről elfeledkeznek. A' gyermek isten áldása: immár nagyobb lehet-e valamely adomány, mint annak adója? A' gyermekek nem egyebek, mint kölcsön vett zálog. Majd egykor velök a' szent bíró elibe fognak a' szülék lépni; milly öröm és boldogság akkor mondhatniok: „uram! itt vagyunk mi és a' kiket nekünk adtál 's egy sem veszett el közülök a' mi lágyágunk és vakságunk által.“

Gyakran hallottam már jó gyermekek szívbéli hálálkodását a' szülők sírhalmán, hogy kemények valának irántok; de soha sem hallottam magzatok köszönetét az elkényeztetésért. Kitől sokat nem kívánnak, sok nem leend abból.

Gyermekek nem csak szeretetet, de tiszteletet is érdemlenek. „Szent dolog a' gyermek,“

úgy mond Plátó, — ők isten képét viselik; lelkek halhatatlan; isten angyalai néznek le rájuk! Mi is lehetnénk az ő angyalai! angyalaik lehetnénk a' bimbózó nemzedéknek, atyámfiai!

2-ik nap.

Sok jó szívű, de értetlen szegény ember gyakran, mint képzeli egész szerénységgel és bölcsességgel így kiált föl: „az istennek a' föld javait még is egyenlőleg kell vala felosztania annak lakosai közt.“ Jámbor! meddig fogna tartani ez az egyenlőség? Alig holnapig! 's hát tudjátok-e ti okosdiak, hogy épen ez birtokegyenlőtlen felosztása egyike a' jó teremő legbölcsőbb rendelkezéseinek? a' leghatósabb eszköz ez művelődésünk előmozdítására. Ezen különbségek nélkül nem volnának tudósaink, nem kézműveseink. Senki sem akarna szorgálni, senki sem földet művelni; ezernyi örömek és életkényelmek nélkül kellene ellenünk. Minél figyelmesebben vi'ssgáljuk az isten miveit, annál inkább kell bámulnunk bölcseségét. Csak azt nem kell elfelednünk, hogy a' gazdagnak szintolly szüksége van a' szegényre, mint a' szegénynek a' gazdagra.

3-dik nap.

Sokan gunyolodnak és kaczagnak, midőn egy jámbor a' délre vagy imádkozásra csendülő harangszót hallván, kalapját leveszi. Ha csupán czérémoniából történik ez, ám legyen haszontalan, valamint a' templomba járás is, de magában

milly tiszteletre méltó e' jámbor szokás, a' harang intő szavára áhítatos érzelmre buzdúlni! Az ember különben a' föld ezernyi gondjai között hamar elfeledkezik valami magasabbról gondolkozni. —

Sok tartományokban és helységekben magok a' munkások is megállapodnak munkájok közepette, 's innepélyes szünet alatt egy kurta imádságot mondanak el, midőn a' harang megkondúl. Hát a' protestánsok harangjainak kevesebb becsök és erejük volna-e, mint más egyháziakénak? Miért nevezik sok falukban az estéli harangszót takarodónak? Melly kába és haszontalan szokás, ha csupán a' nappal estéjét czélja tudtára adni a' pihenést ohajtó munkás embernek! Hiszen azt megmondja a' szürkület homálya, 's fölösleges volna a' harangszóra fordított költség.

De a' harangszónak mindig valami magasabb jelentése vagyon: fölszólít az minket hálára és imádkozásra, hívogat az istenházabai menetelre, 's a' szív templomában magunkban szállani. A' harangok tornyok tetőin meg annyi szózatok a' magasságból le a' föld' gyermekéhez; kivált mikor halotti harangozaskor kiáltják, hogy egy ember társunk elnyúgodott, 's majd életünknek is ütni fog tizenegyed vagy tizenkettő órája. —

4-ik nap.

Nincs a' kísértetnek csábítóbb ígéje, melly olly közönséges volna, melly olly tisztességesnek látszanék, 's könnyebben vonzana feslett és túnya életre, mint ama mondás: oh az em-

ber csak egyszer él a' világon," miből foly rendszerint a' következtetés; „nósza siessünk élni, míg élhetünk.“ Ezt még társaságokban sem szégyen mondani, míg becsületes embereknek is mint mondók, tisztességeseknek látszanak! Ámde ezek hasonlítanak a' tarka, vidor és ármányos kígyóhoz, melly már első szüléinket a' roszt csábíta. Illyen szólásmódokkal a' legtisztább, legegyszerűsebb lelkűek is gyakran eltántoríttatnak, még olyanok is, kik mindig írtóztak a' rossz társaságoztól, 's most nem veszik észre, hogy közepette vannak.

Távozz el tőlem sátán! e' volna legjobb válasz hasonló nyilatkozatokra, mellyek ritkán erednek olly szájból, melly magat és mást jóra ösztönöz. Épen mert csak egyszer élünk e' világon, 's ez az élet olly kurta időre van szabva, jól kell ezt használnunk, minden perczeit arra fordítunk, hogy a' jó vetésre, jó aratás következék. Úgy úgy! nem sok az idő, és itt van a' vég 's a' számadás napja! Azért

Úgy élj, mint egykor, ha meghalsz
ohajtanád, bár élsz vala.

Mi se tartson el téged a' jótól; mi se csaljon a' roszt! —

5-ik nap.

Sok emberek, kivált az ollyak, kiknek kora neveltetésök el van hanyagolva, úgy hiszik, hogy bizonyos goromba, szilaj magaviselet által értelműket és becsűket legjobban megmutathatják. Szám-talan illyszerű félszegek vagynak hazánkban, az úgy nevezett mivelt és tudós hivatalbeliek között

is. Meglehet elvakitnak ezzel tudatlanokat, rettegésbe ejtenek gyávákat; mindazáltal magokat az élesebben látók előtt bizonyosan megvetésre méltókká és elszenvedhetlenné teszik. Udvarias és nyájas magaviselet is kötelessége az embernek, kinek embertársaival kell élnie egy társaságban, a' nélkül, hogy botránkozást okozzon 's a' nélkül, hogy visszavonásra adjon alkalmat.

Udvarias magaviselet azonban egészen más, mint csapodárkodás és hizelgés; mert ez, ha nem is alacsonyyságra, de mindig gyávaságra mutat. Csuszásmászás embernek, embertársával szemközt, legutálatosabb hibája. Hasonlóan sok szószaporítás és bókolás világért sem tetszeties magaviselet, de úntató és kellemetlen dolog, mert öntetszőség rejtezik alatta. A' bétanult udvariaság és nyájasság ízetlen; kinek szíve nemes, és lelke tiszta, mindenütt legjobban viseli magát, mindig legszeretetre méltóbb, 's nincs szüksége fényes fővárosokban növekedni, hogy az egyszerűséget magából kigyalulja, vagy a' szerénységet fölcserélje. —

Mint sokan gorombaság által igyekeznek kitűnni; úgy némelyek rossz köntös által, mely hiúság még utálatosb a' piperevágynál; mert az ilyenek is hirt akarnak magoknak ez által szerezni; mint ama felfuvalkodott kábák, kik a' bábel tornyát építették.

„Lássátok csak mint kukucsál a' kevélység ama rongyos köntösből,“ mondá egy pogány bölcs a' másíkról, ki öltönyét szándékosan szaggatá vala el.

És sz. Pál apostól így szól minden keresztényekhez: 1. Kor. 6. 16. „nem tudjátok-e, hogy a' ti testetek a' szent lélek temploma?“ hová bizonynyal nem igen illenek annyiféle furcsa módoságok 's csinatlanságok? —

6-dik nap.

„Egyszer nem a' világ“ mondják sokan, 's én azt felelem nékik: mi egyszer megtörtént, többé nem tehetni meg nem történtté. Mi egyszer meghalt, örökre meghalva marad; ki egyszer vétett, vélen vagy ártatlan nem többé. Valamit elveszteni mindig fájdalmat okoz; de vigasztal annál a' remény, hogy az elvesztettet ismét megkapjuk, — ismét megszerezjük. Arra mit többé nem lehet vissza szerezni, nagy gondot viselünk. Illyetén kincs az ártatlanság. Azt véled tán, nem egyéb mint tévelygő vélemény, hogy az elvesztett ártatlanság érzete mardosó féreg gyanánt gyötri a' szívet, olly féreg gyanánt, melly soha meg nem hal; azt véled, csak tévelygés? oh! barátom már méllyen sülyedtél, ha azt véled. De minden esetre csak véled, 's szörnyűen csalogól. Ha későn veszed ezt tenmagad észre, hiába fogsz akkor panaszkodni! Egyetlen egy tettel földültad egész életed boldogságát. — Ifjú! te a' szerencse, templomtetején állasz, körösleg kéjt és gyönyört látnak vidor szemeid. Kába gondolat lebecsátkozni akarnod, csupán a' kíváncsiságból, mikor jutandasz alá; csak azon észtelen gondolattól izgatva: hisz talán semmi sem ártand neked! Fordulj vissza! Egyetlen lé-

pés, — veszélybe fogsz rohanni. Lefelé nem visznek lépcsők, — egy lépés, egy bukás — egy elveszés! Ha lábaid eltörtek, nem állhatsz fel többé, bár mint ohajtod 's karjaidat bármint emeled. Egy kerub lángoló karddal őrzí a' paradicsom ajtaját, melyből az ember egyszer kiűzetett.

7-ik nap.

„*Mások is így csinálják.*“ Ne áruld el illy mentegetőzéssel megromlott szivedet, mely csak a' világ rosszát ismeri, csak a' mások gonosz tetteit méltatja figyelemre, és soha sem illetetik meg a' jóktól.

Ne nyilvánítsd e' mondással gyöngeségedet, miszerént mindenben mások után szabod magadat; nem vagy egyéb mint rabszolgai majmolója azoknak, kik gyáván és dőren botorkázva buktak el.

Ne mutogasd illy megvetésre méltó beszéddel, hogy te szükölködöl keresztény ismeret nélkül, 's a' legfontosabb keresztényi kötelességet áthágód. Nézz Krisztusra hitünk elkezdőjére és végzőjére.

Mit? ha egy megőrült koponyáját falba veri; ha egy esztelen saját tagjait marczangolja; egy könnyelmű az örvénybe rohan; utánozod és követed-e azonnal? 'S ha szintén istentelenek közepette lagnál is; intsd őket mint Noé, 's építs magadnak egy bárkát! Imádkozz értök, mint Ábrahám, 's a' bátorságot nem nyújtó falakat elhagyván, menj ki kapuikon. Bocsáss meg nekik, mint Kristus, 's élj és halj érettök.

Kríza.

Baromorvoslás.

I. Külső nyavalyákról.

A' külső nyavalyák nagyobbára sebek, daganatok, 's csonttörések. Ugyanazon sebet egyszer egy, másszor más orvossággal lehet és kell gyógyítani: ha például a' marha nyakát valami megvágta, akkor rögtön valami forrasztó szer szükséges, mely a' vérfolyást megállítsa, 's a' bőrt összetartsa; de ha ekkor ez elmaradt és seb lett belőle, az illy forrasztó gyógyszer már nem használhat, hanem sebtisztító szer kell, 's ha tán a' hideg csipése, vagy egyéb miatt vad hús esett belé, már egészen más szerek kellenek.

Minden daganatnál legelső dolog, hogy azokat eloszlassuk, 's ilyenkor a' vért izzadás útján tisztítsuk ki: de ha az eloszlató szerek nem használnak, lágyító gyógyszereket kell a' daganatra tenni, melyek eloszlatják vagy megkeletik. Ha ezen lágyító szerek alatt a' daganat evesedni, vagy genyedtségesedni kezdett, azaz, ha közepe lágy és fejr; akkor érlelő és kifakasztó szerek kellenek, mellyek többnyire a' sebet is kitisztítják. De ha ezen érlelő szerek nem tisztítják

a' sebet, vannak csupán sebtisztító szerek is, melyek által a' seb bé is gyógyul. Ezek szerint fogjuk mi is a' külső gyógyszereket előadni.

Némely helyére a' testnek ezen orvosszereket borogatni, más helyt csak mosogatni, harmadik helyt csak kenni kell, ezek szerint ugyanazon orvosságot is különbözőleg lehet és kell használni.

I. a) *Sebek, daganatok 's kelések gyógyítása.*

1.) Ha a' seb új, 's vágás nem pedig zuzás vagy rücsköltség, 's a' hús nincs megszaggatva, igen könnyű gyógyítani. Ilyenkor legelső tennivaló, hogy a' vérfolyást megállítsuk vagy ha nem foly, a' vértől megmossuk. Mindkettőnek módját 's gyógyszerét töstént leírjuk.

A' vér megállítására sükeres, taplót, pókhálót, mézsport, timsó- vagy gáliczport használni, akár külön, akár együtt. A' porokat t. i. ráhintjük a' vágásra, békötjük és jól megszorítjuk azt, a' taplót 's pókhálót pedig belé nyomjuk a' vágásba 's békötjük. Kisebb vágásoknál jó a' sós kenyérbél is, tésztává lágyítva, ha vele bekötjük a' vágást, megállítja a' vérfolyást. Hasonlag egybehuzza az ereket az erős pálinka, 's a' bórszesz, (spiritus) is. Végre ha telyességgel meg nem lehetne a' vért állítani, tüzes vassal kell a' helyet egy kissé megégetni. A' vér megállítása után a' vágás magától beforrad, 's csak azon esetben kell egyéb szert használni, ha gennyed, a' mit majd előadunk.

Ha a' vér nem foly a' sebből, legelőbb is ki kell jól mosni, 's ha szőr, föld, vagy valami egyéb

mocsok volna benne, azt onan eltávoztatni. Ezután a' sebnek többféle szerek sükeresek, melyeknek: pálinka, húgy vagy sósvíz, mellyekkel mosni kell a' sebet, vagy tépett rongyot kell bennök áztatni, azt a' sebre tenni és öntözni. Jó fogatanuak a' gyógyításra az eczet, zsálya, farkasalma (*aristolochia clematitis*), cserháj, füstös szalma, 's koromlúg akár külön, akár együtt.

2.) Ha a' seb zuzással, törődéssel, vagy hasszakadással vérfolyás nélkül van egybekötve: akkor az előbbi bánásmód rossz foganatu lenne. E' helyett a' szaggatott, 's rücskölt hust, melly a' többivel egybe nem forr, ki kel vetni a' testből, a' mi gennyedés, vagy megkeletés által történik. E' végre előbb oszlató, vagy lohasztó, azután lágyító, 's végre sebtisztító szerek kellenek. Illyenek: a.) oszlatók, vagy lohasztók; nádmézes vagy sós, vagy salétromos bór vagy pálinka; sós, vagy nádmézes, vagy salétromos eczet, koromlúg, füstös szalmalúg, kámforos víz, vagy pálinka, vagy eczet, vagy bór, még pedig egy kupa (2 itze) borhoz, vagy eczethez 1, sőt 2—3 lat kámfor, mellyet bennök felolvasztván, az üveget bedugva kell tartani. Ily oszlató, és sebszáritó a' mésvíz is, mellyet úgy készits, hogy egy font oltatlan mészre $2\frac{1}{2}$ kupa vizet öntvén, egy nap hagyd rajta, 's a' felső bőrt félre tévén, a' vizet szürd le, hogy a' fenekén leülepedett mész ne menjen belé. Lohasztó a' szappanos pálinka, vagy bór, és eczet is. Oszlató a' gáliczos víz, vagy bór is. Továbbá oszlatók: az üröm, szalamia, rosmarin, majoránna, rósalevél borzavirág,

székfűvirág, i'sóp méhfű, fodor- 's más minták, eperfa,- bab,- czékla-levél, vad csombór, vagy kakukfű (serpillum).

Oszlató kenőcs: terpentín, (vastag) méz, és tojássárga együtt.

b.) Lágyítók. Ökörfarkkóró- (verbascum tapsus) székfűvirág, borzavirág, mályvalevél, és gyökér, kőlóher (melilotus), kovász, bürökfű (de nem az, a' miből csőt csinálnak, hanem a' vízi büröké), fehér kenyér téjben. Ezek közül az első füveket, 's virágokat akár külön, akár együtt főzd meg vízben, 's borongasd velök a' rücskölődést, 's változtasd minden nap háromszor. A' tejes kenyérhez is főzhetsz belőlök. Ha borongatni nem lehet a' helyet, csinálj belőlök ragacsot, (flastromot), azaz, viasszal és szappannal főzd addig, míg ragacs lesz belőlök, 's elegyíthetsz közéjükbe málélisztet is. (Jó lenne ugy-e bár, ha ismernétek ezen füveket?).

Ha az oszlató szerek az ütődést, rücskölődést le nem lohasztották, 's a' lágyítók sem voltak képesek eloszlatni, akkor a' lágyítók megkelelésbe, vagy gennyedésbe indítják, 's ha lassan évesednek, erősen ható, kelető, vagy

c.) Értelő szerek kellenek, millyenek: lenmag törve 's téjben megfőve, szappan apróra vagdalva, 's kevés vízben irrá rántva, (ezeket napjában 2—3szor kell cserélni); szappanos vízben, vagy szappanyos téjben főtt máléliszt lanyhán, (de ezt mihelyt hűl, cserélni kell); szappanviasz, 's fejtér, vagy piros hagyma együvé ránt-

va; vagy, téjbe főtt viasz, hagyma, szappan, sáfrán, 's málé- vagy búzaliszt; vagy téjfeles sáfránytészta tavasz- vagy más buzaliszttel; vagy kövi lóhere (melilotus) 's kerti bürök- (conium maculatum) leveleket főzz össze szappannal míg vastagok lesznek.

Ha ezen érlelő szerek alatt a' seb kifakad t, alattok meg is gyógyul; 's ha nem gyógyulna akkor csont, szeg, szálla, vagy valami egyéb lesz benne, vagy a' seb elvetemedett. Kihuzván az idegen részeket, ezen kenőcsök alatt meggyógyul a' seb. Ha meg nem gyógyulna vagy elvetemült seb vólna: azaz, ha belőle véres, vizes, bűdös nedv folya, akkor kell

d.) Sebtisztító szer, millyenek: nádméz, méz, myrha, aloe, balzsam, fényes korom, üröm, ruta, bürök, hagyma, diófalevél, külön vagy együtt, akár vízben, akár borban felfőzve 's lanyhára hűtve. Jó a' húgy is, a' szalamia is borban; akár mellyikkel mosogasd gyakran a' sebet, vagy a' mi még jobb, végy rongyot 's a' sebbe tevén, locsold azt. Lehet még ezeket is használnod: 4 lat dohánylevélt, 4 lat sóval vízben felfőzván, locsold vele a' sebet. Midőn egyéb nem segít, végy a' patikából egy vagy két árpaszemnyi nehéz sublimatumot, akár corrosivumot 's vízbe tevén, mosogasd vele, vagy a' corrosivumot friss vajba keverve, tedd csepűre 's azzal a' sebre; vagy a' corrosivumot elegyítsd mésvízzel, 's azzal mosogasd a' sebet. Ezek alatt meggyógyul.

3.) Ütés nélküli daganatoknál is így kell tenni: előbb t. i. osztató vagy lohasztó, az-

után lágyító, azután érlelő, vagy evesítő, gennyesz-
tő 's végre sebtisztító szerekkel kell élni. A' kü-
lönbség ez: *a.*) rücskölődésekre nem jó semmi
nemű zsíradék; a' daganatoknál igen jó lágyító
szerek mindenféle zsírok, 's velök készült egér-
fark vagy cziczkóróir (*achillea millefolium*), ökör-
farkfü 's fejmályva- (*althea*) írak, 's még más írak
is, melyeket úgy készíthetsz, hogy ezen íram fű-
veket, 's ha akarod, hozzájok az ürömöt, majorá-
nát, rosmarint sat. megtöröd, 's vajba, zsírba, hájba
vagy fonnyasztott zsírba kevered. *b.*) a' daganatok-
ra jók még osztalni a' kénesőkenőcs is (*ungven-
tum mercuriale neapolitanum*, *cinereum*), a' sza-
lamiakenőcs (*ungventum ammoniacale*), akár együtt
akár külön, vagy a' szalamiás pálinka, szalamiás
szesz, (*opodeldoc. c.*) Ha a' daganat sem el nem
oszolnék, sem meg nem evesednék, akkor éles
izgató szer kell, millyenek: a' babérolajjal elegyi-
tett körösbogárpór; terpentinos szörsinór' belé hu-
zása; vitriololaj, választóvíz; óltatlan mész, kris-
pány; kékkő.

4.) Ha a' vágás vagy szurás mély, 's egész
az erekig hat: akkor kerülni kell minden zsíra-
dékot 's nem elegendők az 1 szám alatti gyógyító
szerek is, hanem igen jók a' gyógyszer-tárból e-
zek: goulard-víz vagy óneczet, perui vagy tör-
ök balzsam, myrhatinctura, aloetinctura; akár
együtt, akár külön. Tiszta csepűt t. i. vagy té-
pett rongyot, ezekbe mártva, a' vágásra kell tenni,
jól békőtni, a' goulard-vízzel vagy óneczettel ön-
tözni, napjában kétszer kiöldván, a' tincturákkal
a' csepűt megkenni. Jó ide még a' terpentín-

tinctura is, melly terpentinolajjal vegyült pálinka. —

5.) A' mérges harapásokat, 's marásokat bizzátok értelmes orvosra. De ha az hirtelen nem érkeznek, vágjátok ki a' sebet, nyomjátok ki jól a' vért, 's kössétek bé sóspiritussal.

6.) Az elvetemült, 's vadhusos sebeknél, daganatoknál 3 féle szereket kell egybevegyíteni: t. i. olyanokat, mellyek a' vadhus terjedését gátolják, 's a' daganatot lelohasztják, vagy megérlelik. Illyen lenne a' szappanban 's viaszban főtt ruta, üröm-, rósmarin-, zsálya, málvafű (althea), és ökörfarkvirág, hozzá égetett timsópórt, krispánt, pórmézet, 's myrha-, és aloetincturát, terpentint, sószeszt és 2—3 csepp vitriololajt vegyítve. Ezen szert az elvetemült daganatoknál is használhatni. Elég azonban ha van benne szappanvíz, rósmarin, mályvafű, méz, terpentin 's timsó-, vagy krispánpór.

7.) Ha valamelly seh, vagy kifakadt daganat nem mély, 's még is foly, ki kell szárítani. Illy sebszáritó szerek: görög cerusa, vagy görög fejer, fejerír, mastix, ezüsthab (silberglatt, melyeket a' gyógyszerházban kaphatni), óneczet (acetum lythargiri), goulard vize myrhapór, tapló, pöfetegpór, faliszt.

8.) Vadhus kirágására, jó még a' körösbo-gárpór, krispán, kékkő, oltatlanmész porrá törve; de ezek csak addig jók, míg a' vadhust lerágnák, azontúl nem gyógyítanak. Üdvösbek, vagy gyógyítóbbak az 1. a. b-nél előszámláltam szerek.

Olly jó pedig vadhús, és mély seb ellen semmi sincs mint a' balzsomok, nevezetesen az egyiptomi.

9.) Ha a' seb, vagy a' daganat olyan, hogy fen a' háton kezdődve berágta magát a' bőr alá, és az alatt terjed, a' nélkül, hogy a' bőrt kirágná, 's a' nedv kifolyna: ilyenkor azt épen azon irányban kell kivágni, a' meddig a' seb leért. Ezt így teheted: dugj bé egy strimflikötő tőt, vagy ollanszerű drótot a' sebbe mindaddig, míg mennyen; itt nyomd a' bőrfelé, 's megjegyezvén a' helyét, a' bőrt éles késsel ott vágd ki. Ezután egy darab rongyot, vagy hosszú kendert megkenvén a' 6-dik szám alatti alsóbb kenőccsel, vagy a' negyedik szám alatti szerekkal, huzd keresztül a' két lyukon, 's a' két végét kösd egybe. Ezentúl csak a' gennyet nyomogasd ki, 's hideg, vagy lágy meleg vízzel kimosván, napjában az írból, vagy goulard vízből egyszer bocssáss egy keveset beléje.

I. b.) *A' lovak' külső nyavalyáiról.*

1.) **Száj fájások.** Ha akár a' zabla, akár eledel közti kóró, 's más egyéb akármilyen feltörte, vagy megsebzette a' ló száját, legjobb ellene eczet, só és méz fölvegyítve, 's vessző végire tekert rongyal rákenve.

Néha a' száj rothadni indul, a' mit észrevehetni abból, hogy a' lónak nyál foly a' szájából, nem eszik, szomorú, fejét földre sűti, 's belől sebes a' szája. Ezt így gyógyítsd: egy pálcza végére köss rongyot, 's ezt eczetes-sós mézbe mártván, naponkint 3—5.ször mosd ki száját. Jó a'

sós málé vagy más liszt is, eczet-sós liszt, salétromos liszt vagy liszthabará, valamint a' zsálya-, majorána-, méhfü-, fűzhéj-víz vagy ezekkel főtt bór is, a' nádmézes, sós, salétromos bór is, akár egyenkint, akár együtt.

Néha valami a' ló torkán akad, a' mit néha lehet látni vagy tapogatni, de néha nem. Ez utolsót abból lehet megismerni, hogy ekkor is nyála foly, de nyakát vagy fejét előre kinyújtja, 's szüntelen köhögni akar, nézése aggodalmas, szemei meredtek. Ily esetben egy 2 singes vagy hosszabb fűz vesszőnek végére szorosan rongyot kötven, azt, valamint a' vesszőt is, egész hosszában, megkenvén zsirral, nyujtsd ki jól előre a' ló nyakát, 's fölpeczkelvén száját, taszítsd le a' fenakadt torzsát vagy egyebet gyomrába. De ha le nem taszíthatod, bijj hamar baromorvost, ki fölmetszven nyakát, értsen kivenni a' torzsát.

2.) Szemfájások. Ha a' ló szeme megdagadt, könnyez 's a' szempillák a' szemgolyót elfödtek: szemgyulladás vagy szemlob van. Ilyenkor legjobb a' nyakon eret vágni vagy vágatni, 's azután a' szemet hideg-vizes rongygal borogatni szüntelen, napjában pedig egyszer kámforos, fejer irral (*unguentum album camph.*) a' felső szempillát szalmaszálnyi vastagon megkenni. Ezen ír érvágás nélkül is jó; de nem olly biztos sikerű; valamint jó még ezen gyógyszer-tári (patikai) szer is: rózsavíz 1 font, extractum stanni 1 lat; tinctus thebaic. 1 lat, kámfor féllat — egybevegyítve vele a' szemet gyakran mosogatni kell.

Ha így elmulhatik a' szemfájás 4 — 6 nap alatt jó, de ha el nem mulnék érvágás után is, vagy ha nem vágathatnál eret vagy ha a' szemgyulladás elmulta után, hályog mutatkoznék: ekkor vagy *a.)* huzz a' szem alatt a' pofába terpen-
tin- körösbogár-poros szőrsinórt, akár bőrtákat, vagy *b.)* kend körösbogárral, melyet magad is elkészíthetsz, a' körösbogárpórt zsirba jól belékevervén. Ezen írrali kenést mindaddig folytasd, míg a' pofáján nagy seb lesz, 's a' szem vérmességét vagy hályogát magához vonja.

3.) Kehedaganat. Ez néha a' fül tövé-
nél, néha az állkapczák közt mutatkozik, 's minden lovas gazda jól ismervén, nem szükség leírni. Ez ugyan a' belső nyavalyák kitakarodása, 's kell belőlről is jó izzasztókkal, főként antimoniummal gyógyítani, de ha nem veszélyes, elég külső gyógyszer is. Illyenek: *a.)* a' csikókat istállóba rekesztvén, 's annak minden ablakait, lyukait 's nyílásait gondosan bédugván, egy szenes lábasba hányj reves fűzet, kénkövet (hüdöskövet) és darázs-fészket, 's füstöld meg őket, vagy ha csak egy kettő van, pokróczot terítvén fejére, istálló nélkül is megteheted. *b.)* E' mellé még szükség a' daganatot megérlelned 's kifakasztanod. Ha nem veszélyes, azaz nem fullasztó a' daganat, elég csupa lúdszírral is megkenni, vagy vegyithetsz közébe málvalevelet, 's ökörfark-virágot apróra törve, sőt ha sietni akarsz, szappant, hagymát, mézet 's lisztet is; vagy ha van nyúlhájd, még sükeresb; kenegesd ezzel, míg meglágyul. 's valahol lehull róla a' szőr. Itt aztán vágd fel, de azontúl is ke-

negesd sokáig, míg jól kitisztúl a' seb. c.) Ha pedig látnád, hogy a' daganat 2—3 napi kenésre nem lágyul, 's a' ló, vagy csikó italát orrán visszaejti, és a' daganat a' nyeldekli felé siet; akkor bazz szügyébe szörsinórt, vagy kigyófüvet (zöld hunyorgyökeret, radix hellebori virid. s. nigri), 's belé lehet a' daganatba is buzni, vagy azt körösbogár-írral (ezt úgy készited, hogy zsírral, vagy fagyúval feldörögölöd a' körösbogárpórt.) (ungv. cantharid.) kenni. De mihelyt kifakadt, a' fenebbi kenőcshöz kell folyamodni.

Néha megesik, hogy a' gennyedés alatt a' nyálmirigyeket a' gennyedtség felragja, 's tiszta víz (nyál) foly a' sebből. Illyenkor végy a' gyógyszer-tárból myrha- aloé-tincturát, minde-nikből egy latat, 's hozzá két lat óneczetet, vagy goulárdvizet, 's ezeket fölkevervén, márts belé-jök tiszta csepűt, vagy tépett rongyot, 's azt nyomd bé olly mélyen, mint a' seb van, napjában 2-szer ismételvén, míg a' seb begyógyul.

4.) Nyereg törés. Ha csekély, hideg vízzel legfenebb szappanos pálinkával, vagy huggyal gyakori mosás elég. Ha seb nincs, hanem törődés, úgy is fenebb volt szó róla, 's czukros, vagy tömjénes bór, vagy koromlúg elég. Ha a' seb terhesebb lenne: mint fenebb a' sebek le vannak írva, a' szerint bánva, könnyű meggyógyítani. Két nevezetesebb pont van, a' mire ügyelni kell; egyik az, hogy néha a' seb kívülről begyógyúlt, 's belől viz, vagy geny van, a' mit észre vehetni, ha a' sebet nyomogatjuk; másik az, hogy néha a' nyereg, csak vastag bőrt csinál, mint a' járom a'

marha nyakán, melly alatt romlott vér van. Az első esetben olyan helyen, hol minden geny kifolyhat, föl kell metszeni a' daganatot, 's minden romlott nedvet kinyomni, ezentúl pedig megégetett bőrnek, vagy táknak (bocskorbőr) porával, akár holt szénporral is behinteni. Ha így nem gyógyulna, ki kell jól mosni sósvízzel, vagy a' fenebb irtam sebtisztítókkal a' sebet minden nap, 's reá csepűt tenni, mellyet következő írba mártottunk: krispánypór, mastixgummipór, töménypór, málvair — (ungv. althaeae), (ez fagyuból és zsirból készűl, úgy, hogy egybe olvaszják tűz fölött, 's az alatt málvagyökérnek sűrűre főtt levét öntik hozzá, és kurkumával megsárgítják) jegenyeolaj (ungv. populi), babérolaj, terpentinolaj, mindenikből 1 lat egybekeverve, vagy az 1. és 6 alatt eléadtam kenőcsbe. A' bőrvastagadásnál elég azt gyakran kengetni zsirral, 's ha felvált a' széle, ollóval levagdalni.

Ha a' hám a' szügyet, vagy az ormót rontja föl, előbb hideg víz, vagy sós víz, sós bór, sós eczet, eczetes sós korpa, szappanos pálinka sós koromlug igen jó szolgálatot tesznek, akár seb legyen, akár daganat. Ha pedig hamarabb akarunk segíteni, a' gyógyszerertárból e' szer igen jól fog: extract. saturni; spir. camphor. aa unc. Ezt egybe vegyítve, kenegesd vele a' sebet.

5.) A' csukló megrándulása. Ezt megismerhetni ebből: a' ló csak körme' hegyére lépik 's a' csuklója előre van hajlítva, 's ezen görbülés akkor is látható, ha lábával a' földre kéne

egyenesen lépnie; felső részét lábának szabadon mozgatja; néha láthatólag meg van dagadva a hajlás, 's mindenkor forróbb, mint ép lábán. Ez ellen kezdetben igen jó a' bámtörés el-
leni mindenféle szer, melyet a' fennebbi czikkben leirtam, nem értve ide az ottani gyógyszer-tári szert. Ezen esetben, melly csak inrándulás, nem pedig csontmarjulás, őrizkedni kell a' csont visszanyomásának próbálásától, őrizkedni továbbá attól is, hogy ilyenkor alatt a' húsos részét kivágjuk, mert ez a' fájdalmát növelné 's gyógyíthatatlannabbá tenne.

Ha ezen romlás ó vagy régi, vagy a' fennebbi gyógyszerek nem hatnak elég jól: akkor naponkint kétszer következő irral kell bedörzsölni: in-ír (ungv. nervinum) - kőolaj, ter-
pentinolaj, mindenikből négy lat, egybekeverve.

6. Szegbelépés és nyílazás. Ha a' ló szegbe, vagy más hegyes valamibe lépett, vagy ha patkózás után sántít: ilyenkor az első esetben a' szeget ki kell húzni 's azon szeg, mellyen fekete nedv van, megmutatja a' nyílazás helyét. Ha azon hegyes valami, a' mibe a' ló lépett, kiesett, 's e' miatt nem kaphatjuk meg könnyen a' seb vagy nyílazás helyét, elebb jól meg kell mosni talpát, azután fogóval tapogatni; a' hol sajnálni fogja lábát a' ló, ott van a' szegezés, vagy nyílazás. Ezen helyet addig kell kivágni, míg csak genyedség, vagy seb van, 's a' genyet ki kell bocsátni, és azontúl vagy ter-
pentinolajot töltve és csepüt téve rá, kiégetni, vagy óltatlan meszet, vagy mercurius praecip-

tatus ruber- hinteni rá, naponkint egyszer; vagy végre csepüt tenni rá, 's arra mésvizet, óneczetet öntve, kalapdarabot tenni alól, 's megpatkolván a' kalap alá napjában óneczetet önteni. Ha a' szegszurás nem terhes, miután kivágtuk, elégréá pálinkába mártott csepüt tenni, 's tehenganéval bétapasztván, a' lábát rongyal bekötöni. De el nem kell feledni, hogy, ha ezen kórt sokáig hagyjuk gyógyítatlan, a' geny a' boeskor alatt elterjed, 's annak kötelékeit elrágja: tehát mikor kivágjuk a' sebet, egész az elevenig kell vágni. Ha ilyenkor a' patkót úgy kilaposítjuk, hogy az egész talpat elborítja, ki felé légyen egy kisé domború, 's belől hójpadt, hogy a' talpat ne nyomja.

7.) Rüh, (varasság.) Ezt ugy hiszem, minden lovas gazda ismeri, ha nem ismerné, igyekezzék szemmel látásból megismerni. Mihelyt ez a' lovon mutatkozik, azt töstént el kell választani a' többi lovaktól, ne hogy azokat is eltöltse. Ezután jól kell ötöt tartani, t. i. mindennap a' jó széna mellé, árpát vagy zabot, vagy ezeknek darájokat kell adni: mert a' gyógyulás főeszköze a' jó táplálék; érvágás itt éppen káros lenne. Ezután adni kell belőlről következő izzasztó szert a' zab-, vagy árpa-dara közé vegyítve, porrá tört sárga kénkö (büdöskő) 8 lat; piskólcz, vagy antimonium 8 lat; borkő 4 lat; gentiana gyökérpór 6 lat, vagy e' helyett 3 lat örménygyökérpór, 's 12 lat fehér ürömfű, apróra vágva; fenyőbors, (fenyőmag) porrá törve 6 lat. Ezen porból naponkint 2—4 latot kell beadni. Midőn ez elfogyott, kívülről is meg kell kenni, de a'

belső gyógyszert is ismételni. Külső kenőcsök ezek lehetnek: *a.)* finom porrá tört kénkö, és tisztított salétrom, mindenikből négy lat, annyi lenolajba keverve, hogy kenőcs legyen belőle. Ezzel a' rühös helyeket bé kell mázolni ecsettel (kézzel megrühösödhetz), 's két nap úgy hagyni. Ha akarod, békenheted az egész lovat, de akkor több kenőcsöt is készíts. Két nap mulva lemosod a' kenőcsöt, de nem vízzel, hanem következő lúggal: 2—4 kupa tyukganéjt, annyi hamut, $1\frac{1}{2}$ font dohánt, 1 lat kékkövet (ezt el is hagyhatod) felforralsz és főzöl 1 óráig egy veder sós vízben, vagy káposzta lévben 's hozza, — ha tetszik, — teszel még 2—4 kupa² ganéjlevet. Ezzel jó megmosni egész testét is: de ekkor abrakos tarisnyát sem árt fejébe huzni. Ha még ezentúl is mutatkozik rüh, az olajos kenőcsöt 's lúgmosást, folytatni kell, de csak a' pattanásos helyeken. *b.)* más kenőcsöt is lehet használni: terpentínolajt és ugyanannyi hájzsirt keverj egybe, 's kend meg vele az egész testet egyszer, a' rühös helyeket pedig mindennap egyszer, míg a' rühkiütések megszűnnek: de 4—5-dik nap mosd le egyszer a' fenebbi lúggal. *c.)* Akár kend bé, de csak a' rühös helyeket kénesőkenőccsel (ungv. neapolit. vagy ungv. cinereum), akár ezt elegyítsd a' *b.)* alatti kenőccsel, 's kend vele csak a' rühös helyeket, de három nap mulva mosd le a' fenebbi lúggal.

Ezen felül szerfölött szükséges az istálót, 's hámszereket megtisztítani; a' jászlokat, rácsokat (saroglyákat) újból gyalulni, vagy hamuval, akár

kőporral megsurólni, 's ezután bemeszelni, a' falakat pedig kétszer is megmeszelni. Így kell bálni a' szekérruddal is. A' hámokat két napig vízben tartván meg kell mosni, 's megszáritván, zsirral újból megkenni. A' pokroczokat ki kell szapulni.

A' másféle vakarodzás ellen gyakran kell mosni a' lovat tiszta, vagy szappanos hideg vízzel, 's még jobb, ha módja és ideje van, gyakran fürösztetni.

8.) Nyüvek. Ez néha abból származik, hogy a' legyek egyébkint támadt sebbe tojnak; néha abból, hogy az eloszlott kehe a' test egyéb részein üt ki kilisekben, 's ez könnyen átmegy szopornyiczává. Ezen utólsónak jele az, hogy néha egy-két pörsenés (pattanás) üt ki csak, de naponkint tovább terjed, 's ha kifakad, híg geny foly belőle, néha nagy darab helyen ütnek ki a' kilisek, de nem fakadnak ki. Ez 1839-ben nagy mértékben mutatkozott.

Az elsőt, midőn egyébkint eredt sebekbe tojnak a' legyek, könnyű gyógyítani: bé kell t: i. kenni dohottal, 's újítani mindennap; a' mit minden sebnél egyéb gyógyszerek mellet, tenni kéne mindennap: vagy a' seb gyógyszerét hintsd be szénpórral; vagy gyantát, viasszat, 's fagygyut, tűz fölött meg olvasztván, takard vele a' sebet.

A' keheoszolványt nagyobb gonddal kell venni. Legelőbb is el kell választani az illy lovat a' többiektől, ne hogy elragadjon rájuk is. Itt jól kell táplálni, t. i. a' széna mellé zabot is adni, mellybe naponkint háromszor, mindenkor két-két la-

tot tenni kell az előbbi póról, de megnyirkosítva, ne hogy a' ló elfújja, u. m. ammoniás gummi 8 lat; piskolczmáj mintegy 4 lat; aranyszínű piskolcz (sulphur aurat. antimonii) 2 drachma, vagy nehezék; tarnics-gyökérpór (pulv. rad. gentianae luteae) 4 lat; vízi kapor (phellandrium) 4; mellyeket együtt jól meg kell törni apróra. Kivülről tüzes vaskalánnal, vagy más keskenyebb vassal kell a' kelést megsütögetni, 's ha ezen száraz var lehűll, a' sebet naponkint egyszer dohottal (degettel) békenni. Ha sok ideig tart a' kilis, és leves gennyet bocsát, mézspórt kell ráhinteni mindaddig, míg jóféle, azaz vastag, és sárgás fejr geny foly belőle, 's ekkor a' dohothoz folyamodni. A' belső pórt, csak 8 napi szünet után kell ismételni; 's lehet 3—4-szer is megújítani.

Ha ilyenkor valamellyik orlyuk folyni kezd, jele, hogy a' nyavalya szopornyiczába ment át: 's a' lovat el kell temetni.

1. c) A' szarvas marhák külső nyavalyáiról.

1.) Fogmozgás vagy lógás. Néha a' marha nem akar enni, 's ha egyébként nem találjuk, meg kell néznünk fogait; 's ha a' hátulsók mozognak, az elsők pedig erősen lognak (mert szilárdul soha sem állanak), akkor következő gyógyszert kell adni: 2 lat timsóra forró vizet kell önteni, 's ha a' timsó felbomlott, 2 lat mézet hozzá adni, 's napjában kétszer a' foghúst mindkét felől bémázolni vele, míg a' hús megkeményül. Akár: pálinkában olvassz fel egy drach-

ma vagy nehezék kámfort, 's annyi gálliczot, 's mosd vele a' foghúst. De ez úgy elvásolja a' fogakat mint a' vadsavanyu alma. Akár: fényes korom-, só- és tormentillaporok, mellyekkel dör-'söld a' foghúst. Ha mind ezektől nem gyógyúl-na, belforróság az oka, 's következő gyógyszer kell belőlről beadni: árpavízbe 1 lat salétromot, 's káposztalevet kell tölteni és egyszerre mesze-lyenkint (fertály) addig adni, míg a' marha meg-gyógyúl.

2. Nyelvseb. Minden nyelveni sebek el-len legjobb azon eczetes méz, mellyet I, 6 alatt leirtam. Van egy nyelvseb, melly inkább a' szar-vas marhánál szokott eléjőni, ha árpaszalmával él. Ennek kalásza vagy szálkája t. i. lerakodik a' nyelv hátuljáni ránczokra, 's ilyenkor az állat nem ehetik. Ez esetben legelőbb is végy ki azon pótyögös helyről minden eledelt, 's azután sós-eczetes mézzel mosogasd gyakran a' száját.

3. Szemfájás. Ezt épen úgy gyógyítsd, mint a' lónál. Megesik azonban, hogy néha búza-, vagy árpakalász, vagy száлка esik a' szembe. Illyenkör a' szémhéjjakat jól kétfelé feszítvén, a' szálkát fölfelé nyomva, ki kell venni, 's azután gyógyítani: úgy, mint a' lónál. Ezen esetben, 's akkor is, ha külső ütésből eredt a' szemfájás, nem kell érvágás, 's elég csak a' hideg víz, vagy nádmézes bór is a' szemet mosni. Azonban a' fe-jér ír és a' rózsavizes mosdó nem ártanak.

4. Torokfájás, (torokgyík). Ezen nya-valya eléjő a' lovaknál is. Nem annyira külső, mint belső nyavalya, de mivel a' daganat kívül

van, ide tesszük. Jelei: az állat nem eszik, nehezen lélekzel, 's néha hörög is; nyeldekülője körül daganat észre vehető, melyet hanyomunk, erősen fáj; 's ha inni akar az állat, orrán visszafoly. Oka: rendszerint esős, nedves időbeni hűlés, hamar halált okoz. Gyógyszere: legelőbb is érvágás, vagy ha ehhez nem értesz, a' fülét basítsd bé jól, 's vágj sebet farkán is, és mindkettőt vesszővel veregetvén, bocsáss bővön vért ki a' marhából, vagy tövel szurasd meg hozzá értő által nyelvét, 's dörgöltesd meg sóval; a' füléni sebre pedig hints körösbogarport, melly ott sebet okozván, a' fájdalmat vonja oda. Az állatot szalmával vagy járompálczával dörgöld meg jól, 's adj neki minden négy órában egy evőkanállal ezen szerből: 8 lat salétrom vagy 16 lat löpor, 12 lat csuda-, vagy glaubersó, félfont mézbe keverve. Ebből a' nyelve tövére kell keverni egyegy kanálnyit, 's száját fölfelé tartani. Kivülről kend meg, de gyöngéden, következő írral a' daganatot: a' porrá tört kámfort töltsd lenolajba 's keverd, míg a' kámfor elolvad. Ha nehezül a' lélekzés, 3-ad napra ismét vágj eret; 's a' fenebbi külső kenőcshöz tégy még félannyi szalamiaszeszt is 's ezzel napjába 3—4szer dörgöld a' daganatot.

5. Körömméreg, körömfájás. Ennek többféle oka lehet: néha sokáig állván ganéjlévben a' marha az eszi föl a' szaruborítékot; néha egy éles kavics ben reked a' hasadékban, 's az fájítja meg; néha nagy szárazságban igen megszárad a' szarucsizma, 's ez nyomja a' hust, 's ily-

enkor járovány; néha soká tartó nyirkos idő után a' rossz nedvet a' természet a' végtagok felé (milyenek a' lábok) hajtja, 's ott azt lerakván, megkel.

Az első esetben tiszta, száraz állhely, friss, hideg víz, vagy sós vízzeli, vagy füstös szalma 's koromluggali gyakor mosás, és a' seb, korommal behintése elég sikerrel szolgálnak. Külömben a' hideg vízzeli mosás után, cserháj-, farkasalma- 's korom-luggali mosás, ha tiszta helyre teszed, meggyógyítják.

A' második esetben a' kö' kivetése, 's hideg és sós vízzeli mosás teljesen elég. —

A' harmadik esetben igen jó óvószer az állatot mindennap 2—3 szor patakba állítani, 's este és reggel a' szarucsizmát zsirral kengetni; belőlről pedig a' hasadékba, sőt hinteni; 's ha még gondosabb akarsz lenni, moshatod a' fenébbi luggal is. Ha pedig már a' seb, vagy gennyedés megkezdődött: legelőbb is sarkantyuiból eressz bővön vért, 's az irám lugokkal és hideg vízzel gyakran mosogatván, fedtesd tiszta helyre, 's ne hajhászd, hagyd heverni, 's minden mosás után kend meg a' csuklót terpentinnel. — Ha valahol a' szaru alatt vennél észre gennyedést, vagy akár a' talp, akár a' felső boríték kilyukadna, ott vágj nagyobb lyukat, mosd ki jól sós vízzel, 's mossad cser- és farkasalmaluggal, 's hintsd be mindig mézporral. A' vízben fürösztés és zsirral kenés ekkor is jól fog. Krispánynak 's kékkőnek a' sebre hintését, mindig inkább rontónak, mint gyógyítónak találtam. E'

helyett jobb ónczetet venni, 's azt tölteni a' sebbe. —

A' negyedik esetben épen úgy kell bántni, mint a' harmadikban, csak hogy a' lábot térdénál gyakrabban kell kenni terpentinnel.

Ha valahol a' szarubocskor fölválík a' genytől, mindig le kell az elevenig vágni a' patkóló kovács faragó késével, vagy más éles bicsakkal.

Igy bánj a' juhokkal is. —

6. Felhasítás. Néha egyik marha felhasítja a' másíknak bőrét, vagy kihasítja bélét, vagy néha, mint kora herélésakor (gönne-, gölye-, emeherélésakor) kivágod a' vékonyát. Ez ugyan egyebűve tartoznék: de egy uttal itt jól éteadhatjuk. A' felhasításkor olvasd meg a' sebekről irtakat. A' felhasításnál tedd ezeket: vedd le lábáról a' marbát úgy, a' mint bika vagy lóherélésakor szokás. Ez így esik meg: egy hoszu kötél közepét a' marha nyakába vetik, 's végeit első és hátulsó lábai közt hátra huzzák. Ekkor a' bātulsó láboknak csuklójára (siklójára) vetvén a' kötelet előre huzzák ezen lábait, míg lerogyik, mikor is a' csuklónál a' köteleket rá facsarjak. Az állatot első lábáról is ledöntvén, lábait jól egybe kötözik, hogy ne rughasson, 's fejét is lenyomják, hogy ne mozgathassa; tedd vissza akkor a' kifolyt beleket, tégy egykis hájat oda, mely a' sebet lágyan tartsa (de el is hagyhatod), ezután jó erős czérnával, vastag, de hegyes tüvel vard össze a' nyilást úgy, hogy ne csak a' bőr, hanem egyszerre a' hus is oda legyen férczelve. Lehet ugyan egymásután is varni, de jobb minden öl-

tésnél a' czérna két végét egybe kötni és elvágni. Ezután naponkint hideg vízzel, igen gyakran kell mosogatni, ezáltal a' gyuladásnak, 's egyéb orvos-szerre szorulásnak elejét venni. Lehet ezen vízbe nádmézet is tenni, sőt a' víz után goulárdvizzel is megmosni. De ezen egész gyógyítás alatt csak málé,- zab-, vagy árpadarát kell ennie adni a' marhának: mert a' széna, fű, vagy szalma felfűná, 's a' sebet szétnyomná.

7. Tölgydaganat. Néha bornyuzáskor, 's néha egyébkor is megdagad a' tehén tölgye, 's aprócsomolykók támadnak benne. Ezeket napjában 2-szer következő oszlató szerrel kell dörögölni: vajban feldörögölt rosmarinfű, ökörfark és székfűvirág közé tégy szalamiaport, 's kámfort; vagy, ha ettől nem oszlik, a' málvairhoz (ungv. altheae) tégy ugyan annyi kéneseőirat. De a' tejet napjában háromszor fejd ki a' földre; különben vagy eloszlik, vagy az is megkövesülvén, a' tölgy meg fog kelni. Midőn a' daganat kezdődik, 's még nem tüzes erősen, jók az *1 a 2 a*, és *1 a 2 b* alatt eléadott oszlató vagy lágyító szerek. Azok közt nevezetesen ezek: főzd meg a' buza-korpát pépnek, tégy hozzá vaját, 's kenegesd a' tölgyet gyakran; vagy: ecetben főzz egerfa levelet, ürmet, rutát, isopot, rosmarint együtt, vagy csak egyiket is, s' ezzel mosogasd gyakran. Vagy: néhány tojásnak fejeéréhez dörssőlj sáfránt 's faloajt, 's ezzel kend, vagy füstöld a' tölgyet fenyőmaggal, 's redves fűzzel. De ezek csak kezdetben jók. Ha erősen megdagadt a' tölgy: akkor a' szalamiás vagy babérolajos kenőcshez kell

fogni, ha t. i. hideg, kövesült a' daganat. Ha pedig tüzes forró, akkor e' szerhez: négy tojás fejr, 1 nehézék sáfrány, $\frac{1}{2}$ lat szalamia; 2 lat óneczet, 1 lat lenolaj, 1 lat szappan jól egybe keverve. —

Néha nem az egész tölgy, hanem csak egyik csecs dagad meg. Illyenkor csak ezzel kell így bálni. —

8.) A' csecs hasadása ellen óvó szer, minden fejr, és szopás után kendővel jól megdörgölni a' csecseket; gyógyító szer pedig; ha már meg van a' repedezés, borba csöppentett fagygyu, még jobb a' pálinkába csöppentett bány-fagygyu, 's még jobb akármiféle hugyba csöppentett fagygyu, legjobb téjfeles ezüsthab [silberglött), vagy fejrír, vagy oneczet. — Ha nem csak hasadás, de csipős nedv is lenne, málvá kenőcs vagy tojásfejről, lenolajból, szalamiából és óneczetből készült dörgölő kell, míg meggyógyul. Fejni, bármint fáj is, mindenik esetben kell, ne hogy a' téj elapadjon. —

9.) Véres tejelés. Oka: vagy igen kövér, 's posgás a' marha, vagy megszakadt az erős huzás miatt a' tölgy valamelyik ere, 's a' vér a' téj közé foly.

A' kövér posgasság esetében eret kell a' tehenen vágni; a' mit tenni a' másik esetben sem ártván, mindkét esetben lehet eret vágni egy itzényt, vagy félkupányit tálba bocsátva, hadd láthasd mennyi. —

Az érszakadás ellen nincs gyógyszer 's nem is kell egyéb, mint a' csecset nem huzni, hanem

a' tejet máskint nyomni ki, de csak a' földre, 's többi csecseit az edénybe fejni. A' megszakadt csecs fejését el is hagyhatod; csak hogy miután meggyógyúlt, a' bornyunak csak ezen csecsnek szopását kell megengedni.

A' járomtörés, mint a' hámtörés; a' marharüh, mint a' lórüh, gyógyítatnak.

Más alkalommal a' ló és szarvasmarha belső nyavalyáiról szolandunk.

Házi gyógyszer-tár,

vagy azon gyógyszerek jegyzéke, melyeket jó a' háznál tartani minden marhás gazdának.

Ezeknek egy részét megkapod a' mezőn is, ha megtanított a' pap, vagy mester a' füvekre.

1. Tapló.	17. Szalamia.
2. Pókháló.	18. Rósmarin (amica.)
3. Timsó.	19. Majorána. Zsálya.
4. Mész óltatlan, vagy oltott.	20. Rózsalevél.
5. Só.	21. Székfűvirág (chamomilla.)
6. Cukor.	22. I'sóp. Ezerjófű, (dictamnus.)
7. Salétrom.	23. Méhfű.
8. Bór.	24. Fodorminta. Egerfűfű, (myosotis.)
9. Eczet.	25. Egerfalevél.
10. Pálinka.	26. Bablevél.
11. Fényes korom.	27. Czéklalevél. Timpógyökér (radix tormentillae.)
12. Füstös szalma.	28. Vad csombor, (kakukfű, thymus serpillum.)
13. Kámfor.	
14. Szappan.	
15. Gálicz.	
16. Fejér üröm (artemisia absinthium.)	

29. Vastag 's vékony ter- pentin. 30. Ökőrfarkkoró-virág, (verbascum tapsus.) 31. Bórzavirág és ranunculus sceleratus. nálunk is te- remnek. 32. Málvagyökér (radix al- theae.) Ezt is jó lenne, ha magad ásnád, nem pénzen vennéd: denem ismered, pedig heh! be jó lenne.) 33. Kőlóher (melilottus.) 34. Vizi bürök (cicuta.) 35. Tökmag, tökmagolaj. Lenmag, lenmagolaj. 36. Szappan, és fagygyu. 37. Viasz 's méz. 38. Hagyma- és tormagyök. 39. Sáfrány. 40. Téjfél. 41. Myrha és tömény. 42. Ruta. Ezt természetshetz. 43. Dohánylevél. 44. Kész mézsvíz. 45. Kevés sublimált kéneső. 46. Kevés corrosivus kéneső 47. Egérfarkfü, (cziczkorófü achillea millefolium). 48. Óneczet bővön tartva a' gyógyszer-tárból. 49. Kéneső, vajjal feltörve, jó kenőcs. 50.) Szalamiapór vajjal, háj- zsírral. 51. Szalamiaszesz bedugott üvegben, vajjal clegyítve.	52. Myrha-, aloetincturák, és balzsomok drágák, 's csak mikor kellene, akkor vitess a' gyógy- szertárból. 53. Sószesz, (sóspiritus) 54. Görögfejér, gyógyszer- tárból. 55. Tutiapór, (el ismeradhat) 56. Pöfeteg. 57. Faliszt és szúpór. 58. Körösbogárpór. 59. Krispán. 60. Kékkő. 61. Farkasalmalevél (aristo- lochia clematitis). Ezt is jó lenne ismerni. 62. Füz- és cserhéj. 63. Kénkö, bűdöskő. 64. Zászpagyökér (radix veratri albi). Kigyófü, vagy zöld hunyorgyök (radix hellebori viridis; páponya.) 65. Sós kagyök és fü; ör- ménygyök (rad. inulae.) Ezt tán ismered. 66. Angyalgyökér (rad. an- gelicae.) Ezt is kaphatsz. 67. Gyékénynádgyök ezt is kaphatsz. 68. Fenyőmag, fenyőbors. 69. Mustárlevél. 70. Varádicsskoró (tanace- tum.) 71. Vizi kapor (phellandri- um aquaticum.)

Szabó György.

A' kis kertész. *)

Első nap.

Paradicsom.

Tanító. Az ember, kiről én nektek annyit beszéltem, nagy és hatalmas, csak tanuljon. Hatalmában van nekie: a' kökény helyett piros cseresznyét, a' galagonya helyett édes epret, a' vad alma és körték helyett nemes- és fűszer-seket szedni a' fákról, 's a' hasztalan cserjés és tuskés bokros vadonokat hasznos és ígéző gyümölcsös erdőkke átváltoztatni.

*) Itt veszi kezeink közül az olvasó közönség rövid mutatványát egy kis munkának, mely a' Mentor számára egyik munkatársunk által a' gyümölcsfatenyésztésről akkor küldetett be, mikor már az első hasontartalmu czikk készen állott kezeink közt a' sajtó alá. Nem tehetjük, hogy olvasóinkkal annyival inkább ne közöljük, mivel lelkes írója e' modoru 's irányu czikkeinek folytatását a' Mentor 2ik 's több évi folyamai számára már átigérni sziveskedett. Jogosítva hiszszük magunkat lelkes barátsággal szeretett íróját, szívünk' teljességéből üdvözleni e' nálunk eddigelé olly parlag pályán, hol egy Campe, Beaumont Mária, Fleury, Bouilly stb. annyi szerencsével fáradoztak nemzeti jólét' alapvetése, 's a' közértelmesség' fejlesztése körül.

Szerkesztőség.

Gyula. Ha ez igaz: én a' kökény fáru is piros cseresznyét szedek, csak nagy legyen egyszer.

Miklós. Én édes epret a' galagonyáról.

Károly. Én császárkörtét 's sóvárit minden körte- és almafáról.

Tanító. Tehetitek gyermekeim, csak akarjátok.

Mind. Már abban biba nem leszen.

Tanító. Elhiszem, hogy ti a' kökényfáról cseresznyét, a' galagonyáról epret édes örömet szednétek; de tudjátok meg, hogy a' tövis bokrok cseresznyét és epret soha sem fognak teremni, ha a' hatalmas emberi kéz nem illeti azokat; és ebben fekszik már a' nagy titok, melyet kevesen tudnak, és még kevesebben teljesítenek.

Mind. Mondja meg, kérjük, tanító úr, nekünk azt a' nagy titkot, nem mondjuk mi senkinek.

Tanító. Sőt épen, a' legelső föltétel, mi alatt megmondom: ha mindenkinek hirdetitek; a' második: ha munkába veszitek: mert csak így valósulhat az, a' mit főlebb mondék: hogy az ember, a' hasztalan cserjés és tüskés bokros vadonokat hasznos és igéző gyümölcsös erdőkké változtathatja, és csak így tehetlek titeket bizonyossá affelől: hogy majd 15, vagy legfőlebb 20 év múlva — a' midőn ti a' munkás férfikor erőteljes szakát élitek — telkeiteken és mezőiteken köröskörnyűl mindenütt szelíd gyümölcsfák virítandnak, és ama kopár oldal amott, mellynek puja elvénült mohos bokrain most kecskék rágódnak, cseresznye és megytől pirosuló, túl amaz irtás az az erdő alatt, hol a' fáradt kaszás izzadva ke-

rülgeti a' csoportos bokrokat, ért szilváktól ké-
 kellő szint öltend magára; szántóföldeiteken pe-
 dig gyönyörűen váltogatják egymást a' sűrű bú-
 zakeresztek, a' termés alatt meggörbedt fiatal al-
 ma- és körtefa-sorokkal, és ti — a' midőn tavasz
 virultával ezek virágillatja előzőnli a' levegőt,
 és a' midőn családaitok kedves társaságában ví-
 gan szaggaítjátok a' megért gyümölcsöket — öröm-
 től dagadó kebellet így kiáltatok föl: „és ez mind
 a' mimunkánk“! Legyetek munkások és szorgal-
 matosok gyermekeim! mint mi; és szépítsétek to-
 vább a' szép természetet, a' jó isten' szép világát!“
 Istenem! mennyi boldogságtól fosztja meg magát
 az ember, a' midőn messze keresi azt magán ki-
 vül, 's másoktól függeszti föl, holott benne honol
 és maga eszközölheti! Ekkor széles e' két ma-
 gyar honban nem leend párja falvátoknak, és ne-
 vezni fogjátok ezt: Boldog- vagy Paradicsomfal-
 vának; vagy ha a' titkot mások is megtanulják,
 és több Paradicsomfalva támad a' magyar földön:
 paradicsom leend valahára a' két magyar haza,
 mire isten szánta, hogy méltó joggal mondathas-
 sék már róla: „Magyarországon kül nincs élet,“
 a' mit a' régi magyarok így szoktak vala mon-
 dogatni: „Extra Hungariam non est vita.“

Alugyatok csöndesen, kedvesim, és álmod-
 jatok e' szép képpel! 's ha szerelmesek lesztek
 bele, holnap megmondom a' nagy titkot.

Második nap.

Illyen polgárok kellenek a' magyar paradicsomba!

Tanító. Nő's, gyermekek! szereinétek úgy-e olyan faluban, sőt még inkább olyan országban élni, hol úton, útfélen, faluban és mezőn pünkösdtől kezdve szent Márton-napig: virító szelíd gyümölcsfák megért ízes gyümölcseikkel kínálgatnának titeket; és a' hol, minthogy mindenkinek bőségesen elege lenne, senki sem nyulna a' máséhoz; annyival kevésbé vágná ki az annyi gondtal és szeretettel ápolt drága oltoványt a' szemtelen szilaj pórficzko?!

Gyula. Hiszen az a' tegnapi paradicsom! ki ne szeretné azt? Csak mondja meg tanító úr, kérjük, a' nagy titkot! Majd eligazítjuk mi a' többit.

Tanító. A' mit ígértem, teljesíteni fogom, mihelyt biztosítva vagyok a' föltételek iránt, melyek alatt ígértem. — Jut-e eszetökbe?

Miklós. Az első: hirdessük mindenkinek.

Gáspár. Oh, ez könnyű dolog! Én részemről meg fogom mondani mindenkinek: apámnak, anyámnak, nagy apámnak, 's az egész falunak.

Mind. Mi is!

Tanító. Elhiszem, hogy az első föltételt hiven teljesíteni fogjátok, mert természetök nyíltszívűség és fecsegés; sőt általában az ember hajlandóbb a' titok' kifecsegésére, mint megőrzésére. Halljatok egy mondát erről, és arról, hogy a' titok előbb hátrább kinyilvánul.

Volt egy király hajdan Phrygiában — a' világ' keleti részében Azsiában — Midás nevű. Ezt egy alkalommal (a' régiek' hitregéjökben istennek nevezett) Apollo és Pán birájoknak választák muzsikai versenyzésöknél. Midás Pán' nádsípjának ítélte az elsőséget Apollo lantja fölött, mintha valaki ma az oláh bőrdudát szebbnek állítaná a' zongoránál. Apolló ezen ítéletéért egy pár számár-füllel ajándékozta meg. Igyekezett ugyan Midás azokat fővege alá rejtegetni, de újságszomjas borbélyá észrevette, a' kit halállal fenyegetett meg, ha a' titkot elárulná. A' haláltól félt a' borbély, de a' titok is kínozza és furta — mint mondani szokták — az oldalát. Egy gödröt ás tehát a' földbe, és szíve könnyebbítésére odabésugá: „Midás királynak számár-fülei vannak,” és bétemeté. Sás termett nem sokára azután a' gödörben, a' melly ha a' szél ingatta, mindig ezt susogá „Midás királynak számár-fülei vannak.“

Gyula. Már ez gyönyörű szép mese, mert úgy-e tanító úr nem volt ez igaz?! — reggeltől estig éhen és szomjan elhallgatnám az illyeket minden nap. Fiuk! kérjük meg tanító urat: mondjon még egyet.

Mind. Mi a' titkot akarjuk elébb hallani.

Tanító. Helyesen gyermekeim! De előbb mi vala a' második föltétel? A' mint látom ezt a' legfontosbikat elfeledtéték. Ujra megmondom: figyelmezzetek! „ha munkába veszitek, a' mit tőlem a' titok fölfedezése által tanulni fogtok.“ Igéritek-e, fogadjátok-e ezt?

Mind. Igérjük és fogadjuk.

Tanító. Fogadástok gondatlan, mint sok embereké, a' kik (mint ti most) ígérnek és fogadnak a' nélkül, hogy megfontolnák: mit? és teljesíthetik-e? És innen van aztán, hogy nálunk az adott szóra — mint jégre házat — építeni nem lehet; innen van, hogy szomszédod a' két hétig kölcsön kért pénzedet két év múlva adja meg; innen van, hogy ha valaki egy hasznos vállalat' létre hozására, egyesülésre szólítja föl polgártársait, társnak ígérkezik elég, sőt alá is írnak sokan; de a' midőn a' fizetés' napja eljön, alig akad egy kettő, a' ki adott és írott szavát beváltja. Ezért mondják a' magyar buzgóságról, hogy szalmatűz; ezért nincs elég hitelünk idegenek előtt, sőt egymás közt is. Fontoljátok meg tehát újra, meg újra a' mit ígérték és fogadtok, most és éltetők' minden napjaiban! A' becsületes ember főbélyege, hogy mindig szavának áll, ha ellenségének adta volna is, sőt ha éltevel kellene is azt megváltani, mint *Regulus*, a' forró honszeretet' ma is követendő példánya.

Gyula. Ismét egy szép mese; — már ezt nagyon szeretem.

Tanító. Ez nem mese, fiacskám! hanem valóságosan megtörtént dolog, csak kár hogy olly ritka. Halljátok meg! — A' híres rómaiak hadakoztak a' káthagóbeliekkel, a' kik Afrikában laktak. *Regulus* — egyik római hadvezér — a' midőn éppen *Karthágó'* falai alatt támadná meg az ellenséget, azok' foglya lesz. *Karthágó'* szorongattatott állapotában békére szólítja föl Rómát követői által, a' kikkel elküldötte *Regulust* is, olly föltét

alatt, hogy ha Róma a' békepontokat el nem fogadja, visszatérend. Regulus béke helyett — nője', gyermekei' és barátai' siránkozásai ellenére is — a' had tovább folytatását javallta, és azt olly tüzzel és buzgósággal, hogy a' tanács és nép — bár áldozatokkal is kész volt a' jeles hazafi' és hadvezér' szabadságát megvásárolni — annak tovább folytatását elvégezné. Regulus előtt szent levén az ellenségnek adott szó is: visszatért hozzájuk, a' kik méltányolni nem tudván magas jellemét, kegyetlenül megölték, a' mint némelly történetírók állítják. Annyi bizonyos, hogy Regulus inkább szerette a' becsületet és hazáját, sem mint életét.

Újra kérдем tehát: ígéritek és fogadjátok-e, hogy teljesíteni fogjátok azt, a' mit én nektek mondani fogok?

Gáspár. A' mig meg nem halljuk: mi az? nem ígérhetjük, úgy-e tanító úr?

Tanító. Helyesen, kis okoskodó! sokat kell előbb megtanulnotok, a' mig a' nagy titkot teljesíthetitek. De hát a' mai nap mit tanultatok?

Gyula. Azt, hogy Midás királynak számárfülei vannak.

Miklós. És hogy Regulus az ellenségnek adott szavát is megtartotta.

Tanító. A' Midás király' meséjéből kettő a' tanúság: az első: ,a' titkot a' sült tyúk is kivakarja' a' mint a' magyar közpéldabeszéd mondja. Igyekezsetek tehát úgy élni, hogy titkolózásra ne legyen szükségtök. A' második: ,ne ítéljetek olyan dologról a' mihez nem értetek.'

A' *Regulus*' történetéből láthatjátok, hogy a' derék embernek emlékezete minden időkön keresztül tiszteletben tartatik, szeressétek hát hazátokat úgy mint *Regulus*, és adott szavakat tartsátok meg úgy, miként ő, mert ilyen polgárok kelleneek a' magyar paradicsomban!

Harmadik nap.

E' szerint tehát mi fát ültetni még nem tudunk.

Tanító. Sokat kell tudnotok arra, hogy a' magyar földet paradicsommá változtathassátok, — de azért hatalmatokban van, csak akarjátok. Én megtanítlak rá. — Erre nézve legelőbbis azt kérdem: fát ültetni tudtok-e?

Gáspár. Mellyikünk ne tudna azt? Láthattam mindenik az apjától, vagy más valakitől. Én részemről segitettem is tavaly az apámnak, a' mikor egy sereg vad alma- és körtefát ültetett a' szőlőhegyre. Gödröt ástunk, bele állítottuk a' fákat, földet hánytunk rájuk, jól meg tapodtuk, 's ezzel vége volt az ültetésnek.

Tanító. Olly formán szokták biz' azt az emberek közönségesen tenni, de csak úgy is foganszik meg, és úgy tenyészik ültetvényök. Hát a' tiétek Gáspár mit csinál?

Gáspár. Fele talán kizöldült, de a' forró nyár miatt annak is nagy része elszáradt; a' melyek meg maradtak, sem nőttek mit sem; pedig apám még trágyát is tett a' gödörbe, és egy ágát sem sértette meg, még sem nőnek úgy, mint az erdőben.

Gyula. Tudod miért? mert vad fák, 's azok csak az erdőben szeretik, mint a' nyúl. Az enyim hiában adtam ennie akár mennyit, még is elszőkött, mert az erdőben — a' mint apám mondja — inkább szereti.

Tanító. Nem talátd az okát, a' hasonlatosság nem jó: mert az állat nem növény. Megmondom én, csak figyelmezzetek.

Először. Egy ágacskáját sem vágjátok le tehát, a' mint mondád, úgy-e?

Gáspár. De ki is ne sajnálta volna a' gyönyörű szép ágakat levagdalni?

Tanító. Senki, a' ki egy fiatal fát, 's még inkább, ha egy őszszeviszszanőtt vad csemetét el akar ültetni. Tanuljátok meg: legfőlebb négy ágát és főleg azokat, melyek a' leendő élőfa' főágainak alkalmasok, kell meghagyni, és azokat is csak négy szemre, a' többit pedig mind töből le kell vagdalni.

Gyula. Csúfok' csúfja lesz akkor a' legsebb oltovány is.

Tanító. Ne gondolatok azzal; tartsátok meg, a' mit mondtam, és így az első és legnagyobb hibát kikerültétek; ültetéstök bizonyosra megfoganszik, vigan nő, 's a' szép sűdar fák helyett nem fogtok bokrokat növelni.

Másodszor. Hát a' gyökereit az ültetés előtt meg nyestétek-e?

Gáspár. Na bizony! Hiszen a' kiásáskor a' nélkül is eléggé elrontsolódtak és elszakadoztak azok. Ha a' megmaradott keveset is elvagdaljuk, úgy egy sem marad.

Tanító. Itt a' második hiba: mert a' megromtsolt és sértett részek a' földben csak hamar rothadásnak indulván, az egészséges részek is elsenyvedtek. — Azt jól láttátok, mint mondod, hogy az elültetendő csemetének kevesebb gyökerei maradtak, mint voltak, és a' felső ágait mégis mind meghagytátok, nem gondolván meg: hogy kevesebb gyökér annyi ágat nem táplálhat már.

Harmadszor még egy kérdés: milyen széles és mély volt a' gödör, melybe a' fát ültették?

Gáspár. Ollyan, hogy a' gyökerek beleérték.

Tanító. Tehát mint egy két arasznyi mély és széles, nemde?

Gáspár. Biz' azt, hogy hány arasz? nem tudom. A' millyenek voltak a' gyökerek, ollyanok voltak a' gödrök is. Aztán nem tölthet az ember annyi időt egy gödörrel; és mentől több földet hány ki belőle, annál többet kell visszatenni.

Tanító. Látom már most, miért nem nő ültetvénytök. Csak akkor az egyszer fordítottatok volna több gondot rá, ép és teljes növésben lenne most. Hisz' ha murkot, hagymát vagy káposztát ültettek kerteitekbe, azon egy nyárra is ilendően el szoktátok készíteni a' földet: annyival szükségesebb az, ha egy fát akartok ültetni, a' melly száz, sőt több éveken keresztül is ugyanazon helyen marad és édes gyümölcseivel fizet nektek, gyermekeiteknek, sőt unokáitoknak is. — Nem olly könnyű szerrel megyen a' faültetés, mint sokan gondolják és teszik, hogy t. i. kitépjék a' földből a' csemetét, és újra más helyre szurják.

Gáspár. E' szerint tehát mi fát ültetni még nem tudunk.

Mind. De megtanulunk.

Hiry Ferencz.

Vásárlaistrom - a' vásáros helyeket jellemző áruczikkék' szempontjából.

Az erdélyi vásárokat, a' bennök megforduló nevezetesebb áruczikkék szempontjából, jellemezni — megmagyarázni, — például, hogy a' szebeni vagy sz. péteri egy vagy másik vásár miről nevezetes, a' miért az kül- és belföldiektől, mások fölött, kerestetik — igen igen bajos egy munka. — Kivihetetlen is lesz vala, ha honunk minden vidékeiből fővárosunkba jelenlévő tisztelt honfiakkal személyesen találkozni nem leszünk szerencsések, kiknek köszönjük mi 's köszönhetik tisztelt olvasóink is, hogy az erdélyi vásároknak illetén leírását olvashatják. Sok fogyatkozásai lehetnek még ezen laistromnak, de ha hazánkfiak a' vásároknak minél körülményesebb jellemzetét észszerűnek fogják közlekedési 's kereskedési tekintetben ismerni, azon biztos hiedelem táplál, hogy a' hibák kiigazítását, a' kifeledett adatok utánpótlását tisztelt hazánkfiaktól adandó alkalom, vagy bérmentes levelezés útján meg fogjuk nyerni. —

Az erdélyi vásárokból kivétel nélküli áruczikkék a' szarvas marha, ló, belkészítmények, apró szatocs-örmény vagy tót-árak — a' helybeli szükségekhez képest kisebb nagyobb mennyiségben. — Csak is azon vásárokat említjük hát betűrendben, mellyek egy vagy más szempontból a' többeknél nevezetesebbek.

Abrudbánya (al. Fehérmegye). Erdély hegyesebb 's terméketlen részében fekvén, élelmi 's ruházati szerekben nagy szükségét lát. Épen azért árruczikkei, gabona, ruházati kelmék többnyire. Országos vásárain inkább a' havasokon kihizott apróféle szarvas marhát keresik, melyet innen nagy mennyiségben hajtanak ki magyar országra.

Alsó Zsúkon (Kolo'smegye) maj. 20-án népes vásár gyűl össze-, 's többnyire juhot vesznek 's adnak el.

Alsó Szombatfalván (Fogarasvidék) ó szerint áld. csőtörtőkön híres juhvásár tartatik. Főleg oláh országból feles juhot hajtanak oda.

Alvincz, (al. Feh.) vásárai közt a' katalin-napi érdemli a' megemlítést. Sok jó dohány, viza, vizaikra, csiga árultatik el, 's vitetik széllyel az egész országha.

Balásfalva (al. Fehérmegye.) vásárain jó kelete van a' vörös karmasin és szattyán bőrnek mellyeket itt nagy mennyiségbe készítenek.

Bánffy-Hunyad (Kol. megye) hat országos vásárain sok szarvas marha adatik el. Máté-napi vásárait magyar országi tótok nagy számmal látogatják, kik innen feles számú juhat vásárolnak be.

Bereczk (Háromszék) szarvasmarha vásáraitól nevezetes.

Besztercze. Timárok, kádárok, kovácsok nagy számmal lakván e' várost, vásárain kész bőr, hordó 's vasas lószekér nagy mennyiségben 's jutányos áron találtatik. — Országos sokadalmain nevezetes szarvas marhavásár tartatik. Legnevezetesebb a' Bertalan-napi vásár, mellyre egész méneseket hajtanak ki Moldóvából; Segesvárról ottan készült kalapokat visznek, 's főleg kendert, lenet, gyapjút, viasszat, mézet minden vásárain bővön lehet találni. Itt vehetni a' szép,

de töredékeny borgai pipákat is olcsó áron és nagy mennyiségben. —

Bonyha (Küküllőmegye) őszi kendervásáráról ismeretes.

Brád (Zarándmegye) öt jó mazhavásárt tart évenként.

Brassó. Legnagyobb kereskedő városa lévén Erdélynek piacain örökös nyüsgés, mozgás, fel- és lerakódását láthatod a' honi és külföldi kereskedőknek. Hétí vásárain a' helybeli készítménynek u: m. pamut- és szőrszövetek, mesterművek nagy mennyiségben árultatnak. Háromszéknek és a' Bárczának gabonáspiacza. Két országos vásárain u: m. a' virágvasár-napin 's nov. 1-sőjén sok lovat hoznak oláh országból, melyeknek egy részét Bánátiak, más részét vidékiek vásárolják össze, kik aztán földmívelést üznek velők. Háromszékről ezereenként hozzák ezen vásárokra a' durva faedényt, melyek egyről egyig el is kelnek. Jó kelete van a' helybeli pokrócznak is, melly itt oláhok által nagy mennyiségben szövetik. Oláh országból hozott ökör-, juh-, kecskebőr felesen találtaik.

Csik-Szereda vásárai közt nevezetes a' margit-napi arról, hogy a' szomszéd havasokon nyaraló burszányok sok juhat és herbécsét hajtanak be akkor, 's nem csak erdélyi, hanem magyarhoni kereskedők is nagy számmal jelennek meg ezen vásárra. A' mihály-napi vásáron a' magyar országi csikószedők erősen keresik a' székely, kicsiny, zömök, de véres és tüzes csikókat.

Csik Sz. Márton mártonnapi vásárát mogyoró-vásárnak hívják a' székelyek, minthogy ekkor nagy mennyiségben árultatik a' mogyoró, kendert is ezen vásárba szoktak venni a' székelek. — Átalába a' csíki vásároknak nevezetes szerepet játszanak a' helyben készült festett vászonnemük 's pokróczok.

Déés (belső Szolnokmegye.) heti és országos vásárain inkább szarvas marhát keresnek, mely ide feles számmal hozatik.

Déváról (Hunyadmegye.) feles szarvas marhát hajtanak ki a' Bánátba, de a' mellyek éppen nem mérközhetnek a' mezőségekkel sem természet, sem szépségre nézve. Őszi vásárkor sok dohány — tavasszal aradi muntliszt árultatik. Hal, csiga is találtatik, melyly utóbbit Szálláspatakon sok ezerekre menő mennyiségbe növelik és hizlalják.

Dicső Sz. Mártonnak (Küküllőmegye) maj. Isőjén keresett juhvására van.

Erzsébeth város' vásáraitól nincsenek adataink.

E t é d. (Udvarhelyszék.) gyertyaszentelőnapkor az egész székbe leghíresebb szarvas marhavásárt tart. Az itteni marhakelet, kulcsa az egész évi marhakeletnek Udvarhelyszékben.

Fogaras. Pünkösti vásárkor sok és igen szép kordoványt lehet itt találni. Legnevezetesebb a' fekete báránybőr ezen vásár áruczikkéi közt, mellyből 50—60 ezer darab is elkel. Kelelődségét onnan mágyarázzák, hogy Erdélyben Fogaras' földén terem a' legcsinosabb fodor báránybőr. A' septemberi kisasszonyi vásárkor dohány és hagyma árultatik nagyobb mennyiségben, mellyet innen Szebenbe visznek. Fogarasba nagy mennyiségbe árulják a' híres 's Erdélyben legjobb sárkányi lenet is.

Gerend (Tordamegye.) nyári vásárára a' vidékből sok majorságot visznek, hol azt a' városiak olcsón szedik be; csibe- pipevásárnak is hívják.

Gőresőn (k. Szolnokmegye.) szarvas marha, főleg disznó kerestetik 's találtatik vásárain.

Gyalak után (Marosszék.) leghíresebb szarvas marhavásárok találtatnak egész Marosszékben. Az itteni marhaár, kulcsa a' vidéki marhakeletnek.

Gyergyó Sz. Miklós. Lucza-napi sokadalmá arról nevezetes, hogy a' vidéki nemes-ség eselédei számára a' szükséges ruhaneműket ekkor szerzi bé. — **A' sz. Antal-napi vásárnak** főaruczikke a' gyapjú, melyet a' vidéki oláh falukból nagy mennyiségben hoznak ide. Hétü vásárain Maros-, és Udvarhelyszék teméntelen gyümölcsöt árul el, 's szép mennyiségű pénzt viszen ki érte.

H a r a s z k e r é k. (Marosszék.) A' helybeli lakosok gyékényszövással foglalkozván, vásárain sok gyékény taláztatik. Sok elkél az itt szőtt gyékényből, főképen Marosvásárhelyen 's szász-Régenbe.

H á t s z e g. (Hunyadmegye.) Febr. 14-kén tartatni szokott vásárára Oláhországból sok követér disznót hajtanak bé.

Károlyfehérvár országos vásárain sok ló, és szarvas marhát szoktak a' bánátiak összeszedni. **Sz. Mihály-napkor** 100 szekeren felül való hagymát hoznak a' Szász-Régenen felül lakó szászok, mely innen hajókon és tutajokon Magyarországra szállítatik. — Ugyan ekkor dohány, szüreteléshez tartozó 's egyéb laedények, többnyire udvarhelyi székelyek által hozottak, nagy mennyiségben találtnak. **A' Lázár-napi vásár** friss vizáról és sós halról nevezetes.

Kézdivásárhely (Háromszék.) országos vásárait, sok szarvas marhát visznek. **A' Torján** készülő igen csinos, tarka vászonneműk, 's ugyan csak torjai vékony fonál nagy mennyiségben árultatnak. Hétü vásárain akár mennyi ro's elkél, mivel a' lakosok, egyről egyig pálinkafőzők, nagy mennyiségű szeszt gyártanak, 's vele Szebenig és Kolozsvárig békereskednek. Nevezetes árruczik **Kézdivásárhelyt** a' deget vagy dohot, melyet Erdélybe csak ezen környék terem. **A' degetforrások Kézdi Sz. Lélek körül** találtnak.

Kolozsmonostor. (Kolozsmegye.) májusi juhvásárjáról nevezetes.

Kolozsvár. Eddig öt, a' jelen évvel kezdve pedig 6 országos vásárai tartatnak évenként, legbiresebb az augustusi lóvásár, mellyben különösen, a' honban növelt, nemes, régi spanyol, 's az újabb időben tenyészteni kezdett angol fajta lovakért külföldiek is sok szép pénzt hagynak az országba. A' több vásárokon tartatni szokott ló- és szarvas marhakereskedés, nem annyira hiresek. Tavaszi és nyári vásárok alkalmával, nagyobbára pesti kereskedők feles számu kész ruhát, 's főre valókat árulnak boltjaikban. Darab idő óta a' kolozsvári vásárok alkalmával czélszerű szóró, választó és szemelő rostákat lehet találni. A' jelen évtől kezdve nemesített gyapjúvására is nyiland Kolozsvárnak jul. 2ik hetébe, mellynek lehető legnagyobb gyarapodását szívünk-ből obajtjuk. *

Kőhalom. Husvéti vásárkor nagy számu szarvas marhát és juhot hajtanak piaczára, a'

---

* **Ö** Felségének 1841-ben julius 1-jén 2776 udvari szám alatt költ, a' felséges k. kormány által 1841 julius 19-ről 7635 szám alatt megirt kegyelmes királyi engedelmeiből, az eddigelé évenként tartatni szokott lőrincznapi kolozsvári országos vásár tartása ideje megváltoztatván, ezen kolozsvári országos vásár következőleg tartatik: Julius 20-ától 26-áig termék-vásár, mellyben, a' többi közt, nevezetesen a' következő termékek vásároltathatnak: birka-gyapju — czigarra-gyapju, usztatott és kézzel mosott — paraszt juh-gyapju, nyírás után folyó vízzel mosva, és mosatlan — bárány-bőr csávalva és csávalatlan, — juh-, berhécs-, és kecské-bőr csávalatlan — marha-bőr, bornyubőr, ló-bőr, mindenféle vad bőr, készitetlen — nyúl-bőr — hamuzsir készítve — gubacs — sárga viasz — szarvak — lágyféle, úgynevezett bőrtapló — tépett és tépetlen tollu — lószőr — szalonna — dohány 's a' t. Julius 27-étől 29-éig az eddig augusztus 7-én tartott országos lóvásár. Julius 30-án 31-én baromvásár. Augusztus 1-ő és következő napjain a' rendes országos vásár.

szomszéd mirkvásári hizlalt ökröket nagyobbára kolozsvári mészárosok veszik meg. A' helybe készülö nyírfanyergeket, nagy mennyiségbe hordják szét az országba; Jakab-napkor egész ménes moldovai lovakat hajtának Köhalomba, melyeknek nagy részét magyar országi kereskedők veszik meg.

Kovászna (Háromszék) hétivásáraiba nyáron át friss havasi, télbe tömlő-turót kaphatni; maj 1-sején kendermag-vására van.

Makfalva. (Marosszék) Itt tartatik leghíresebb lóvásár a' székely földön, az innen kivitt lovakat magyar országon, nyomtatásra használják. Szarvasmarha vására sem megvetendő.

Marosvásárhely. Négy országos vására tartatik. Sz. Márton napi dohány-vására leghíresebb az egész országban; az ekkor itten találtató dohánybálok számát meghatározni nem lehet, de nem hibázunk ha azt körül belől 100,000, tesszük. Ezen vásár árucikkjei közt még szarvasmarha, gesztenye, mustár említést érdemelnek. — Sára-napkor nevezetesebb árruczikkek: pokrocz-, gyapott, czondraposztó, vászon. Ur-napkor tinó és apró marha, virág-napkor inkább az igavonó szokott elkelní.

Megyes. Vásárai között különösön a' margit-napi megemlítendő. Árucikkjei közt nevezetesek a' Moldovából hajtott ménes lovak, gyapjú, sajt, sarló, kénkö, szalmakalapok, székely faedények. Általában ez a' vásár Erdélynek egyik legnépesebb vására. Sz. Mihály-napkor, nevezetesen vászon- és kendervására van.

Mots (Kolo'smegye) szarvasmarha vásáraitól elhírlt hely a' mezőségen.

Nagy Disznód (Szabenszék) két vásárain a' helybe lakó szűrtakácsok feles gyapjút vesznek be. Gyümölcseiért, melyek ezen vásároknál körül (mind kettő nyárba esik) érnek, nagyon dicsérik.

Nagy Enyed. Gál-napi vására alkalmával a' kereskedők nagyon szedik a' fiatalutkot. Töm-lőtúró, hordó, mustárliszt, gesztenye sűrűn kelnek. Áldozó csőtörtőki vására inkább a' júhról nevezetes, mellynek ekkor jó kelete van.

Nagy Halmágy. (Zarándmegye.) keresett szarvas marhavásárai vannak.

Nagy Lupsa (Tordamegye.) híres jühvására van maj. 5-ik 's következő napjain. Riika helyen lehet az országba szebb, épebb, 's teste-sebb juhokat találni, mint Lupsán ezen vásár alkalmával.

Nagy Szeben. A' helybeli készítményeken kívül, mellyek minden időben találhatók, a' szebeni vásárok alatt sok szarvas marha, jüh, 's oláhországi disznó kél el. A' természetmények közül len, dohány, kender 's feles köles árultatik piaczaín. Január elején eső vásárába teméntelen zsiradék, szalonna, 's hizott sertés van, mellyekkel főkép oláhok 's kolozsváriak jövedelmes kereskedést üznek. Az olvasztott zsírt épen azért legjutalmasabb árron Szebenbe kaphatni. Őszi vásárcor igen izletes, igen csinos kisebb nagyobb tartalmu vesszőből font kosarakat lehet látni, mellyek sebesen szoktak kelni. Szeben vidékén honi gyapjuból nagy mennyiségű czondraposztót szőnek, mellyet különösön a' Szilágyba, 's még a' hazán kívül is elhordanak. Híres a' szebeni flanell.

Ó S á n c z. Oláh helység a' havasba Brassó és Hétfalu közt. Háromszék és a' Bárcza vidékén itt esik a' leghíresebb jüh- és kecskevásár, 's mind két czikkból maj. 25-kétől június 10-ig sok ezer darabot eladnak.

R a d n o t h n a k (Küküllőmegye.) híres és keresett szarvas marhavására van tavasszal.

R e t t e g. (belső Szolnoki.) A' rettegi vásárok közt híres a' margit-napi az oda bajtatni szokott moldovai ménes lovakról. A' vidékiek saj-

tot, gyapjutekkor vesznek. Szarvas marhát, 's honi lovakat is feles számmal láthatni Rettegen.

Segesvár vásárait saját készítményei híresítik. Vásáraiba feles szarvas marha, Marosvásárhely és Fogaras környékein termesztett dohány 's ősszel feles mennyiségű hagyma kél el. Saját készítményei közt nevezetes a' fejer, kék, és zöld színre festett flanel, melyet néha bélésnek, sőt a' szász földön sajátzerű alsó és felső ruhának, nagy mennyiségben használnak fel. A' pamutszövést Segesvárt üzik legnagyobb kiterjedésben hazánkban. Évenként 12—15 ezer darabot szőnek takácsai, egy darabban 25 singet számítva; egyegy darab ára 8—12 rf. váltóba. A' segesvári kötélgyártásról egész Erdély rég, elismerte, hogy az honunkban legtökéletesebb. Épen azért aknákhöz, haj ók- 's hajóhidakhoz való köteleket csak Segesvárt készített az, kinek azokra szüksége van.

Sepsi Sz. György. (Háromszék.) Áruczikkei közt kitűnő helyet a' szarvasmarha, gyöles, vászon, pamut 's kender foglalnak el. Szepsi sz. György 's a' szomszéd Szemerja határain terem a' híres szemerjai dohány, de mi előtt vásárra vihetnék, brassai kereskedők elalkusszák. 1841ben az itteni dohány mázsája 80—100 rftokon szél-tibe kelt.

Sülelmed (k. Szolnokmegye.) egy két vásárain jó kelete van a' szarvas marhának.

Szász-Régen. Híres ló- és szarvas marha vásárait számtalan nép látogatja, magyarországi lókereskedők itt sok szép lovat gyűjtenek össze. Egyik legnevezetesebb gabona-piaczcza az országnak; a' gabonát pálinkának főzi bé a' lakosság. Szász-Régen nevezetes tutajkereskedést is folytat. Itt kötnek ki elébb is a' Gyergyből jövő tutajosok, 's az itteni úgy nevezhető kikötőbe állandólag foly a' tutajvásár szinte egész éven át.

Szász Sebes és Szeredahely juh- és herbécs-vásáraikról híresedtek el, és méltán. Mind két városba vásárok alkalmával sok ezerekre menő juhot és herbécset hajtanak, hol aztán ezerekenként szedik honiak, 's főleg magyarországi tótok. A' juh- és kecskebőrnek is szapora kelete van ezen vásárookban.

Szászvároson tavasszal a' marha 's főleg a' juhvásár figyelmet érdemel.

Székely Keresztturnak is híres juhvására van maj. 4—11 napjain — a' székelyek 's szomszéd vármegyei gazdák itt vesznek juhot. Régen sok szitát készítettek itt, most többet Körösön (Háromszék) készítenek, 's hordanak el a' honi vásárokbá.

Székely Udvarhely. Vásárait két dolog nevezetesíti. Asztalosi mesterművekre való igen szép cseresznye-, köris- és diófadeszkrét Udvarhelyt 's környéken gyakran 's feles számmal lehet találni. Vásáraiba az Oroszhegyen 's sóvidéken termő eredeti, székely fajtájú lovakat noha nem nagy mennyiségben, az ahhoz értő megismerheti.

Sz. Péter (Kolo'smegye.) Leghíresebb vásáros hely a' mezőségen. Sok honi növelt lovat visznek piacczára; nyári vásárkor szarvas marhát, gyapjút, sajtot, fénkövet, kaszát a' mezőségi gazdák számára.

Topánfalva (al. Fehérmegye) tavaszi vásáraiba derék és dicsért juhot árulnak.

Torda. Tordának leginkább szarvas marha vásárai érdemelnek nagyobb figyelmet, — a' tavaszi vásárbeli szarvas marhakelet azon évről a' szarvas marha ára kulcsának nézetik. Sz. Jánosnapkor villát veszzen a' mezőség. Más vásárain is sok marhát szednek be honi, 's idegen kereskedők.

Vajda-Hunyad (Hunyadmegye) Lakosai pokróczszövéssel foglalkoznak, 's vásárok alkalmával ezen pokróczoknak jó keletök is van.

Zabola. (Hromszék). Az egész helység vékony, csikos készkenők' szövésével keresi kenyerét. Ezerenkint szedik ezen készkenőket vásáros és nem vásáros időben 's hordják széllyel az országba. Háromszéken 's a' szomszéd megyékben századok óta divatosok ezen készkenők, 's a' nők fejkön nyakokon szokták hordani.

Zilah. Gyakori országos, 's rendes héti vásárai alkalmával sok szarvas marhát hajtanak bé szűk piaczára, mellynek ott jó kelete van. Székesfehérvári kereskedők a' Duna mellől évenként nem egyszer tekintenek be Zilah városába, 's feles ökröt, tehenet hajtanak ki.

Zsibó. Leghiresebb vásáros helység a' Szilágyba, országos vásárain a' legszebb szarvas marha és igen sok ló találhatók. Itt veszik a' legcsinosabb kinézésű tulkokat. Nyári vásárkor sajt, gyapju feles menyiségben árulatik népes piacczán.

Erdélyi tisztinevtár.

I.

Királyi főkörmányszék.

Királyi kormányzó.

Széki if. gr. TELEKI JÓZSEF es. kir. kamarás és val. belső t. tanácsos, a' m. t. társaság elnöke, Szabolcs-megye főispánya, a' tiszamelléki helv. hitv. egyház kerületi, a' sárospataki főiskola főgondoka, az erd. helv. hitvallók egyházi főtanácsának elnöke, és a' bajor k. academia tagja, (l. piaczor gr. Bánffiháza.)

Kormányzéki tanácsosok.

Csik-tusnádi KOVÁCS MIKLÓS, erdélyi római katolicus püspök, valóságos belső titkos status és udvari tanácsos, könyvizsgáló biztosság elnöke, és a' hazai romano-cathol. iskolák főigazgatója. (l. piaczor püsp. háza.)

Kis-rhédei gróf RHÉDEI ADÁM, valóságos belső titkos status és udvari tanácsos 's királyi kincstárnok (b. középutca, maga háza.)

Magy. győr-monostori báró KEMÉNY FERENCZ, b. titkos tanácsos, az erd. karok és rendek elnöke. (b. szénutca maga háza.)

Szárhegyi gróf LÁZÁR JÁSZLÓ, sz. István magyar király kis kereszties vitéze és tarományi cancellar, (piaczor gróf Rhédei-háza.)

WACHSMANN JÁNOS, a' nemes szász nemzet ispánja, (b. monostorutca, Szábel-háza.)

Scharbergi BEDEUS JÓZSEF, udvari tanácsos és tarományi főbiztos, (hidutca Judenhoffer-háza.)

Hilibi GÁL LÁSZLÓ, országos számvevő hivatal elnöke. (b. középutca, maga háza.)

CONRAD ANDRÁS, (b. középutca, b. Kemény Miklós-háza.)

Báró ifjabb BRUCKENTHAL JÓZSEF, (b. monostor utca, Szábel-háza.)

Hidvégi gr. MIKÓ IMRE, (középutca gr. Rhédei-háza.)

Fogarasi LÉSZAI LAJOS, (középutca maga háza.)

Enlaki SALA MIHÁLY, (hidutca, maga háza.)

N. Ajtai ifj. CSEREI FARKAS, (b. monostorutcza, maga háza.)

Schomburgi gróf DEGENFELD OTTO, (b. farkasutcza Teleki-ház.)

négy hely üres.

Ikafalvi BARICZ JÁNOS, főorvos és az egészségi tárgyakban előadó, (b. magyarutcza, maga háza.)

Kormányzói titoknokok.

Bertleff Mihály, (b. középutcza, Rotharides-ház.) Szentkatolnai Biró József, (barompiacz.) M. gyerő-monostori Kabos Dániel, (b. középutcza, maga háza.) Ocsai Sámuel, (b. középutcza, maga háza.) Brennerbergi Brenner Sámuel, (piaczsor, Brandt-ház.) Cs. Szentmártoni Szabó Lajos, (szentegyházutcza, maga háza.) Zetelaki Szegedi Mihály, (piaczsor, Schütz-ház.) Gebbel Károly, elnöki titoknok, (búzapiacz, Incze-ház.) Iszlói Iszlai László, (kis-mesterutcza, Ferenczy-ház.) Léczfalvi Szacsvai Zsigmond, (Óvár, klastromutcza, maga háza.) Madefalvi Istvánfi Pál (Óvár, toronyutcza, maga háza.) Radnotfai N. Sámuel, (b. királyutcza, Szilágyi-ház.)

Szegények ügyvéde. Fülel Fülel Cs. István, lakik a piaczsoron, Pál András-háznál.

Kormányzók mellett ügyvédek.

Egerpataki Basa Miklós, királyi ügyvéd, (lakik szénutcza Agota-ház.) K. solymosi Gyergyai Ferencz, (piaczsor, maga háza.) Kövendi Váradi János, (középutcza, maga háza.) Szécsi Seres László, (királyutcza, gr. Bethlen-ház.) Várfalvi Barla Dávid, (óvár, maga háza.) Dátosi Makó Márton, (kis szamos mellett, maga háza.) Farkaslaki Hincz Sámuel, (óvári kis piacz, maga háza.) Kolozsvári Jónás Dániel, (szénutcza, Gruz-ház.) Sz. udvarhelyi Ágotha Ferencz, (szénutczai kis ajtó, maga háza.) K. jakabfalvi László Ferencz, (piaczsor, gr. Bánfi József-ház.) Thordáfalvi Nemes József, (toronyutcza, maga háza.) Illenczfalvi Horváth Ferencz, (k. szénutcza, maga háza.) N. bacsoni Baló József, (k. thordautcza, Szabó József háza.) Cs. mindszei Tamási Antal, (búzautcza, maga háza.) Új székel Gál József, (b. magyarutcza, Kecskeméti féle ház.) Bölöni Wégh Mihály, (b. monostorutcza, gr. Bethlen János háza.) Nyujtód Jancsó Mihály, (k. tordautcza, Bergai-ház.) Bőjtő Lázár, (piaczsor, gr. Bethlen Farkasné háza.) Kibédi Kenyeres Károly, (szappanutcza, maga háza.) Sz. fejtővári Posgai Mihály, (kis szamos mellett.) Bölöni Mikó Lőrincz szappanutcza, Hincz-ház.) Sz. abrahámi Istvánfi András, (k.

monostorutcza.) Középlaki Jakab Károly, (középutcza.) Polyáni Simon Elek, (szappanutcza, maga háza.) H. almási Orbán József, (k. szénutcza.) Csató János, (há'songárdutcza.) Kozina László, (piaczsor, lánczos-ház.) Hegedüs Sándor, (óvár, Kis Sándor-ház.) Zilahi László, (Kemény Sámuel ház.) Rucska János, (magyarutcza, Méhes-ház.) Kollát Sándor, (hidutcza, Moricz-ház.) Gombos Sámuel, (szentegyházutcza, Szentiványi-ház.) Bobiczal János, (szénutcza, esperesti-ház.) Berde Móses, (piaczsor, Bánfi-ház.)

Országos számvevő hivatal.

Elnök. Hilibi GÁL LÁSZLÓ l. főkormány. **Főszámvevő.** Csatószei Györffi Mihály, kir. tanácsos. **Alszámvevő.** F. varsányi Kincses János.

Számvevő tanácsosok: k. borosnyói Tompa Simon. Lang Mátyás. Istvánffi János. Straussenburgi Artz Sámuel. Dobokai Dobokai Antal.

II.

Udvari cancellaria Bécsben.

Udvari cancellarius.

Felső-szilvási NOPCSA ELEK, szent István magyar király kis keresztes vitéze, valóságos belső titkos státus tanácsos, (lakik a' cancellaria épületében. Vordere Schenkenstrasse nro- 48.)

Udvari tanácsosok és előadók.

Altorjai b. APOR LÁZÁR, cs. kir. kamarás, (Tuchlauben nro. 441.)

M. némethi és nádaskai gr. GYULAI LAJOS, cs. kir. kamarás, (Tilgasse nro. 815.)

Somlyai SOMLYAI JÁNOS, (Schottenhof nro. 136.)

Branyicskai báró JÓSIKA SÁMUEL, cs. kir. kamarás, sz. István magyar király kis keresztes vitéze, (Vordere Schenkenstrasse nro. 35.)

Nagy-rápolti SZENTGYÖRGYI IMRE, (Alservorstadt nro. 197.)

Galanthai gróf ESZTERHÁZI LÁSZLÓ, cs. kir. kamarás, számfőletti, (Kohlmarkt nro. 281.)

Udvari titoknokok.

Sterheimi Cseh Fridrik, k. tanácsos és levélkiadó hivatal' igazgatója, (am Hof nro. 419.) Káros Antal, levéltári hivatal igazgatója, (Josephstadt, nro. 47.) Czák Károly, (Schottenhof nro. 136.) N. nyujtói Jancsó Im-

re, (Mölkerbastei nro. 86.) May Fridrik (Vordere Schenkenstrasse nro. 48.) Miller Fridrik, (Alservorstadt nro. 317.) cs. taploczai Lázár Imre, számfeletti, (Minoritenplacz nro. 41.)

Udvári ügyvivők.

Bulcsi Janka Lajos, szegények' ügyvéde, (Josephstadt nro. 78.) Conrád Ferencz, (Bauermarkt nro. 578.) N. vajdalfalvi Marusi Sámuel, (Judengasse nro. 501.) Bakcsi János.

III.

Királyi Kamarai tisztség.

Kincstárnok.

Gr. RHÉDEI ÁDÁM, l. kormánysezék.

Alelnök. nádasdi gróf NÁDASDI FERENCZ, Fogaras földének örökös ura, cs. kir. kamarás, Komáromvármegyének örökös főispánja.

Tanácsosok.

Karánsebesi JUHÁSZ JÓZSEF.

Sz. zoltáni CZIRJÉK DÉNES, cs. kir. kamarás.

Felső-bükki HORVÁTH FERENCZ, fisk. director.

Uzoni gr. BÉLDI GYÖRGY, cs. kir. kamarás.

KONRÁD MIHÁLY.

FILLENBAUM FERENCZ.

DEBRECZENI MÁRTON.

Fiscalis directoratus.

Igazgató, felső-bükki Horváth Ferencz, k. kincstári tanácsos. *Másod igazgató,* iklandi Fülöp József.

Kir. ügyvéd, cs. szentiványi Koronka László. egerpataki Basa Miklós.

Zalathnai bányabírói székhely.

Csiszár Pál, tanácsos és elnök. *Bányabírók,* Fries János. Borsai Lajos. Szentkirályi Zsigmond. Császár Zsigmond. Gyujtó Lajos. *Szegények ügyvéde,* Kornya Péter.

Törvényes Királyi Tábla Marosvásárhelyt.

Elnök.

Vargyasi DANIEL ELEK.

Ítélmesterek.

Tancsi FÖLDVÁRI FARKAS.

Pálosi DONÁTH SÁNDOR. Egy hely üres.

Valóságos táblabírák. n. berivói Boér Ferencz, s. szentiványi Szentiványi Dániel, belényesi Koszta János, gidófalvi Csiszér Lajos, s. szentiványi Kispál László, úrmősi Maurer Károly, n. váradi Pásztóhi Ferencz, cs. szentmihályi Balla Mihály, s. szentiványi Henter János, kászoni báró Bornemisza János, széki gr. Teleki Miklós, f. bükki Horváth Ferencz, fiscalis director.

Számfeleltiek. Horváth István. Keresztes Zsigmond. hilibi Gál János. Bölöni Sikó István. M. járai Baranyai Gergely. Barátosi Szabó Antal. Maxai Máriaffi József, tiszteletbeli. Tancsi Földvári György, tiszteletbeli. Léczfalvi Gyárfás Elek, tiszteletbeli. Kebelei Nagy Sámuel. Sz. tamási Szalánczi József. Tövisi b. Bálint József, tiszteletbeli. Altorjai b. Apor Károly, tiszteletbeli.

Jegyzőkönyvivő, hatolykai Pócsa Pál.

Levéltárnok, magyarosi Szőke Márton.

Elnöki és ítélőmesteri jegyzőkönyvivők.

Ny. szentimrei Balog Mihály, cs. mindszeri Józsa József, n. solymosi Koncz Lajos, gagyai Pálffy István.

Szegények ügyvéde, Mihály György.

Ügyvédek, cs. szentiványi Koronka László, királyi. Szöllősi Péter. Pál Mihály. Burján János. Mezei János. Botár Mihály. Fekete Lajos. Orbán Miklós. Lukács István. Szolga János. Incze István. Benkő Pál. Lőrinczi József. Benkő Ferencz. Simon János. Barthos Mihály. Illyés Mihály. Moós István. Medgyes Sándor. Nagy József. Baczó Mihály. Nagy Ferencz. Barácsi László. Nagy Pál. Deák Ferencz. Nagy János. Dabóczi Dániel. Demjén Farkas. Pál Károly. Pallocska Lajos. Lénárth Dániel. Sipos Lajos. Jakab János. Simonffy István. Bocz István. Molnár Zsigmond. Székely Lajos. Antal Ferencz. Orbán József. Jakab József. Nagy Zsigmond. Dobolyi Sándor. Bartha Daniel. Lukács László. Nagy János. Szentpáli József.

Vármegyék, székek és vidékek tiztségei.

I. Alsó-Fehérvármegye

Gyűléseit tartja Nagy-Enyeden.

Főispán, losonczy báró BÁNYFI MIKLÓS.

Főispán, szenttamási Szalánczi Sámuel helyettes, berivói Boér Ferencz helyettes.

Alispánok, m. koppándi Fosztó Menyhárd, helyettes. diódvárallyai Miksa János, helyettes.

Pénztárnokok, cs. szentimrei László János, b. madarasi Kis Samuel.

Főjegyző, n. klopotivai Pogány Károly. **Aljegyzők**, Miksa Miklós. n. klopotivai Pogány György, **Levéltárnok**, kercesdi Pap Lajos.

II. Felső Fehérvármegye.

Gyűléseit tartja Mártonfalván.

Főispán, hidvégi gróf NEMES JÁNOS, cs. kir. kamarás és a' Leopold rendje' kis keresztes vitéze.

Főbírák, szercsori Motók Ferencz, ürmösi Maurer Mihály. **Alispánok**, m. csesztvei Miske Imre. **Pénztárnok**, karathnai Könczei Lajos. **Főjegyző**, gálospetri Csongrádi István. **Aljegyző**, kárándi Nánási Ferencz. **Levéltárnok**, cs. szentmihályi Szabó Antal.

III. Küküllővármegye.

Gyűléseit tartja Dicső-Szentmátróban.

Főispán, hallerkői gróf HALLER IGNÁCZ, cs. kir. kamarás.

Főbírák, tanesi Földvári Ferencz. disznajói Vita Samuel. **Alispánok**, kövendi Gál Miklós, cs. szentkirályi Andrási István. **Pénztárnokok**, dézsfalvi Pataki Károly, petrovinai Pekri Sándor. **Főjegyző**, nincs. **Aljegyzők**, szentiványi Kispál Albert, musnai Kovács János.

IV. Tordavármegye.

Gyűléseit tartja Thordán és Szász-Régenben.

Főispán, branciskai báró JÓZSIKA LAJOS.

Főbírák, cs. tusnádi Betegh Dániel, és cs. tusnádi Betegh Sándor. **Alispánok**, kis-solymosi Simon András, kövesdi Boér Simon. **Pénztárnokok**, martonosi Gálffi József. kövesdi Boér Lajos. **Főjegyző**, kövendi Gál Samuel. **Aljegyzők**, szentgerliczei Jakab János. trincseni Sala Mihály. **Közügyvéd**, Baranyai Pál.

V. Kolo'szármegye.

Gyűléseit tartja Kolo'svárt.

Főispáni helytartó, tinkovai MACSKÁSI PÁL. **Főbírák**, ujjvári Ujjvári Károly, helyettes, enlaki Sala Elek, helyettes. **Alispánok**, Rettegi Mihály b. Inczédi Zsigmond. **Pénztárnokok**, n. kászoni Kászoni Miklós, ványai Telteki László. **Főjegyző**, altorjai Szabó Farkas. **Aljegyző**, gy. monostori Kabos Miklós, Szentiványi Mihály. **Levéltárnok**, köröspataki Istvánffi Sándor. **Közügyvéd**, Seres László. **Szegények' ügyvéde**, Hegedüs Sándor.

VI. Dobokavármegye.

Gyűléseik tartja Bonczhidán.

Főispáni helytartó, maksai MÁRIAFFI ANTAL. **Főbírák**, gr. Vass Samuel, helyettes fogarasi, Lészai Lőrincz, helyettes. **Alispánok**, cs. pálfalvi Szebeni Antal, kökösi Orbok Elek, helyettes. **Pénztárnokok**, k. budaki Retteg Sándor, helyettes, tinkovai Macskási Imre, helyettes. **Főjegyző**, barátosi Bucsi Beniamin, helyettes. **Aljegyzők**, Tussai László. Lemény Ferencz. **Levelltárnok**, Butka Daniel. **Közügyvéd**, sz. ajtai Nagy István. **Szegények ügyvéde**, Butyka Péter.

VII. Belső Szolnokvármegye.

Gyűléseit tartja Déésen.

Főispán, Bethleni ifj. gróf BETHLEN PÁL.

Főbírák, cs. mihályfalvi Nemes József, berkeszi Mózs József, helyettes.

Alispánok, galgói Rácz József, Pataki Daniel, helyettes. **Pénztárnokok**, onodi Veres János, Torma József, helyettes. **Főjegyző**, déési Dádai János. **Aljegyzők**, galgói ifj. Rácz István, s. berkeszi Mózs Ferencz. **Levelltárnok**, déési Dádai Sámuel. **Közügyvéd**, barátosi Bucsi József. **Szegények ügyvéde**, Szentiványi Ferencz.

VIII. Közép-Szolnok vármegye

Gyűléseit tartja Zilahon.

Főispán, hadadi id. báró Weselényi Farkas, cs. kir. kamarás.

Alispánok, zilahi Laskai Lajos helyettes, szelniczei Bálint Elek, helyettes. **Pénztárnokok**, rettegi Viski Péter, helyettes, zilahi Laskai Sámuel, helyettes. **Főjegyző**, Kiss László. **Aljegyző**, Murányi Lajos, helyettes. **Levelltárnok**, zilahi Sebes Miklós. **Közügyvédek**, Lugosi Ferencz. Bikfalvi Sámuel. **Szegények ügyvéde**, Pap Károly.

IX. Krasznavármegye.

Gyűléseit tartja Sz. Somlyón.

Főispáni helytartó, n. kállói KALLAI KRISTOF, cs. kir. kamarás.

Alispán, gy. monostori Kabós Jó'sef, helyettes. **Pénztárnok**, gencsi Gencsi Ignác, helyettes. **Főjegyző**, kémeri Orbán Péter, helyettes. **Aljegyző**, sz. ajtai Incze Károly, helyettes. **Közügyvéd**, Lázár János. **Szegények ügyvéde**, Sebes Elek. **Főszolga bírák**, Viski B. László. cs. sz. simoni Lakatos Alajos, gencsi Gencsy Farkas, Boncsántzi Márton.

X. Hunyadvármegye

Gyűléseit tartja Déván.

Főispán, felsőszilvási NOPCSA LÁSZLÓ.

Főbírák, demsusi Lukács József, kéméndi Váradi János, helyettes. *Alispánok*, csulai Csulai Lajos. *borbátvizi Farkas Elek*, helyettes, Sándor Gergyely. *Pénztárnok*, karatnai Bodó Dávid, barcsai Barcsai Ádám, helyettes. *fejérvizi Bálint Ábrahám*. *Főjegyző*, bibarczfalvi Simon János, helyettes. *Aljegyző*, f. szilvási Marillai Ferencz, helyettes. *Levéltárnok*, ponori Török Pál. *Közügyvéd*, f. szilvási Góla Mozes. *Szegények' ügyvéde*, Petke Károly.

VI. Zarándvármegye

Gyűléseit tartja Körösbányán.

Főispán, k. szentléleki KOZKMA PÁL. *Alispán*, k. sz. léleki Kozma Dénes, helyettes. *Főszolgabíró*, k. hal-mágyi Hollaki Albert, helyettes. *Pénztárnok*, szakolcsai Baternai Imre. *Főjegyző*, brádi Brády Péter. *Aljegyző*, kis-baczoni Benedek Károly, helyettes. *Köz-ügyvéd*, lokodi Sándor Móses. *Szegények' ügyvéde*, Ung Miklós.

Magyar vidékek tisztei.**I. Kővárvidék.**

Gyűléseit tartja Nagy-Somkúton.

Főkapitány, s. berkeszi Katona Pál. *Alkapitány*, érmindszenti Pelei István. *Pénztárnok*, k. nyíresi Hosz-szu Miklós. *Főjegyző*, k. nyíresi Hosszu László. *Aljegy-ző*, andrásfalvi Tiboldi Dániel. *Leréltárnok*, n. somkúti Buttyán János. *Közügyvéd*, h. szentmártoni Jakab Sámuel. *Szegények ügyvéde*, magurai Medán Imre.

II. Fogaras vidéke.

Gyűléseit tartja Fogarasban.

Főkapitány, báró BRUCHENTHAL KÁROLY. *Alkapi-tány*, Kopocsány János. *Pénztárnok*, szevesztrényi Sze-resztrényi Antal. *Főjegyző*, futásfalvi Hamar István. *Al-jegyző*, k. polyáni Simon Elek. *Levéltárnok*, Csiki Dé-nes. *Közügyvéd*, Tiboldi Sámuel. *Szegények ügyvéde*, Seres Károly.

Székely székek' tisztségei.**I. Udvarhely, Keresztur- és Bardocz egyesült székekkel.**

Gyűléseit tartja Székely Udvarhelyt.

Főkirálybíró, tinkovai MACSKÁSI LAJOS. *Alkirály-*

birák, bogárfalvi Sebessi István, ábrahámfalvi Ugron Gaspár, tarcsafalvi Pálfi Elek. *Pénztárnokok*, Szombatfalvi István, szentléleki Pakó István. *Főjegyző*, fejevári Kis Zsigmond. *Aljegyzők*, szombatfalvi Szombatfalvi József, szentgerliczei Jakab Lajos. *Levéltárnok*, szalacsi Kovács Mózes. *Közügyvéd*, szemeriai Demeter Sándor. *Szegények ügyvéde*, solymosi Simó Ferencz.

II. Háromszék.

Gyűléseit tartja Sepsí Szentgyörgyön.

Főkirálybíró, — Petrujevich HORVÁTH AJBERT. *Alkirálybíró*, Sepsibe Illyefalvi Gál Jó'sef. Orbaiban, Horváth Károly. Miklosváriban: gr. Kálnoky Dénes. Kézdiben, Lázár Dávid. *Pénztárnokok*, gelenczei Csoma Jó'sef, réti Antos Jó'sef. *Jegyzők*, Sepsiben: borosnyói Bartha Károly. Orbaiban: pávai Miskolczi Jó'sef. Miklosváriban: baróthi Szabó Ferencz. Kézdiben: Hamar Lajos. — *Politikumban jegyző*, Barabás Farkas. *Levéltárnokok*, Székely Mózes, és Bitai Péter. *Közügyvéd*, Gidófalvi János. *Szegények ügyvéde*, Fejér Áron.

III. Csik-, Gyergyó- és Kászon- egyesült székek.

Gyűléseit tartják Csik-Somlyón.

Főkirálybíró, kászonimperfalvi BALÁZSI JÓZSEF. *Alkirálybírók*, hacsoni Baló Jó'sef, p. kereszturi Székely Zsigmond, p. kereszturi Székely Károly, szent simoni Endes Miklós. *Pénztárnokok*, mádefalvi Zöld János, zsögödi Mikó Antal. *Jegyző*, Illyefalvi Bialis Ferencz, Kiss Farkas, ditrói Bajkó Elek. cs. sz. imrei László Sándor. *Levéltárnok*, cs. mádefalvi ifj. Zöld János. *Közügyvéd*, mindsenti Tamási Ignác. *Szegények ügyvéde*, tusnádi Korodi Jó'sef.

IV. Marosszék.

Gyűléseit tartja M. Vásárhelyt.

Főkirálybíró, hilibi Gál Jó'sef. *Alkirálybírók*, harczói Gálfalvi Imre, gr. Toldalagi Ferencz, Szeredai János. *Pénztárnokok*, k. hacsoni Benkő Ferencz, s. Szentiványi János. *Főjegyző*, jobbhágytelki Bakó Sámuel. *Aljegyzők*, kebeleci Nagy Dániel, káli Nagy Gergely, helyettes. *Levéltárnok*, akosfalvi Szilágyi Károly. *Közügyvéd*, s. berkeszi Nagy János. *Szegények ügyvéde*, h. szentpáli Demjén Farkas.

V. Aranyosszék

Gyűléseit tartja Kövenden.

Főkirálybíró, károly-fejérvári Dindár Antal. *Alkirálybíró*, gyergyó sz. Miklósi Rácz István. *Pénztárnok*, m. kopándi Fosztó Károly. *Főjegyző*, décsfalvi Boncza

Samuel. *Aljegyző*, alrákosi Biró Samuel. *Levélárnok*, kövendi Demény Mózes.

Szász nemzet' tisztsége.

Szász nemzet' ispánja, Wachsmann János, kormányzékai tanácsos. *Ispáni titoknok*, Arcz Fridrik.

I. Szébenszék.

Consul, — — *Székbíró*, Volf Márton. *Főjegyző*, Conrad Vilmos. *Aljegyző*, Binder Ferencz. *Küzönség' elnöke*, Bayer György. *Közügyvéd*, Hutter Károly.

II. Segesvárszék.

Consul, Khöler József. *Székbíró*, Balthes Márton. *Közügyvéd*, Kirschel János.

III. Brassó vidéke.

Főbíró, — — *Vidék bírása*, Wenczel József. *Főjegyző*, Schobeln Ferencz. *Közügyvéd*, Neugeboren Fridrik.

IV. Medgyesszék.

Consul, heidendorffi Conrad Mihály. *Székbíró*, Schuster József. *Főjegyző*, Kirschberg Károly.

V. Besztercze vidéke.

Főbíró, Regius János. *Vidék bírása*, Poeck János. *Főjegyző*, Scholtes Dániel. *Aljegyző*, Decani Mihály. *Közügyvéd*, Poeck Sámuel.

VI. Szászsebeszék.

Királybíró, Marienburg József. *Székbíró*, Hennig Mihály. *Főjegyző*, Conrad József. *Aljegyző*, Boosz Daniel. *Közügyvéd*, Conrad József.

VII. Nagysinkszék.

Királybíró, Schmidt Mihály. *Consul*, Balthes Fridrik. *Székbíró*, Meltzer Márton. *Főjegyző*, Brukner Mihály. *Közügyvéd*, Krausz György.

VIII. Szeredahelyszék.

Királybíró, Filtsch Mihály. *Székbíró*, Brantsch András. *Jegyző*, Scheerer György. *Közügyvéd*, Bock Lajos.

IX. Köhalomszék.

Királybíró, Siffi Dániel. *Consul*, Albrich Mihály. *Székbíró*, ehrenfeldi Krausz Fridrik. *Főjegyző*, Jakobi András. *Közügyvéd*, Falk Károly.

X. Ujegyházszék.

Királybíró, Conrad Fridrik. *Székbíró*, Herbert Sámuel. *Főjegyző*, Mangesi Károly. *Közügyvéd*, Brantsch M.

XI. Szászvárosszék.

Királybíró, lügosí Bruz Ferencz. *Főjegyző*, baróthi Kesperü Sándor.

Magyar városok.**I. Kolozsvár sz. kir. város.**

Főbíró, Veszprémi Elek. *Királybíró*, sárospataki Pataki Mihály. *Főjegyző*, sárospataki ifj. Pataki József. *Aljegyző*, Groisz Gusztáv. *Közügyvédek*, Váradí János. Jónás Dániel.

II. M. Vásárhely sz. kir. város.

Főbíró, Lázár János. *Főjegyző*, Topler Simon. *Aljegyző*, Dicső János. *Közügyvéd*, Szöllősi Péter.

III. Károlyfejérvár sz. kir. város.

Főbíró, nincs. *Főjegyző*, Szathmári Sámuel. *Aljegyző*, Kézdi János. *Közügyvéd*, Fábián András. *Szegények ügyvéde*, Székely Lajos.

IV. Szamosujvár sz. kir. város.

Főbíró, Novák Márton. *Főjegyző*, Jakab Bogdán. *Aljegyző*, Demjén Imre. *Közügyvédek*, Korbuly Dávid. Szentiványi Ferencz.

IV. Erzsébetváros szab. kir. város.

Főbíró, Daniel Ödön. *Főjegyző*, Másvilági István. *Aljegyző*, Karácsony János. *Közügyvéd*, Mikó Ferencz. *Szegények ügyvéde*, Veres József.

VI. Abrudbánya bányaváros.

Főbíró, szathmári Szabó István. *Királyi személyes a' bányászatiakban*, Karácsonfalvi Csiki Dániel. *Jegyzők*, Molnár János, hévízi Literati István. *Közügyvéd*, al. kusalyi Farkas Tamás.

VII. Vízakna.

Királybíró, Fogarasi P. János. *Főbíró*, Timár József. *Jegyzők*, Székely Ferencz. Kis József. *Közügyvéd*, Kovács János.

VIII. Vajda-Hunyad.

Főbíró, fogarasi Bucsi Mihály. *Főjegyző*, Barabás Fer.

IX. Kézdi Vásárhely.

Főbíró, ifj. Kovács Dániel. *Főjegyző*, Szabó Dániel. *Aljegyző*, Jancsó Mózes.

X. Hátszeg.

Főbíró, Lakatos József, helyet. *Főjegyző*, Vocs Mih.

XI. Sepsz Sz. György.

Főbíró, Nagy István. *Főjegyző*, Kovács Gábor.

XII. Székely Udvarhely.

Főbíró, Szájdél János. *Közügyvéd*, ifj. Szájdél Ján.

XIII. Bereczk.

Főbíró, Fejér János. *Főjegyző*, Gábor István. *Közügyvéd*, Dimény István.

XIV. Csik-Szereda.

Főbíró, Dávid Gáspár. *Főjegyző*, Szopos Ignác.

XV. Szék.

Főbíró, Filep Gergely. *Királybíró*, Gyarmati Mihály. *Főjegyző*, Sükösd Dávid. *Aljegyző*, Győri Zsigmond. *Közügyvéd*, sz. aintai Nagy István.

XVI. Kolozs.

Főbíró, Kun János. *Királybíró*, Deáki József. *Főjegyző*, bereczki Lupány István. *Közügyvéd*, Jónás Dán.

XVII. Torda (nemes város.)

Főhadnagy, Ferenczi János. *Főjegyző*, Veress József. *Közügyvéd*, Csipkés Albert. *Szegényeké*, Székely Sam.

XVIII. Nagy Enyed. (nemes város.)

Főhadnagy, szenterzséthi Fejervári József. *Jegyzők*, Sáska Mihály, Hank József. *Közügyv.*, Rácz Szabó Pál.

XIX. Déézs (nemes város.)

Főhadnagy, Vajda Pál. *Jegyzők*, Ferenczi Károly. Veress Lajos. *Közügyvédek*, Fodor Antal. Sz. Iványi Fer.

XX. Zilah.

Főbíró, Abrahám Lukács. *Jegyzők*, Polgári Sándor. Zoványi Sámuel. *Közügyvéd*, Lőrinczi György.

XXI. Illyefalva.

Főbíró, Jakó Ádám. *Főjegyző*, Szász István.

XXII. Oláhfalva (kiváltságos falu.)

Királybíró, Balázs Ferencz. *Főjegyző*, Both Károly.

XXIII. Szász Régen.

Consulok, Wagner Sámuel. Urbán György. *Főjegyző*, Fromm József. *Aljegyző*, Regius Sámuel. *Közügyvéd*, Sente Ferencz.

NÉPSZERŰ KÖNYVEK LAISTROMA. (I. közlés.)

MÓZES könyvei, a' Prophéták, 's Jézus tanításai v. a' sz. Biblia.

A' sz. Bibliának olcsó kiadása példányai találhatók Kolozsvárt T. Kriza János pr. urnál, az egész ó és új szövetség árra csak 1 rf. p. p. az új szövetségé külön 1 váltó forint.

HÜBNER biblia historiája.

SÁNDER az istennek jósága és bölcsesége. — Az igaz vallásosság és erkölcsösség fölébresztésére 's táplálására a' legérdekesebb leczkéket adja. Ritka becses könyv.

NÉPSZERŰ ERKÖLGSTUDOMÁNY, írta Zsoldos Ignác z. Becses tartalma 's olcsósága ajánlatossá teszik Edvi ILLÉS PÁL olvasó könyve. A' két magyar haza előtt elismert érdemű könyv.

FABIÁN JÓZSEF Természet Tudománya. Népszerű, érthető írásmódja különösen ajánlatossá teszi.

RAFF Természet Historiája. Különösen ajánljuk.

PÉCZELI JÓZSEF meséi.

Kisdedek tárháza. BEAUMONT MÁRIA francziául. Erdélyi ember fordította Kolozsvárt 1790 körül. Jeleskönyv.

SALZMAN okosdi Simona.

SALZMAN Józskája.

SALZMAN rákkönyvecskéje.

SALZMAN Menyország itt a' földön.

SCHNELL LAJOS példákban tanító erkölcskönyve — fordította Kovács József. Jeles könyv.

A' mivel Tarsalkodó.

Pálinka korság. — Németből fordítá gr. TELEKI MIKSA.

A' pálinka lassan ölé mérge ellen a' leggyönyörűbb erkölcsi és gazdasági orvosszereket foglalja magába. Található T. Tollas Károly, főconsist. titok. urnál.

KÖMLEI szükségben segítő könyv. Régi könyv, de becses ma is nagy.

BÖSZÖRMÉNYI PÁL a' köznép számára készült segítő könyv 2 rész 8rét Debr. 1824. Derék, talpra esett munka, melyet bár minden falusi gazda asztalán láthatnánk.

Azon munkák közt, melyek népszerű kidolgozás, értelmesség, közhasznúság, és sok oldalu felvilágosítás érdemében ajánlják magokat, egy sincs, melyet leghensőbb meggyőződésünk után inkább ajánlanánk, mint a' VASÁRNAPI ÚRSÁGnak eddig megjelent 420 számjait. Falusi és városi gazdák! kik önjavatókat, értelmi és erkölcsi előhaladástokat szívből akarjátok, a' sz. könyv, 's imádságos könyvetek mellett a' VASÁRNAPI ÚRSÁG álljon asztalatokon. Amazok menyei üdvre, ez földi jólétre segítenek.

MEZEI NAPTÁR olcsó és igen jeles munka.

HONI VEZÉR kissé drága a' szegényebb sorsuaknak, de tehetősebbek ha megszerzik nem bánják meg.

A' Mentorból évenként egy egy kötet jelenik meg
a' jelen első kötettel szellemben és módo-
ban egyező. **A' 16—20** ívből álló, csinos
nyomatu 's legalább minden második évben
egy könyomattal diszített munkának árra kö-
tetenként egy pengő forint marad. Tisztelet-
től felszólítanak tehát mindazok, kik ezen
népkönyv czélszerűségéről meggyőződve, 's
annak minél több kezekbe jutandását előse-
gelleni a' czél tisztasága által felhívottaknak
tartandják magokat, méltóztassanak körükben
a' második évre akár az előfizetést akár az
aláírást elfogadni 's legfőlebb a' novemberi
kolozsvári országos vásárra alólirthez be-
küldeni. Minden tíz példányra egy ingyen
adatik.

Előfizetés vagy aláírás gyűjtésére meg-
kéretnek valláskülönbség nélkül minden vá-
rosi és falusi t. cz. lelkész- megyei és vá-
rosi tisztviselő urak és az iskola tanítók.

NAGY FERENCZ mk.

a' kolozsvári ref. főiskolában a' böl-
csészeti tan k.f.r. tanára.

KOLOZSVÁRATT.

Nyomatott a' ref. főiskola és kőr. Lyceum betűivel.

4.
és
imá
asztal
MEZEI N
HONI VE
ha me